

รายงานโครงการวิจัยฉบับสมบูรณ์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

การพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม
รหัสโครงการ 4708962

โดย

พระวิมาน คมกัปปโย, ผศ.ดร.

นายภาณุวัฒน์ สิงห์คำป้อง

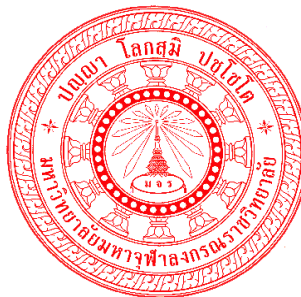
วิทยาลัยสงฆ์มหาสารคาม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
เดือนมีนาคม ปี พ.ศ. 2568

งบประมาณสนับสนุนงานมูลฐาน (Fundamental Fund)

ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2567

จากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม

MCU RS 800767108

Complete the Research Project Report
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Development of Buddhist tourism model for the elderly,
Maha Sarakham Province

By

Phra Viman Khamphirapañño, Asst. Prof.Dr

Mr. Panuvat Singkhampong

Maha Sarakham Buddhist College

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

March, 2567

Research Project Funded

By Thailand Science Research and Innovation Fund

Fiscal Year: B.E. 2567

MCU RS 800767108

ชื่อรายงานการวิจัย: การพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม
ผู้วิจัย: พระวิมาน คมภิรปญโญ, ผศ.ดร., นายภานุวัฒน์ สิงห์คำป๋อง
ส่วนงาน: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์มหาสารคาม
ปีงบประมาณ: ๒๕๖๗
ทุนอุดหนุนการวิจัย: สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.)

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม ๒) เพื่อพัฒนากิจกรรมและการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม และ ๓) เพื่อเสริมสร้างเครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม ซึ่งเป็นงานวิจัยแบบผสมวิธี กล่าวคือ วิจัยเชิงคุณภาพโดยใช้แบบสนทนากลุ่มและแบบสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้องจำนวน ๒๓ รูป/คน วิจัยเชิงปริมาณโดยใช้แบบสอบถามผู้สูงอายุ ๔๐๐ คน และวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ชุดปฏิบัติการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ โดยนำเสนอผลการวิจัยเชิงพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่า

๑. การท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม จำแนกออกเป็น ๔ รูปแบบ คือ ๑) รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงกายภาพ (ท่องเที่ยวพุทธสถานและท่องเที่ยวเชิงสุขภาพวิถีพุทธ) ๒) รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงสังคมและการท่องเที่ยวเชิงพุทธนิเวศ ๓) รูปแบบการท่องเที่ยวทางจิตใจ และ ๔) รูปแบบการท่องเที่ยวทางพุทธปัญญา

๒. การพัฒนากิจกรรมและการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม โดยได้สำรวจความคิดเห็นเชิงปริมาณเกี่ยวกับวัดท่องเที่ยวอดนียมสำหรับผู้สูงอายุ ๑๐ แห่ง ซึ่งมีกระบวนการพัฒนากิจกรรมและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ ประกอบด้วย ๑๐ ส่วน ได้แก่ พัฒนาศูนย์บริการการท่องเที่ยวเชิงพุทธ พัฒนาปัจจัยการท่องเที่ยว พัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงพุทธ พัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุ พัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ พัฒนาการจัดการท่องเที่ยว พัฒนาเทคโนโลยีการท่องเที่ยว พัฒนาด้านความปลอดภัยในแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธ พัฒนาการบริการนักท่องเที่ยว และพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ

๓. การเสริมสร้างเครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม โดยใช้กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การพัฒนาความร่วมมือเชิงเครือข่าย พัฒนาศักยภาพ

การท่องเที่ยวเชิงพุทธ การสร้างโอกาสท่องเที่ยวเชิงพุทธ ส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน สร้างโอกาสในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พัฒนารูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยว พัฒนาพื้นที่ท่องเที่ยวสร้างสรรค์ และพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก

Research Paper Title : Development of Buddhist tourism model for the elderly,
Maha Sarakham Province.

Researchers : PhraWiman Gambhirapañño, Asst.Prof.Dr
Mr. Panuwat Singkhampong

Segment : Mahachulalongkornrajavidyalaya University,
Maha Sarakham Buddhist College

Fiscal Year: 2024

Research Grant: Office of the Board of Science, Research and Innovation
Promotion (OBSRIP)

Abstract

This research aims : 1) to study the Buddhist tourism model for the elderly, Maha Sarakham Province, 2) to develop activities and management of Buddhist tourism to support the elderly society, Maha Sarakham Province, and 3) to strengthen the network of management of Buddhist tourism to support the elderly society, Maha Sarakham Province. This research is a mixed-method research namely, qualitative research using focus group discussions and interviews with 23 people (monks and laities) involved quantitative research using a questionnaire with 400 elderly people, and participatory action research by using a Buddhist tourism action kit for the elderly. The research results are presented in a descriptive and analytical manner.

The research results found that :

1. Buddhist tourism for the elderly, Maha Sarakham Province is divided into 4 models: 1) physical tourism model (Buddhist tourism and Buddhist health tourism), 2) social tourism and Buddhist ecotourism, 3) spiritual tourism, and 4) Buddhist wisdom tourism.

2. Developing activities and management of Buddhist tourism to support the elderly society, Maha Sarakham Province by surveying quantitative opinions on 10 popular tourist temples for the elderly. The development process of Buddhist tourism activities and management processes for the elderly consists of 10 parts, there are developing

Buddhist tourism resources, developing tourism factors, developing facilities related to Buddhist tourism, developing Buddhist tourism models suitable for the elderly, developing Buddhist tourism activities for the elderly, developing tourism management, developing tourism technology, developing safety in Buddhist tourist attractions, developing tourist services, and developing Buddhist tourism networks for the elderly.

3. Strengthening the network of management of Buddhist tourism to support the elderly society, Maha Sarakham Province by using the process of exchanging knowledge, developing network cooperation, developing Buddhist tourism potential, creating opportunities for Buddhist tourism, promoting sustainable tourism, creating opportunities to disseminate Buddhism, developing tourism models and activities, developing creative tourism areas, and developing the grassroots economy.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้สำเร็จลุล่วงด้วยความร่วมมือของหลายฝ่าย โดยคณะวิจัยขอขอบคุณผู้อำนวยการและบุคลากรสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ทุกท่าน ที่ได้เมตตาส่งเสริมและให้คำแนะนำเพื่อปรับปรุงแก้ไขงานวิจัย ขอขอบคุณผู้บริหารวิทยาลัยสงฆ์มหาสารคาม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ได้ให้การสนับสนุนในการดำเนินการวิจัยด้วยดีเสมอมา ขอขอบคุณผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญทุกท่านที่ให้คำปรึกษาและช่วยตรวจสอบเครื่องมือวิจัย รวมทั้งการให้คำปรึกษาในประเด็นเนื้อหาการวิจัยให้นำมาพัฒนาปรับปรุงจนงานวิจัยนี้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น และขอขอบคุณสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.) ที่ได้จัดสรรทุนสนับสนุนโครงการวิจัยนี้

ขอขอบคุณกลุ่มผู้ให้ข้อมูลในการวิจัยและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการวิจัยในพื้นที่วิจัยทุกท่าน และขอขอบคุณคณะกรรมการ ประชาชน ผู้สูงอายุ วัดในพื้นที่วิจัย ที่ได้มีส่วนร่วมวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมและให้ข้อมูลสำคัญในการทำวิจัยด้วยดีเสมอมา ขอขอบคุณบุคลากรและเจ้าหน้าที่ของวิทยาลัยสงฆ์มหาสารคามทุกท่านที่มีส่วนสนับสนุนการวิจัย ขออนุโมทนาในกุศลเจตนาของผู้ร่วมวิจัยและนิสิตที่เป็นผู้ช่วยวิจัยทุกท่าน ที่ได้พากเพียรพยายามร่วมกันทำวิจัยจนสำเร็จลุล่วงด้วยดีเสมอมา รวมทั้งผู้ที่มีส่วนในการสนับสนุนงานวิจัยนี้ทุกท่านที่ไม่สามารถเอ่ยนามได้ในที่นี้

ในส่วนของคุณความดีอันจะพึงเกิดจากงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยขอให้คุณความดีนั้นเป็นปัจจัยส่งเสริมสนับสนุนให้ทุกท่านที่มีส่วนร่วมในงานวิจัยนี้ทุกท่านได้รับอานิสงส์โดยทั่วถึงกัน และถ้าหากว่างานวิจัยนี้อาจมีความบกพร่องประการใด ผู้วิจัยก็ขออภัยแก่ท่านผู้รู้มา ณ โอกาสนี้ด้วย

พระวิมาน คมภีรปญโญ, ผศ.ดร.

นายภาณุวัฒน์ สิงห์คำป่อง

สารบัญ

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ค
กิตติกรรมประกาศ.....	จ
สารบัญ.....	ฉ
สารบัญตาราง.....	ซ
สารบัญแผนภาพ.....	ณ
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	๑
๑.๒ คำถามการวิจัย.....	๖
๑.๓ วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	๖
๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย.....	๖
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย.....	๑๐
๑.๖ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย.....	๑๑
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๑๒
๒.๑ แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ.....	๑๒
๒.๒ แนวคิดการท่องเที่ยว.....	๒๓
๒.๓ แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงพุทธ.....	๓๓
๒.๔ แนวคิดการสร้างเครือข่าย.....	๕๑
๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๖๘
๒.๖ บริบทพื้นที่วิจัย.....	๗๗
๒.๗ กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	๘๑
บทที่ ๓ ระเบียบวิธีวิจัย.....	๘๒
๓.๑ รูปแบบการวิจัย.....	๘๒
๓.๒ พื้นที่การวิจัย.....	๘๖
๓.๓ ประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ.....	๘๗
๓.๔ เครื่องมือการวิจัย.....	๘๗
๓.๕ การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	๙๐
๓.๖ การวิเคราะห์ข้อมูล.....	๙๕

๓.๗ สรุปกระบวนการวิจัย.....	๙๖
บทที่ ๔ ผลการวิจัย.....	๙๗
๔.๑ รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม.....	๙๗
๔.๒ พัฒนากิจกรรมและการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุ จังหวัดมหาสารคาม.....	๑๑๖
๔.๓ การเสริมสร้างเครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุ จังหวัดมหาสารคาม.....	๑๖๙
๔.๔ องค์ความรู้จากการวิจัย.....	๑๘๐
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	๑๘๓
๕.๑ สรุปผลการวิจัย.....	๑๘๓
๕.๒ อภิปรายผล.....	๑๘๗
๕.๓ ข้อเสนอแนะ.....	๑๙๐
บรรณานุกรม.....	๑๙๒
ภาคผนวก.....	๑๙๘
ภาคผนวก ก. หนังสือแนะนำ.....	๑๙๙
ภาคผนวก ข. แบบสัมภาษณ์.....	๒๐๕
ภาคผนวก ค. ชุดกิจกรรมการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม.....	๒๐๙
ภาคผนวก ง. แบบสอบถาม.....	๒๑๔
ภาคผนวก จ. ภาพถ่ายกิจกรรมการวิจัย.....	๒๒๐
ภาคผนวก ฉ. หนังสือทางวิชาการเล่มเล็กต่อยอดองค์ความรู้จากการวิจัย.....	๒๔๖
ภาคผนวก ช. ใบรับรองจริยธรรมการวิจัย.....	๒๔๗
ภาคผนวก ซ. หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากงานวิจัย.....	๒๔๙
ประวัติผู้วิจัย.....	๒๕๑

สารบัญตาราง

ตารางที่ ๑ รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม.....	๑๑๕
ตารางที่ ๒ สรุปการประเมินผลผลิตการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ.....	๑๔๑
ตารางที่ ๓ สรุปผลลัพธ์ที่เกิดจากการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ.....	๑๔๓
ตารางที่ ๔ วิธีการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ.....	๑๕๐
ตารางที่ ๕ ระยะเวลาในการท่องเที่ยวเชิงพุทธที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุ.....	๑๕๑
ตารางที่ ๖ วันที่ผู้สูงอายุนิยมท่องเที่ยวเชิงพุทธ.....	๑๕๒
ตารางที่ ๗ พาหนะที่ผู้สูงอายุใช้เดินทางท่องเที่ยวเชิงพุทธ.....	๑๕๓
ตารางที่ ๘ พฤติกรรมการเลือกซื้อหรือรับประทานอาหารของผู้สูงอายุในการท่องเที่ยว เชิงพุทธ.....	๑๕๔
ตารางที่ ๙ การเลือกสถานที่พักในการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ.....	๑๕๕
ตารางที่ ๑๐ ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกสถานที่ท่องเที่ยวเชิงพุทธของผู้สูงอายุ.....	๑๕๖
ตารางที่ ๑๑ กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม.....	๑๕๘
ตารางที่ ๑๒ ลำดับวัดยอดนิยมที่ผู้สูงอายุนิยมไปท่องเที่ยว.....	๑๖๒

สารบัญแผนภาพ

แผนภาพที่ ๑ กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	๘๑
แผนภาพที่ ๒ ทรัพยากรการท่องเที่ยวยิงพุทธรในจังหวัดมหาสารคาม.....	๙๙
แผนภาพที่ ๓ รูปแบบการท่องเที่ยวยิงพุทธรสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม.....	๑๐๗
แผนภาพที่ ๔ ออกแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวยิงพุทธรสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม.....	๑๑๘
แผนภาพที่ ๕ พัฒนากิจกรรมและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวยิงพุทธรในจังหวัดมหาสารคาม.....	๑๔๗
แผนภาพที่ ๖ พัฒนากิจกรรมและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวยิงพุทธรในจังหวัดมหาสารคาม.....	๑๔๙
แผนภาพที่ ๗ แผนปฏิบัติการท่องเที่ยวยิงพุทธรสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม.....	๑๖๓
แผนภาพที่ ๘ วงจรกระบวนการจัดการท่องเที่ยวยิงพุทธรสำหรับผู้สูงอายุ.....	๑๖๕
แผนภาพที่ ๙ Model พัฒนาศูนย์แบบการจัดการท่องเที่ยวยิงพุทธรสำหรับผู้สูงอายุ.....	๑๖๘
แผนภาพที่ ๑๐ เครือข่ายการท่องเที่ยวยิงพุทธรสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม.....	๑๗๑
แผนภาพที่ ๑๑ เครือข่ายการท่องเที่ยวยิงพุทธรสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม.....	๑๗๓
แผนภาพที่ ๑๒ การพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวยิงพุทธรสำหรับผู้สูงอายุในภาพรวม.....	๑๗๕
แผนภาพที่ ๑๓ การพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวยิงพุทธรสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม.....	๑๗๘
แผนภาพที่ ๑๔ Model การพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวยิงพุทธรสำหรับผู้สูงอายุ.....	๑๘๑

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในแต่ละปีภาคการท่องเที่ยวมีส่วนสำคัญในการพัฒนาประเทศ ซึ่งสามารถสร้างรายได้ให้กับประเทศอย่างมหาศาล ทำให้หลายภาคส่วนที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชนต่างก็ขยายธุรกิจขยายพื้นที่เพื่อรองรับการท่องเที่ยวทั้งในและต่างประเทศ อุตสาหกรรมท่องเที่ยวจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่สร้างรายได้ให้กับประเทศไทยอย่างมหาศาล เนื่องจากแต่ละประเทศก็มีทรัพยากรการท่องเที่ยวที่หลากหลาย ซึ่งเป็นต้นทุนสำคัญในการส่งเสริมการท่องเที่ยว และเป็นปัจจัยที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี แต่ก็ยังพบว่ามีหลายพื้นที่ซึ่งมีต้นทุนทางทรัพยากรการท่องเที่ยว แต่ขาดการบริหารจัดการที่ดี จึงทำให้ไม่สามารถจัดการท่องเที่ยวได้อย่างมีประสิทธิภาพ ส่งผลให้ขาดศักยภาพในการแข่งขันกับการท่องเที่ยวรูปแบบอื่น ๆ ทำให้สูญเสียโอกาสในการพัฒนาการท่องเที่ยวให้สอดคล้องกับสถานการณ์และความต้องการของนักท่องเที่ยว

องค์การการท่องเที่ยวโลกแห่งสหประชาชาติ (UNWTO) ประเมินว่าจำนวนการเดินทางท่องเที่ยวระหว่างประเทศของโลกจะกลับมาอยู่บนเส้นแนวโน้มเดิมประมาณช่วงกลางปี พ.ศ. ๒๕๖๖ ถึงปลายปี พ.ศ. ๒๕๖๗ โดยมีปัจจัยหลักที่เป็นอุปสรรคต่อการฟื้นตัวที่สำคัญ คือ การจำกัดการเดินทาง (Travel Restrictions) ความล่าช้าของการควบคุมไวรัส (Low Virus Containment) สภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ (Economic Environment) การขาดความร่วมมือระหว่างประเทศ (Lack of Coordinated Response among Countries) ความเชื่อมั่น ผู้บริโภคที่ยังต่ำ (Low Consumer Confidence) และการเร่งฟื้นฟูให้กลับมาอยู่ในสภาพเดิม (Slow Flight Resumption)^๑ จึงเป็นส่วนสำคัญที่การท่องเที่ยวจำเป็นต้องมีการปรับตัวให้สอดคล้องกับสถานการณ์ โดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่เป็นต้นทุนในการท่องเที่ยวผ่านการจัดการแบบมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่ท่องเที่ยว และออกแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ที่มีความสัมพันธ์กับบริบททางสังคมปัจจุบันที่ก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างเต็มรูปแบบ

การท่องเที่ยวมีวิวัฒนาการมาอย่างต่อเนื่อง ก่อให้เกิดการท่องเที่ยวรูปแบบต่าง ๆ เช่น การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การท่องเที่ยวเพื่อความสนุกสนานเพลิดเพลิน การท่องเที่ยวด้านกีฬา การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ การท่องเที่ยวเชิง

^๑ คณะกรรมการนโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ, แผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ (พ.ศ. ๒๕๖๔ - ๒๕๖๕), (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, ๒๕๖๓), หน้า ๑๔.

วัฒนธรรม และการท่องเที่ยวเชิงศาสนา เป็นต้น สำหรับปัจจุบันรูปแบบการท่องเที่ยวที่รัฐให้ความสำคัญและกำลังได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยว ได้แก่ การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ (Creative Tourism) แต่เมื่อมีการแพร่ระบาดของโรคโควิด ๑๙ ทำให้ภาคการท่องเที่ยวได้รับผลกระทบ และพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวก็เปลี่ยนแปลงไปเป็นการท่องเที่ยวกลุ่มย่อยตามชุมชนในพื้นที่ปลอดภัย (Tourism in safe areas) และเป็นการท่องเที่ยวที่ก่อให้เกิดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ซึ่งนักท่องเที่ยวได้มีบทบาทสำคัญในการทำกิจกรรมร่วมกับเจ้าของพื้นที่ ก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และความเข้าใจวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน ทั้งยังก่อให้เกิดการหมุนเวียนทางเศรษฐกิจฐานราก การท่องเที่ยวเชิงพุทธจึงเป็นทางเลือกสำหรับนักท่องเที่ยวที่ต้องการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม เชื่อมโยงกับวิถีชุมชนและการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว ทำให้เกิดการสร้างงาน สร้างอาชีพและกระจายรายได้ไปสู่ท้องถิ่น สอดคล้องกับแผนแม่บทเฉพาะกิจภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติ อันเป็นผลมาจากสถานการณ์โควิด ๑๙ พ.ศ. ๒๕๖๔-๒๕๖๕ ประเด็นพัฒนาที่ ๒ การยกระดับขีดความสามารถของประเทศเพื่อรองรับการเจริญเติบโตอย่างยั่งยืนในระยะยาว (Future Growth) ซึ่งดำเนินการ ๓ ส่วน คือ ๑) พัฒนาการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์และเน้นคุณภาพ ๒) พร้อมรับฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ พัฒนาชุมชน ผู้ประกอบการ และบุคลากรที่เกี่ยวข้อง โดยการมีส่วนร่วมของท้องถิ่น ๓) ปรับตัวเพื่อปรับรูปแบบการท่องเที่ยวภายใต้เงื่อนไขความปลอดภัยจากโรคระบาด โดยใช้จุดแข็งของไทยให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวของกลุ่มกำลังซื้อสูง และการท่องเที่ยวแบบเที่ยวไปทำงานไป ๔) เปลี่ยนแปลงเพื่อพร้อมเติบโตด้วยการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของท้องถิ่นที่มีศักยภาพ เพื่อกระจายรายได้ยังชุมชนและเศรษฐกิจฐานราก^๒ โดยพัฒนาศักยภาพการจัดการท่องเที่ยวเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวทุกกลุ่ม

ในส่วนของโครงสร้างสังคมไทยปัจจุบัน ในปี ๒๕๖๕ สัดส่วนประชากรอายุ ๖๐ ปีขึ้นไปในประเทศไทยจะขยับสัดส่วนเป็นร้อยละ ๒๐ ของประชากรทั้งประเทศ นั่นหมายถึงประชากร ๑ ใน ๕ คือผู้สูงอายุ ซึ่งเป็นไปตามเกณฑ์ที่องค์การอนามัยโลก (WHO) และสหประชาชาติกำหนดสังคมที่มีผู้สูงอายุมากกว่าร้อยละ ๒๐ ขึ้นไป ถือเป็น “สังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์” ปัจจุบันผู้สูงอายุในประเทศไทยมีประมาณ ๑๑.๘ ล้านคน จากประชากรกว่า ๖๖ ล้านคน หรือร้อยละ ๑๗.๙ รัฐบาลไทยจึงประกาศให้ “สังคมผู้สูงอายุเป็นวาระแห่งชาติ” และขับเคลื่อนตั้งแต่วันที่ ๑๑ ธ.ค.๒๕๖๑ มีแผนปฏิบัติการผู้สูงอายุแห่งชาติครอบคลุมทั้งกลุ่มก่อนวัยสูงอายุ (๒๕-๕๙ ปี) เน้นเตรียมการสู่การเป็นผู้สูงอายุอย่างมีคุณภาพ^๓ จากโครงสร้างทางสังคมที่เปลี่ยนไปเป็นสังคมผู้สูงอายุดังกล่าว จึงทำให้

^๒ คณะกรรมการนโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ, แผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ (พ.ศ. ๒๕๖๔-๒๕๖๕), หน้า ๔๓.

^๓ ไทยรัฐออนไลน์, จับตาปี ๒๕๖๕ ไทยสู่สังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์เปลี่ยนภาระเป็นพลัง, [ออนไลน์] แหล่งที่มา : <https://www.thairath.co.th/news/local/2277535> [๓ กันยายน ๒๕๖๖].

แผนงานวิจัยด้านวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (ววน.) ปี ๒๕๖๖-๒๕๗๐ ยุทธศาสตร์ที่ ๒ มุ่งเน้นการยกระดับสังคมและสิ่งแวดล้อมให้มีการพัฒนาอย่างยั่งยืนสามารถแก้ปัญหาท้าทายและปรับตัวได้ทันต่อพลวัตการเปลี่ยนแปลงของโลก โดยใช้วิทยาศาสตร์การวิจัยและนวัตกรรม P9 S2 สังคมสูงวัย พัฒนาผู้สูงอายุ เตรียมความพร้อมเป็นผู้สูงอายุ และการอยู่ร่วมกันของคนทุกช่วงวัย การท่องเที่ยวจึงเป็นส่วนสำคัญในการจัดการสังคมด้านผู้สูงอายุ

แนวทางการดำเนินการการท่องเที่ยว จึงจำเป็นต้องมีการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวให้เป็นกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์สอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมายหลากหลายกลุ่ม เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้และพัฒนาทักษะการจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในพื้นที่ ศึกษาประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณี ศาสนา และสถานที่ของชุมชน พัฒนากิจกรรมในชุมชนให้เป็นกิจกรรมเพื่อการเรียนรู้เพิ่มประสบการณ์ พัฒนาทักษะทางด้านภาษาเพื่อการสื่อสารกับนักท่องเที่ยวและพัฒนาวิทยากรหรือผู้เล่าเรื่องราวของกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ให้กับนักท่องเที่ยว รวมทั้งการสร้างอัตลักษณ์แหล่งท่องเที่ยวให้มีความโดดเด่นแตกต่างจากแหล่งท่องเที่ยวอื่น พร้อมทั้งออกแบบกิจกรรมให้สอดคล้องกับบริบทของแต่ละพื้นที่และกำหนดนักท่องเที่ยวกลุ่มเป้าหมายให้สัมพันธ์กับกิจกรรมการท่องเที่ยว โดยเฉพาะนักท่องเที่ยวกลุ่มผู้สูงอายุที่ไม่ค่อยได้รับการส่งเสริมด้านการท่องเที่ยว ซึ่งส่วนใหญ่จะให้ความสำคัญกับด้านสุขภาพผู้สูงอายุเป็นหลัก

เมื่อโครงสร้างสังคมเข้าสู่สังคมสูงวัยที่มีสัดส่วนประชากรสูงวัยมากกว่าประชากรที่อยู่ในวัยทำงาน และวัยเด็ก ส่งผลต่อระบบเศรษฐกิจและสังคมอย่างสูง กล่าวคือ ในสังคมจะมีประชากรในวัยทำงานและเป็นฐาน ในการพัฒนาเศรษฐกิจน้อยลง ในขณะที่มีประชากรสูงวัยซึ่งมีค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพสูงขึ้น เงื่อนไขดังกล่าวจะย้อนมาส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจและระบบสังคมต่อไป ดังนั้น เพื่อให้ประเทศไทยมีสังคมสูงวัยที่มีรากฐานเข้มแข็ง จำเป็นต้องมีการเตรียมการทั้งในระดับปัจเจก ระดับชุมชน/สังคม ไปจนถึงระดับประเทศ การให้ความสำคัญต่อลักษณะเฉพาะของผู้สูงวัยที่มีทั้งความเปราะบางและความเข้มแข็งของประสบการณ์ที่เอื้อต่อการสร้างสรรค์ศักยภาพต่อสังคมและตนเอง เป็นมิติหลักในการมองไปข้างหน้าต่อสังคมสูงวัย การบูรณาการความรู้เพื่อเชื่อมโยงความเข้าใจตลอดทุกช่วงวัยกับสภาพสังคม สิ่งแวดล้อม ผู้คนที่แตกต่างและ หลากหลายไปด้วยสำนึกและบริบทของชีวิต^๔ เพื่อพัฒนาศักยภาพประชากรผู้สูงอายุเป็นพลพลพลัง (Active Ageing) คือ สุขภาพดี มีหลักประกันที่มั่นคง สามารถทำงานเชิงเศรษฐกิจและร่วมเป็นพลังในการขับเคลื่อนสังคมไทย

^๔ สำนักงานสภาพัฒนาการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรมแห่งชาติ และสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม, นโยบายและยุทธศาสตร์การอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม พ.ศ. ๒๕๖๓-๒๕๗๐ และแผนด้านวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม พ.ศ. ๒๕๖๓-๒๕๖๕, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานสภาพัฒนาการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรมแห่งชาติ และสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม ๒๕๖๒, หน้า ๓๓).

ยุทธศาสตร์ชาติด้านการพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพทรัพยากรมนุษย์ การพัฒนาศักยภาพคนตลอดช่วงชีวิต มุ่งเน้นการพัฒนาคนเชิงคุณภาพในทุกช่วงวัย ในส่วนของช่วงวัยผู้สูงอายุ ก็มุ่งเน้นการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุเป็นพลังในการขับเคลื่อนประเทศ^๕ ภาวะประชากรสูงอายุยังนำความท้าทายทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมมายัง ปัจเจกบุคคล ครอบครัว สังคม และประชาคมโลกด้วย การดำเนินงานด้านผู้สูงอายุจึงควรมีความหลากหลายสอดคล้องกับสภาพปัญหาของผู้สูงอายุและบริบทของผู้สูงอายุในแต่ละท้องที่ โดยหาแนวทางในการส่งเสริมคุณค่าผู้สูงอายุให้ครอบคลุมทุกด้าน ในขณะที่การท่องเที่ยวก็เป็นปัจจัยสำคัญต่อการส่งเสริมสุขภาวะผู้สูงอายุด้วย แต่ยังขาดแผนงานรองรับด้านการจัดการท่องเที่ยวที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุ จึงทำให้ผู้สูงอายุขาดแหล่งท่องเที่ยวทางเลือกที่หลากหลาย ส่วนใหญ่จึงเลือกท่องเที่ยวตามวัดเพื่อกราบไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์และเยี่ยมชมวัด แต่กิจกรรมการท่องเที่ยวในวัดก็ไม่ได้มีความหลากหลายและไม่สอดคล้องกับบริบทสังคมผู้สูงอายุในสังคมปัจจุบัน

ปัญหาของการท่องเที่ยวปัจจุบัน คือ การพยายามพัฒนาด้านการท่องเที่ยว การประชาสัมพันธ์ด้านการท่องเที่ยว การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว เพื่อรองรับความต้องการของนักท่องเที่ยว และเพื่อพัฒนาศักยภาพด้านการแข่งขันด้านการท่องเที่ยว แต่ยังขาดการศึกษาข้อมูลในเชิงพื้นที่เพื่อให้รู้จักต้นทุนทางทรัพยากรที่สามารถยกระดับไปสู่การท่องเที่ยวได้ จึงทำให้ใช้ต้นทุนที่มีอยู่ไม่คุ้มค่ากับการท่องเที่ยว ในขณะเดียวกันคนในพื้นที่ก็ยังไม่ตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของทรัพยากรที่เป็นต้นทุนด้านการท่องเที่ยว และพยายามส่งเสริมการท่องเที่ยวรูปแบบอื่นซึ่งไม่ใช่อัตลักษณ์ของพื้นที่ จึงก่อให้เกิดรูปแบบการท่องเที่ยวที่ซ้ำซ้อนกัน และไม่มีโดดเด่นแตกต่างจากแหล่งท่องเที่ยวอื่น โดยรูปแบบการท่องเที่ยวในปัจจุบันที่ภาครัฐให้ความสำคัญกับการพัฒนาเชิงพื้นที่ควบคู่กันไป เพื่อยกระดับพื้นที่เชิงนวัตกรรมสร้างสรรค์ให้เหมาะสมและสอดคล้องกับบริบทของชุมชน ซึ่งแต่ละพื้นที่ก็มีต้นทุนทางสังคมที่สามารถนำมาพัฒนาต่อยอดในเชิงสร้างสรรค์สอดคล้องกับความต้องการของนักท่องเที่ยว

พระพุทธศาสนาเป็นปัจจัยสำคัญด้านการท่องเที่ยวของประเทศ ซึ่งในอดีตที่ผ่านมาการท่องเที่ยวเชิงพุทธก็จะเน้นการท่องเที่ยวเพื่อเยี่ยมชมศาสนสถาน โบราณสถาน โบราณวัตถุ พุทธศิลป์ ความงดงามของพุทธศิลปะที่แฝงอยู่ในอาคารสถานที่และสิ่งก่อสร้าง การกราบไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ การศึกษาเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา เป็นต้น ซึ่งได้มีการท่องเที่ยวเชิงพุทธทุกภูมิภาคของประเทศไทย เมื่อพิจารณาถึงต้นทุนการท่องเที่ยวก็จะเห็นว่า พระพุทธศาสนาเป็นต้นทุนสำคัญในการท่องเที่ยว แต่ปัญหาพบเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงพุทธ คือ ขาดการพัฒนาารูปแบบและกิจกรรมการ

^๕ สำนักงานเลขาธิการของคณะกรรมการยุทธศาสตร์ชาติ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ยุทธศาสตร์ชาติ พ.ศ. ๒๕๖๑-๒๕๘๐ (ฉบับย่อ), (กรุงเทพมหานคร: ๒๕๖๐), หน้า ๘.

ท่องเที่ยวให้ครอบคลุมทุกกลุ่มคน ซึ่งส่วนใหญ่จะเน้นรูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวสำหรับประชาชนทั่วไป โดยละเอียดการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุ ซึ่งเป็นกลุ่มที่ต้องการการดูแลเอาใจใส่และปรับเปลี่ยนโครงสร้างสังคมรองรับผู้สูงอายุ ภาคส่วนด้านการท่องเที่ยวจึงจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับผู้สูงอายุ เพื่อให้ผู้สูงอายุสามารถเข้าร่วมกิจกรรมการท่องเที่ยวได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ และก่อให้เกิดคุณค่าด้านการท่องเที่ยว รวมทั้งส่งเสริมศักยภาพผู้สูงอายุให้เกิดพื้นที่พัฒนาพลังสร้างสรรค์

ในส่วนของจังหวัดมหาสารคามมีวัดท่องเที่ยวเชิงพุทธหลายแห่ง จากการสำรวจข้อมูลพื้นฐานพบว่า วัดที่มีการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธยังขาดกระบวนการจัดการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุ และวัดส่วนใหญ่มีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ซ้ำซ้อนกัน จึงทำให้กิจกรรมการท่องเที่ยวไม่หลากหลาย และไม่สอดคล้องกับสถานการณ์สังคมผู้สูงอายุในปัจจุบัน ที่ให้ความสำคัญกับการส่งเสริมสุขภาวะผู้สูงอายุ ซึ่งกิจกรรมการท่องเที่ยวเป็นส่วนหนึ่งซึ่งสามารถนำไปพัฒนาต่อยอดเพื่อส่งเสริมศักยภาพผู้สูงอายุ และส่งเสริมสุขภาวะผู้สูงอายุ ซึ่งจะส่งผลให้ผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตที่ดีและดำรงชีพอยู่ในสังคมได้อย่างมีคุณค่า ซึ่งจะก่อให้เกิดพื้นที่พลังสร้างสรรค์ต่อสังคม ในขณะเดียวกัน การเดินทางท่องเที่ยวก็เป็นการส่งเสริมสุขภาวะผู้สูงอายุอีกรูปแบบหนึ่ง ทำให้ได้ความรู้ ไม่เครียด ผ่อนคลาย เพลิดเพลิน จิตใจสงบเย็น และเข้าใจชีวิตตามสภาพความเป็นจริง

จากความเป็นมาของปัญหาและความจำเป็นดังกล่าว การท่องเที่ยวสำหรับผู้สูงอายุจึงมีความจำเป็น และสอดคล้องกับความต้องการของคณะสงฆ์จังหวัดมหาสารคามที่ต้องการพัฒนาวัดให้มีความโดดเด่นตามบริบทของแต่ละวัด และศักยภาพของวัดเพื่อให้เกิดการเสริมสร้างกิจกรรมการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาหลากหลายรูปแบบและสอดคล้องกับสังคมผู้สูงอายุ ทำให้คณะวิจัยได้ร่วมกันหารือกันกำหนดประเด็นในการวิจัยขึ้น โดยมีคำถามการวิจัยว่า การท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคามมีรูปแบบใดบ้าง การพัฒนากิจกรรมและการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคามควรดำเนินการอย่างไร และจะมีวิธีการเสริมสร้างเครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคามอย่างไร

เพื่อตอบคำถามในประเด็นการวิจัยดังกล่าว จึงได้กำหนดหัวข้อเรื่อง **“การพัฒนา รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม”** ซึ่งเป็นงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยออกแบบกิจกรรมการวิจัยเพื่อสำรวจต้นทุนทางพุทธศาสนาและบริบทผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม การศึกษาแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธ ที่มีความโดดเด่นแตกต่างกันในจังหวัดมหาสารคาม ศึกษาแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุ แล้วนำมาสู่การพัฒนากิจกรรมและการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุ รวมทั้งการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุในแหล่งท่องเที่ยวพื้นที่เป้าหมาย ๒ แห่ง แล้วจึงประเมินผลการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุ เพื่อนำผลการประเมินมาพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับ

ผู้สูงอายุ และการสร้างต้นแบบแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ รวมทั้งการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ

๑.๒ คำถามการวิจัย

๑.๒.๑ การท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม ควรมีรูปแบบอย่างไร

๑.๒.๒ ควรพัฒนานักกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุอย่างไร และจะมีกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม อย่างไร

๑.๒.๓ จะมีกระบวนการเสริมสร้างเครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม อย่างไร

๑.๓ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๓.๑ เพื่อศึกษารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม

๑.๓.๒ เพื่อพัฒนานักกิจกรรมและการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม

๑.๓.๓ เพื่อเสริมสร้างเครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้เป็นงานวิจัยนี้เป็นการวิจัยแบบผสมวิธี ประกอบด้วย การวิจัยเชิงคุณภาพ การวิจัยเชิงปริมาณ และการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยมีขอบเขตการวิจัย ดังนี้

๔.๑.๑ ขอบเขตการวิจัยเชิงคุณภาพ

การวิจัยเชิงคุณภาพจำแนกขอบเขตการวิจัยออกเป็น ๕ ส่วน คือ ขอบเขตด้านเอกสาร ขอบเขตด้านเนื้อหา ขอบเขตด้านพื้นที่ ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key informant) และขอบเขตด้านระยะเวลา ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑. ขอบเขตด้านเอกสาร

การวิจัยนี้เป็นการศึกษาเอกสาร (Documentary) โดยมุ่งศึกษาเนื้อหาในประเด็นที่เกี่ยวกับการแนวคิดที่มีความเกี่ยวข้องกับงานวิจัย ๔ แนวคิด คือ แนวคิดเกี่ยวกับผู้สูงอายุ แนวคิดการท่องเที่ยว แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงพุทธ และแนวคิดเครือข่ายการท่องเที่ยว โดยใช้วิธีการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการ ตำรา บทความ หนังสือ และรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ เพื่อนำไปเป็นข้อมูลประกอบการวิเคราะห์ผลการวิจัย

๒. ขอบเขตด้านเนื้อหา

ในการวิจัยครั้งนี้ ได้จำกัดขอบเขตด้านเนื้อหาหลักของการวิจัยออกเป็น ๓ ประเด็น ประกอบด้วย ประเด็นแรกศึกษารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม ประเด็นที่สองศึกษาการพัฒนากิจกรรมและการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม และประเด็นที่สามศึกษาการเสริมสร้างเครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม ซึ่งถือเป็นประเด็นหลักในการวิจัยครั้งนี้

๓. ขอบเขตด้านพื้นที่

ในวิจัยนี้ได้กำหนดพื้นที่วิจัยในจังหวัดมหาสารคามที่มีคุณลักษณะสอดคล้องกับเหตุผลการคัดเลือกพื้นที่วิจัยซึ่งได้กำหนดไว้ในขอบเขตด้านพื้นที่วิจัย ๖ ประการ ดังนี้

- ๑) เป็นพื้นที่ที่มีต้นทุนด้านแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธ
- ๒) เป็นพื้นที่ที่มีคณะสงฆ์ให้การส่งเสริมด้านการท่องเที่ยวเชิงพุทธ
- ๓) เป็นพื้นที่ที่ขาดการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุ
- ๔) เป็นพื้นที่ที่ผู้เกี่ยวข้องตระหนักถึงคุณค่าของการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ
- ๕) เป็นพื้นที่ที่สามารถพัฒนาต่อยอดการท่องเที่ยวเพื่อเป็นต้นแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุได้

- ๖) เป็นพื้นที่ท่องเที่ยวในวัดที่มีอัตลักษณ์ด้านการท่องเที่ยวแตกต่างกัน

เมื่อพิจารณาจากเหตุผลในการคัดเลือกพื้นที่วิจัยดังกล่าวแล้ว คณะวิจัยจึงได้ออกสำรวจพื้นที่วิจัยที่มีคุณลักษณะสอดคล้องกับเหตุผลทั้ง ๖ ประการ จึงได้กำหนดพื้นที่วิจัยออกเป็น ๒ แห่ง คือ ๑) วัดอัมพวันาราม บ้านหนองโก ตำบลแพ่ง อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดมหาสารคาม และ ๒) วัดกลางเชียงยืน อำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม

๔. ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การเก็บข้อมูลในพื้นที่วิจัยครั้งนี้ ได้กำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยใช้วิธีคัดเลือกแบบเจาะจงเฉพาะผู้ที่มีความเกี่ยวข้องกับประเด็นวิจัยเท่านั้น โดยจำแนกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญออกเป็น ๒ ส่วน ประกอบด้วย

- ๑) กลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์ โดยใช้วิธีการคัดเลือก ๒ ส่วน คือ ส่วนแรกคัดเลือกจากผู้ที่มีความเกี่ยวข้องกับบริบทพื้นที่วิจัยและผู้สูงอายุ ส่วนที่สองคัดเลือกจากผู้ที่มีบทบาทหน้าที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวผู้สูงอายุ โดยจำแนกออกเป็น ๖ กลุ่ม ดังนี้

(๑) เจ้าอาวาสหรือตัวแทนเจ้าอาวาส ๒ วัด	จำนวน ๒ รูป
(๒) ตัวแทนกรรมการวัด ๒ วัด วัดละ ๒ คน	จำนวน ๔ คน
(๓) นักท่องเที่ยวสูงอายุ ๒ วัด วัดละ ๕ คน	จำนวน ๑๐ รูป

(๔) ผู้สื่อความหมายการท่องเที่ยว ๒ วัด วัดละ ๒ คน จำนวน ๔ คน

(๕) นักวิชาการทางพระพุทธศาสนา จำนวน ๒ รูป/คน

(๖) ตัวแทนส่วนงานการท่องเที่ยวจังหวัดมหาสารคาม จำนวน ๑ คน

รวมผู้ให้สัมภาษณ์ทั้งสิ้น จำนวน ๒๓ รูป/คน

๒) กลุ่มผู้ร่วมสนทนากลุ่ม (focus group discussion) โดยในงานวิจัยนี้ได้มีการจัดสนทนากลุ่มเพื่อระดมความรู้ในการวิจัยจากตัวแทนกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญกลุ่มละ ๒ รูป/คน รวม ๑๒ รูป/คน โดยมุ่งเน้นสนทนา ๓ ประเด็นหลัก ดังนี้

(๑) การสนทนาในประเด็นรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ จังหวัดมหาสารคาม เพื่อให้ได้ข้อมูลมาใช้ในการพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ

(๒) การสนทนาในประเด็นการพัฒนากิจกรรมและการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุ จังหวัดมหาสารคาม เพื่อให้ได้กระบวนการพัฒนากิจกรรมและการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุ

(๓) การสนทนาในประเด็นการเสริมสร้างเครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุ จังหวัดมหาสารคาม เพื่อให้ได้แนวทางการสร้างเครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุ

๔. ขอบเขตด้านระยะเวลา

งานวิจัยนี้ได้กำหนดขอบเขตด้านระยะเวลาในการดำเนินโครงการวิจัยเริ่มตั้งแต่ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๖๖ - กันยายน พ.ศ. ๒๕๖๗ รวมระยะเวลาดำเนินการวิจัย ๑ ปี

๑.๔.๒ ขอบเขตการวิจัยเชิงปริมาณ

ผู้สูงอายุในจังหวัดมหาสารคามทั้ง ๑๓ อำเภอ มีอายุตั้งแต่ ๖๐ ปี ขึ้นไปจำนวน ๑๙๔,๑๔๑ การคำนวณด้วยสูตรของ Taro Yamane

$$n = \frac{N}{1+Ne^2}$$

กำหนดให้

n แทน ขนาดของกลุ่มตัวอย่างที่ต้องการ

N แทน จำนวนประชากร

e แทน ความคลาดเคลื่อนของการสุ่มตัวอย่าง (5%)

แทนค่าในสูตร

$$\begin{aligned} n &= \frac{194,141}{1+ 194,141 (0.05)^2} \\ n &= 399.18 \end{aligned}$$

สรุปจำนวนกลุ่มตัวอย่างที่ได้ คือ ๓๙๙.๑๘ คน แต่ผู้วิจัยดำเนินการเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างจำนวน ๔๐๐ คน เพื่อให้เป็นจำนวนเต็ม

๑.๔.๓ ขอบเขตการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ขอบเขตการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม จำแนกออกเป็น ๒ ส่วน ดังนี้

๑. ขอบเขตพื้นที่ปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การดำเนินการจัดกิจกรรมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจัดกิจกรรมการวิจัยและกิจกรรมการท่องเที่ยววิถีพุทธสำหรับผู้สูงอายุในพื้นที่วิจัย ๒ แห่ง คือ ๑) วัดอัมพวันาราม บ้านหนองโก ตำบลแพ่ง อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดมหาสารคาม และ ๒) วัดกลางเชียงยืน อำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม

๒. ขอบเขตด้านกิจกรรมปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

งานวิจัยนี้ได้กำหนดขอบเขตด้านกิจกรรมปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม จำแนกกิจกรรมปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมออกเป็น ๓ ระยะ ดังนี้

กิจกรรมปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมระยะที่ ๑ : การเก็บรวบรวมข้อมูลรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม ๔ ขั้นตอน คือ ขั้นการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูล ขั้นประเมินผลกระทบ ขั้นจัดลำดับความสำคัญของปัญหาการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ และขั้นศึกษาวิเคราะห์ระบบกลไกการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธ

กิจกรรมปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมระยะที่ ๒ : การพัฒนากิจกรรมและการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม จำแนกการดำเนินการออกเป็น ๒ ส่วน คือ ๑) ประเด็นที่เกี่ยวกับการดำเนินการวิจัยระยะที่ ๒ จำแนกออกเป็น ๖ กิจกรรม คือ (๑) การจัดทำแผนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม (๒) การออกแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม (๓) การทดลองจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม (๔) การประเมินผลจากการทดลองจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ (๕) การปรับปรุงและพัฒนาวัตตแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ (๖) การพัฒนากิจกรรมและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ ๒) กระบวนการดำเนินการวิจัยระยะที่ ๒ โดยมุ่งเน้นกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมกับผู้สูงอายุ และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธ ซึ่งมีกระบวนการดำเนินการวิจัย ๖ ขั้นตอน (๑) การจัดทำแผนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม (๒) การออกแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม (๓) จัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม (๔) ประเมินผลจากการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ (๕) ปรับปรุงและพัฒนาวัตตแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิง

พุทธสำหรับผู้สูงอายุ และ (๖) พัฒนากิจกรรมและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ

กิจกรรมปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมระยะที่ ๓ : เสริมสร้างเครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม การวิจัยมุ่งเน้นกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยการมีส่วนร่วมจัดการความรู้ด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ ซึ่งมีการดำเนินงานวิจัยแบบมีส่วนร่วม ๕ ขั้นตอน ดังนี้ (๑) ขึ้นทบทวนแนวทางปฏิบัติที่ดี (๒) ถ่ายทอด/ส่งต่อความรู้และนวัตกรรม (๓) ต้นแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ (๔) ขั้นการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ (๕) ขั้นการเรียนรู้และพัฒนาต่อยอด ได้แก่ การเรียนรู้/จัดการความรู้ (KM) และการพัฒนาต่อยอด ๒ ส่วน คือ การสร้างเครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ และเสนอแผนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

รูปแบบการท่องเที่ยว หมายถึง รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธที่เหมาะสมกับนักท่องเที่ยวสูงอายุในพื้นที่วิจัย ๔ รูปแบบ คือ รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงกายภาพ รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงสังคม และการท่องเที่ยวเชิงพุทธนิเวศ รูปแบบการท่องเที่ยวทางจิตใจ และรูปแบบการท่องเที่ยวทางพุทธปัญญา

การจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธ หมายถึง การนำแนวคิดการจัดการมาบูรณาการกับพระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาศักยภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธบูรณาการกับหลักภาวะ ๔ คือ ๑) ภาวะกายภาพ การท่องเที่ยวที่ส่งผลทางกายภาพ ๒) สีสภาวะ การท่องเที่ยวที่ส่งผลเชิงสังคมและการท่องเที่ยวที่ส่งผลเชิงพุทธนิเวศ ๓) จิตภาวะ การท่องเที่ยวที่ส่งผลทางจิตใจ และ ๔) ปัญญาภาวะ การท่องเที่ยวที่ส่งผลให้เกิดพุทธปัญญา

กิจกรรมการท่องเที่ยวสำหรับผู้สูงอายุ หมายถึง การพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุเพื่อรองรับสังคมผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม

นักท่องเที่ยวผู้สูงอายุ หมายถึง นักท่องเที่ยวที่มีอายุตั้งแต่ ๖๐ ปีขึ้นไป ที่เดินทางมาท่องเที่ยวในพื้นที่วิจัย ๒ แห่ง คือ ๑) วัดอัมพวันาราม บ้านหนองโก ตำบลแพ่ง อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม และ ๒) วัดกลางเชียงยืน อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม

การสร้างเครือข่าย หมายถึง การสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมดำเนินงานเชิงเครือข่ายเพื่อร่วมกันจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม

๑.๖ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑.๖.๑ สามารถพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม

๑.๖.๒ สามารถพัฒนากิจกรรมและการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุ
จังหวัดมหาสารคาม

๑.๖.๓ ทำให้ได้เครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุจังหวัด
มหาสารคาม

๑.๖.๔ ได้วัดต้นแบบด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ

๑.๖.๕ สามารถพัฒนาศักยภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ

๑.๖.๖ ได้แนวทางปฏิบัติที่ดีด้านการพัฒนารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับ
ผู้สูงอายุ

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม” โดยเนื้อหาในบทนี้ได้ทำการวิจัยเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประเด็นหลักของการวิจัย ซึ่งได้มีการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล โดยได้จำแนกเนื้อหาออกเป็น ๗ ส่วน ดังนี้

๒.๑ แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ

๒.๒ แนวคิดการท่องเที่ยว

๒.๓ แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงพุทธ

๒.๔ แนวคิดเครือข่ายการท่องเที่ยว

๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๖ บริบทพื้นที่วิจัย

๒.๗ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๒.๑ แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ

การศึกษาแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุจำเป็นจะต้องทราบข้อมูลพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุเป็นเบื้องต้นก่อน เพื่อให้สามารถเข้าใจสภาพและปัญหาของผู้สูงอายุ โดยในหัวข้อนี้จะได้กล่าวถึงแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๒.๑.๑ ความหมายของผู้สูงอายุ

ผู้สูงอายุ หมายถึง บุคคลที่มีอายุตั้งแต่ ๖๐ ปีขึ้นไป ซึ่งเป็นวัยที่มีการเปลี่ยนแปลงในทางเสื่อมถอยของสภาพร่างกายและอวัยวะ ทำให้มีผลกระทบต่อการดำเนินชีวิต ซึ่งเป็นวัยที่ต้องการการดูแลเอาใจใส่จากครอบครัวและสังคม ผู้สูงอายุจึงสมควรได้รับการอุปการะช่วยเหลือจากสังคม โดยเฉพาะภาครัฐ ในขณะเดียวกันก็เป็นวัยที่มีประสบการณ์ชีวิตและสืบทอดภูมิปัญญา รวมทั้งเป็นวัยที่ได้ทำคุณูปการต่อสังคม

ในการประชุมสมัชชาโลกว่าด้วยผู้สูงอายุ (World Assembly on Aging) จึงได้กำหนดให้ผู้ที่มิอายุตั้งแต่ ๖๐ ปีขึ้นไป ถือว่าเป็นผู้สูงอายุ และให้ใช้เป็นมาตรฐานเดียวกันทั่วโลกสำหรับประเทศไทยก็ได้กำหนดลักษณะของผู้สูงอายุว่า หมายถึง ผู้ที่มีอายุ ๖๐ ปีขึ้นไป เพื่อให้สอดคล้องกับเจตจำนงของที่ประชุมสมัชชาโลกว่าด้วยผู้สูงอายุ และอายุ ๖๐ ปีนี้เองจึงเป็นเกณฑ์การปลดเกษียณอายุ

ราชการของข้าราชการในประเทศไทยด้วยเช่นกัน^๖ ดังนั้น ผู้สูงอายุจึงหมายถึงผู้ที่มีอายุตามระยะเวลาของการเกิดที่มีอายุตั้งแต่ ๖๐ ปีขึ้นไป โดยนับตั้งแต่ปีที่เกิด

๒.๑.๒ ประเภทของผู้สูงอายุ

นักวิชาการหลายท่านได้จัดกลุ่มประเภทของผู้สูงอายุตามวัยและสภาพที่บ่งชี้ความเป็นผู้สูงอายุ โดยแนวคิดที่ได้รับการยอมรับทั่วไป คือ การจัดประเภทผู้สูงอายุตามแนวคิดของฮอลล์ (Hall, ๑๙๗๖) ซึ่งได้จำแนกกลุ่มผู้สูงวัยออกเป็น ๔ ประเภท ดังนี้^๗

๑. การสูงอายุตามวัย (Chronological Aging) หมายถึง การสูงอายุตามปีปฏิทิน โดยการนับจากปีที่เกิดเป็นต้นไป และบอกได้ทันทีว่าใครมีอายุน้อยเพียงใด

๒. การสูงอายุตามสภาพร่างกาย (Biological Aging) เป็นการพิจารณาการสูงอายุจากสภาพร่างกาย และสรีระของบุคคลที่เปลี่ยนไปเมื่อมีอายุเพิ่มขึ้น เนื่องจากประสิทธิภาพการทำงานของอวัยวะต่าง ๆ ในร่างกายลดน้อยลง เป็นผลมาจากความเสื่อมโทรมตามกระบวนการสูงอายุเป็นไปตามอายุขัยของแต่ละบุคคล

๓. การสูงอายุตามสภาพจิตใจ (Psychological Aging) เป็นการเปลี่ยนแปลงในหน้าที่การรับรู้ แนวความคิด ความจำ การเรียนรู้ เข้าวัยปัญญา และลักษณะบุคลิกภาพที่ปรากฏในระยต่าง ๆ ของชีวิตแต่ละคนที่มีอายุเพิ่มขึ้น

๔. การสูงอายุตามสภาพสังคม (Sociological Aging) เป็นการเปลี่ยนแปลงในบทบาท หน้าที่ สถานภาพของบุคคลในระบบสังคม รวมทั้งความคาดหวังของสังคมต่อบุคคลนั้น ซึ่งเกี่ยวกับอายุ การแสดงออกตามคุณค่าและความต้องการของสังคม

นอกจากการจัดประเภทผู้สูงอายุตามแนวคิดของฮอลล์ ผู้วิจัยยังแบ่งกลุ่มผู้สูงอายุตามช่วงอายุ จำแนกออกเป็น ๓ ช่วง ดังนี้ ๑) ผู้สูงอายุตอนต้น อายุ ๖๐ - ๖๙ ปี ซึ่งเป็นช่วงที่มีสุขภาพกายและจิตสังคมค่อนข้างดี ๒) ผู้สูงอายุตอนกลาง อายุ ๗๐ - ๗๙ ปี ซึ่งเป็นช่วงที่เริ่มพบความเสื่อมถอยทางร่างกายและจิตสังคม และ ๓) ผู้สูงอายุตอนปลาย ๘๐ ปีขึ้นไป ซึ่งเป็นช่วงที่พบว่ามีความเสื่อมถอยปรากฏชัดเจนทางร่างกาย กิริยา และสติปัญญา ส่วนประเภทของผู้สูงอายุแบ่งตามตัวบ่งชี้จำแนกออกเป็น ๔ ประเภท คือ การสูงอายุตามวัย การสูงอายุตามสภาพร่างกาย การสูงอายุตามสภาพจิตใจ และการสูงอายุตามสภาพสังคม

^๖ อานนท์ สีดากเพ็ง, “สุขภาพจิตกับทัศนคติต่อความรักและความสัมพันธ์ทางเพศของผู้สูงอายุ”, รายงานการวิจัย, (คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้, ๒๕๕๒), หน้า ๙.

^๗ อ่างใน แสงเดือน มุสิกรมณี, สถานะและปัญหาของผู้สูงอายุในประเทศไทย, [ออนไลน์] แหล่งที่มา : www.nesac.go.th [๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๖].

๒.๑.๓ ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของผู้สูงอายุ

กระบวนการเปลี่ยนแปลงในวัยสูงอายุ นอกจากจะมีการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพและจิตใจ (Anatomical & Physiological Change) แล้ว ยังมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม และวัฒนธรรมด้วย เมื่อพิจารณาส่วนที่เป็นปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของผู้สูงอายุจึงมีหลายปัจจัยประกอบกัน ดังรายละเอียดนี้^๔

๑. การเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพ

การเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพเป็นการเปลี่ยนแปลงของระบบต่าง ๆ ที่เป็นส่วนประกอบของร่างกาย ดังต่อไปนี้

๑) ผิวหนังจะบาง แห้ง เหี่ยวยุบ ไขมันและความยืดหยุ่น ต่อมเหงื่ออ่อนลงทำให้การปรับอุณหภูมิไม่ดีเช่นวัยอื่น

๒) ระบบประสาทสัมผัส จะมีการเปลี่ยนแปลงของระบบประสาทสัมผัส ดังต่อไปนี้ ตา สายตาจะเสื่อมลง อาจเกิดต้อกระจก กล้ามเนื้อลูกตาเสื่อม ทำให้เวียนศีรษะง่าย หู ประสาทรับเสียงเสื่อม หูตึง ต้องพูดดัง ๆ จึงจะได้ยิน จมูก ประสาทรับกลิ่นเสื่อมลง ลิ้น รุ้สน้อยลง

๓) ระบบทางเดินอาหาร อาจเป็นฟันหักและฟันหลอ ทำให้การรับประทานอาหารไม่สะดวก ต่อมน้ำลายขับน้ำลายออกมาน้อย กรดเกลือในกระเพาะอาหารมีน้อยทำให้อาหารย่อยไม่ดี ท้องอืด ภาวะขาดอาหารจึงเกิดได้ง่าย โลหิตจาง ตับและตับอ่อนเสื่อมลงทำให้เกิดโรคเบาหวานได้ง่าย การขับถ่ายไม่ปกติ

๔) ระบบกระดูกและไขข้อกระดูก กระดูกของผู้สูงอายุมักแคลเซียมน้อยทำให้กระดูกบางและเปราะง่าย เจ็บตามกระดูก รูปร่างกระดูกผิดไป ตัวเตี้ยลง ไขข้อเสื่อม ทำให้มีการอักเสบปวดตามข้อ

๕) ระบบทางเดินหายใจ ปอดเสื่อม การยุบและการขยายตัวไม่ดี เหนื่อยง่าย กล้องเสียงเสื่อม เสียงแหบแห้ง กล้ามเนื้อทรวงอกเสื่อมจึงทำให้การหายใจไม่ดี

๖) ระบบหัวใจและหลอดเลือดกล้ามเนื้อหัวใจอ่อนกำลัง หลอดเลือดแข็งตัว ไขมันเกาะผนังหลอดเลือดหนาขึ้น ทำให้มีโรคเกี่ยวกับหัวใจได้ง่าย

๗) ระบบปัสสาวะ ไตทำหน้าที่เสื่อมลงขับของเสียได้น้อย แต่ขับน้ำออกมามากทำให้ต้องปัสสาวะบ่อย ส่วนกระเพาะปัสสาวะนั้นกล้ามเนื้อหูรูดของท่อปัสสาวะหย่อนจึงกลั้นปัสสาวะได้ไม่ดีบางคนต่อมลูกหมากโตขึ้นเป็นผลทำให้ถ่ายปัสสาวะลำบาก

^๔ อ้างใน อานนท์ สีดาเพ็ง, “สุขภาพจิตกับทัศนคติต่อความรักและความสัมพันธ์ทางเพศของผู้สูงอายุ”, รายงานการวิจัย, คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้, ๒๕๕๒, หน้า ๑๖-๑๗.

๘) ระบบประสาทและสมอง สมองเสื่อมลง ความรู้สึกชา การเคลื่อนไหวช้า ความสัมพันธ์ระหว่างสมอง กล้ามเนื้อ และข้อต่อเสียไป การทรงตัวไม่ดี มีอาการสั่นตามร่างกาย บางคนหลงลืมง่าย

๙) ระบบต่อมไร้ท่อเสื่อมลง ทำให้สมดุลฮอร์โมนเปลี่ยนแปลง และต่อมเพศเสื่อม ทำให้เสื่อมสมรรถภาพทางเพศ เป็นต้น

๒. การเปลี่ยนแปลงทางจิตใจ

การเปลี่ยนแปลงทางด้านจิตใจของผู้สูงอายุ มีผลจากการเปลี่ยนแปลงทางร่างกาย เช่น ความเจ็บป่วย การเสื่อมลงของระบบของร่างกาย ทำให้เกิดความวิตกกังวล ความกดดันจากสภาพร่างกายที่ไม่ปกติ การเปลี่ยนแปลงทางด้านบทบาทสังคม เช่น การเกษียณอายุ การสูญเสียบทบาทในการเป็นหัวหน้าครอบครัว การตายของคู่สมรส ญาติ หรือเพื่อน สิ่งเหล่านี้มีผลกระทบต่อจิตใจของผู้สูงอายุทำให้จิตใจหดหู่ เศร้าหมอง นอกจากนี้ความคับข้องใจทางเพศที่มาจากค่านิยมทางสังคมที่เห็นว่าผู้สูงอายุไม่ควรมีบทบาทการแสดงออกทางเพศก็เป็นสิ่งที่ขัดขวางความต้องการทางเพศทำให้ผู้สูงอายุรู้สึกว่าตนเองไม่มีค่า สิ่งเหล่านี้นับเป็นสิ่งกีดกันทางอารมณ์ที่มีผลกระทบต่อสุขภาพจิตของผู้สูงอายุอย่างหนึ่ง

๓. การเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมและวัฒนธรรม

การเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมและวัฒนธรรม ดังนี้

๑) การเปลี่ยนแปลงทางด้านสถานภาพและบทบาททางสังคม เช่น การเปลี่ยนแปลงทางการทำงาน การสูญเสียบทบาทในการเป็นผู้นำครอบครัวจากบทบาทที่เคยเป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัวกลายเป็นผู้พึ่งพาอาศัย เป็นผู้รับมากกว่าผู้ให้ทำให้ผู้สูงอายุเสียอำนาจ และบทบาททางสังคมที่เคยมี

๒) การถูกทอดทิ้ง จากการย้ายถิ่นของประชากรวัยหนุ่มสาวในชนบททำให้ผู้สูงอายุถูกทอดทิ้งอยู่ในถิ่นเดิม ส่วนผู้ที่อยู่ในเมืองก็มีแนวโน้มที่จะอยู่กันตามลำพังมากขึ้น เนื่องจากบุตรหลานไม่มีเวลาเอาใจใส่เพราะต้องทำงานนอกบ้านเป็นส่วนใหญ่

๓) การเสื่อมความเคารพ ในสมัยก่อนผู้สูงอายุได้รับความเคารพนับถือในฐานะผู้มีความรู้ประสบการณ์ เป็นผู้แนะนำสั่งสอน แต่ในปัจจุบันค่านิยมเหล่านี้กำลังเปลี่ยนไปตามสังคมตะวันตกที่ถือว่าตัวใครตัวมัน และคิดว่าผู้สูงอายุไม่ทันต่อเหตุการณ์ ผู้สูงอายุควรอยู่ส่วนผู้สูงอายุ ส่วนคนในวัยหนุ่มสาวก็อยู่ตามทางของหนุ่มสาวทำให้เกิดช่องว่างระหว่างวัยขึ้น

๒.๑.๔ ปัจจัยที่มีผลต่อสุขภาวะผู้สูงอายุ

ผู้สูงอายุเป็นวัยที่มีความเสี่ยงหลายด้าน ซึ่งมักจะมีปัญหาที่เกี่ยวข้องกับวัยสูงอายุ และมีความเสื่อมสมรรถภาพทางร่างกาย ความจำ สังคม และการปรับตัว เป็นต้น โดยปัญหาที่พบบ่อยในวัยผู้สูงอายุมี ๑๔ ปัญหา ดังต่อไปนี้^๙

๑. ความบกพร่องในการติดต่อสื่อสาร เนื่องจากหูตึง พุดไม่ชัด และความจำเสื่อม
๒. ความจำกัดในการทำกิจกรรม เนื่องจากการหดรัดตัวและการประสานงานของกล้ามเนื้อใน การควบคุมการเคลื่อนไหวลดลง ข้อเสื่อม ประสิทธิภาพการทำงานของหัวใจและระบบทางเดินหายใจลดลง ทำให้เหนื่อยง่าย
๓. ความสามารถในการปรับตัวต่อภาวะเครียดลดลง
๔. ความสามารถในการเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ ช้า
๕. การพักผ่อนไม่เพียงพอ เนื่องจากแบบแผนการนอนหลับเปลี่ยนแปลงไป
๖. เกิดภาวะทุพโภชนาการ เนื่องจากการรับรสและการดื่มน้ำลดลง ทำให้เบื่ออาหาร เคี้ยวอาหารลำบาก การย่อยและดูดซึมลดลง กระจายน้ำลดลง เมตาบอลิซึมของร่างกายลดลง การสังเคราะห์ โปรตีน เอนไซม์ และการสะสมไกลโคเจนลดลง
๗. เกิดภาวะเสียสมดุลเกลือแร่ได้ง่าย
๘. ความผิดปกติในการขับถ่ายอุจจาระ ได้แก่ ท้องผูก เนื่องจากการเคลื่อนไหวของลำไส้ลดลง กลั้นอุจจาระได้ไม่ดี เนื่องจากความแข็งแรงของกล้ามเนื้อหูรูดของทวารหนักลดลง
๙. เกิดแผลได้ง่ายและหายช้า เนื่องจากผิวหนังบาง หลอดเลือดเปราะ และแตกง่าย รวมไปถึงการไหลเวียนเลือด ระดับเนื้อเยื่อลดลง
๑๐. กระดูกหักง่ายและหายช้า เนื่องจากแคลเซียมที่สะสมในกระดูกมีน้อย มีการซ่อมแซมเซลล์กระดูกลดลง
๑๑. เกิดการติดเชื้อได้ง่าย เนื่องจากการทำงานของระบบภูมิคุ้มกันของร่างกายลดลง
๑๒. มีภาวะเสี่ยงต่อการเกิดโรค ได้แก่ ๑) มะเร็งและเนื้องอก เนื่องจากการทำงานของระบบภูมิคุ้มกันเปลี่ยนแปลงไป ๒) ความดันโลหิตสูง เนื่องจากหลอดเลือดแข็ง ความต้านทานภายในหลอดเลือดส่วนปลายสูงขึ้น ๓) ต้อกระจก เนื่องจากการเสื่อมสภาพของแก้วตา ๔) เบาหวาน เนื่องจากการทำงานของตับอ่อนลดลง ๕) ถุงลมโป่งพอง เนื่องจากความยืดหยุ่น และจำนวนถุงลมปอดลดลง ๖) ปอดบวม เนื่องจากการทำงานของระบบภูมิคุ้มกันลดลง ๗) ข้ออักเสบ เนื่องจากข้อ

^๙ เบญจวรรณ สุจริต, “รูปแบบการจัดการสุขภาวะและการพึ่งพาตนเองของผู้สูงอายุจังหวัดอุดรธานี”, รายงานการวิจัย, (มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี, ๒๕๕๗), หน้า ๑๑-๑๒.

เสื่อม น้ำไขข้อลดลง ๘) โลหิตจาง เนื่องจากจำนวนเม็ดเลือดแดงและฮีโมโกลบินลดลง ๙) สมอเสื่อม เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของสมอและระบบประสาท

๑๓. การตอบสนองต่อยาผิดไปและเกิดผลไม่พึงประสงค์ของยาได้ง่าย เนื่องจากการดูดซึมยา ทางระบบทางเดินอาหารลดลง ตับสังเคราะห์โปรตีนและเอนไซม์ใช้ในการเปลี่ยนแปลงยาลดลง การขับสารออกจากร่างกายทางไตลดลง ทำให้ระดับยาคงอยู่ในกระแสเลือดนานและเกิดพิษได้ง่าย ดังนั้น การให้ยาแก่ผู้สูงอายุต้องระมัดระวังอย่างยิ่ง ควรปรึกษาแพทย์ก่อนให้ยาทุกชนิด

๑๔. เกิดอุบัติเหตุได้ง่าย เนื่องจากอวัยวะรับรู้สัมผัสลดลง หูตึง การรับกลิ่นลดลง ตามัว การทรงตัวไม่ดี และกล้ามเนื้ออ่อนแรง

สรุป ปัญหาที่พบบ่อยในวัยผู้สูงอายุจำแนกออกเป็นปัญหาที่เป็นปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ในส่วนของปัจจัยภายในเป็นปัจจัยส่วนบุคคลของผู้สูงอายุ เช่น ปัญหาทางพันธุกรรม ปัญหาสุขภาพ ปัญหาการบริโภค ปัญหาการหย่อนสมรรถภาพของร่างกาย ปัญหาเกี่ยวกับการดำเนินชีวิต ปัญหาทางด้านการดูแลรักษาสุขภาพ ปัญหาสุขภาพจิต และปัญหาทางปัญญา เป็นต้น ส่วนปัญหาที่มาจากปัจจัยภายนอก เช่น ปัญหาทางสังคม ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหามลภาวะ เป็นต้น

๒.๓.๕ ปัญหาสุขภาพของผู้สูงอายุ

ตามรายงานของสถาบันเวชศาสตร์ผู้สูงอายุสังกัดกรมการแพทย์ ซึ่งได้รายงานโรคที่พบในผู้สูงอายุ มีดังต่อไปนี้^{๑๐}

๑. โรคถุงลมโป่งพอง (Chronic Obstructive Pulmonary Disease หรือ COPD) เป็นอีกโรคหนึ่งที่เป็นสาเหตุให้ผู้สูงอายุต้องเข้ารับการรักษาในโรงพยาบาล อัตราการตายด้วยโรคนี้ก็สูง ผู้สูงอายุที่มีพยาธิสภาพของปอด และทางเดินหายใจตั้งแต่อายุน้อยก็ยังมีอุบัติการณ์การป่วยด้วยโรคนี้สูงปอดของผู้สูงอายุจะเสื่อมลงทำให้ความสามารถในการแลกเปลี่ยนออกซิเจนลดลงมากเมื่ออายุเพิ่มขึ้น

๒. โรคความดันโลหิตสูง (Hypertension) โรคนี้เป็นปัจจัยเสี่ยงโรคที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่งของทั้งโรคหลอดเลือดสมอง โรคหลอดเลือดหัวใจและหัวใจวายในผู้สูงอายุ สำหรับผู้สูงอายุที่มีความดันโลหิตสูง คือ ผู้ที่มีความดันโลหิตในขณะที่หัวใจบีบตัว (Systolic) สูงเกิน ๑๖๐ มิลลิเมตรปรอท และมีความดันโลหิตในขณะที่หัวใจคลายตัว (Diastolic) สูงเกิน ๙๐ มิลลิเมตรปรอท แต่อย่างใดก็ได้้นอกจากนี้ยังพบว่า อัตราป่วยและอัตราการตายเนื่องจากโรคหลอดเลือดสมองจะลดลงอย่างชัดเจนเมื่อผู้ที่เป็นความดันโลหิตสูงแล้วได้รับการรักษาอย่างถูกต้องและต่อเนื่อง ควรหลีกเลี่ยงปัจจัยเสี่ยงที่จะทำให้เป็นโรคนี้มากขึ้น เช่น การสูบบุหรี่ ชอบรับประทานอาหารเค็ม ขาดการออกกำลังกาย

^{๑๐} อ่างใน อานนท์ สิดาเพ็ง, “สุขภาพจิตกับทัศนคติต่อความรักและความสัมพันธ์ทางเพศของผู้สูงอายุ”, หน้า ๑๘-๒๒.

เป็นต้นการออกกำลังกายที่ถูกต้องเหมาะสมและสม่ำเสมอจะช่วยให้หัวใจสูบฉีดโลหิตไปเลี้ยงอวัยวะต่าง ๆ ได้ดีขึ้น และจะช่วยชะลอการเสื่อมของอวัยวะต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นในผู้สูงอายุได้

๓. โรคเบาหวาน (Diabetes Mellitus) ความทนทานต่อน้ำตาล (Glucose Tolerance) จะลดลงเมื่ออายุเพิ่มมากขึ้น ผู้สูงอายุจึงมีโอกาสเสี่ยงที่จะเกิดโรคเบาหวานเพิ่มขึ้น ผู้สูงอายุที่ขาดการออกกำลังกายและอ้วนจะมีโอกาสเป็นเบาหวานได้ง่ายขึ้น และผู้ที่มีบิดามารดาเป็นโรคนี้ก็จะมีโอกาสเป็นโรคนี้เพิ่มขึ้นด้วย โรคเบาหวานเป็นปัจจัยเสี่ยงของโรคที่สำคัญของทั้งโรคหลอดเลือดสมองและโรคหลอดเลือดหัวใจ ซึ่งผู้ที่เป็นโรคนี้จะมาพบแพทย์เนื่องจากมีอาการที่บ่งชี้ว่าเป็นโรคเบาหวาน เช่น ตื่นน้ำมาก ปัสสาวะมากและบ่อย ผอมลง หรืออาจมาด้วยอาการแทรกซ้อนของโรคนี้ เช่น มีอาการซีดไม่รู้สีกตัว หรือมีความผิดปกติของระบบประสาท เช่น อาการชาที่ปลายมือปลายเท้า เป็นต้น

๔. โรคหลอดเลือดแดง (Cerebrovascular Disease) เป็นโรคที่เป็นสาเหตุของการป่วยและการตายที่สำคัญที่สุดของผู้สูงอายุ โรคนี้มีปัจจัยเสี่ยงของโรค (Risk Factor) โดยถ้าบุคคลนั้นได้รับสิ่งนั้นหรือมีสิ่งนั้นเป็นเวลานานพอสมควรจะทำให้เกิดพยาธิสภาพหรือเกิดโรคนั้นขึ้น ปัจจัยเสี่ยงที่สำคัญมี ๔ ประการ ได้แก่ ความดันโลหิตสูง โรคเบาหวาน ภาวะไขมันสูงในเลือด และการสูบบุหรี่ นอกจากนี้ยังมีปัจจัยเสี่ยงอื่น ๆ ที่ถือว่าเป็นปัจจัยที่อาจก่อให้เกิดโรคหลอดเลือดสมองในกลุ่มประชากรผู้สูงอายุ ได้แก่ อายุที่เพิ่มขึ้น (จากอุบัติเหตุการณ์ตายจากหลอดเลือดสมองอุดตัน จะพบว่ามีอัตราการตายเพิ่มขึ้นตามอายุของผู้ป่วย) โรคหัวใจ ภาวะการเริ่มต้นของหัวใจผิดปกติ ยาคุมกำเนิด แอลกอฮอล์ โรคเลือด เช่น Polycythemia ความอ้วน ภาวะขาดการออกกำลังกาย ฐานะทางเศรษฐกิจสังคม กรรมพันธุ์ เป็นต้น ปัจจัยเสี่ยงต่าง ๆ เหล่านี้ ทำให้เกิดสภาพผิวหนังหลอดเลือดของสมอง ทำให้สมองส่วนที่ขาดโลหิตไปหล่อเลี้ยงไม่สามารถทำหน้าที่ได้อย่างปกติ เกิดอาการผิดปกติต่าง ๆ เช่น มีอัมพาตครึ่งซีกหรืออัมพาตของหน้า พูดไม่ได้ ชักกระตุก หรือหมดสติ เป็นต้น การป้องกันโรคหลอดเลือดสมองทำได้โดยให้ความรู้ความเข้าใจแก่ผู้สูงอายุถึงปัจจัยเสี่ยงโรคและให้พยายามหลีกเลี่ยงหรือลดปัจจัยเสี่ยงเหล่านั้น เช่น เลิกสูบบุหรี่ รักษาโรคความดันโลหิตสูงอย่างสม่ำเสมอ ป้องกันไม่ให้ เป็นเบาหวานและไขมันในเลือดสูงโดยการรับประทานอาหารที่มีไขมันน้อย ลดอาหารหวาน ๆ ระวังไม่ให้อ้วน และออกกำลังกายอย่างถูกต้อง สม่ำเสมอ และเพียงพอ และถ้าเป็นโรคเบาหวานอยู่แล้วก็ควรได้รับการรักษาอย่างถูกต้อง

๕. โรคข้อเสื่อม (Osteoarthritis) โรคปวดข้อเนื่องจากข้อเสื่อมพบได้บ่อยมากในผู้สูงอายุเป็นโรคที่ทำให้เกิดปัญหา สร้างความเจ็บปวดให้ผู้สูงอายุมากที่สุด ผู้สูงอายุมักจะปวดข้อที่ต้องรับน้ำหนักและใช้งานมาก ๆ เช่น ข้อเข่า ข้อหลัง ข้อคอ ข้อสะโพก ข้อปลายนิ้วมือ เป็นต้น ผู้สูงอายุที่อ้วนขาดการออกกำลังกายมีโรคข้อเสื่อมทำให้มีอาการปวดข้อต่าง ๆ ง่ายกว่าผู้ที่ผอมและผู้ ที่ออกกำลังกายอย่างสม่ำเสมอ ดังนั้น การป้องกันโรคข้อเสื่อมจึงควรแนะนำให้ผู้สูงอายุออกกำลังกาย

อย่างถูกต้องสม่ำเสมอ โดยเฉพาะการออกกำลังกายเพื่อให้กล้ามเนื้อยืดข้อที่มีปัญหานั้นแข็งแรงขึ้น และควบคุมการรับประทานอาหารเพื่อไม่ให้น้ำหนักตัวเพิ่มมากขึ้น

๖. โรคหลอดเลือดหัวใจ (Cardiovascular Disease) โรคหลอดเลือดหัวใจโคโรนารี เป็นโรคที่ทำให้ผู้ป่วยถึงแก่กรรมได้ในเวลาอันรวดเร็ว เนื่องจากหัวใจขาดเลือดมาเลี้ยงอาจเกิดเป็น กล้ามเนื้อหัวใจตายจากการขาดเลือด (Acute Myocardial Insufficiency) หรือเลือดไปเลี้ยงหัวใจ น้อย (Coronary Insufficiency) ก็ได้ อัตราการตายเนื่องจากกล้ามเนื้อหัวใจตายจากการขาดเลือดใน คนสูงอายุนั้นสูงกว่า อัตราของโรคนี้ในคนอายุน้อยถึง ๔ เท่า และอาการของหลอดเลือดหัวใจโคโรนา รีนี้ในผู้สูงอายุนั้นมักจะไม่มีแสดงอาการเจ็บหน้าอกบริเวณใต้ลิ้นปี่ หรือเจ็บหน้าอกบริเวณหัวใจแล้วมี อาการร้าวไปที่คอและแขนอย่างชัดเจนเหมือนวัยอื่น ๆ แต่มักจะมีอาการเพียงรู้สึกเพลีย เวลาทำงาน แล้วจะรู้สึกไม่ค่อยสบายและมีอาการหอบหายใจเร็วเท่านั้น และผู้ป่วยบางรายก็มาพบแพทย์ด้วย อาการของหัวใจวาย โรคหลอดเลือดหัวใจโคโรนารีนี้มีพยาธิสภาพที่หลอดเลือดโคโรนารีเช่นเดียวกับการ เกิดพยาธิสภาพของหลอดเลือดสมอง ปัจจัยเสี่ยงโรคก็คล้ายกันกับปัจจัยเสี่ยงของโรคหลอดเลือด สมอง ได้แก่ โรคความดันโลหิตสูง โรคเบาหวาน ภาวะไขมันสูงในเลือด การสูบบุหรี่ ขาดการออก กกำลังกายภาวะอ้วน เป็นต้น ดังนั้น การควบคุมและป้องกันโรคนี้ก็เหมือนกับโรคหลอดเลือดสมอง

๗. โรคติดเชื้อ (Infected Diseases) โรคติดเชื้อที่พบบ่อยในผู้สูงอายุ ได้แก่ โรค โลหิตเป็นพิษ โรคปอดบวม โรคทางเดินปัสสาวะอักเสบ โรคติดเชื้อในกระเพาะอาหารและลำไส้ โรค ไข้หวัดใหญ่

๘. โรคสมองเสื่อม (Dementia) สาเหตุของโรคนี้ประมาณร้อยละ ๕๐ เกิดจากสมอง เสื่อมโดยไม่ทราบสาเหตุที่เรียกว่า Alzheimer's type Dementia และประมาณร้อยละ ๑๒-๒๐ เกิด จาก Multiple Infarct ซึ่งเป็นผลจากความผิดปกติของหลอดเลือดไปเลี้ยงสมอง และการขาดเลือด สาเหตุที่เหลือเกิดจากสาเหตุอื่น ๆ ผู้สูงอายุที่เป็นโรคนี้จะมีอาการตั้งแต่อาการน้อยไปจนถึงมีอาการ มากไม่สามารถช่วยเหลือตัวเองได้ เช่น มีอาการขี้ลืม จำชื่อคนที่รู้จักไม่ได้ จำเบอร์โทรศัพท์ไม่ได้ ชอบเดิน ออกไปนอกบ้านและสับสนหนทาง หาทางกลับบ้านไม่ได้ ทำกิจวัตรประจำวันเองไม่ได้ต้องมีคนช่วย โดยโรคสมองเสื่อมนั้นอาจมีสาเหตุเสริม ๓ ประการ คือ โภชนาการบกพร่อง ขาดการกระตุ้นจาก สังคม และพันธุกรรม

๙. โรคมะเร็ง (Malignant) เป็นโรคที่พบบ่อยและเป็นสาเหตุการตายที่สำคัญของ ผู้สูงอายุมะเร็งของระบบต่าง ๆ ที่พบบ่อยในผู้สูงอายุ เช่น มะเร็งปอด มะเร็งตับ มะเร็งของทางเดิน อาหาร มะเร็งของหัวใจและมะเร็งปากมดลูก เป็นต้น ในคนสูงอายุนั้นมีแนวโน้มที่จะทำลายสิ่ง แปลกปลอมที่เข้ามาในร่างกาย ตลอดจนทำลายเซลล์มะเร็งนั้นจะเสื่อมลง ทำให้อุบัติการณ์ของ โรคมะเร็งพบได้มากขึ้นการป้องกันที่สำคัญ คือ พยายามหลีกเลี่ยงและงดเว้นปัจจัยเสี่ยงโรคที่ทราบ แล้วว่าจะทำให้เกิดโรคมะเร็ง เช่น การสูบบุหรี่เป็นปัจจัยเสี่ยงของโรคมะเร็งปอดผู้สูงอายุก็ควรเลิกสูบ

บุหรี ควรให้ความรู้แก่ผู้สูงอายุถึงอาการของโรคเมร็งระบบต่าง ๆ และชักจูงให้ประชาชนมารับบริการตรวจวินิจฉัยเสียตั้งแต่ต้น จัดบริการการตรวจก่อนที่จะมีอาการเพื่อตรวจสอบถึงภาวะเมร็งในระบบต่าง ๆ และให้การรักษาอย่างถูกต้องทันที

๑๐. โรคขาดสารอาหาร (Malnutrition) นับว่าเป็นโรคสำคัญต่อสุขภาพผู้สูงอายุ ส่วนใหญ่เกิดจากอาการเบื่ออาหาร และรับประทานอาหารน้อยกว่าปกติ และอาหารที่รับประทานไม่มีคุณค่าทำให้เกิดภาวะขาดสารอาหาร (Malnutrition) ซึ่งจะมีผลกระทบต่อสุขภาพโดยขาดภูมิคุ้มกันร่างกายของผู้สูงอายุ

๑๑. โรคทางจิตและประสาท (Neuropsychosis) เช่น โรคประสาท โรคซึมเศร้า โรควิตกกังวลพบได้บ่อยในผู้สูงอายุ อาการทางจิตนี้เกิดขึ้นเนื่องจากการลดลงของเซลล์สมอง และมีการเปลี่ยนแปลงทางชีวเคมีของสมอง ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงในสภาวะแวดล้อมซึ่งจะมีผลต่อจิตใจและอารมณ์ของผู้สูงอายุด้วย เช่น รายได้ลดลง ไม่มีงานทำ สูญเสียอำนาจ ไม่มีคนเห็นความสำคัญ สูญเสียคู่ครอง ลูกหลานแยกไปอยู่ต่างหาก ไม่มีคนดูแล เหนง ขาดการเข้าสังคม ทำให้ผู้สูงอายุมีสภาพอารมณ์และพฤติกรรมที่เปลี่ยนไป เช่น ใจน้อย โกรธง่าย ขี้บ่น จู้จี้ ใครทำอะไรให้ไม่ถูกใจ ยึดติดในความคิดเห็นของตนเอง ไม่ฟังความคิดเห็นผู้อื่น หรือมีอาการซึมเศร้า แยกตัวเองจากผู้อื่น หรือมีความวิตกกังวลมากทำให้อนอนไม่หลับ รับประทานอาหารไม่ได้ เป็นต้น สภาพทางจิตใจจะมีการเปลี่ยนแปลงมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับสภาพภูมิหลังของผู้สูงอายุ และความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับสภาวะแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วว่าผู้สูงอายุจะสามารถปรับตัวได้ดีเพียงใด ตลอดจนความพร้อมในการเตรียมที่จะก้าวเข้าสู่วัยสูงอายุของผู้นั้น

๒.๑.๖ การส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุ

การสร้างเสริมสุขภาพทางจิตเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยดูแลสุขภาพทางจิตของผู้สูงอายุ และช่วยป้องกันปัญหาเกี่ยวกับสุขภาพทางจิตได้เป็นอย่างดี นำไปสู่คุณภาพชีวิตที่ดีได้ และมีความสุขในการดำเนินชีวิตในที่สุด ซึ่งผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทุกภาคส่วนในการสร้างเสริมสุขภาพทางจิตของผู้สูงอายุ ควรให้ความสำคัญ กิจกรรมหรือโปรแกรมหลากหลายได้ถูกสร้างขึ้นสำหรับผู้สูงอายุนำมาใช้สร้างเสริมสุขภาพทางจิตได้ผลดี^{๑๑} เช่น กิจกรรมเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่คุ้นเคยและสอดคล้องกับความเชื่อและวิถีชีวิตของผู้สูงอายุและชุมชน หรือการออกแบบกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุและสอดคล้องกับสภาพปัญหาของผู้สูงอายุ

ในปี ๒๕๔๗ กระทรวงสาธารณสุขได้ริเริ่มโครงการเมืองไทยแข็งแรง โดยส่งเสริมให้ประชาชน ครอบครัว ชุมชน หน่วยงาน ภาคเอกชน ภาครัฐ และส่วนอื่น ๆ เข้ามามีส่วนร่วมและ

^{๑๑} นริสา วงศ์พนารักษ์, “การสร้างเสริมสุขภาพทางจิตในสังคมผู้สูงอายุ”, วารสารวิจัยสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๒ (เมษายน-มิถุนายน ๒๕๔๖): ๑๖๒.

สนับสนุนการดำเนินงานและแพร่กระจายข้อมูล ข่าวสาร องค์ความรู้เรื่องการสร้างสุขภาพ “๕ อ.” ดังต่อไปนี้^{๑๒}

๑. การออกกำลังกาย ส่งเสริมให้ประชาชนมีพฤติกรรมออกกำลังกายเพื่อสุขภาพทำให้ร่างกายแข็งแรง ร่างกายทำงานเต็มสมรรถนะ มีการหลั่งสารแอนดอร์ฟินซึ่งเป็นฮอร์โมนแห่งความสุข ซึ่งจะทำให้ผู้ออกกำลังกายได้รับประโยชน์ และประเทศได้ทรัพยากรบุคคลที่แข็งแรงเป็นกำลังในการพัฒนาประเทศ

๒. อาหาร ส่งเสริมให้ประชาชนรู้จักการบริโภคอาหารที่ถูกสุขลักษณะ และมีคุณค่าทางโภชนาการ รวมทั้งกวดขันและควบคุมอาหารที่จำหน่ายในตลาด ให้มีความปลอดภัยต่อสุขภาพ การพัฒนาคุณภาพและผลิตภัณฑ์สุขภาพของชุมชน อาหารเป็นปัจจัยที่ร่างกายนำไปย่อย สังเคราะห์ และนำไปหล่อเลี้ยงร่างกาย รวมทั้งซ่อมแซมส่วนสึกหรอประกอบกับอาหารเป็นความต้องการพื้นฐานที่คนขาดไม่ได้ จำเป็นต้องให้ทุกชีวิตกินอิ่ม คนเราจะต้องได้รับอาหารเพียงพอและมีคุณภาพดีมีประโยชน์ไม่เป็นโทษภัย ย่อมทำให้คนเติบโตสมวัย มีพัฒนาการที่เหมาะสมเป็นทรัพยากรบุคคลที่มีคุณค่า คิดดี ทำดี นำความสุขมาสู่สังคม

๓. อารมณ์ ส่งเสริมเรื่องวิธีควบคุมอารมณ์ให้เป็นไปในทิศทางที่จะส่งเสริมสร้างสุขภาพกายและสุขภาพจิตให้ดีขึ้น อารมณ์เป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้คนมีความสุข และปรับตัวอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข โดยละเว้นอารมณ์คิดร้าย มุ่งทำลาย และสร้างความวุ่นวายแก่สังคม แต่เพิ่มอารมณ์ความคิดสร้างสรรค์ มุ่งสร้างความรัก ความเมตตาอันจะนำมาซึ่งความสงบสุขและสันติ

๔. อนามัยสิ่งแวดล้อมหรืออนามัยชุมชน ส่งเสริมการสร้างและปรับปรุงสิ่งแวดล้อมให้เอื้อหรือเหมาะสมต่อการมีสุขภาพที่ดีตลอดจนเสริมสร้างให้ประชาชนมีจิตสำนึกที่จะช่วยกันดูแลสภาพแวดล้อมในบ้านของตนเอง ที่ทำงาน โรงเรียน ทั้งนี้ เพื่อเป็นการลดอุบัติเหตุหรือโรค เช่น การช่วยกันทำลายแหล่งเพาะพันธุ์ยุงลาย เพื่อขจัดโรคไข้เลือดออกคนเราจะมีสุขได้จะต้องอยู่ท่ามกลางสิ่งแวดล้อมที่มีสุขภาวะด้วยซึ่งในการดำเนินการขั้นต้นนั้น เด็กและเยาวชนจะได้เติบโตในสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมอันจะทำให้เติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณภาพในอนาคต เป็นกำลังในการพัฒนาประเทศ นอกจากนี้โรงพยาบาลที่ส่งเสริมสุขภาพย่อมทำให้ผู้ป่วยหายจากโรคได้อย่างมีความสุข

๕. อโรคยา การเกิดโรคที่สำคัญ อันดับแรก ๆ ของประเทศไทย คือโรคหัวใจ โรคความดันโลหิตสูง โรคเบาหวาน โรคมะเร็ง โรคเอดส์ ทั้งหมดเมื่อวิเคราะห์ให้ดีจะพบว่า สาเหตุที่สำคัญ คือ เกิดจากการมี “พฤติกรรม” ที่ไม่ถูกต้อง อาจเกิดจากความไม่รู้ รู้แต่ไม่เข้าใจ จึงควรส่งเสริมและปลูกฝังพฤติกรรมในเรื่องออกกำลังกาย การบริโภคอาหาร อารมณ์ อนามัยสิ่งแวดล้อม

^{๑๒} สุเทพ ธรรมะตระกูล, การวิจัยและพัฒนากการส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุ, (เพชรบูรณ์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์, ๒๕๕๒), หน้า ๒๑-๒๒.

อย่างเหมาะสม ถูกต้อง ถูกวิธี เพียงพอ พอเหมาะ จนเกิดเป็นนิสัยถาวร เช่น ตั้งแต่ช่วงก่อนวัยเด็ก จนถึงเข้าสู่วัยผู้ใหญ่และผู้สูงอายุ เพื่อว่าจะไม่ป่วยหรือตายก่อนวัยอันควร

รายงานที่ดีอาร์ไอได้กล่าวถึงการดูแลผู้สูงอายุไว้ว่า ประเทศที่เข้าสู่สังคมผู้สูงอายุหลายประเทศมีระบบ ประกันการดูแลระยะยาวแบบถ้วนหน้า โดยแหล่งเงินที่ใช้สำหรับการประกันการดูแลระยะยาวมาจากหลายส่วน ตั้งแต่ภาษีทั้งจากรัฐบาลกลางและรัฐบาลท้องถิ่น การสมทบเงินของนายจ้างและลูกจ้าง การจ่ายเบี้ยประกัน ของประชาชนวัยทำงาน และการร่วมจ่ายของผู้ใช้บริการ ประเทศแรกๆ ที่จัดระบบการดูแลผู้สูงอายุอย่าง ชัดเจนคือประเทศเนเธอร์แลนด์ โดยแบ่งรูปแบบบริการ ออกเป็น ๒ ลักษณะ^{๓๓} สรุปได้ดังนี้ คือ ระบบประกันสุขภาพซึ่งรับผิดชอบโดยรัฐบาลกลาง ให้บริการด้านสาธารณสุข และระบบการดูแลทางด้านสังคม ซึ่งรับผิดชอบโดยรัฐบาลท้องถิ่น ให้บริการด้านการดูแลที่บ้านและการส่งเสริมสนับสนุน กิจกรรมด้านสังคม ระบบการประเมินความต้องการการดูแลระยะยาวใช้กระบวนการ holistic evaluation โดยทีมที่ดำเนินการประเมินมาจากหลากหลายสาขาที่เกี่ยวข้อง อาทิ ทีมสหวิชาชีพ พยาบาล นักสังคมสงเคราะห์ และผู้ เชี่ยวชาญอื่น ๆ

สรุป ผู้สูงอายุ หมายถึง ผู้ที่มีอายุตั้งแต่ ๖๐ ปี ขึ้นไป โดยในวัยผู้สูงอายุมีความเปลี่ยนแปลงในวัยสูงอายุ ๓ คือ การเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพ การเปลี่ยนแปลงทางจิตใจ และการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมและวัฒนธรรม ส่วนโรคที่พบบ่อยในวัยสูงอายุ มีจำนวน ๑๑ โรค ประกอบด้วย โรคหลอดเลือดแดง โรคหลอดเลือดหัวใจ โรคความดันโลหิตสูง โรคเบาหวาน โรคข้อเสื่อม โรคมะเร็ง โรคติดเชื้อ โรคทางจิตและประสาท โรคสมองเสื่อม โรคถุงลมโป่งพอง โรคขาดสารอาหาร ส่วนแนวทางการเสริมสร้างสุขภาวะของผู้สูงอายุ จำแนกออกเป็น ๕ ส่วน คือ ส่งเสริมการออกกำลังกาย การบริโภคอาหารที่มีประโยชน์ต่อร่างกาย การรักษาอารมณ์ให้เบิกบานแจ่มใสอยู่เสมอ การควบคุมอารมณ์ให้เป็นไปในทิศทางที่เป็นกุศลหรือให้มีอารมณ์สร้างสรรค์ การรักษาอนามัยสิ่งแวดล้อมหรืออนามัยชุมชนให้ปราศจากมลภาวะและมีสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่ดี รวมทั้งโรคยา คือ การปราศจากโรคภัยไข้เจ็บรุมเร้าและกระบวนการเฝ้าระวังรักษาผู้สูงอายุ

^{๓๓} นุชลดา ผลจันทร์, ระบบประกันการดูแลระยะยาว : ระบบที่เหมาะสมกับประเทศไทย, รายงานที่ดีอาร์ไอ, ฉบับที่ ๑๓๘ (มีนาคม ๒๕๖๑) : ๔.

๒.๒ แนวคิดการท่องเที่ยว

๒.๒.๑ ความหมายของการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยว หมายถึง การเดินทางแบบชั่วคราวจากสถานที่หนึ่งไปยังอีกสถานที่หนึ่ง ซึ่งมีสิ่งอำนวยความสะดวกไว้คอยบริการ และเป็นการไปโดยความสมัครใจโดยมีจุดหมายเพื่อการพักผ่อน ออกกำลังกาย เรียนรู้ศิลปวัฒนธรรม และการใช้จ่ายใช้สอย เป็นต้น^{๑๔}

การท่องเที่ยว หมายถึง การเดินทางจากที่อยู่อาศัยตามปกติไปยังที่อื่นเป็นการชั่วคราว โดยในการเดินทางนั้นมิได้เป็นการเดินทางเพราะถูกบังคับ แต่เป็นการเดินทางโดยความสมัครใจ เพื่อเป็นการพักผ่อนหย่อนใจหรือด้วยเหตุผลใด ๆ ก็ตามที่มีใจเป็นการประกอบอาชีพหรือหารายได้^{๑๕}

ดังนั้น การท่องเที่ยว หมายถึง พฤติกรรมของคนเดินทางจากที่อยู่อาศัยปกติของตนไปยังที่แห่งอื่นเป็นการชั่วคราวด้วยความสมัครใจ เพื่อการท่องเที่ยวรูปแบบต่าง ๆ ไม่ใช่การประกอบอาชีพและการอยู่อาศัย โดยผลจากการท่องเที่ยวจะทำให้สนุกสนาน ผ่อนคลาย สบายใจ ซาบซึ้งใจ มีความรู้ มีความพึงพอใจ มีความสุข เปิดโลกทัศน์และเรียนรู้ประสบการณ์ใหม่

๒.๒.๒ องค์ประกอบของการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้มีการจัดองค์ประกอบการท่องเที่ยว จำแนกตามระบบการท่องเที่ยวออกเป็น ๓ ระบบ ดังนี้^{๑๖}

ระบบที่ ๑ ทรัพยากรการท่องเที่ยว (Tourism Resource) ประกอบด้วยแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการท่องเที่ยวส่วนใหญ่ หมายถึง สภาพทางกายภาพของทรัพยากร ซึ่งอาจจะเป็นทรัพยากรธรรมชาติหรือเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น ตลอดจนวัฒนธรรมของชุมชนและท้องถิ่น

ระบบที่ ๒ การบริการการท่องเที่ยว (Tourism Service) ได้แก่ การให้บริการเพื่อการท่องเที่ยวที่มีอยู่ในพื้นที่ หรือกิจกรรมที่มีผลเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวของพื้นที่นั้น ๆ

ระบบที่ ๓ การตลาดการท่องเที่ยว (Tourism Marketing) เป็นความต้องการในการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับนักท่องเที่ยว ผู้ประกอบการและประชาชนในพื้นที่ซึ่งหมายรวมถึง กิจกรรมรูปแบบหรือกระบวนการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในพื้นที่

^{๑๔} นาวาอากาศตรีเอกศักดิ์ ชัยชาญ, การพัฒนาคุณภาพการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, รายงานการวิจัย, (มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, ๒๕๕๖), หน้า ๑๑.

^{๑๕} บุญพา คำวิเศษณ์, ข้อมูลพื้นฐานที่ส่งผลต่อการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศแบบมีส่วนร่วม : กรณีศึกษาชุมชนหมู่บ้านวัดเขา ตำบลโคกกลอย อำเภอตะกั่วทุ่ง จังหวัดพังงา, รายงานการวิจัย, (วิทยาลัยราชพฤกษ์, ๒๕๕๗), หน้า ๑๑.

^{๑๖} อ่างใน นาวาอากาศตรีเอกศักดิ์ ชัยชาญ, “การพัฒนาคุณภาพการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ”, หน้า ๑๒.

นาวาอากาศตรีเอ็กซิกคัตต์ ชัยชาญ ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของการท่องเที่ยว โดยจำแนกออกเป็น ๕ องค์ประกอบ ดังต่อไปนี้^{๑๗}

๑. นักท่องเที่ยว เป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดในการท่องเที่ยว และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้มีการแบ่งประเภทของนักท่องเที่ยวออกเป็น ๖ ประเภท ดังนี้

๑) นักท่องเที่ยวระหว่างประเทศ (International visitor) หมายถึง บุคคลที่มีได้พำนักรถในราชอาณาจักรไทย

๒) นักท่องเที่ยวระหว่างประเทศค้างคืน (International tourist) หมายถึง นักท่องเที่ยวระหว่างประเทศที่เข้ามาในราชอาณาจักรไทยแต่ละครั้ง อย่างน้อย ๑ คืน แต่อยู่ไม่เกิน ๖๐ วัน

๓) นักท่องเที่ยวระหว่างประเทศที่ไม่ได้ค้างคืน (International excursionist) หมายถึง นักท่องเที่ยวระหว่างประเทศที่เข้ามาอยู่ในราชอาณาจักรไทยแต่ละครั้งโดยมิได้ค้างคืน

๔) นักท่องเที่ยวภายในประเทศ (Domestic visitor) หมายถึง บุคคลทุกสัญชาติที่มีที่พำนักอาศัยถาวรอยู่ในราชอาณาจักรไทย และเดินทางไปยังสถานที่หนึ่งในอีกจังหวัดหนึ่งซึ่งมิได้เป็นถิ่นที่อยู่ประจำ

๕) นักท่องเที่ยวภายในประเทศที่ค้างคืน (Domestic tourist) หมายถึง นักท่องเที่ยวภายในประเทศที่ไปค้างคืนนอกที่พำนักอาศัยอยู่ในปัจจุบันแต่ละครั้งอย่างน้อย ๑ คืน

๖) นักท่องเที่ยวภายในประเทศที่ไม่ได้ค้างคืน (Domestic excursionist) หมายถึง นักท่องเที่ยวภายในประเทศที่มีได้พักค้างคืนในที่พำนักนอกเหนือที่พำนักในปัจจุบัน

๒. การตลาดท่องเที่ยว หมายถึง ความพยายามที่จะทำให้นักท่องเที่ยวกลุ่มเป้าหมายเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยว แล้วใช้บริการสิ่งอำนวยความสะดวกในการท่องเที่ยว และบริการการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวนั้น ๆ ถือเป็นองค์ประกอบที่ ๒ โดยการตลาดท่องเที่ยวดำเนินการ ๒ รูปแบบ ดังนี้

๑) การให้บริการข้อมูลข่าวสารการท่องเที่ยว หมายถึง การให้ความรู้และรายละเอียดเกี่ยวกับสถานที่ท่องเที่ยว นั้น ๆ เช่น ทรัพยากรท่องเที่ยว สิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยว และบริการท่องเที่ยว

๒) การโฆษณาและประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยว หมายถึง การสื่อสารข้อมูลข่าวสารท่องเที่ยวไปยังนักท่องเที่ยวกลุ่มเป้าหมายโดยผ่านสื่อต่าง ๆ เช่น โทรทัศน์ วิทยุ นิตยสาร

^{๑๗} นาวาอากาศตรีเอ็กซิกคัตต์ ชัยชาญ, “การพัฒนาคุณภาพการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ”, รายงานการวิจัย, (มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, ๒๕๕๖), หน้า ๑๒-๑๔.

หนังสือพิมพ์ จดหมาย เป็นต้น เพื่อเชิญชวน กระตุ้น และเร่งเร้าให้นักท่องเที่ยวกลุ่มเป้าหมายเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวยังแหล่งท่องเที่ยว

๓. การขนส่ง หมายถึง การจัดให้มีการเคลื่อนย้ายนักท่องเที่ยวด้วยยานพาหนะประเภทต่าง ๆ จากภูมิลำเนาไปยังแหล่งท่องเที่ยวที่ต้องการ และกลับสู่ภูมิลำเนา กล่าวได้ว่าเป็นการเคลื่อนย้าย คนหรือสิ่งของจากสถานที่แห่งหนึ่งไปยังสถานที่อีกแห่งหนึ่ง ประเภทของการขนส่งแบ่งออกเป็น ๔ ประเภท คือ การขนส่งทางรถยนต์ การขนส่งทางรถไฟ การขนส่งทางเรือ และการขนส่งทางเครื่องบิน

๔. ทรัพยากรท่องเที่ยว หมายถึง สิ่งดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยว ให้เกิดการเดินทางไปเยือนหรือไปท่องเที่ยว และนับได้ว่าสินค้าทางการท่องเที่ยวถือเป็นองค์ประกอบที่ ๔ โดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้แบ่งทรัพยากรท่องเที่ยวออกเป็น ๓ ประเภท คือ ประเภทที่ ๑ ทรัพยากรท่องเที่ยวประเภทธรรมชาติ เป็นแหล่งที่มีความงามตามธรรมชาติสามารถดึงดูดให้คนไปเยือน หรือไปท่องเที่ยวยังพื้นที่ ประเภทที่ ๒ ทรัพยากรท่องเที่ยวประเภทประวัติศาสตร์ โบราณสถาน และโบราณวัตถุเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้นตามความประสงค์หรือประโยชน์ของมนุษย์เองทั้งที่เป็นมรดกในอดีต และที่สร้างเพิ่มเติมในปัจจุบัน แต่มีผลดึงดูดให้นักท่องเที่ยวไปเยือนหรือไปท่องเที่ยวยังพื้นที่นั้น เช่น พระราชวัง ศาสนสถาน ชุมชนโบราณ พิพิธภัณฑ์ กำแพงเมือง อุทยานประวัติศาสตร์ อนุสาวรีย์ อนุสรณ์สถาน เป็นต้น ประเภทที่ ๓ ทรัพยากรท่องเที่ยวประเภทศิลปวัฒนธรรม ประเพณีและกิจกรรม เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้นในรูปแบบของการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคม ซึ่งปฏิบัติยึดถือสืบทอดต่อกันมา ตลอดจนกิจกรรมต่าง ๆ ที่มีผลต่อการดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวไปเยือนหรือไปท่องเที่ยวยังพื้นที่นั้น เช่น สภาพชีวิตในชนบท หมู่บ้านชาวเขา ตลาดน้ำ ศูนย์วัฒนธรรม สวนสนุก การแสดงสินค้าพื้นบ้าน การแข่งขันกีฬา รวมทั้งงานเทศกาลประเพณีต่าง ๆ เป็นต้น

๕. สิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยว ถือเป็นองค์ประกอบสุดท้าย หมายถึง อุปกรณ์ที่จำเป็นในการตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวในการท่องเที่ยวเพื่อให้การเดินทางท่องเที่ยวที่มีความสะดวกสบายและปลอดภัยโดยสิ่งอำนวยความสะดวกในการท่องเที่ยวสามารถแบ่งออกได้เป็น ๒ ประเภท ดังนี้

๑) สิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยวโดยตรง เป็นสิ่งอำนวยความสะดวก ทางการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นเพื่อรองรับการเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวโดยเฉพาะ ประกอบด้วย ๒ อย่าง

(๑) การอำนวยความสะดวกในการเข้าและออกประเทศ เป็นการอำนวยความสะดวกในการผ่านเข้าและออกของนักท่องเที่ยว

(๒) การให้บริการท่องเที่ยว เป็นการให้บริการความสะดวกในระหว่างการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวโดยเฉพาะ ได้แก่ การให้บริการ ๕ ประเภท คือ บริการที่พัก แรม บริการขนส่งภายในแหล่งท่องเที่ยว บริการอาหารและบันเทิง บริการ จำหน่ายสินค้าที่ระลึก บริการนำเที่ยวและมัคคุเทศก์

๒) สิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยวโดยอ้อม เป็นสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยวที่มีอยู่ในประเทศแล้ว แม้จะไม่มีนักท่องเที่ยวรัฐบาลก็ต้องมีสิ่งอำนวยความสะดวกเหล่านี้แก่ประชาชน ส่วนการให้บริการแก่นักท่องเที่ยวถือเป็นผลพลอยได้ ประกอบด้วยสิ่งอำนวยความสะดวก ๓ ด้าน ดังนี้

(๑) ด้านสาธารณูปโภค และสาธารณูปการ หมายถึง อำนาจความสะดวกที่จำเป็นต่อการยังชีพของประชาชน เพื่อให้ประชาชนได้รับความสะดวกสบายในความเป็นอยู่ และส่งผลเป็นประโยชน์แก่นักท่องเที่ยวด้วย ได้แก่ การสื่อสาร การไฟฟ้า การประปา การคมนาคม การสุขภาพ การศึกษา และการสาธารณสุข

(๒) ด้านความปลอดภัย หมายถึง อำนาจความสะดวกที่รัฐบาลให้ความปลอดภัยทั้งร่างกาย ทรัพย์สิน การเดินทางแก่ประชาชนและนักท่องเที่ยว ด้วยการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรม และความเดือดร้อนต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้น เช่น การโจรกรรม ปล้นชิงทรัพย์สิน การก่อความไม่สงบ และความปลอดภัยจากการบริการนักท่องเที่ยว เป็นต้น

(๓) ด้านอื่น ๆ หมายถึง อำนาจความสะดวกที่เสริม หรือสนับสนุนเพิ่ม ความสะดวกสบายแก่นักท่องเที่ยว เช่น การบริการแลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศ การบริการเสริมความงาม และการรักษาพยาบาล การศึกษาลักษณะการท่องเที่ยวและองค์ประกอบของการท่องเที่ยวอันทำให้ทราบถึงวัตถุประสงค์ของการไปท่องเที่ยว

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า การท่องเที่ยวประกอบด้วย นักท่องเที่ยว (Tourist) การตลาดท่องเที่ยว (Tourism Marketing) การขนส่ง (Transportation) ปัจจัยการท่องเที่ยวหรือทรัพยากรท่องเที่ยว (Tourism Resource) และสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยว (Tourism Facilities) การบริการนักท่องเที่ยว การบริหารจัดการ ข้อมูลข่าวสารหรือการประชาสัมพันธ์ กิจกรรมการท่องเที่ยว รวมทั้งความปลอดภัยด้วย

๒.๒.๓ รูปแบบการท่องเที่ยว

การจัดรูปแบบการท่องเที่ยวในประเทศไทยนั้น ได้แบ่งออกไปตามปัจจัยหลายอย่าง ซึ่งทำให้การท่องเที่ยวเกิดขึ้นในรูปแบบที่แตกต่างกันออกไปอย่างหลากหลาย แต่รูปแบบการท่องเที่ยวที่ Travel in Thailand ได้จำแนกไว้ ๓ รูปแบบหลัก ดังนี้^{๑๘}

๑. รูปแบบการท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติ (natural based tourism)

๑) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (ecotourism) เป็นการท่องเที่ยวไปในแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้องภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่นเพื่อมุ่งเน้นการปลูกจิตสำนึกที่ดีในการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน

๒) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศทางทะเล (marine ecotourism) เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติทางทะเลที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และแหล่งท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศทางทะเลอย่างมีความรับผิดชอบ และเกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้องภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่นเพื่อมุ่งเน้นการปลูกจิตสำนึกที่ดีในการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน

๓) การท่องเที่ยวเชิงธรณีวิทยา (geo-tourism) เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติที่มีลักษณะเป็นหินผา ลานหินทราย อุโมงค์โพรง ถ้ำน้ำลอด ถ้ำหินงอกหินย้อย เพื่อชมความงามและศึกษาภูมิทัศน์ต่าง ๆ บนพื้นผิวโลกที่เกิดการเปลี่ยนแปลง ไม่ว่าจะเป็นหิน ดิน แร่ต่าง ๆ และฟอสซิล เพื่อให้เกิดความรู้และได้รับประสบการณ์ที่แปลกใหม่ บนพื้นฐานของจิตสำนึกในการท่องเที่ยวอย่างรับผิดชอบต่อการรักษาสภาพแวดล้อม โดยประชาชนในท้องถิ่นจะมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว

๔) การท่องเที่ยวเชิงเกษตร (agro tourism) เป็นการท่องเที่ยวในพื้นที่เกษตรกรรม ไร่ สวน ฟาร์มปศุสัตว์ สวนสมุนไพร เพื่อชมความงาม และเกิดการเรียนรู้ รวมทั้งประสบการณ์ โดยมีจิตสำนึกในความรับผิดชอบต่อการรักษาสภาพแวดล้อมของสถานที่นั้น ๆ

๕) การท่องเที่ยวเชิงดาราศาสตร์ (astrological tourism) เป็นการท่องเที่ยวเพื่อชมและศึกษาปรากฏการณ์ทางดาราศาสตร์ และเรียนรู้ระบบสุริยจักรวาล เช่น สุริยุปราคา จันทรุปราคา ฝนดาวตก และการดูดาวจรัส ให้เกิดความรู้ ความประทับใจ ความทรงจำ และประสบการณ์ โดยจะต้องมีจิตสำนึกในความรับผิดชอบต่อการรักษาสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมของท้องถิ่นนั้น ๆ ซึ่งประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

^{๑๘} อ้างใน พระครูวิมลศิลป์กิจ (เรืองฤทธิ์ ธนปญโญ) และคณะ, “การศึกษารูปแบบและสภาพแหล่งเรียนรู้ของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเชียงราย”, รายงานการวิจัย, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๗-๑๐.

๒. การท่องเที่ยวในแหล่งวัฒนธรรม (cultural based tourism)

๑) การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ (historical tourism) เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งโบราณคดี และประวัติศาสตร์ เพื่อชมความงามให้เกิดความเพลิดเพลินใจ และเพื่อเรียนรู้ให้เกิดเป็นประสบการณ์ โดยนักท่องเที่ยวจะต้องมีจิตสำนึกและรับผิดชอบต่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อม โดยประชาชนในท้องถิ่นนั้น ๆ จะมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว

๒) การท่องเที่ยวชมงานวัฒนธรรมและประเพณี (cultural and traditional tourism) เป็นการท่องเที่ยวเพื่อชมและร่วมงานประเพณีต่าง ๆ ที่ชาวบ้านท้องถิ่นนั้น ๆ จัดขึ้น ให้เกิดความเพลิดเพลิน ความทรงจำ และประสบการณ์ที่ดี รวมทั้งเพื่อเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น พิธีกรรม และความเชื่อต่าง ๆ ด้วยการมีจิตสำนึกที่ดีและมีความรับผิดชอบต่อการรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นมรดกอันล้ำค่า โดยชาวบ้านในท้องถิ่นนั้น ๆ จะมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว

๓) การท่องเที่ยววิถีชีวิตในชนบท (rural tourism / village tourism) เป็นการท่องเที่ยวเพื่อศึกษาวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในหมู่บ้านตามชนบท เรียนรู้การสร้างสรรค์ผลงานซึ่งเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีเอกลักษณ์โดดเด่น เพื่อให้เกิดความรู้ ประสบการณ์ ความเข้าใจในวัฒนธรรมท้องถิ่น และเกิดความเพลิดเพลิน โดยจะมีชาวบ้านในท้องถิ่นนั้น ๆ เป็นส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว

๓. รูปแบบการท่องเที่ยวในความสนใจพิเศษ (special interest tourism)

๑) การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ (health tourism) เป็นการท่องเที่ยวเพื่อการพักผ่อนและเรียนรู้วิธีการรักษาสุขภาพกายและใจ ในแหล่งธรรมชาติและแหล่งวัฒนธรรม ให้เกิดความเพลิดเพลิน และสุนทรียภาพ ซึ่งอาจจัดอยู่ในรูปแบบการท่องเที่ยวเพื่อสุขภาพและความงาม (health beauty and spa) โดยนักท่องเที่ยวจะต้องมีจิตสำนึกในการรักษาสีงแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่น และประชาชนในท้องถิ่นนั้น ๆ จะมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวด้วย

๒) การท่องเที่ยวเชิงทัศนศึกษาและศาสนา (edu-meditation tourism) เป็นการท่องเที่ยวเพื่อการทัศนศึกษา แลกเปลี่ยนเรียนรู้ปรัชญาทางศาสนา สัจธรรมแห่งชีวิต ด้วยการฝึกสมาธิ โดยจะได้รับประสบการณ์และความรู้ที่แปลกใหม่ และทำให้คุณภาพชีวิตดีขึ้น ต้องมีจิตสำนึกในการรักษาสีงแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่น และประชาชนในท้องถิ่นนั้น ๆ ให้การมีส่วนร่วมต่อการจัดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ซึ่งการท่องเที่ยวในรูปแบบนี้จะมีนักท่องเที่ยวบางกลุ่มที่มุ่งเรียนรู้วัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย ไม่ว่าจะเป็นการทำอาหารไทย การนวดแผนไทย เป็นต้น

๓) การท่องเที่ยวเพื่อศึกษากลุ่มชาติพันธุ์หรือวัฒนธรรมกลุ่มน้อย (ethnic tourism) ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวเพื่อเรียนรู้วิถีชีวิตความเป็นอยู่ และวัฒนธรรมชนกลุ่มน้อยหรือชนเผ่า

ต่าง ๆ เพื่อประสบการณ์และความรู้ใหม่ ๆ ด้วยการมีจิตสำนึกต่อการรักษาสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

๔) การท่องเที่ยวเชิงกีฬา (sports tourism) เป็นการท่องเที่ยวเพื่อการเล่นกีฬา ให้ได้รับความเพลิดเพลิน ความสนุกสนาน ความตื่นเต้นเร้าใจ ซึ่งก่อให้เกิดผลดีต่อทั้งร่างกายและจิตใจ ไม่ว่าจะเป็นการดำน้ำ ตกปลา กอล์ฟ สกีนํ้า กระดานโต้คลื่น เป็นต้น โดยจะต้องมีจิตสำนึกในการรักษาสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่นนั้น ๆ ซึ่งประชาชนในท้องถิ่นจะมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

๕) การท่องเที่ยวแบบผจญภัย (adventure travel) เป็นการท่องเที่ยวที่สนุก ตื่นเต้น เร้าใจ ผจญภัยไปในแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติในแบบพิเศษ ซึ่งจะสร้างความทรงจำ ความประทับใจ และได้ประสบการณ์ใหม่ ๆ จากการท่องเที่ยว

๖) การท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์และฟาร์มสเตย์ (home & farm stay) เป็นการท่องเที่ยวที่เหมาะสมสำหรับผู้ที่ชอบใช้ชีวิตร่วมกับผู้ที่อยู่ในท้องถิ่นนั้น ๆ แบบใกล้ชิด เพื่อที่จะเรียนรู้วิถีชีวิตและวัฒนธรรม รวมทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยมีจิตสำนึกในการรักษาสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมของท้องถิ่น ซึ่งชาวบ้านจะมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวในท้องถิ่นให้ยั่งยืน

๗) การท่องเที่ยวพำนักระยะยาว (long stay) เป็นการท่องเที่ยวเฉพาะกลุ่มที่เหมาะสมสำหรับผู้ที่ต้องการใช้ชีวิตในบ้นปลาย หรือผู้ที่ต้องการท่องเที่ยวในต่างแดนเป็นเวลานานอย่างน้อย ๑ เดือน

๘) การท่องเที่ยวแบบให้รางวัล (incentive travel) เป็นการท่องเที่ยวที่ถูกจัดขึ้นเพื่อเป็นการสมนาคุณแก่ผู้ที่ประสบความสำเร็จในการทำยอดขายได้ตามเป้าหมาย โดยกลุ่มผู้แทนบริษัทต่าง ๆ จะเป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายในการเดินทาง ค่าที่พัก และค่าอาหารระหว่างการเดินทาง ในระยะเวลา ๒-๗ วัน ซึ่งจะเป็นการนำเที่ยวชมสถานที่ต่าง ๆ หรืออาจมีการผสมผสานกับการท่องเที่ยวในรูปแบบอื่น ๆ

๙) การท่องเที่ยวเพื่อการประชุม (MICE ย่อมาจาก M=meeting, I=incentive, C=conference, E=exhibition) เป็นการท่องเที่ยวเพื่อบริการให้กับผู้ที่เข้าร่วมประชุมที่มีการจัดรายการนำเที่ยวในรูปแบบต่าง ๆ ทั่วประเทศ ซึ่งมีทั้งแบบเที่ยววันเดียว และแบบเที่ยวพักค้างแรม ๒-๔ วัน โดยมีการคิดราคาแบบเหมารวมค่าอาหารและบริการ โดยการนำเที่ยวจะมีก่อนประชุม (pre-tour) หรือหลังประชุม (post-tour)

๑๐) การท่องเที่ยวแบบผสมผสาน เป็นการท่องเที่ยวอีกรูปแบบหนึ่ง ที่ผู้จัดรายการนำเที่ยวได้คัดสรรรูปแบบการท่องเที่ยวมาอย่างดีแล้ว เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้รับความแตกต่างจากการเดินทางท่องเที่ยวในระยะเวลาหลายวัน นอกจากนี้ ยังมีการท่องเที่ยวในรูปแบบใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นอีกมาก ซึ่งแตกงอกออกมาจากแนวคิดของนักท่องเที่ยวในปัจจุบันนี้ ไม่ว่าจะเป็นการท่องเที่ยว

เพื่อต้องการอนุรักษ์ธรรมชาติ ที่เรียกว่า Green tourism หรือการท่องเที่ยวเพื่อร่วมเป็นอาสาสมัครในการทำกิจกรรม เพื่อบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม ที่เรียกว่า Volunteer tourism เป็นต้น

๒.๒.๔ การจัดการท่องเที่ยว

ประสิทธิภาพของการท่องเที่ยวอยู่ที่กระบวนการจัดการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับบริบทการท่องเที่ยวและศักยภาพของการจัดการท่องเที่ยว มนัส สุวรรณ และคณะ (๒๕๕๑) ได้ให้หลักการในการจัดการการท่องเที่ยว โดยต้องพิจารณาการจัดการท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบและบรรลุวัตถุประสงค์หรือเป้าหมาย จะต้องพิจารณาระบบย่อยและองค์ประกอบของการจัดการท่องเที่ยว บทบาทหน้าที่ของแต่ละองค์ประกอบและความสัมพันธ์ ระหว่างองค์ประกอบเหล่านั้น รวมถึงการพิจารณาสภาพแวดล้อมของระบบการท่องเที่ยว โดยหลักการจัดการท่องเที่ยวมีดังนี้^{๑๙}

๑. ทรัพยากรทางท่องเที่ยว (Tourism Resource) ซึ่งประกอบด้วย แหล่งท่องเที่ยว ตลอดจนทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการท่องเที่ยว

๒. การบริการการท่องเที่ยว (Tourism Services) ได้แก่ การให้บริการเพื่อการท่องเที่ยวที่มีอยู่ในพื้นที่หรือกิจกรรมที่มีผลเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวของพื้นที่นั้น ๆ

๓. การตลาดท่องเที่ยว (Tourism Marketing) โดยเป็นส่วนของความต้องการในการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับนักท่องเที่ยว ผู้ประกอบการ และประชาชนในพื้นที่ ซึ่งหมายรวมถึงกิจกรรม รูปแบบหรือกระบวนการการท่องเที่ยว

นอกจากหลักการจัดการท่องเที่ยวซึ่งกล่าวแล้ว แนวทางการบริหารและจัดการการท่องเที่ยวยังสามารถนำมาวิเคราะห์การจัดการท่องเที่ยว ประกอบด้วย แนวทางการบริหารและจัดการแนวทางการจัดการด้านสิ่งแวดล้อมและความสะอาดในแหล่งท่องเที่ยว แนวทางการบริหารและจัดการด้านสวัสดิภาพและความปลอดภัย แนวทางการประสานความร่วมมือกับหน่วยงานอื่น แนวทางการให้ประชาชนกลุ่มและองค์กรอื่นเข้ามามีส่วนร่วม

ส่วนภารกิจด้านการจัดการท่องเที่ยว โดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้กล่าวถึงการจัดการการท่องเที่ยวที่ควรจะดำเนินการในความรับผิดชอบของหน่วยงานที่ดูแลสถานที่ท่องเที่ยว ประกอบด้วย ๕ ภารกิจหลัก ดังนี้^{๒๐}

^{๑๙} อ่างใน นายธง คำเกิด และคณะ, “การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบนฐานรากวิถีชีวิตชุมชนอย่างยั่งยืน ของตำบลต้นตาล อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี”, รายงานการวิจัย, (คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิ ศูนย์สุพรรณบุรี, ๒๕๖๓), หน้า ๑๘-๑๙.

^{๒๐} อ่างใน นายธง คำเกิด และคณะ, “การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบนฐานรากวิถีชีวิตชุมชนอย่างยั่งยืน ของตำบลต้นตาล อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี”, หน้า ๑๙.

๑. การโฆษณาและประชาสัมพันธ์ หน่วยงานที่รับผิดชอบในด้านการจัดการแหล่งท่องเที่ยวควรมีบทบาทในการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวให้สาธารณะชนได้รับรู้และทราบให้มากที่สุด

๒. การสำรวจข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรการท่องเที่ยว เป็นการสำรวจหาข้อมูลในแหล่งท่องเที่ยวที่มีอยู่ในพื้นที่ เพื่อเป็นข้อมูลในการประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่

๓. การปรับปรุงและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งเป็นการจัดทำแผนงาน โครงการ เพื่อปรับปรุงและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวให้เป็นที่ประทับใจของนักท่องเที่ยว

๔. การบริหารแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งเป็นการกำหนดแนวทางในการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่อย่างเหมาะสม และเกิดประโยชน์สูงสุด

๕. การรักษาความปลอดภัยในแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งเป็นการวางระบบในการดูแลรักษาความปลอดภัยให้แก่นักท่องเที่ยวที่เข้ามาในพื้นที่รับผิดชอบ

ดังนั้น การจัดการการท่องเที่ยวจึงเป็นกระบวนการดำเนินงานด้านการท่องเที่ยว โดยใช้ศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวและทรัพยากรการท่องเที่ยวผ่านกระบวนการจัดการอย่างเหมาะสมกับบริบทของแหล่งท่องเที่ยวให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ มีกระบวนการวางแผนการท่องเที่ยว และการปฏิบัติตามแผนเพื่อพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวให้บรรลุตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ การอำนวยความสะดวก การควบคุมและปรับปรุงพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวให้มีคุณภาพ

๒.๒.๕ การพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยว

วิสัยทัศน์การท่องเที่ยวไทย พ.ศ. ๒๕๗๗ ประเทศไทยเป็นแหล่งท่องเที่ยวคุณภาพชั้นนำของโลกที่เติบโตอย่างมีคุณภาพบนพื้นฐานความเป็นไทย เพื่อส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และกระจายรายได้สู่ประชาชนทุกภาคส่วนอย่างยั่งยืน โดยมีแนวคิดหลักในการพัฒนาตามองค์ประกอบ ๕ ประการ ดังนี้^{๒๑}

๑. ประเทศไทยเป็นแหล่งท่องเที่ยวคุณภาพชั้นนำของโลก ด้วยการยกระดับคุณภาพและเพิ่มความหลากหลายของสินค้าและบริการด้านการท่องเที่ยวให้มีมาตรฐานเป็นที่ยอมรับในระดับสากล มุ่งเพิ่มรายได้จากการท่องเที่ยวโดยเน้นการเพิ่มค่าใช้จ่ายและวันพักต่อครั้งในการเดินทางของนักท่องเที่ยวและเสริมสร้างขีดความสามารถในการแข่งขันด้านการท่องเที่ยวของประเทศ

๒. การเติบโตอย่างมีคุณภาพ โดยส่งเสริมคุณภาพการเติบโตของการท่องเที่ยวระหว่าง กลุ่มนักท่องเที่ยว เช่น ระหว่างนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างชาติ ระหว่างนักท่องเที่ยวตามถิ่นที่อยู่และระหว่างกลุ่มนักท่องเที่ยวทั่วไปและนักท่องเที่ยวที่มีความสนใจเฉพาะ รวมทั้งส่งเสริม

^{๒๑} นภธร ศิวรัตน์ และภักดี โพธิ์สิงห์, “นโยบายการจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์โดยชุมชนอย่างยั่งยืน”, วารสาร มจร. อุบลปริทรรศน์, ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๖๒): ๓๙.

คุณภาพการเติบโตระหว่างพื้นที่ท่องเที่ยว โดยเน้นการกระจายการพัฒนาการท่องเที่ยวในเมืองท่องเที่ยวรองและพื้นที่ชุมชนท้องถิ่นส่งเสริมคุณภาพการเติบโตระหว่างช่วงเวลาและฤดูกาล โดยเน้นส่งเสริมการท่องเที่ยวในช่วงเดือนมิถุนายน-กันยายน รวมทั้งส่งเสริมการท่องเที่ยวรูปแบบต่าง ๆ ที่ประเทศไทยมีศักยภาพหรือรูปแบบที่ควรพัฒนา

๓. การเติบโตบนพื้นฐานความเป็นไทย โดยเน้นการพัฒนาสินค้าและบริการด้านการท่องเที่ยวและแหล่งท่องเที่ยวให้สอดคล้องกับอัตลักษณ์และวิถีไทย เสริมสร้างความเข้าใจแก่นักท่องเที่ยวและประชาชนถึงอัตลักษณ์ความเป็นไทยและเสริมสร้างความภาคภูมิใจในความเป็นไทยและการเป็นเจ้าบ้านที่ดีสำหรับประชาชนทุกระดับ

๔. การส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และกระจายรายได้สู่ประชาชนทุกภาคส่วน โดยมุ่งพัฒนาการท่องเที่ยวให้เป็นแหล่งเพิ่มรายได้ และกระจายรายได้แก่ประเทศ พัฒนาการท่องเที่ยวให้เป็นกลไกหนึ่งในการขับเคลื่อนการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของประเทศและสร้างโอกาสเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชาติ พัฒนาการท่องเที่ยวในภูมิภาคและเขตพัฒนาการท่องเที่ยวโดยเฉพาะพื้นที่เมืองรองและชนบทและสนับสนุนภาคเอกชนลงทุนในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวและอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้อง

๕. การพัฒนาอย่างยั่งยืน ด้วยการส่งเสริมความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยการอนุรักษ์และฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวที่เสี่ยงต่อการเสื่อมโทรม การบริหารความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยวและการปลูกฝังจิตสำนึกความเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ส่งเสริมความยั่งยืนของวัฒนธรรม โดยการเชิดชูและรักษาไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของไทย คุณค่าดั้งเดิมและภูมิปัญญาท้องถิ่น

สรุป การท่องเที่ยวเป็นพฤติกรรมของคนที่เดินทางจากที่อยู่อาศัยปกติของตนไปยังที่แห่งอื่นเป็นการชั่วคราวด้วยความสมัครใจ เพื่อการท่องเที่ยวรูปแบบต่าง ๆ ไม่ใช่การประกอบอาชีพและการอยู่อาศัย โดยการท่องเที่ยวมีองค์ประกอบสำคัญ ๕ ส่วน คือ นักท่องเที่ยว การตลาดท่องเที่ยว การขนส่ง ทรัพยากรท่องเที่ยว และสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยว ซึ่งจำแนกการท่องเที่ยวออกเป็น ๓ รูปแบบใหญ่ ๆ คือ รูปแบบการท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติ (natural based tourism) การท่องเที่ยวในแหล่งวัฒนธรรม (cultural based tourism) และรูปแบบการท่องเที่ยวในความสนใจพิเศษ (special interest tourism) โดยการพัฒนาการท่องเที่ยวควรมีการจัดการที่ดี เพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวอย่างมีคุณภาพ และยกระดับการท่องเที่ยวของประเทศไทยเป็นแหล่งท่องเที่ยวคุณภาพชั้นนำของโลก พัฒนาการเติบโตของการท่องเที่ยวอย่างมีคุณภาพสอดคล้องกับบริบทสังคมและสิ่งแวดล้อม เน้นการเติบโตของการท่องเที่ยวบนพื้นฐานความเป็นไทย ซึ่งส่งผลให้เกิดการส่งเสริมและการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และกระจายรายได้สู่ประชาชนทุกภาคส่วน ทำให้การพัฒนาการท่องเที่ยวเป็นไปอย่างยั่งยืน

๒.๓ แนวคิดการท่องเที่ยวยังเชิงพุทธ

ในประเด็นแนวคิดการท่องเที่ยวยังเชิงพุทธมีเนื้อหาที่เกี่ยวกับประเด็นสำคัญ ประกอบด้วย ความหมายของการท่องเที่ยวยังเชิงพุทธ ความเป็นมาของการท่องเที่ยวยังเชิงพุทธ องค์ประกอบของการท่องเที่ยวยังเชิงพุทธ ประเภทของการท่องเที่ยวยังเชิงพุทธ รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวยังเชิงพุทธ และ ลักษณะของการจัดการท่องเที่ยวยังเชิงพุทธ ดังมีรายละเอียดดังนี้

๒.๓.๑ ความหมายของการท่องเที่ยวยังเชิงพุทธ

ชมรมนักศึกษามหาวิทยาลัย มสธ. ได้กล่าวถึงการท่องเที่ยวยังเชิงพุทธว่า หมายถึง การเดินทางไปยังวัด ซึ่งเป็นศาสนาสถานสำคัญของพุทธศาสนา เพื่อน้อมรำลึกถึงพระพุทธองค์ ด้วยความศรัทธาตั้งมั่นที่จะศึกษาสถานที่และพร้อมที่จะเรียนรู้ถึงสัจธรรมแห่งชีวิตด้วยจิตที่สงบมั่นคง มีความอดทนตั้งใจ หากตั้งใจอยู่ที่การปล่อยวางให้ ทุกอย่างเกิดขึ้นและดับไป มีความเอื้ออาทรต่อเพื่อนร่วมเดินทาง มีไมตรีจิตต่อกันฉันท์กัลยามิตร แบ่งปันผลประโยชน์สู่มวลชนมนุษยชาติ การเดินทางท่องเที่ยวยังเชิงพุทธ จึงมีความหมายและอยู่ในใจของพุทธศาสนิกชนอย่างเปี่ยมสุขตลอดเวลา การเดินทางท่องเที่ยวยังเชิงพุทธควรใช้หลักการสองประการ คือ การศึกษาทุกอย่างอย่างละเอียด รอบคอบ เรียนรู้สิ่งที่เกิดขึ้น คิดแบบโยนิโสมนสิการ จะทำให้เรียนรู้ถึงความจริงของชีวิตการปฏิบัติต่อผู้รับและตนเองอย่างมีเมตตา ดังนั้น การเดินทางท่องเที่ยวยังเชิงพุทธ จึงเป็นการเดินทางที่มีความหมายล้ำค่าตามหลักพุทธศาสนา กล่าวคือ ได้รับทั้งความ สะอาด ความสว่าง และความสงบสุข^{๒๒}

ส่วนศูนย์บริการวิชาการคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวยังเชิงศาสนาซึ่งสอดคล้องกับการท่องเที่ยวยังเชิงพุทธว่า หมายถึง การเดินทางไปท่องเที่ยวยังศาสนาสถาน (Religious Place) เพื่อเยี่ยมชมหรือบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ นมัสการศาสนสถานและพระสงฆ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ครอบคลุมถึงสิ่งปลูกสร้างที่เกี่ยวข้องกับศาสนา ได้แก่ สถานที่ตั้งของอาคารที่ประดิษฐานรูปเคารพ สถานที่สำหรับบรรดาศาสนิกชนมาประชุมกันเพื่อทำพิธีกรรมทางศาสนา ตลอดจนที่พำนักของนักบวชตามศาสนานั้นๆ โดยมีการแบ่งพื้นที่ออกเป็นส่วนๆ ตามกิจกรรมการใช้งานที่แตกต่างกันนอกจากนี้ การท่องเที่ยวยังเชิงศาสนายังหมายถึง การเดินทางเพื่อ

^{๒๒} ชมรมนักศึกษามหาวิทยาลัย มสธ., คู่มือ : เที่ยวยังเชิงพุทธ, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมรักษาการพิมพ์, ๒๕๔๙), หน้า ๓๙.

การบำบัดจิตใจตามหลักพุทธศาสนา โดยการฝึกปฏิบัติตนตามแนวทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ การนั่งสมาธิและการทำวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อการผ่อนคลายและลดความตึงเครียดในชีวิตประจำวัน^{๒๓}

ผศ.ดร.ฉลอง พันธุ์จันทร์ ได้ให้ความหมายของคำว่า “การท่องเที่ยวแนวพุทธหรือเชิงพุทธ” ซึ่งมีความหมายไปในแนววิถีพุทธ ว่า “การเดินทางหรือการจาริกบุญเพื่อศึกษาและปฏิบัติตามหลักธรรมทางพุทธศาสนาทั้งแนวสมถกรรมฐาน และวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อกระตุ้นเตือนใจให้เกิดศรัทธาและปัญญาในการพัฒนาทั้งตนเองและผู้อื่น อันจะก่อให้เกิดผลหรืออิสรภาพทั้งทางกายและจิตใจ”^{๒๔} โดยท่านเห็นว่าการเดินทางเพื่อจาริกบุญและการปฏิบัติธรรมก็เป็นการท่องเที่ยววิถีพุทธอีกรูปแบบหนึ่งที่มีความนิยมอย่างมาก

สรุป การท่องเที่ยวเชิงพุทธ หมายถึง กระบวนการท่องเที่ยวที่เป็นไปตามแนวทางพระพุทธศาสนา โดยแหล่งท่องเที่ยวมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย แหล่งท่องเที่ยว การบริการการท่องเที่ยว การจัดการแหล่งท่องเที่ยว และตลาดการท่องเที่ยว บางครั้งเป็นการท่องเที่ยวในวิถีชีวิตชาวพุทธ และเป็นไปโดยการจัดการด้านการท่องเที่ยว ซึ่งการท่องเที่ยวเชิงพุทธเป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่ออนุเคราะห์ ส่งเสริมสัมมาทิฐิ เพิ่มพูนกุศลธรรม ทำให้มีความศรัทธา ลึกซึ้งในพระพุทธศาสนา ตระหนักถึงคุณค่าของพระพุทธศาสนา กระตุ้นให้มีศีลธรรม ส่งเสริมองค์ความรู้ในการดำเนินชีวิตแบบวิถีพุทธ ตระหนักถึงคุณค่าของชีวิต มีวิถีทางไปสู่ความสงบสุขทางจิตใจ และปัญญา รวมทั้งเป็นวิถีการท่องเที่ยวที่มีความเกื้อกูลต่อสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมด้วย

๒.๓.๒ ความเป็นมาของการท่องเที่ยวเชิงพุทธ

จากหลักฐานในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงความเป็นมาของการท่องเที่ยววิถีพุทธว่า เป็นกระบวนการเดินทางจากที่พำนักเดิมไปสู่สถานที่ต่าง ๆ เพื่อให้เกิดประโยชน์สร้างสรรค์และความสุข นักท่องเที่ยวจึงมีภารกิจสร้างสรรค์คุณประโยชน์ด้วย ซึ่งสอดคล้องกับเมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าทรงมอบนโยบายการเผยแผ่แก่พระธรรมทูตกลุ่มแรก ดังนี้

“พวกเธอจงจาริกไป เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ อย่าไปทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมมีความ

^{๒๓} อ่างใน พระมหาธรร สิริมงคล (มาตรา), “การจัดการการท่องเที่ยวเชิงพุทธของวัดหนองแขวง (พระอารามหลวง) อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น”, *พุทธศาสนคัมภีร์*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๒๔.

^{๒๔} ฉลอง พันธุ์จันทร์, “การศึกษาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อพัฒนาเส้นทางและกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ ในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม”, *วารสารมหาจุฬาริชาการ*, ปีที่ ๕ ฉบับพิเศษ ๒๕๖๑ : ๑๑๘-๑๑๙.

งามในเบื้องต้น ท่ามกลางและที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะบริสุทธิ์ บริบูรณ์ครบถ้วน สัตว์ทั้งหลายที่มีธุลีในตาน้อยมีอยู่ ย่อมเสื่อมเพราะไม่ได้ฟังธรรม”^{๒๕}

จากข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าเป็นการเดินทางไปเพื่อสร้างประโยชน์และมีพฤติกรรมที่เกื้อกูลต่อชาวโลก คือ สิ่งมีชีวิตและสิ่งแวดล้อมในโลกนี้ รวมทั้งการส่งเสริมศักยภาพทางด้านการพัฒนาจิตใจและปัญญา โดยกระบวนการท่องเที่ยวเชิงพุทธมีความเป็นไปเพื่อประโยชน์สร้างสรรค์แล้ว ยังเป็นไปเพื่อความผ่อนคลายตามลำดับ จนถึงความพ้นทุกข์ในที่สุดการท่องเที่ยววิถีพุทธจึงมีลักษณะการท่องเที่ยวแบบเพิ่มพูนกุศลธรรม พัฒนากุศลจิตและปัญญาธรรม ก่อให้เกิดความผ่อนคลาย ความสงบ ความสุขจากระดับสามัญจนถึงวิมุตติสุข ดังพุทธพจน์ที่ว่า “มหาสมุทรมีรสเดียว คือรสเค็มฉ่ำใด พระธรรมวินัยนี้ก็มีรสเดียวคือวิมุตติรส (หลุดพ้น) ฉะนั้น”^{๒๖} การท่องเที่ยววิถีพุทธจึงมีเป้าหมายเพื่อความผ่อนคลาย ความสงบระงับจากกิเลส และวิมุตติสุขเป็นเป้าหมายสูงสุด

ในสมัยที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ ภูเขาศาลาปามหาวัน เขตกรุงเวสาลี ครั้งนั้น พวกภิกษุณีพัวคดียใช้ให้ทำสันถัตชนเจียมคำล้วน พวกชาวบ้านเที่ยวไปตามวิหารเห็นเข้าจึงพากันตำหนิ ประณาม โพนทะนาว่า โฉนพระสมณะเชื้อสายศากยบุตร จึงใช้ให้ทำสันถัตชนเจียมคำล้วนเหมือนคฤหัสถ์ที่ยังบริโศกคามเล่า^{๒๗} ซึ่งสะท้อนให้เห็นพฤติกรรมการท่องเที่ยวว่า ในสมัยพุทธกาลก็มีการเดินทางมาท่องเที่ยววิถีพุทธตามวัดวาอาราม เมื่อพบเห็นสิ่งไม่ดีหรือพฤติกรรมเสื่อมก็จะรู้จักแยะแยะ และตักเตือนพระสงฆ์

ตัวอย่างอีกเหตุการณ์หนึ่งในสมัยพระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน สถานที่ให้เหยื่อกระแต เขตกรุงราชคฤห์ ครั้งนั้น พวกภิกษุณีพากันเที่ยวจาริกไปภายในพรรษา คนทั้งหลายตำหนิ ประณาม โพนทะนาว่า “โฉนพวกภิกษุณีจึงเที่ยวไปภายในพรรษาเหยียบย่ำของเขียวและหญ้า เบียดเบียนชีวิตซึ่งมีอินทรีย์เดียว ทำลายสัตว์เล็กน้อยเป็นจำนวนมากเล่า”^{๒๘} ต่อมาพระพุทธเจ้าจึงทรงห้ามการกระทำในลักษณะนั้น และทรงกำหนดฤดูกาลท่องเที่ยวเฉพาะนอกช่วงเข้าพรรษา เพื่อให้มีพฤติกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ เป็นมิตรกับสังคมและสิ่งแวดล้อม จึงมีการจัดกรอบการท่องเที่ยวให้สอดคล้องกับบริบททางสังคม มีจริยธรรมในการท่องเที่ยว และวิธีการท่องเที่ยวที่เกื้อกูลสันติ

ส่วนพฤติกรรมท่องเที่ยวก็ไม่เป็นการสร้างปัญหาและภาวะบีบคั้นต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม โดยเมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าเสด็จไปเผยแผ่กับอรุเวลกัสสปะ พระองค์ก็ใช้พุทธวิธีดำเนินเที่ยวไปสู่อาศรมของอรุเวลกัสสปะ ตรัสว่า “กัสสปะ ถ้าท่านไม่หนักใจ เราขอพักในโรงไฟของท่านคืน

^{๒๕} วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

^{๒๖} วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๘๕/๒๘๔.

^{๒๗} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๕๔๗/๗๕.

^{๒๘} วิ.ภิกขุณี. (ไทย) ๓/๙๖๙/๒๓๔.

หนึ่ง”^{๒๙} ซึ่งแสดงให้เห็นการท่องเทียววิถีการเผยแผ่ โดยผลของการเทียวไปมีผลให้เกิดความเข้าใจธรรมะ จนถึงระดับหลุดพ้น “พระองค์เปรียบเหมือนบุคคลหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่ผู้หลงทาง หรือจุดประทีปในที่มืดคนมืดตาดีจะเห็นรูปได้”^{๓๐} ในอีกแง่หนึ่งก็หมายถึงการท่องเทียวเพื่อเผยแผ่ธรรม ส่วนคนที่เข้ามาในวัดก็เป็นการท่องเทียวเพื่อศึกษาธรรม แต่เมื่อได้นำหลักธรรมคำสอนไปปฏิบัติ ก็จะเป็นการท่องเทียวเชิงปฏิบัติธรรม ในสถานะที่มีความเข้าใจธรรมะอย่างแจ่มแจ้งแล้ว จะทำให้มีความซาบซึ้งในรสพระธรรม ซึ่งมีลักษณะเป็นการท่องเทียวทางด้านจิตวิญญาณ “อนุศาสนียปาฏิหาริย์ คือ คำสอนเป็นอัครรรย”^{๓๑} มีความอัครรรยในหลักธรรมคำสอนอย่างลึกซึ้ง ซึ่งจะทำให้ นักท่องเทียวยกระดับตัวเองไปสู่ “การไม่ทำบาปทั้งปวง การทำกุศลให้ถึงพร้อม และการทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว”^{๓๒} อันเป็นคุณลักษณะของการท่องเทียววิถีกุศลธรรม ทำให้มองโลกและชีวิตด้วยความเมตตากรุณา มีพฤติกรรมที่เกื้อกูลต่อโลก และไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น ซึ่งได้มีกิจกรรมการท่องเทียววิถีพุทธมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

สอดคล้องกับ ศุภลักษณ์ อัครางกูร ได้กล่าวถึงการท่องเทียวเชิงศาสนาว่า การท่องเทียวเชิงศาสนาเป็นการเดินทางโดยมีเหตุผลทางศาสนาเป็นหลัก ถือเป็นการปฏิบัติที่มีมาตั้งแต่ยุคแรกๆ ซึ่งเหตุผลในการเดินทางที่แท้จริงแล้วอาจไม่มีการท่องเทียวเข้ามาเกี่ยวข้อง แต่ในปัจจุบันการเดินทางลักษณะนี้มักจะรวมกิจกรรมอื่นนอกเหนือจากกิจกรรมทางพุทธศาสนาเข้าอยู่ด้วย ผู้ที่นับถือศาสนาต่าง ๆ มักจะมีความเชื่อในการทำกิจกรรมทางศาสนา ซึ่งอาจรวมถึงการเดินทางไปสักการะ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือประกอบพิธีกรรม อย่างไรก็ดี กิจกรรมบางอย่างได้ลดความนิยมไปเนื่องจากจำนวนผู้ที่นับถือศาสนา หรือความเชื่อนั้นลดลง สถานที่ประกอบพิธีทางศาสนาไม่ได้มีเพียงผู้นับถือศาสนาเท่านั้นที่เข้าเยี่ยมชม หากแต่นักท่องเทียวอื่น ๆ ยังให้ความสนใจเข้าชมความงาม หรือเข้าไปพักผ่อนสงบจิตสงบใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสภาพสังคมที่วุ่นวายในปัจจุบันนี้ ผู้คนโดยทั่วไปต่างให้ความนิยมสถานที่ประกอบพิธีทางศาสนาเป็นที่พึงพิงทางจิตใจกันมาก^{๓๓}

การท่องเทียววิถีพุทธเป็นพฤติกรรมอีกประเภทหนึ่งที่กระแสวิกฤตในปัจจุบันต้องการ เนื่องจากการท่องเทียวเชิงพุทธศาสนาเป็นการเดินทางที่นักท่องเทียวปฏิบัติตนให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมของสังคมไทย ดังนั้น พฤติกรรมการท่องเทียวเชิงอนุรักษ์จึงควรได้รับการส่งเสริมให้มี

^{๒๙} วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๗/๔๗.

^{๓๐} ที.ส. (ไทย) ๙/๒๙๙/๑๑๐.

^{๓๑} ขุ.พุทธ. (ไทย) ๓๓/๑๑/๕๕๘.

^{๓๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๙๐/๕๐.

^{๓๓} ศุภลักษณ์ อัครางกูร, พฤติกรรมนักท่องเทียว, (ขอนแก่น: คลังนาวิทยา, ๒๕๕๑), หน้า ๙๙.

มูลค่าตลาดเพิ่มขึ้นในกลุ่มนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างชาติ^{๓๔} ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวที่มีมานานคู่กับสังคมที่นับถือพระพุทธศาสนา โดยในปัจจุบันมีกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเข้ามาเกี่ยวข้องอย่างเป็นระบบมากยิ่งขึ้น ทำให้การท่องเที่ยววิถีพุทธได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก ซึ่งเหมาะกับคนทั่วไปที่มีต้นทุนในการท่องเที่ยวน้อยไปจนถึงผู้ที่มีทุนในการท่องเที่ยวมาก ซึ่งมีหลายรูปแบบให้เลือกเที่ยวได้ตามความต้องการ ทั้งยังสามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวนอกพื้นที่และนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติเข้ามาท่องเที่ยวในประเทศไทยเป็นจำนวนมาก

สรุป การท่องเที่ยวเชิงพุทธมีความหมายสอดคล้องกับการท่องเที่ยวเชิงศาสนา การท่องเที่ยวแนวพุทธหรือการท่องเที่ยววิถีพุทธ ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวที่มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน โดยมีปัจจัยการท่องเที่ยวและองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาทั้งทางตรงและทางอ้อม ซึ่งปัจจัยการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาจะมีแรงจูงใจให้คนเข้ามาท่องเที่ยวในรูปแบบต่าง ๆ ส่วนใหญ่จึงเกี่ยวกับวัดและองค์ประกอบต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนา เช่น การกราบไหว้พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ การเยี่ยมชมประติมากรรมและจิตรกรรม สถาปัตยกรรม ปรีชาธรรม พิพิธภัณฑ์เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา วิถีชีวิตชุมชนชาวพุทธ วัฒนธรรมชาวพุทธ การแสวงบุญ การศึกษาและปฏิบัติธรรม รวมทั้งการได้สักการะพระสงฆ์ที่มีหน้าเคารพเลื่อมใส ทั้งที่ยังมีชีวิตอยู่และมรณภาพไปแล้ว โดยคุณลักษณะเด่นของการท่องเที่ยวเชิงพุทธคือการท่องเที่ยวที่เป็นไปในทางการส่งเสริมคุณธรรมและปัญญาธรรม รวมทั้งก่อให้เกิดประโยชน์สร้างสรรค์เกื้อกูลต่อสังคมและโลก

๒.๓.๓ ลักษณะของการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธ

แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธ สอดคล้องกับกิจกรรมของพระพุทธศาสนา การท่องเที่ยวเชิงพุทธมาจากคำว่า Buddhist tourism ซึ่งมีลักษณะสำคัญ ๓ ประการ ดังนี้ (๑) เป็นการท่องเที่ยวที่ส่งเสริมวัฒนธรรม ประเพณี (๒) เป็นการท่องเที่ยวที่เป็นการสืบทอดอายุพระพุทธศาสนา และ (๓) เป็นการท่องเที่ยวเพื่อเพิ่มพูนคุณประโยชน์ทางเศรษฐกิจ สังคม และผลประโยชน์ต่าง ๆ กลับสู่ชุมชนท้องถิ่นใน แหล่งชุมชนต่าง ๆ ที่วัดตั้งอยู่ ทำให้เกิดธุรกิจข้างเคียง เช่น ร้านค้าขายของ ธุรกิจปล่อยเต้า ปล่อยปลา ขายอาหารปลา ตลอดจนขายสินค้าผลิตภัณฑ์พื้นเมืองในท้องถิ่น เป็นต้น การท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนามีจุดมุ่งหมายในการเพื่อก่อให้เกิดรายได้แก่ชุมชน และยังเป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนา โดยการส่งเสริมให้นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างชาติมาท่องเที่ยว สถานที่ท่องเที่ยวประเภทวัดมากขึ้น ตลอดจนเกิดทัศนคติของเจ้าอาวาสที่มีต่อ

^{๓๔} ญัฐพงษ์ สิบญูเรืองและคณะ, “ปัจจัยจิตสังคมที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา”, รายงานการวิจัย, (คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี, ๒๕๕๒), หน้า ๑๒๑๓.

การส่งเสริมให้วัดเป็น ส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยว^{๓๕} ส่วนการท่องเที่ยวเชิงพุทธเป็นกระบวนการท่องเที่ยวที่มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา

จากการศึกษาการท่องเที่ยวเชิงพุทธ พบว่า มีลักษณะของการจัดการการท่องเที่ยวที่สำคัญเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา โดยจำแนกออกเป็น ๑๓ ประการ ดังต่อไปนี้

๑) ลักษณะการจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์

ลักษณะการท่องเที่ยวที่สร้างสรรค์ คือ เป็นการท่องเที่ยวที่ก่อให้เกิดผลเชิงคุณค่ากับนักท่องเที่ยว ก่อให้เกิดทัศนคติในเชิงสร้างสรรค์

๒) ลักษณะการจัดการท่องเที่ยวแบบผ่อนคลาย

ลักษณะการท่องเที่ยวแบบผ่อนคลาย คือ การท่องเที่ยวเชิงพุทธปราศจากแรงบีบคั้น จึงทำให้ไม่เครียด ทำให้นักท่องเที่ยวรู้สึกผ่อนคลาย

๓) ลักษณะของการจัดการท่องเที่ยวแบบจรรโลงใจ

ลักษณะของการท่องเที่ยวแบบจรรโลงใจ คือ พยายามจิตใจไม่ให้เสื่อมจากกุศล จิตใจไม่เสื่อมจากความดีงาม ส่งเสริมสติสัมปชัญญะและอารมณ์ฝ่ายบวก

๔) ลักษณะการจัดการท่องเที่ยวเชิงคุณค่า

ลักษณะการท่องเที่ยวเชิงคุณค่า คือ เป็นการท่องเที่ยวที่ก่อให้เกิดความซาบซึ้งในคุณค่าพระพุทธศาสนา ซาบซึ้งในหลักธรรมคำสอน ซาบซึ้งในพระรัตนตรัย รวมทั้งทำให้เกิดความเข้าใจซาบซึ้งในชีวิต อัจฉริยะใจ เข้าใจคุณค่าของชีวิตและวิธีการปฏิบัติต่อชีวิตอย่างมีคุณค่า ที่สำคัญมีความประหยัดและคุ้มค่าต่อการท่องเที่ยว

๕) ลักษณะการจัดการท่องเที่ยวทางความเชื่อ

ลักษณะการท่องเที่ยวทางความเชื่อ คือ เป็นการท่องเที่ยวที่ส่งเสริมความเชื่อเรื่องกรรมและการให้ผลของกรรม ส่งเสริมทัศนคติต่อความดีและความชั่ว ทำให้ตระหนักถึงการขัดเกลาความประพฤติและจิตใจ รวมทั้งการเชื่อมั่นในศักยภาพของมนุษย์ว่าสามารถพัฒนาได้

๖) ลักษณะของการจัดการท่องเที่ยวเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุข

ลักษณะของการท่องเที่ยวเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุข คือ ในสมัยที่พระพุทธเจ้าทรงส่งพระสาวกออกไปเผยแผ่ศาสนา ทรงตรัสว่า “พวกเธอจงจาริกไป เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ อย่าไปทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น ท่ามกลางและที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะบริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน สัตว์ทั้งหลายที่มีธุลีในตาน้อยมีอยู่ ย่อมเสื่อม

^{๓๕} พระครูวิมลศิลป์กิจ (เรืองฤทธิ์ ธนปญโญ) และคณะ, “การศึกษารูปแบบและสภาพแหล่งเรียนรู้ของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเชียงราย”, รายงานการวิจัย, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๒๑.

เพราะไม่ได้พึงธรรม”^{๓๖} ในความหมายของการจาริกอีกนัยหนึ่งคือการเที่ยวไปเพื่อสร้างประโยชน์ เกื้อกูลและความสุข เมื่อนำมาเป็นแนวทางส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ จึงก่อให้เกิดการท่องเที่ยวที่มีลักษณะเป็นประโยชน์เกื้อกูลและความสุข

๗) ลักษณะการจัดการท่องเที่ยวที่ส่งเสริมจิตสำนึก

ลักษณะการท่องเที่ยวที่ส่งเสริมจิตสำนึก คือ การท่องเที่ยวที่ก่อให้เกิดสำนึกในความดีงาม อายชั่วกลัวบาป มีความเมตตา กรุณา ความเอื้ออาทร และความเสียสละ เป็นต้น

๘) ลักษณะการจัดการท่องเที่ยวที่ส่งเสริมคุณธรรมและปัญญา

ลักษณะการท่องเที่ยวที่ส่งเสริมคุณธรรมและปัญญา คือ การท่องเที่ยวเชิงศาสนา (Meditation Tourism) เป็นการเดินทางมาเพื่อศึกษาศาสนาหรือลัทธิต่างๆ โดยให้ความสำคัญกับการฝึกจิต ปฏิบัติธรรม ซึ่งมีทั้งที่อยู่ในศาสนสถาน เช่น วัด สำนักสงฆ์ และที่ใช้รีสอร์ทเป็นสถานที่จัดอบรม^{๓๗}

๙) ลักษณะการจัดการท่องเที่ยวเชิงพัฒนา

ลักษณะการท่องเที่ยวเชิงพัฒนา คือ ทำให้เกิดการพัฒนาด้านพฤติกรรม (ศีล) พัฒนาจิตใจด้วยการกล่อมเกลাজิตใจให้สงบและมีคุณธรรม (สมาธิ) และพัฒนาองค์ความรู้ในเชิงสร้างสรรค์ จนกระทั่งเข้าใจสภาพความเป็นจริงของชีวิต (ปัญญา)

๑๐) ลักษณะการจัดการท่องเที่ยวเชิงกุศล

ลักษณะการท่องเที่ยวเชิงกุศล คือ การท่องเที่ยวเชิงศาสนา (religion tourism) หรือทัวร์ไหว้พระทำบุญในวันสำคัญ นับเป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยวในกลุ่มความสนใจ พิเศษที่ได้รับความนิยมเป็นอย่างมากในประเทศไทย นักท่องเที่ยวจำนวนมากนิยมเดินทางไปวัด หรือสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เพื่อร่วมกิจกรรมทางศาสนา และการปฏิบัติธรรม ตามคติความเชื่อที่ถือว่าการได้มาสักการะสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ร่วมทำบุญบริจาคทาน จะนำความเป็นสิริมงคลมาสู่ชีวิต และสร้างจิตใจที่ผ่องใส มาสู่ผู้ปฏิบัติ อีกทั้งวัดเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวที่สะท้อนอารยธรรม และวิถีชีวิตท้องถิ่น อันเป็นแหล่งรวมข้อมูลด้าน ประวัติศาสตร์ การศึกษา ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม รวมทั้งเชื่อมโยงความเป็นมาของวัฒนธรรมกับชุมชน และการตั้งถิ่นฐานของชุมชนอีกด้วย เนื่องจากวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจที่สำคัญของคนไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน^{๓๘}

^{๓๖} วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

^{๓๗} ดโนยา ตั้งอุทัยสุข,ดร., การท่องเที่ยว...รูปแบบที่นึกไม่ถึง, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล : <http://www.cpu.ac.th/cpu2010/graduate/index.php/2010-10-11-12-32-28> [๑๒ มกราคม ๒๕๖๖].

^{๓๘} พรณิธิดา เหล่าพวงศักดิ์, “แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงศาสนา เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวกลุ่มประชาคมเกษีณ จังหวัดกาญจนบุรี”, วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยธนบุรี, ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๕๙), หน้า ๓๖.

๑๑) ลักษณะการจัดการท่องเที่ยวที่เอื้อต่อสิ่งแวดล้อม

ลักษณะการท่องเที่ยวที่เอื้อต่อสิ่งแวดล้อม คือ การท่องเที่ยววิถีพุทธจะมีลักษณะสำคัญ คือ เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ไม่ก่อให้เกิดมลภาวะต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม เนื่องจากประกอบด้วย ความเมตตากรุณา

๑๒) ลักษณะการจัดการท่องเที่ยวเชิงวิถีธรรม

ลักษณะการท่องเที่ยวเชิงวิถีธรรม คือ การท่องเที่ยวที่มีความเกี่ยวข้องกับหลักธรรมคำสอนและวิถีธรรมในแบบของพุทธบริษัท ก่อให้เกิดวิถีชีวิตและวิถีวัฒนธรรมที่เป็นอัตลักษณ์ของผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนา

๑๓) ลักษณะการจัดการท่องเที่ยวเชิงสันติ

ลักษณะการท่องเที่ยวเชิงสันติ คือ เป็นการท่องเที่ยวที่ไม่เป็นไปเพื่อการเบียดเบียน เป็นการท่องเที่ยวที่ก่อให้เกิดประโยชน์สุข เกื้อกูลต่อการอยู่ร่วมกัน ทำให้เกิดความสงบและสันติแก่นักท่องเที่ยว ทั้งความสันติภายนอกและสันติภายในจิตใจ นอกจากนี้ยังเป็นการท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวมีความรู้สึกปลอดภัยด้วย

ดังนั้น ลักษณะของการท่องเที่ยวเชิงพุทธ ในงานวิจัยนี้จึงได้จำแนกออกเป็น ๑๓ ลักษณะ ได้แก่ ลักษณะการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ผ่อนคลาย จรรโลงใจ การท่องเที่ยวเชิงคุณค่าทั้งต่อนักท่องเที่ยวและคนในพื้นที่ การท่องเที่ยวที่เป็นความเชื่อทางพระพุทธศาสนาและมุ่งประโยชน์เกื้อกูลและความสุขจากกระบวนการท่องเที่ยว และยังส่งเสริมจิตสำนึกในเชิงคุณธรรมและปัญญาธรรม ก่อให้เกิดการพัฒนาโลกทัศน์เชิงกุศล และมีวิถีที่เอื้อต่อสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีผลต่อการเรียนรู้และเข้าใจในวิถีธรรม และยังเป็นลักษณะการท่องเที่ยวเชิงสันติทั้งภายนอกและสันติในจิตใจ

๒.๓.๔ องค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงพุทธ

การท่องเที่ยวมีองค์ประกอบหลายประการเข้ามาเกี่ยวข้องจึงทำให้เกิดกระบวนการท่องเที่ยว ในหัวข้อนี้จะได้กล่าวถึงองค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงพุทธ โดยมีนักวิชาการด้านการท่องเที่ยวได้กล่าวไว้ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา ได้กล่าวถึงการท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรมและศาสนา ประกอบด้วย ๔ ประการ^{๓๙} ดังต่อไปนี้

๑) เป็นการท่องเที่ยวที่มีการศึกษารวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับความสำคัญ คุณค่า ประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของทรัพยากรวัฒนธรรมในแหล่งท่องเที่ยวนั้น เพื่อเป็นข้อมูลให้แก่

^{๓๙} บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, ระเบียบวิธีวิจัยทางการท่องเที่ยว, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทธรรมสาร จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๑๖๘-๑๖๙.

นักท่องเที่ยวในการเพิ่มคุณค่าของประสบการณ์ในการเข้าชม ในขณะเดียวกันก็จะก่อให้เกิดความภาคภูมิใจในมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น

๒) เป็นการท่องเที่ยวที่มีการปลูกฝังจิตสำนึกของคนในชุมชนท้องถิ่นให้เกิดความรัก ห่วงแหน รักษา และดึงดูดชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรของตน และได้รับประโยชน์ตอบแทนจากการท่องเที่ยวในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การจ้างงาน การบริการนำเที่ยว การให้บริการขนส่ง การให้บริการที่พัก และการขายสินค้าที่ระลึก เป็นต้น

๓) เป็นการท่องเที่ยวที่มีการให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยว เพื่อให้เกิดความเข้าใจในวัฒนธรรม และได้รับความเพลิดเพลิน พร้อมทั้งสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยว ทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

๔) เป็นการท่องเที่ยวที่มีการเคารพวัฒนธรรมของเพื่อนบ้าน หรือของชุมชนอื่น รวมทั้ง เคารพในวัฒนธรรม ศักดิ์ศรี และผู้คนของตนเองด้วย

อารีย์ นัยพนิจ และคณะ ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงศาสนาของวัดในกลุ่มจังหวัดร้อยแก่นสารสินธุ์” ได้กล่าวถึงองค์ประกอบการท่องเที่ยวเชิงศาสนาของวัดในกลุ่มจังหวัดร้อยแก่นสารสินธุ์ ๗ ประการ ดังนี้^{๔๐}

๑) องค์ประกอบด้านสิ่งดึงดูดใจ สถานที่ท่องเที่ยวเชิงศาสนาในกลุ่มร้อยแก่นสารสินธุ์มีองค์ประกอบด้านสิ่งดึงดูดใจ คือ ศาสนสถาน โบราณสถาน การมีชื่อเสียงของเกจิอาจารย์และสถานที่ท่องเที่ยวคือวัดเองที่ให้ความรู้สึทางจิตใจในด้านบวก เช่น ความสงบความสบายใจ เป็นต้น

๒) องค์ประกอบด้านการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว การเดินทางจากพื้นที่อื่น ๆ ของประเทศมายังกลุ่มจังหวัดร้อยแก่นสารสินธุ์มีความสะดวกมาก โดยเฉพาะการเดินทางมาด้วยยานพาหนะส่วนตัว ทางอากาศโดยสายการบินมาลงที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดร้อยเอ็ด ทางรถไฟสายหลักจากกรุงเทพมหานครมาถึงขอนแก่น แต่อย่างไรก็ตามความสะดวกดังกล่าวของระบบขนส่งมวลชนมีเฉพาะจากเขตเมืองสู่เมือง แต่จากเขตเมืองไปสู่แหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ชนบทจะไม่ค่อยมีความสะดวกในการใช้ระบบขนส่งมวลชน แต่จะสะดวกถ้าใช้รถยนต์ส่วนตัว

๓) องค์ประกอบด้านที่พัก ซึ่งเป็นจุดเด่นของการท่องเที่ยวในกลุ่มร้อยแก่นสารสินธุ์ เพราะมีกระจายอยู่ในทุกพื้นที่นอกจากนั้นยังมีหลายราคาและหลายระดับให้เลือกใช้บริการ

๔) องค์ประกอบด้านความปลอดภัยมีค่อนข้างสูง เพราะจากสถิติปัญหาอาชญากรรมที่เกิดกับนักท่องเที่ยวมีจำนวนค่อนข้างน้อย เมื่อเทียบกับพื้นที่อื่น ๆ ของประเทศ

^{๔๐} อารีย์ นัยพนิจ และคณะ, “การศึกษาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงศาสนาของวัดในกลุ่มจังหวัดร้อยแก่นสารสินธุ์”, วารสารปัญญาภิวัฒน์, ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๕๖): ๓๖-๓๗.

๕) องค์ประกอบด้านกิจกรรมสนับสนุนการท่องเที่ยว กิจกรรมสนับสนุนด้านการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาจะมีมากในช่วงเทศกาลวันสำคัญทางศาสนา ซึ่งทุกภาคส่วนทั้งราชการ เอกชนและประชาชนต่างก็ให้ความสำคัญในกิจกรรมต่าง ๆ เป็นอย่างมาก อย่างไรก็ตามในช่วงเวลาปกติกิจกรรมสนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงศาสนาก็จะไม่ค่อยมี ส่วนองค์ประกอบด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกัน เช่น งานกิจกรรมเทศกาลต่าง ๆ หรือวันหยุดก็จะมีกิจกรรมต่าง ๆ ที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวมาเที่ยวในงานต่าง ๆ ซึ่งก็ส่งผลกระทบเชิงบวกในทางอ้อมต่อการมาท่องเที่ยวเชิงศาสนาของนักท่องเที่ยวด้วยเช่นกัน

๖) องค์ประกอบด้านรายการนำเที่ยวปัจจุบัน บริษัททัวร์ที่จัดเที่ยวจำนวนมากทั้งใน กรุงเทพมหานครและจังหวัดต่าง ๆ ได้บรรจุรายการทัวร์ไหว้พระและมีกิจกรรมทางพุทธศาสนาต่าง ๆ อย่างมากมาย ซึ่งเป็นแรงเสริมกระตุ้นให้คนมาเที่ยวเพิ่มมากขึ้น

๗) องค์ประกอบทางด้านสังคม ชุมชนเริ่มตระหนักถึงระบบเศรษฐกิจที่ดีขึ้นที่นำรายได้มาสู่ชุมชนจากการท่องเที่ยว ทำให้ประชาชนในพื้นที่ดังกล่าวเริ่มมีการพัฒนาตนเองเพื่อตอบสนองกิจกรรมการท่องเที่ยวต่าง ๆ เพิ่มมากขึ้น

สิ่งสำคัญในการท่องเที่ยวเชิงพุทธอีกอย่างหนึ่ง คือ องค์ความรู้ที่ได้จากการท่องเที่ยวเกี่ยวกับการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรม ความสำคัญของศาสนสถานมีความสำคัญในฐานะเป็นแหล่งยึดเหนี่ยวทางด้านจิตใจ ศาสนสถานยังมีความสำคัญในแง่เป็นสิ่งที่แสดงถึงความศรัทธา แสดงประวัติศาสตร์และบริบทความเชื่อของคนในช่วงเวลาของการสร้างศาสนสถานด้วย นักท่องเที่ยวชาวไทยจะเข้ามาทัศนศึกษาเพื่อเป้าหมายทางศาสนา ส่วนนักท่องเที่ยวต่างประเทศจะเข้ามาทัศนศึกษาเพื่อแสวงหาความรู้ทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและความเชื่อของคนไทยในอดีตและคนไทยในปัจจุบัน ซึ่งศาสนสถานจะสะท้อนมิติทางด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมของคนไทยได้อย่างดี ศาสนสถานแต่ละประเภทก็จะมีองค์ประกอบที่แสดงให้เห็นมิติทางด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม สังคมได้อย่างดี เช่น พระอุโบสถและพระวิหารหลวงจะแสดงสถาปัตยกรรมการออกแบบตามแบบแผนสกุลช่างของแต่ละยุค และยังเป็นທີ່ประดิษฐานพระพุทธรูป แสดงภาพจิตรกรรม ภาพจิตรกรรมที่ปรากฏในพระอุโบสถ และพระวิหารหลวงจะแสดงอดีตพุทธประวัติพระพุทธเจ้าและชาดก ซึ่งแสดงหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่ใช้เป็นหลักยึดถือร่วมกัน ภาพจิตรกรรมนี้ในแต่ละสมัยจะมีภาพที่แสดงแตกต่างกัน ภาพเดียวกันในแต่ละยุคก็จะมีแตกต่างกัน สิ่งเหล่านี้จะสะท้อนมิติทางความเชื่อและวัฒนธรรมของผู้สร้างได้ นักท่องเที่ยวเข้ามาทัศนศึกษาจะเข้าใจสังคมไทยได้อย่างดี^{๔๑}

^{๔๑} พระครูสันติธรรมาภิรัต (บุญชัย สุนติกโร), “ศาสนสถานแหล่งท่องเที่ยวในพระพุทธศาสนา”, JOURNAL OF NAKHONRATCHASIMA COLLEGE, ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-กรกฎาคม ๒๕๕๗): ๙๕.

งานวิจัยของณัฐพงศ์ ถือดำ และสมหมาย ปิ่นพุทธศิลป์ กล่าวถึงองค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงพุทธออกเป็น ๘ ด้าน ดังต่อไปนี้^{๔๒}

๑) ด้านโครงสร้างพื้นฐานศาสนสถาน ควรมีสถานที่จอดรถที่เพียงพอ มีห้องน้ำที่สะอาดและเพียงพอให้บริการ มีที่นั่งพักด้านนอกอาคารให้กับนักท่องเที่ยว

๒) ด้านบุคลากร ศาสนสถานควรมีจัดบุคลากรที่สามารถใช้ภาษาอังกฤษได้ให้คำแนะนำกับนักท่องเที่ยว

๓) ด้านการบริหารองค์กร เจ้าอาวาสควรให้ประชาชนในท้องถิ่นและหน่วยงานของรัฐ เสนอแนะแนวทางการบริหารจัดการวัด ตั้งคณะกรรมการวัดเป็นวาระสองปี

๔) ด้านภูมิทัศน์ของแหล่งท่องเที่ยว ศาสนสถานควรประสานกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้จัดส่งเจ้าหน้าที่ไปตัดหญ้าให้เดือนละครั้ง

๕) ด้านหัวใจของแหล่งท่องเที่ยว ศาสนสถานควรนำเสนอให้ชัดเจนว่าศาสนมงคลใดเป็นหัวใจหลักของศาสนสถานแห่งนี้

๖) ด้านการประชาสัมพันธ์ ศาสนสถานควรทำเอกสารประชาสัมพันธ์เป็นสองภาษา เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวต่างชาติ และควรมีเว็บไซต์ของวัดเพื่อให้ข้อมูลแก่นักท่องเที่ยว

๗) ด้านการให้บริการศาสนสถาน ควรมีที่สำหรับการกราบนมัสการพระ สันทนาธรรมและประพรมน้ำพุทธมนต์ให้เป็น สัตส่วน พร้อมทั้งมีเอกสารแนะนำการใช้ภาษา เฉพาะในการสนทนา

๘) ด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด สำนักพระพุทธศาสนา จังหวัดและองค์การบริหารส่วนจังหวัด ร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบล ควรกำหนดกิจกรรมเพื่อให้คนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมทำกิจกรรมร่วมกับศาสนสถาน

สรุป องค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงพุทธ ในงานวิจัยนี้จำแนกออกเป็น ๒ ส่วน ดังต่อไปนี้ ๑) องค์ประกอบด้านปัจจัยการท่องเที่ยว ประกอบด้วย ๖ ส่วน คือ (๑) พระพุทธเจ้าหรือพุทธปฎิมา คือ การท่องเที่ยวเพื่อสักการะพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ เพื่อความเป็นสิริมงคล ความสวยงามในเชิงพุทธศิลป์ เป็นต้น (๒) หลักธรรมคำสอน คือ การท่องเที่ยวเชิงธรรมะ ทั้งในรูปของการศึกษาหลักธรรมคำสอน ศึกษาและปฏิบัติธรรม เป็นต้น (๓) ศาสนทายาท คือ การท่องเที่ยวตามความศรัทธาในพระเกจิอาจารย์ และพระสงฆ์ที่มีปฏิปทาน่าเลื่อมใส เป็นต้น (๔) ศาสนิกชน คือ วิธีการปฏิบัติของพุทธศาสนิกชน วิถีชีวิตของชาวพุทธ ขนบธรรมเนียมอันดีงามของชาวพุทธ (๕) ศาสนสถาน คือ การท่องเที่ยวตามศาสนสถาน เช่น วัด สถานธรรม อุโบสถ ศาลา และสิ่งก่อสร้างทาง

^{๔๒} ประมวลเนื้อหาจาก ณัฐพงศ์ ถือดำ และสมหมาย ปิ่นพุทธศิลป์, “ระบบการจัดการพิพิธภัณฑ์โบราณสถาน ศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน”, รายงานการวิจัย, (มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต, ๒๕๕๙), หน้า ๕๕.

พระพุทธศาสนา เป็นต้น (๖) พิธีกรรม คือ การท่องเที่ยวเกี่ยวกับพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา ประเพณี วัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น เทศกาลเข้าพรรษา ออกพรรษา ประเพณีงานบุญ กิจกรรมในวันสำคัญทางศาสนา เป็นต้น ๒) องค์ประกอบเสริม เช่น ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา การปลุกจิตสำนึกให้ตระหนักถึงคุณค่าทางศาสนา การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมเชิงพุทธ วิถีชีวิตของพุทธศาสนิกชน สิ่งอำนวยความสะดวก กลุ่มจิตสาธารณะในการบริการ การจัดการตลาดการท่องเที่ยว การขนส่ง กิจกรรมการท่องเที่ยววิถีพุทธ การศึกษาและปฏิบัติธรรม ความเชื่อและความศรัทธา อัตลักษณ์ของพุทธศาสนา และปัจจัยเอื้อต่อการท่องเที่ยววิถีพุทธ เป็นต้น

๒.๓.๕ ประเภทของการท่องเที่ยวเชิงพุทธ

การท่องเที่ยววิถีพุทธจำแนกออกได้หลายประเภท โดยงานวิจัยนี้จะได้นำมาประมวลเป็นประเภทต่าง ๆ โดยในงานวิจัยนี้จะได้นำประเภทของการท่องเที่ยววิถีพุทธตามลักษณะทางพฤติกรรมการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยว ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๑. การท่องเที่ยวประเภทวัตถุธรรม

การท่องเที่ยวในประเภทวัตถุธรรมมีลักษณะทางรูปธรรม คือ การท่องเที่ยวในสิ่งที่มีรูปร่างลักษณะทางพุทธศาสนา หรือได้รับอิทธิพลทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเกิดจากการสร้างสรรค์โดยมีวัตถุประสงค์ทางพระพุทธศาสนา จำแนกแยกย่อยออกเป็น ๓ ประเภท คือ

๑) การท่องเที่ยวประเภทศาสนสถาน คือ การเยี่ยมชมและศึกษาสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา อาคารหรือสิ่งปลูกสร้างที่เกี่ยวข้องกับ ศาสนา คือ ที่ประดิษฐานรูปเคารพ สถานที่สำหรับบรรดาศาสนิกชนมาประชุมกันเพื่อทำพิธีกรรมทาง ศาสนา ตลอดจนที่พำนักของพระสงฆ์ ศาสนสถานของศาสนาพุทธ ได้แก่ วัด เจดีย์ พระธาตุ ปราสาท เช่น วัดพนัญเชิง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พระธาตุหริภุญชัย จังหวัดลำพูน และ พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม พระธาตุขามแก่น จังหวัดขอนแก่น พระธาตุนาดูน จังหวัดมหาสารคาม เป็นต้น

๒) การท่องเที่ยวเพื่อเยี่ยมชมสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจิตรกรรม คือ การท่องเที่ยวประเภทที่มุ่งเยี่ยมชมหรือศึกษาสิ่งก่อสร้างทางพระพุทธศาสนาในรูปของแบบการก่อสร้าง การประดับตกแต่ง แนวคิดในการสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมทางพระพุทธศาสนา ประติมากรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น พระพุทธรูปหรือรูปเกจิอาจารย์ และจิตรกรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น ภาพวาดชาดก ภาพเรื่องราวพุทธประวัติ วรรณกรรม เป็นต้น

๓) การท่องเที่ยวประเภทวัตถุสิ่งของทางพระพุทธศาสนา คือ สิ่งของที่ไม่ใช่สถานที่ที่สามารถเคลื่อนย้ายได้ ซึ่งเป็นส่วนประกอบในพิธีทางพระพุทธศาสนาหรือสิ่งของเครื่องใช้ในทางศาสนา เช่น ระฆังใหญ่ ฆ้องใหญ่โบราณ ใบลาน เป็นต้น

๒. การท่องเที่ยวประเภทพฤติกรรม

การท่องเที่ยวประเภทนี้เป็นเชิงพฤติกรรมที่เป็นผลพวงมาจากคุณธรรมและศีลธรรม ซึ่งบางครั้งผู้เที่ยวอาจไม่รู้ตัวว่าตัวเองเป็นนักท่องเที่ยว เนื่องจากเป็นพฤติกรรมที่ปฏิบัติตามธรรมจนเป็นเรื่องปกติสำหรับชาวพุทธ สรุปได้ดังนี้

๑) การท่องเที่ยวแบบเข้าร่วม ซึ่งเป็นการเข้าร่วมกิจกรรมทำบุญทอดกฐินหรือทอดผ้าป่า การเข้าร่วมพิธีทางพระพุทธศาสนา รวมทั้งการเข้าร่วมงานบุญต่างๆ

๒) การท่องเที่ยวตามความเชื่อ คือ การท่องเที่ยวที่ได้รับอิทธิพลมาจากความเชื่อทางพระพุทธศาสนา เช่น การบูชาหรือกราบไหว้ขอพรสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทางพระพุทธศาสนา การสักการะพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ สักการะรอยพระพุทธรูป สักการะขอพรพระเกจิอาจารย์ เป็นต้น

๔) การท่องเที่ยวทางด้านวัฒนธรรมและประเพณี คือ การเดินทางท่องเที่ยวเพื่อชมงานศิลปวัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ ที่ชาวบ้านในท้องถิ่นจัดขึ้น เพื่อให้ได้รับความเพลิดเพลินตื่นตาตื่นใจในสุนทรียศิลป์และศึกษาความเชื่อการ ยอมรับนับถือ การเคารพพิธีกรรมต่าง ๆ อีกทั้งได้รับความรู้ความเข้าใจต่อสภาพสังคมและวัฒนธรรม ทำให้ประสบการณ์ใหม่ ๆ เพิ่มมากขึ้น เช่น ประเพณีตักบาตรเทโวโรหณะที่วัดพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี ประเพณีวันเข้าพรรษา ประเพณีวันออกพรรษา ประเพณีทำบุญวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา การทำบุญในพิธีต่าง ๆ

๕) การท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อแสวงบุญ คือ การเดินทางไปท่องเที่ยวแสวงบุญตามวัดที่มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือวัดที่มีพระสงฆ์เกจิอาจารย์หรือพระสงฆ์ที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ภัทรสุภา สีสานภาพรรณ ได้กล่าวถึงการท่องเที่ยวเชิงพุทธไว้ว่า เป็นการเดินทางไปยังพุทธศาสนสถานใดๆ โดยมีจุดมุ่งหมาย ๓ ประการ ดังนี้ ๑) เป็นการเดินทางไปเพื่อการบำเพ็ญบุญกุศลวิบัติ ๑๐ ประการ ดังนี้ (๑) ทานมัย ทำบุญด้วยการให้ (๒) ศีลมัย ทำบุญด้วยการรักษาศีลประพฤติดี (๓) ภาวนามัย ทำบุญด้วยการเจริญภาวนา (๔) อปายนมัย ทำบุญด้วยการประพฤติอ่อนน้อม (๕) เวทยาวัจจมัย ทำบุญด้วยการช่วยขวนขวายรับใช้ (๖) ปตติทานมัย ทำบุญด้วยการเฉลี่ยส่วนความดีให้ผู้อื่น (๗) ปตตานุโมทนามัย ทำบุญด้วยความยินดีของผู้อื่น (๘) ธัมมัสสวนมัย ทำบุญด้วยการฟังธรรม (๙) ธัมมเทศนามัย ทำบุญด้วยการสั่งสอนธรรม (๑๐) ทิฏฐุชุกัมม ทำบุญด้วยการทำความเห็นให้ตรง ๒) เป็นการเดินทางไปเพื่อสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์และปฏิบัติธรรม ณ พุทธศาสนสถานแห่งใดแห่งหนึ่ง ๓) เป็นการเดินทางไปเพื่อเข้าร่วมศาสนพิธี งานเทศกาลประเพณีต่างๆ เช่น การไปทอดกฐิน ทอดผ้าป่า ตักบาตรดอกไม้ แหเทียนพรรษา เป็นต้น การทำบุญหรือแสวงบุญ การเข้าร่วมเทศกาล พิธีกรรมและประเพณีทางพระพุทธศาสนา รวมทั้งการท่องเที่ยวแบบสาธารณะสงเคราะห์ เช่น การร่วมคณะกับทางวัดไปแจกของชาวเขา การแจกทุนการศึกษา การสงเคราะห์เด็กและคนชรา เป็นต้น

๖) การท่องเที่ยววิถีพุทธทางด้านวิถีชีวิต คือ การเดินทางท่องเที่ยวในหมู่บ้านชนบทที่มีลักษณะวิถีชีวิต และผลงานสร้างสรรค์ที่มีเอกลักษณ์พิเศษโดดเด่น เพื่อให้ได้รับความเพลิดเพลิน

ได้ความรู้ ฝีมืองานสร้างสรรค์ และภูมิปัญญา วิถีพื้นบ้านชุมชนชาวพุทธ อีกทั้งมีความเข้าใจในวัฒนธรรมท้องถิ่น และการมีส่วนร่วมกับวิถีชีวิตชุมชนชาวพุทธ เช่น การใช้ชีวิตกับชาวบ้าน การตักบาตรพระสงฆ์ที่เมืองเวียงจันทน์ ประเทศลาว การท่องเที่ยวในรูปแบบของการศึกษาวิถีชีวิตในการท่องเที่ยวเชิงพุทธกับชุมชนชาวพุทธในช่วงเทศกาลต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการท่องเที่ยวศึกษาวิถีชีวิตชุมชนคุ่มต่างๆ ในการทำขบวนแห่เทียนพรรษา ในจังหวัดอุบลราชธานี เป็นต้น

๓. การท่องเที่ยวประเภทวิถีประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา

การท่องเที่ยวเชิงพุทธทางด้านประวัติศาสตร์ คือ การเดินทางมาท่องเที่ยวไปตามแหล่งท่องเที่ยวทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา เพื่อชื่นชมและเพลิดเพลินในสถานที่ท่องเที่ยว โดยได้รับความรู้ความเข้าใจต่อประวัติศาสตร์และโบราณคดีในแต่ละท้องถิ่นบนพื้นฐานของความรับผิดชอบและมีจิตสำนึกต่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ความเป็นมาของการสร้างวัดและชุมชน ประวัติและปฏิบัติของพระสงฆ์ที่นำเคารพนับถือ เป็นต้น

๔. การท่องเที่ยวประเภทสุขภาพเชิงพุทธ

การท่องเที่ยววิถีพุทธทางด้านสุขภาพ คือ การเดินทางไปเยี่ยมชมวัดที่มีกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพ รักษาสุขภาพ หรือฟื้นฟูสุขภาพ เช่น การนวดตัว การนวดฝ่าเท้า การอบสมุนไพร การประคบสมุนไพร การฝึกกายบริหาร การฝึกสมาธิ การดูแลสุขภาพวิถีพุทธ หรือการส่งเสริมสุขภาพทางด้านร่างกายและการส่งเสริมสุขภาพทางด้านจิตใจตามแนวทางพระพุทธศาสนา เป็นต้น เช่น การดูแลสุขภาพผู้ป่วยโรคเอดส์ในวัดพระพุทธบาทน้ำพุ อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี การดูแลสุขภาพผู้ป่วยโรคมะเร็งของวัดคำปะมง อำเภอพรรณานิคม จังหวัดอุดรธานี การบริการสุขภาพแพทย์แผนไทยวัดโพธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น เป็นต้น

๕. การท่องเที่ยวประเภทวิถีธรรม

การท่องเที่ยวประเภทนี้จะมีวัตถุประสงค์ในทางธรรม โดยจำแนกออกเป็น ๒ ส่วน คือ ๑) การท่องเที่ยวแบบปฏิบัติธรรม ซึ่งเป็นกลุ่มที่ตะเวนไปตามสำนักปฏิบัติธรรมหรือวัดที่มีการอบรมเกี่ยวกับการปฏิบัติธรรม การปฏิบัติธรรมกับพระสงฆ์ที่ทรงภูมิความรู้ตามวัดต่างๆ การปฏิบัติสมณะและวิปัสสนากัมมัฏฐาน การอบรมคุณธรรม การบำบัดทางจิตใจให้ผ่อนคลาย การกราบไหว้พระสงฆ์ที่นำศรัทธาและนับถือ เช่น พระสงฆ์ที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบทั้งที่ยังมีชีวิตอยู่ กราบไหว้อริราชศัตรูและบริวารของท่านที่มรณภาพไปแล้ว ในฐานะเป็นที่พึ่งทางจิตใจ ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวไปตามสถานปฏิบัติธรรม คือ “สถานที่สำหรับบำบัดจิตใจโดยการเข้าฝึกปฏิบัติตามแนวทางพุทธศาสนา ได้แก่ การนั่งสมาธิและทำวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อการฝึกจิตใจให้สงบ สถานที่ปฏิบัติธรรม เช่น เสถียรธรรม

สถาน”^{๔๓} เป็นต้น ๒) กลุ่มต่อมาคือกลุ่มนักท่องเที่ยวที่นิยมศึกษาหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา ทั้งในรูปของปริศนาธรรม คติธรรมที่ติดอยู่ตามสถานที่ต่างๆ เช่น สวนโมกขพลาราม อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี การเดินทางไปศึกษาธรรมะจากเอกสาร ตำรา คัมภีร์ รวมทั้งการศึกษาวรรณกรรมทางพุทธศาสนา เป็นต้น

๖. การท่องเที่ยวประเภทวิถีพุทธนิเวศ

การท่องเที่ยววิถีพุทธทางด้านนิเวศ คือ การท่องเที่ยวในวัดหรือสำนักปฏิบัติธรรมที่มีสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศอุดมสมบูรณ์ การท่องเที่ยวที่มีอาณาเขตกว้างใหญ่ มีความหลากหลายทางชีวภาพ เช่น การท่องเที่ยวในวัดป่าพุทธนิมิต อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ วัดถ้ำผาหมากฮ่อ อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย การเยี่ยมชมพุทธสถานที่มีความสงบร่มรื่น วัดที่มีสภาพแวดล้อมอุดมสมบูรณ์ วัดที่มีการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม รวมทั้งวัดที่มีกระบวนการอนุรักษ์ความหลากหลายทางระบบนิเวศ เป็นต้น ซึ่งเป็นกลุ่มนักท่องเที่ยวประเภทนิเวศธรรมชาติ

สรุป ประเภทของการท่องเที่ยววิถีพุทธในงานวิจัยนี้จำแนกตามพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวออกเป็น ๖ ประเภท คือ ประเภทแรกเป็นการท่องเที่ยวประเภทวัตถุธรรม ได้แก่ การท่องเที่ยวประเภทศาสนสถาน การท่องเที่ยวเพื่อเยี่ยมชมสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจิตรกรรม รวมทั้งการท่องเที่ยวประเภทวัตถุสิ่งของทางพระพุทธศาสนา ประเภทที่สองเป็นการท่องเที่ยวประเภทพฤติกรรม ได้แก่ การท่องเที่ยวแบบเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา การท่องเที่ยวตามความเชื่อ การท่องเที่ยวทางด้านวัฒนธรรมและประเพณี การท่องเที่ยววิถีพุทธเพื่อแสวงบุญ การท่องเที่ยววิถีพุทธทางด้านวิถีชีวิตของชาวพุทธ การท่องเที่ยวเกี่ยวกับกิจกรรมของชาวพุทธ เป็นต้น ประเภทที่สามเป็นการท่องเที่ยวประเภทวิถีประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในวัดที่มีความเก่าแก่เชื่อมโยงกับการประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่น รวมทั้งพระสงฆ์ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ เป็นต้น ประเภทที่สี่เป็นการท่องเที่ยวประเภทสุขภาพวิถีพุทธ ทั้งการศึกษาแนวการแพทย์เชิงพุทธ การดูแล รักษา และฟื้นฟูสุขภาพวิถีพุทธตามวัดที่ให้บริการสุขภาพวิถีพุทธ รวมทั้งการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเชิงสุขภาพวิถีพุทธ ประเภทที่ห้าเป็นการท่องเที่ยวประเภทวิถีธรรม ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวที่ก่อให้เกิดภูมิรู้และภูมิธรรม ทั้งการศึกษาระบบและการปฏิบัติธรรมยกระดับจากการท่องเที่ยวไปสู่การเข้าใจชีวิตตามสภาพความเป็นจริง เป็นต้น ส่วนประเภทที่หกเป็นการท่องเที่ยววิถีพุทธนิเวศ ซึ่งเป็นกระบวนการท่องเที่ยวทางธรรมชาติตามวัดหรือสำนักปฏิบัติธรรมที่มีความสงบร่มรื่นและมีสิ่งแวดล้อมที่ดี ทำให้เกิดการตระหนักถึงความสำคัญของสิ่งแวดล้อมที่เกื้อกูล

^{๔๓} การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, การส่งเสริมสินค้าการท่องเที่ยวความสนใจพิเศษ, (กรุงเทพมหานคร: มปท, ๒๕๕๙), หน้า ๒๘.

ต่อชีวิตและจิตใจได้สัมผัสกับบรรยากาศที่เป็นรมณีสถาน ทำให้การท่องเที่ยวส่งผลให้จิตใจสงบไปกับธรรมชาติบำบัด เป็นต้น

๒.๓.๖ รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธ

นายภัสรบถ ฤทธิ์เต็ม ได้ทำวิจัยเรื่อง "รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรมในวัด" โดยได้กล่าวถึงผลการศึกษารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวในวัด สามารถประมวลสรุปได้ ๓ รูปแบบ ดังนี้^{๔๔}

๑. รูปแบบการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวของวัด

๑) การจัดทำผังการใช้สอยพื้นที่ของวัดตามบทบาทหน้าที่ เป็น ๓ เขต คือ เขต (๑) พุทธาวาส เป็นพื้นที่ตั้งของศาสนสถานสำคัญ (๒) เขตสังฆาวาส เป็นพื้นที่พักอาศัยของพระภิกษุสามเณร และ (๓) เขตธรณีสงฆ์เพื่อให้การบริการชุมชนหรือเขตสาธารณะ เป็นพื้นที่ที่ใช้เป็นสถานที่ตั้งของอาคารสิ่งก่อสร้างและกิจกรรมที่ให้บริการแก่ประชาชนทั่วไปและนักท่องเที่ยว

๒) การจัดทำแผนพัฒนาวัดทั้งในระยะสั้นและระยะยาว ในเรื่องต่อไปนี้ (๑) การจัดทำแผนพัฒนาสิ่งก่อสร้างและการใช้ที่ดินในอนาคต (๒) การวางแผนการก่อสร้างสถาปัตยกรรมใหม่ (๓) การวางแผนพัฒนาสิ่งบริการที่จัดสร้างใหม่ (๔) การวางแผนจัดสภาพแวดล้อมของวัดใหม่ และ (๕) การจัดระเบียบของที่ตั้งให้บริการและกิจกรรมอื่น ๆ

๓) การจัดทำแผนพัฒนาฟื้นฟูโบราณสถานหรือวัดร้างในจังหวัดเชียงใหม่ ได้ข้อสรุปประเด็นแนวทางการฟื้นฟูวัดร้าง ดังนี้ (๑) การสนับสนุนในการจัดสรรงบประมาณเพื่อการบูรณปฏิสังขรณ์วัดร้าง (๒) ส่งเสริมสนับสนุนด้านการบูรณปฏิสังขรณ์วัดที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ศิลปะและวัฒนธรรม (๓) ให้คำแนะนำ ประชาสัมพันธ์ สร้างความรู้ ความเข้าใจแก่ชุมชน (๔) บริหารงานการจัดประชุมเชิงวิชาการแก่เจ้าอาวาสตามโครงการต่าง ๆ เพื่อให้เห็นถึงความสำคัญและคุณค่าของการพัฒนาฟื้นฟูวัดร้าง (๕) ติดตามประเมินผลการบูรณะ ฟื้นฟู ปฏิสังขรณ์วัดร้าง และ (๖) ติดต่อประสานงานกับหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้อง

๒. รูปแบบการจัดการด้านระบบสื่อความหมาย

๑) การจัดทำข้อมูลและฐานข้อมูลของวัดที่ถูกต้องในการเผยแพร่ให้แก่นักท่องเที่ยว บริษัทท่องเที่ยว และการเผยแพร่ในฐานข้อมูลสารสนเทศ

๒) การจัดทำสื่อประชาสัมพันธ์กิจกรรมของวัดในวันสำคัญหรือในช่วงเทศกาลสำคัญต่าง ๆ

^{๔๔} ภัสรบถ ฤทธิ์เต็ม, "รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรมในวัด", [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล : http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id=1640&articlegroup_id [๑๑ มกราคม ๒๕๖๖].

๓. รูปแบบการจัดการด้านบุคลากรการท่องเที่ยวของวัด

๑) การพัฒนาบุคลากรของวัดในด้านการท่องเที่ยว เช่น การจัดฝึกอบรมความรู้เกี่ยวกับมัคคุเทศก์แก่พระสงฆ์หรือบุคลากรภายในวัด

๒) การพัฒนาจริยธรรมการท่องเที่ยวในวัด โดยยึดหลักกัลยาณมิตร ๗ เพื่อการปรับประยุกต์ใช้ในการพัฒนาบุคลากรด้านการท่องเที่ยว ได้แก่ (๑) ทำตนให้เป็นที่ยรัก (๒) ทำตนให้เป็นที่น่าเคารพ (๓) นำเจริญใจชวนให้ระลึกถึง (๔) รู้จักพูดและให้คำแนะนำที่ดี (๕) อุดหนุนต่อถ้อยคำดำหนิพร้อมที่จะรับฟังและนำไปปฏิบัติ (๖) สามารถอธิบายเรื่องราวที่ยุ่งยากกลุ่มลึกให้เข้าใจอย่างง่ายดาย และ (๗) ไม่ชักนำหรือชักจูงในทางเสื่อมเสีย

ผศ.ดร.ฉลอง พันธุ์จันทร์ ได้ทำวิจัยเรื่อง “การศึกษาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อพัฒนาเส้นทางและกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ ในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม” พบว่า แหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม ที่สำคัญและมีความโดดเด่นมี ๑๔ แห่ง และสามารถสังเคราะห์รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธได้ ๙ กลุ่ม ดังต่อไปนี้^{๔๕}

๑) กลุ่มจิตรกรรมปริศนาธรรมและประติมากรรมภูมิปัญญาท้องถิ่น ประกอบด้วยจิตรกรรมปริศนาธรรมและประติมากรรมภูมิปัญญา ท้องถิ่น วัดโพธิ์ วัดทุ่งเศรษฐี และวัดป่าธรรมอุทยาน

๒) กลุ่มพิพิธภัณฑ์ คือ พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรม ท้องถิ่นวัดโพธิ์ จังหวัดขอนแก่น พิพิธภัณฑ์กุสันดรรัตน์ พิพิธภัณฑ์บ้านอีสาน และพิพิธภัณฑ์นครจำปาศรี อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม

๓) กลุ่มพระธาตุและเจดีย์ คือ พระธาตุแก่นนคร วัดหนองแวง พระมหาธาตุนเจดีย์ศรีไตรโลกธาตุ วัดทุ่งเศรษฐี พระธาตุขามแก่น จังหวัดขอนแก่น และพระธาตุนาดูน จังหวัดมหาสารคาม

๔) กลุ่มพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ ประกอบด้วย พระพุทธรูปทันใจ วัดโพธิ์ พระพุทธรูปลวรรโณสีโลกทรพยุคม (หลวงพ่อดำ) วัดทุ่งเศรษฐี พระศรีศากยเทศพลญาณ ที่พุทธมณฑลอีสาน พระพุทธมิ่งเมือง วัดสุวรรณवास พระพุทธมงคลเมือง วัดพุทธมงคล อำเภอกันทรวิชัย พระพุทธรูปทองคำ วัดป่าวังน้ำเย็น อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

๕) กลุ่มพระพุทธรูปไม้โบราณ ประกอบด้วยพระพุทธรูปไม้โบราณ วัดโพธิ์ จำนวน ๒๐ องค์ พระพุทธรูปไม้โบราณ วัดใหญ่โพธิ์ไชยราม จำนวน ๓๓ องค์และพระพุทธรูปไม้โบราณ วัดโพธิ์ศรี จำนวน ๒ องค์

^{๔๕} ฉลอง พันธุ์จันทร์, “การศึกษาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อพัฒนาเส้นทางและกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ ในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม”, วารสารมหาจุฬาริชาการ, ปีที่ ๕ (ฉบับพิเศษ ๒๕๖๑): ๑๑๘-๑๑๙.

๖) กลุ่มสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา ประกอบด้วย พุทธอุทยาน วัดโพธิ์, ธรรมอุทยาน วัดป่าธรรมอุทยาน, สารัตถโนทยาน วัดป่าหนองหลุบ, ศูนย์พุทธศิลป์ธรรม วัดขุนพรหมตำริ และพื้นที่สังฆนียสถาน ๔ ตำบล รอบๆ พระธาตุนาดูน

๗) กลุ่มสิมอีสาน ประกอบด้วยสิมอีสาน วัดโพธิ์, สิมอีสาน วัดสุวรรณาวาส, สิมอีสาน วัดใหญ่โพธิ์ไชยาราม, สิมอีสาน วัดโพธิ์ศรี, สิมอีสาน วัดโพธารมณ, สิมอีสาน วัดหงษาราม,

๘) กลุ่มกุ ประกอบด้วย ปราสาทกุ่มบวมาศ อำเภอบรบือ, กุ่มสันตรัตน์ และกุ่มน้อย อำเภอนาดูน และกุ่มบ้านแดง อำเภอนาโพธิ์

๙) กลุ่มพระเกจิอาจารย์ ประกอบด้วย พระครูโพธิสารคุณ วัดโพธิ์, พระอาจารย์ กิตติศักดิ์ กิตติสาโร วัดป่าหนองหลุบ, หลวงปู่ผาง สิทธิสุโข วัดน้อยดวงสิทธิ์บูรพาราม, หลวงปู่ตัน ปุณณวัฒน์ วัดดงเค็งญาณสิทธิ์ และหลวงปู่สิงห์ โสภโณ วัดกุญชรนาราม

สรุป ในงานวิจัยนี้ได้จำแนกรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธ โดยจำแนกตามพฤติกรรมของนักท่องเที่ยว ๑๒ รูปแบบ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๑) รูปแบบการท่องเที่ยวแบบแสวงบุญ คือ การเดินทางท่องเที่ยวโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการแสวงบุญ อาจเป็นการเดินทางคนเดียว เดินทางเป็นครอบครัว หรือการเดินทางเป็นกรุ๊ปทัวร์ ไปตามพุทธสถานที่ต่างๆ หรือการท่องเที่ยวเพื่อแสวงบุญในช่วงเทศกาลต่างๆ เช่น การทำบุญกฐิน การทำบุญผ้าป่า การนำสิ่งของที่จำเป็นไปถวายกับพระสงฆ์ที่เคารพนับถือตามวัดต่างๆ

๒) รูปแบบการท่องเที่ยวเพื่อความเป็นสิริมงคล คือ การเดินทางไปสักการะหรือขอพรกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อเป็นมงคลกับชีวิต ขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครองรักษาให้มีสวัสดิภาพ หรือเพื่อขอพรกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ และเจดีย์ เช่น สักการะหลวงพ่อโสธร สักการะสมเด็จพระโตวัดระฆัง สักการะหลวงปู่ทวด สักการะพระธาตุนม สักการะพระธาตุดอยสุเทพ เป็นต้น

๓) รูปแบบการท่องเที่ยวเยี่ยมชมสถาปัตยกรรมและจิตรกรรม เป็นการท่องเที่ยวดูความงดงามของสิ่งก่อสร้าง ภาพวาดจิตรกรรมฝาผนัง ภาพวาดตามซอก และวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา และภาพวาดรูปแบบต่าง ๆ เป็นต้น

๔) รูปแบบการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ คือ กลุ่มนักท่องเที่ยวที่นิยมการท่องเที่ยวเกี่ยวกับธรรมชาติภายในวัด เช่น การท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่วัด การท่องเที่ยวเกี่ยวกับธรณีสัณฐานที่แปลกภายในวัด การท่องเที่ยวในรูปแบบของการเยี่ยมชมความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งมีลักษณะเป็นรมณีสถาน เป็นต้น

๕) รูปแบบการท่องเที่ยวแบบเข้าร่วมกิจกรรมเชิงพุทธ คือ การเดินทางเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาหรือกิจกรรมที่พระสงฆ์มีส่วนผลักดัน เช่น เข้าร่วมกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา การเข้าร่วมรณรงค์เพื่อกระตุ้นให้รักาศิล ๕ รวมทั้งการเข้าร่วมกิจกรรมที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ เป็นต้น

๖) รูปแบบการท่องเที่ยวเพื่อความศรัทธาซาบซึ้งใจ คือ การท่องเที่ยวที่มีความเลื่อมใสศรัทธาเป็นแรงจูงใจ การเดินทางไปกราบสักการะพระสงฆ์เกจิอาจารย์ที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ซึ่งทำให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาอย่างลึกซึ้ง เช่น การกราบสักการะหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต, หลวงปู่ฝั้น อาจาโร, หลวงปู่ชา สุภทฺโท, หลวงปู่ขาว อนาลโย, หลวงตามหาบัว ญาณสมปนฺโน เป็นต้น

๗) รูปแบบการท่องเที่ยวตามพุทธสถาน คือ การท่องเที่ยวในพุทธสถาน เยี่ยมชมความวิจิตรพิสดาร ความยิ่งใหญ่ ความสวยงามของสิ่งก่อสร้างทางพระพุทธศาสนา การท่องเที่ยวสิ่งก่อสร้างทางโบราณสถานทางพระพุทธศาสนา เช่น สิมอีสาน อุโบสถเก่าแก่ เป็นต้น

๘) รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงทัศนศึกษา คือ การศึกษาประวัติศาสตร์ นิทรรศการ การหาความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ศึกษาหลักธรรมคำสอน ปรีชาธรรม การเยี่ยมชมวัดในฐานะแหล่งเรียนรู้ทางศาสนาและวัฒนธรรม พิพิธภัณฑสถานในวัด เป็นต้น

๙) รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ คือ การเดินทางไปศึกษาดูงาน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การดูแล การรักษา และการเยียวยา ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพเชิงพุทธ ซึ่งบางครั้งอาจเป็นทั้งผู้ป่วยที่เข้ารับการดูแลรักษา ทั้งทางร่างกายและจิตใจ

๑๐) รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ คือ การท่องเที่ยวที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ เช่น การอนุรักษ์ถ้ำวัดถ้ำ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในเขตวัด การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมเชิงพุทธ ซึ่งจะก่อให้เกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ปัจจัยการท่องเที่ยวเชิงพุทธ เป็นต้น

๑๑) รูปแบบการท่องเที่ยวแบบวิถีชีวิต คือ การท่องเที่ยวเกี่ยวกับวิถีชีวิตพระพุทธศาสนา โดยจำแนกออกเป็น ๒ ส่วน คือ (๑) การท่องเที่ยววิถีชีวิตชุมชนชาวพุทธ ว่าชุมชนชาวพุทธเขามีวิถีชีวิตอย่างไรบ้าง เพื่อการซึมซับวัฒนธรรมประเพณีในวิถีชีวิตของชาวพุทธ (๒) การท่องเที่ยววิถีชีวิตพระสงฆ์ การท่องเที่ยวตามร่องรอยวิถีชีวิตของพระสงฆ์ที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบหรือพระสงฆ์สายกรรมฐาน เช่น เยี่ยมชมกุฏิที่หลวงปู่เสาร์เคยพัก ที่วัดดอนธาตุ อำเภอสิรินธร จังหวัดอุบลราชธานี การเยี่ยมชมบริวารของหลวงปู่มั่น เป็นต้น

๑๒) รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติธรรม คือ การท่องเที่ยวในรูปของการปฏิบัติสมณะและวิปัสสนากรรมฐานตามวัดหรือสำนักปฏิบัติธรรมต่างๆ เพื่อฝึกหัดขัดเกลาจิตใจและปัญญา โดยกลุ่มนี้จะมีวัตถุประสงค์เพื่อเสริมสร้างกุศลจิต พัฒนาปัญญา เพื่อเข้าใจสัจธรรมของชีวิต โดยจะแสวงหาสถานที่สงบร่มรื่น เหมาะแก่การปฏิบัติธรรม

๒.๔ แนวคิดการสร้างเครือข่าย

การสร้างเครือข่ายเป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นเพื่อสร้างพันธมิตรร่วมมือกันทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งหรือเพื่อร่วมมือกันทำตามวัตถุประสงค์และภารกิจที่กำหนดขึ้นร่วมกัน และมีเป้าหมายในลักษณะเดียวกัน จึงทำให้มีการร่วมมือกันขึ้น การสร้างเครือข่ายของมนุษย์มีหลายรูปแบบ ทั้งการ

สร้างเครือข่ายที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติและการสร้างเครือข่ายที่จัดตั้งขึ้นมาตามพันธกิจเดียวกัน การสร้างเครือข่ายจึงเป็นไปตามแนวคิดที่ว่าการทำงานกิจกรรมหรือพันธกิจที่ได้รับการร่วมมือจากหลายฝ่าย จะก่อให้เกิดผลสำเร็จได้ง่ายขึ้น และเป็นความสำเร็จแบบยั่งยืน จึงทำให้แนวคิดการสร้างเครือข่ายถูกนำมาใช้ในการสร้างเครือข่ายทางสังคม เครือข่ายทางธุรกิจ รวมไปถึงเครือข่ายอื่นที่มนุษย์ทำร่วมกัน และการสร้างเครือข่ายยังเป็นเครื่องมือสำคัญที่ทำให้เกิดสัมพันธภาพทางสังคมด้วย

๒.๔.๑ ความหมายของเครือข่าย

Starkey ได้ให้ความหมายของคำว่า “เครือข่าย” ไว้ว่า เครือข่าย (Network) หมายถึง การรวมกลุ่มของปัจเจกชน หรือองค์การด้วยความสมัครใจ โดยมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารหรือดำเนินกิจกรรมร่วมกัน ในขณะที่แต่ละองค์การก็มีการจัดการของตัวเองอย่างเต็ม เครือข่ายไม่ได้มีผลต่อการปกครองตนเอง (Autonomy) และอิสระ (Interdependence) ของสมาชิก^{๔๖}

พระครูสุวิธานพัฒนบัณฑิต ได้ให้ความหมายของคำว่า เครือข่าย (Network) หมายถึง การเชื่อมโยงระบบการปฏิบัติงานและการพัฒนา โดยเชื่อมโยงบทบาทของกลุ่มบุคคล องค์กร และหน่วยงานต่าง ๆ ด้วยความสมัครใจ ซึ่งเครือข่ายมีวัตถุประสงค์ร่วมกันในการพัฒนาหรือจัดรูปแบบการทำงานด้วยระบบใหม่ เป็นความร่วมมือกันในลักษณะการประสานงานกันในแนวราบระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้องด้วยการระดมสรรพกำลัง ร่วมกันกำหนดกลยุทธ์ในการพัฒนาด้วยการให้สมาชิกได้ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมวางแผน ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ ร่วมติดตามประเมินผล และร่วมรับผลประโยชน์^{๔๗}

เมื่อมองในมุมสังคมศาสตร์ก็จะเห็นว่าเครือข่ายถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการอยู่ร่วมกันทางสังคม และเป็นเครื่องมือสำคัญในการทำกิจกรรมร่วมกัน จึงทำให้เครือข่ายมีพลังขับเคลื่อนทางสังคม ก่อให้เกิดกระบวนการทางสังคม ดังนั้น จึงมีนักวิชาการได้ให้ความหมายของคำว่าเครือข่ายทางสังคมไว้หลายความหมาย ซึ่งได้นำมาประมวลไว้ดังนี้

Jeremy Boissevain ให้ความหมายของคำว่า “เครือข่ายทางสังคม” หมายถึง ความสัมพันธ์ทางสังคมของบุคคล โดยมีการติดต่อสื่อสารและแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน^{๔๘}

Encyclopedia of Sociology ได้ให้ความหมายของ “เครือข่ายทางสังคม” (Social Network) ไว้ว่า หมายถึง ปรากฏการณ์ทางสังคมในรูปแบบหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงรูปแบบการจัดเรียง

^{๔๖} Starkey, Paul., **Networking for Development**. (London: The International Forum for Rural Transport and Development (IFRTD), 1997), p. 14.

^{๔๗} พระครูสุวิธานพัฒนบัณฑิต, “การพัฒนาารูปแบบการดูแลสุขภาพองค์กรร่วมของพระสงฆ์ในจังหวัดขอนแก่นโดยเน้นการมีส่วนร่วมของเครือข่าย”, **รายงานการวิจัย**, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๖๖.

^{๔๘} Boissevain Jeremy, **Friends of Friends: Network, Manipulators and Coalitions**, (Oxford: Basil Blackwell, 1974), p. 22.

ความสัมพันธ์ (Patterned Arrays of Relationship) ระหว่างปัจเจกชน (Individual) ที่ร่วมกระทำ การในสังคม^{๔๙}

ประเวศ วะสี ได้มีการขยายความหมายของคำว่า “เครือข่ายทางสังคม” ไว้ว่า เครือข่ายทางสังคมจะคล้ายเครือข่ายในสมอง โดยโครงสร้างของสมองนั้นจะทำให้เกิดการเรียนรู้ในระดับที่สูง เพื่อการมีชีวิตรอด และโครงสร้างทางสังคมจะมีวิวัฒนาการไปเหมือนโครงสร้างทางสมองมากขึ้นเรื่อย ๆ ซึ่งก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรมของสังคม จากสังคมใช้อำนาจไปเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้และการที่จะเกิดสังคมแห่งการเรียนรู้ได้นั้น จะต้องปรับเปลี่ยนโครงสร้างทางสังคมจาก แนวตั้งไปเป็นเครือข่ายสังคมที่มีการโยงใยความสัมพันธ์ในทุกทิศทาง เป็นเครือข่ายทางสังคมแห่ง กัลยาณมิตรหรือเครือข่ายสังคมแห่งการเรียนรู้ (Learning Social Networks) โดยที่เครือข่ายสังคม จะต้องมีความสามารถในการเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่องหรือมีการขยายแนวคิดและกระบวนการออกไป จึงจะสามารถปรับตัวให้อยู่ในดุลยภาพได้^{๕๐}

สรุป เครือข่าย จึงหมายถึงการมีส่วนร่วมในฐานะที่เป็นสมาชิกทางสังคมที่มีจุดประสงค์ ร่วมกัน ทำให้เกิดกลุ่มคนหรือองค์การที่ทำงานร่วมกันหรือมีส่วนร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วม ออกแบบ ร่วมปฏิบัติ ร่วมควบคุม ร่วมขับเคลื่อนไปสู่เป้าหมาย ร่วมรับผิดชอบ ร่วมติดตามประเมินผล และร่วมรับผลประโยชน์ในฐานะที่เป็นสมาชิกของเครือข่าย ส่งผลให้มนุษย์มีแนวคิดในเชิงสังคม เครือข่าย มีพฤติกรรมรวมกลุ่ม มีโครงสร้างความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน มีธรรมชาติรวมกลุ่มกัน มี จุดประสงค์และพันธกิจร่วมกัน ทำให้มีกระบวนการทางสังคม และกิจกรรมการมีส่วนร่วม เครือข่ายทางสังคมส่งผลให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การปรับตัว การพัฒนา เพื่อที่จะอยู่ร่วมกัน นอกจากนี้ เครือข่ายยังมีผลต่อการกำหนดพฤติกรรมของสมาชิกในเครือข่ายด้วย

๒.๔.๒ ลักษณะของการเกิดเครือข่าย

การเกิดเครือข่ายมีหลายลักษณะทั้งเครือข่ายที่เกิดขึ้นจากความตั้งใจหรือเครือข่ายที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติหรือเครือข่ายที่เกิดขึ้นเฉพาะกิจ หรือเครือข่ายที่เกิดขึ้นจากสถานการณ์ ซึ่งมีหลายเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดเครือข่ายขึ้น โดยพระมหาสุทิตย์ อาภากรโธ ได้กล่าวถึงลักษณะที่ทำให้เกิดเครือข่ายจำแนกออกเป็น ๓ ลักษณะ ดังนี้^{๕๑}

^{๔๙} Borgatta, Edgar F. and Borgatta, Marie, *Encyclopedia of Sociology*, Volume 4: S-Z Index, (New York: Macmillan Publishing Company, 1992), p. 1887.

^{๕๐} ประเวศ วะสี, *ชุมชนเข้มแข็ง ทูตทางสังคมไทย*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม และธนาคารออมสิน, ๒๕๔๑), หน้า ๒๙.

^{๕๑} พระมหาสุทิตย์ อาภากรโธ, *เครือข่าย: ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ*, (กรุงเทพมหานคร: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข, ๒๕๔๗), หน้า ๑๐๙-๑๑๐.

๑. เครือข่ายที่เกิดจากการจัดตั้งและการสนับสนุนของภาคส่วนต่าง ๆ การก่อตัวของเครือข่ายส่วนใหญ่เป็นเครือข่ายที่ภาครัฐ หรือหน่วยงานบางแห่งต้องการส่งเสริมหรือเข้าไปจัดตั้งเพื่อให้สอดคล้องกับกระบวนการพัฒนาตามแนวนโยบายของภาครัฐ และเพื่อเพิ่มศักยภาพให้กับชุมชนในการพึ่งพาตนเอง เช่น เครือข่ายกองทุนหมู่บ้าน เครือข่ายพัฒนาชุมชน เป็นต้น

๒. เครือข่ายที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เกิดขึ้นจากความสมานฉันท์ การร่วมแรงร่วมใจของฝ่ายต่าง ๆ ที่มองเห็นความจำเป็นในการเรียนรู้ และการแก้ไขปัญหาาร่วมกันแล้วมารวมตัวกันเป็นเครือข่ายเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ประสบการณ์ การพึ่งพาอาศัยกัน และความต้องการอย่างแท้จริงของสมาชิก มีแนวทางการดำเนินการที่เป็นอิสระจากการครอบงำของฝ่ายต่าง ๆ

๓. เครือข่ายจะเกิดขึ้นหลังจากที่สถานการณ์นั้น และมีผู้ประสานงานเพื่อให้เครือข่ายมีความต่อเนื่อง เช่น เครือข่ายผู้ได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาของภาครัฐ โครงสร้างความสัมพันธ์ของเครือข่ายจะมีการรวมพลังอย่างแน่นหนาบนพื้นฐานของการต่อสู้ และการเรียกร้องเพื่อปกป้อง และรักษาสิทธิของตนเองในการพัฒนา และมีการปรับบทบาทต่อการพัฒนาในแง่มุมที่หลากหลาย โดยเป็นกระบวนการเรียนรู้จากสถานการณ์และบริบททางสังคม

สรุป ในงานวิจัยนี้พบว่าการก่อกำเนิดขึ้นของเครือข่ายมีหลายสาเหตุและหลายปัจจัยที่ก่อให้เกิดเครือข่าย ซึ่งงานวิจัยนี้ได้จำแนกออกเป็น ๑๐ ลักษณะ ดังนี้

๑) เครือข่ายที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติของมนุษย์ โดยเป็นเครือข่ายที่เกิดขึ้นจากสายสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างมนุษย์ ซึ่งเป็นเครือข่ายจากความสัมพันธ์ของสมาชิกในสังคมเดียวกัน เช่น เพื่อนบ้าน เพื่อนร่วมงาน คนในชุมชน เป็นต้น

๒) เครือข่ายที่เกิดจากวิกฤตการณ์ของสังคมมนุษย์ จึงทำให้มีการร่วมมือกันเป็นเครือข่าย เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น และร่วมกันหาแนวทางป้องกันวิกฤตการณ์ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต เช่น เครือข่ายการจัดการน้ำที่เกิดจากปัญหาวิกฤตการณ์ด้านแหล่งน้ำ เป็นต้น

๓) เครือข่ายที่เกิดจากความต้องการ ซึ่งเป็นเครือข่ายที่เกิดขึ้นเพื่อสนองความต้องการของกลุ่มทางสังคม เช่น เครือข่ายการอนุรักษ์ทรัพยากรของท้องถิ่นเกิดจากความต้องการของคนในท้องถิ่น ซึ่งแสดงออกในรูปของการจัดตั้ง การมีส่วนร่วม การเรียกร้อง การรณรงค์ การป้องกัน และการดูแลรักษาทรัพยากรท้องถิ่น เป็นต้น

๔) เครือข่ายที่เกิดขึ้นจากจุดประสงค์ร่วม ซึ่งเป็นเครือข่ายที่เกิดจากบุคคลหรือองค์การที่มีจุดประสงค์ร่วมกัน เพื่อทำพันธกิจอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยเป็นเครือข่ายที่ไม่ได้เกิดจากปัญหาเป็นที่ตั้ง แต่เกิดจากการมองเห็นคุณค่าแล้วจึงร่วมมือกันเป็นเครือข่าย

๕) เครือข่ายที่เกิดจากพฤติกรรมคล้ายกัน ซึ่งสมาชิกส่วนใหญ่จะมีคุณลักษณะที่คล้ายคลึงกัน เช่น ลักษณะการดำรงชีวิตคล้ายกัน รสนิยม วัฒนธรรม ความเชื่อ และรูปแบบการดำรงชีวิตคล้ายกัน เช่น เครือข่ายชาวพุทธ เครือข่ายพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม เป็นต้น ซึ่งเกิดจาก

ลักษณะความเชื่อและวัฒนธรรมคล้ายกัน ทำให้มีรูปแบบพฤติกรรมและการดำเนินชีวิตที่สัมพันธ์กับคำสอนทางพระพุทธศาสนาในรูปแบบที่คล้ายกัน

๖) เครือข่ายที่เกิดขึ้นจากการพึ่งพา ซึ่งเป็นเครือข่ายที่มีความสัมพันธ์แบบไม่ซับซ้อนหรือเป็นแนวราบที่ต่างต้องพึ่งพาอาศัยกันและกัน เช่น เครือข่ายพิทักษ์ป่า เครือข่ายอนุรักษ์ลุ่มน้ำ เครือข่ายการอนุรักษ์สัตว์ป่า เป็นต้น ซึ่งเครือข่ายเหล่านี้จะพึ่งพาอาศัยกัน ซึ่งไม่ได้ร่วมมือกันโดยมีสภาพบังคับ แต่ร่วมมือกันเพราะเห็นประโยชน์ของการพึ่งพาอาศัยกัน

๗) เครือข่ายที่เกิดขึ้นจากการวิวัฒนาการ ซึ่งเป็นเครือข่ายที่เกิดจากวิวัฒนาการของมนุษย์อันเป็นผลพวงมาจากการศึกษาเรียนรู้ การปรับตัว และการพัฒนาในเชิงเครือข่าย เช่น เครือข่ายทางวิทยาศาสตร์ เครือข่ายนักวิจัย หรือเครือข่ายของสถาบันการศึกษา เป็นต้น

๘) เครือข่ายสนับสนุน ซึ่งเป็นเครือข่ายที่เกิดจากการเห็นการดำเนินการ กิจกรรม หรือการกระทำที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคม จึงได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการสนับสนุน เช่น เครือข่ายสนับสนุนการเลิกเหล้าเข้าพรรษา เครือข่ายสนับสนุนการขับขีปอดภัย เป็นต้น ซึ่งเป็นเครือข่ายที่ไม่ได้เข้าร่วมดำเนินการโดยตรง แต่จะเข้าร่วมในลักษณะสนับสนุนงบประมาณ บุคลากร องค์ความรู้ อาหาร เครื่องดื่ม และอุปกรณ์หรือเครื่องมือ เป็นต้น

๙) เครือข่ายบรรเทาทุกข์ ซึ่งเป็นเครือข่ายที่เกิดจากการเล็งเห็นปัญหาหรือความทุกข์ของผู้อื่นแล้วเห็นว่าตนเองไม่สามารถช่วยเหลือได้โดยลำพัง จึงแสวงหาแนวร่วมเพื่อหาทางช่วยเหลือบรรเทาทุกข์ เช่น เครือข่ายบรรเทาสาธารณภัย เครือข่ายส่งเสริมสุขภาพ และเครือข่ายด้านสุขภาวะ เป็นต้น

๑๐) เครือข่ายที่เกิดจากการจัดตั้ง ซึ่งเป็นเครือข่ายที่เกิดจากการจัดตั้งขึ้นมาอย่างเป็นทางการโดยหน่วยงานหรือองค์กรที่เกี่ยวข้อง ทั้งการจัดตั้งโดยรัฐบาลหรือเอกชน เช่น เครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชน เครือข่ายกองทุนหมู่บ้าน เครือข่ายชุมชนเมือง เครือข่ายสหกรณ์ และเครือข่ายของกระทรวงต่าง ๆ เป็นต้น ซึ่งเครือข่ายจัดตั้งจะมีรูปแบบการดำเนินงานที่เป็นระบบ ชัดเจน รัดกุม และมีสภาพบังคับให้ต้องทำตามข้อกำหนดหรือตามมาตรการที่ถูกกำหนดขึ้น

๒.๔.๓ องค์ประกอบของเครือข่าย

การที่มนุษย์ได้ทำกิจกรรมร่วมกันไม่ได้หมายความว่า เป็นการดำเนินงานในลักษณะของเครือข่ายไปทั้งหมด เพราะการที่จะเป็นเครือข่ายได้นั้นจะต้องมีองค์ประกอบหลายส่วน จึงจะทำให้การดำเนินงานมีลักษณะเป็นเครือข่าย

องค์ประกอบสำคัญของเครือข่าย ประกอบด้วย สมาชิก จิตสำนึกร่วม การมีวัตถุประสงค์/เป้าหมาย การติดต่อสื่อสารระหว่างกัน และการรักษากิจกรรม/ความต่อเนื่องบนความเปลี่ยนแปลง

เพื่อให้เครือข่ายดำรงอยู่ต่อไปได้จะเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ การสร้างข้อมูลใหม่ และความรู้ใหม่ที่ต่อเนื่องของเครือข่าย^{๕๒}

พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ ได้กล่าวถึงเครือข่าย ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการเชิงเครือข่าย รวมทั้งองค์ประกอบของเครือข่าย (Social Network Components) ว่า ส่วนประกอบที่สำคัญของความเป็นเครือข่ายจะต้องประกอบด้วย ๕ องค์ประกอบ ดังนี้^{๕๓}

๑. หน่วยชีวิตหรือสมาชิก เป็นองค์ประกอบเบื้องต้นของความเป็นเครือข่ายที่สร้างระบบปฏิสัมพันธ์ โดยแต่ละหน่วยชีวิตและแต่ละปัจเจกบุคคล จะดำเนินการสานต่อเพื่อหาแนวร่วมในการสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ เพื่อให้เกิดการดำรงอยู่ร่วมกันตามหลักธรรมชาติที่ทุกสรรพสิ่งจะต้องพึ่งพาอาศัย และสร้างกระบวนการที่สืบเนื่องเพื่อรักษาความเป็นไปของชีวิต ดังนั้น หน่วยชีวิตหรือสมาชิกในองค์กรนั้น จะเป็นองค์ประกอบหลักที่ก่อให้เกิดความเป็นเครือข่าย

๒. จุดมุ่งหมาย เป็นองค์ประกอบที่สำคัญอีกประการหนึ่ง เพราะหากว่าบุคคล กลุ่ม หรือองค์กรมารวมกันเพียงเพื่อทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งโดยไร้ความมุ่งมั่นหรือจุดมุ่งหมายร่วมกัน ความสัมพันธ์ดังกล่าวมีอาจกล่าวได้ว่าเป็นเครือข่าย เพราะความเป็นเครือข่ายจะต้องมีความหมายถึง “การร่วมกันอย่างมีจุดหมาย” เพื่อทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยมีวัตถุประสงค์และกระบวนการเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายนั้น

๓. การทำหน้าที่อย่างมีจิตสำนึก การที่แต่ละหน่วยชีวิตหรือการที่แต่ละบุคคลจะมาร่วมกันนั้น สิ่งที่จะยึดโยงสิ่งต่าง ๆ เข้าด้วยกัน คือ การทำหน้าที่ต่อกัน และกระทำอย่างมีจิตสำนึก เพราะหากขาดจิตสำนึกต่อส่วนรวมแล้ว กระบวนการนั้นจะเป็นเพียงการจัดตั้งและเรียกร้องหาผลประโยชน์ตอบแทนเท่านั้น และการที่คนจะมารวมกลุ่มเป็นองค์กรเครือข่ายได้นั้น นอกจากจะมีความสนใจหรืออุปนิสัยใจคอที่คล้ายคลึงกันแล้ว บุคคลยังต้องมีจิตสำนึกต่อส่วนรวมด้วย

๔. การมีส่วนร่วม การพึ่งพาอาศัย และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของสมาชิกจะเป็นปัจจัยที่หนุนเสริมให้เครือข่ายนั้นมีพลังมากขึ้น การแลกเปลี่ยนเรียนรู้จึงเป็นทั้งแนวคิด กระบวนการและวิธีการของการจัดการเครือข่าย เป็นกระบวนการสร้างข้อมูลที่ต่อเนื่อง ดังนั้น การมีส่วนร่วมและการแลกเปลี่ยนจึงเสมือนกลไกที่เป็นแรงผลักดันให้ความเป็นเครือข่ายดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง

๕. ข้อมูลและการสื่อสารระหว่างกัน ระบบความสัมพันธ์ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยกระบวนการสื่อสารนั้นจะช่วยให้สมาชิกในเครือข่ายเกิดการรับรู้ ยอมรับในกระบวนการทำงานและ

^{๕๒} ไพฑูรย์ นิยมานา และคณะ, “ศึกษารูปแบบการบริหารจัดการเครือข่ายกองทุนสวัสดิการสังคมระดับอำเภอ กรณีศึกษาอำเภอราชไศล จังหวัดศรีสะเกษ”, รายงานการวิจัย, (สำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ ๕ จังหวัดนครราชสีมา, ๒๕๕๒), หน้า ๒๐.

^{๕๓} พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ, เครือข่าย: ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ, หน้า ๔๘-๔๙.

ช่วยรักษาสัมพันธภาพที่ดีต่อกัน ดังนั้น การพัฒนาระบบเครือข่ายจะต้องยึดหลักการของความสัมพันธ์และการสื่อสารระหว่างกัน โดยมีกิจกรรมและข้อมูลเพื่อให้เกิดความเคลื่อนไหวของเครือข่ายนั้น ๆ

สรุป การจะเป็นเครือข่ายได้นั้นจะต้องมีองค์ประกอบอย่างน้อย ๕ ส่วน คือ องค์ประกอบด้านหน่วยชีวิตหรือสมาชิก จุดมุ่งหมายร่วมของสมาชิก การทำหน้าที่อย่างมีจิตสำนึกต่อส่วนรวม การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน รวมทั้งข้อมูลและการสื่อสารระหว่างกัน นอกจากนี้แล้วเครือข่ายที่ดีควรมีองค์ประกอบด้านแนวทางการดำเนินงานของสมาชิก องค์ประกอบด้านวิธีการและกระบวนการดำเนินงานที่ชัดเจน เพื่อให้สมาชิกเข้าใจการดำเนินงานไปในทิศทางเดียวกัน รวมทั้งองค์ประกอบด้านจริยธรรมด้วย เพื่อให้จริยธรรมเป็นเครื่องมือในการควบคุมพฤติกรรม กิจกรรม หรือแนวทางการดำเนินงานของเครือข่ายให้เป็นไปอย่างสร้างสรรค์

๒.๔.๔ ประเภทของเครือข่าย

เครือข่ายเป็นการร่วมมือกันดำเนินการภายใต้วัตถุประสงค์และจุดมุ่งหมายร่วมกัน ซึ่งสมาชิกในเครือข่ายจำเป็นต้องเรียนรู้และทำความเข้าใจ เพื่อปฏิบัติให้เป็นไปตามแนวทางเดียวกัน เครือข่ายจึงเป็นเครื่องมือทางสังคมเพื่อสร้างสัมพันธภาพและการดำเนินกิจกรรมของเครือข่ายอย่างสร้างสรรค์ นอกจากนี้จะมีองค์ประกอบของเครือข่ายแล้วยังมีการจำแนกประเภทของเครือข่ายออกเป็นหลายประเภท ซึ่งส่วนใหญ่จำแนกประเภทของเครือข่ายตามลักษณะของพันธกิจและจุดประสงค์ที่แต่ละเครือข่ายได้ดำเนินการ

Martin Kilduff และ Wenpin Tsai ได้จำแนกประเภทของเครือข่ายออกเป็น ๔ ประเภท ดังต่อไปนี้ ๑) เครือข่ายระดับปัจเจกบุคคล (Individual Level Network) ๒) เครือข่ายระดับหน่วยธุรกิจ (Business Unit Level Network) ๓) เครือข่ายระดับองค์กร (Organization Level Network) ๔) เครือข่ายระดับอื่น ๆ (Other Level Network) หรือระดับระหว่างองค์กร^{๕๔} จากเครือข่ายดังกล่าวจะเน้นไปทางด้านการจัดประเภทเครือข่ายแบ่งออกตามระดับ โดยเครือข่ายแรกจะเป็นประเภทบุคคล ประเภทต่อมาเป็นเครือข่ายเชิงธุรกิจ และเครือข่ายประเภทองค์กรความร่วมมือ ส่วนประเภทสุดท้ายเป็นเครือข่ายระดับอื่นนอกจากนี้ ซึ่งรวมไปถึงระหว่างองค์กรด้วย

พระมหาสุทิตย์ อาภากร กล่าวว่า เครือข่ายในภาคส่วนต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ ภาคธุรกิจ เอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) และภาคประชาชน โดยได้จำแนกประเภทและรูปแบบของเครือข่ายออกเป็น ๓ ประเภท ดังนี้^{๕๕}

^{๕๔} Kilduff, Martin and Tsai, *Social Networks and Organization*, (London: SAGE Publication Ltd., 2003), pp: 4-8.

^{๕๕} พระมหาสุทิตย์ อาภากร, *เครือข่าย: ธรรมชาติความรู้และการจัดการ*, หน้า ๘๔-๙๐.

๑. เครือข่ายเชิงพื้นที่ (Area) หมายถึง การรวมตัวของกลุ่มองค์กรเครือข่ายที่อาศัยพื้นที่เป็นปัจจัยหลักในการทำงานร่วมกัน ที่อาศัยกิจกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่เป็นเป้าหมายนำทาง และเป็นการพัฒนาแบบบูรณาการที่ไม่แยกส่วนต่าง ๆ ออกจากกัน โดยยึดเอาพื้นที่เป็นที่ตั้งแห่งความสำเร็จในการทำงานร่วมกันของทุกฝ่าย ลักษณะและโครงสร้างของเครือข่ายเชิงพื้นที่สามารถจัดลักษณะโครงสร้างความสัมพันธ์ได้หลายระดับตามพื้นที่และกิจกรรมที่เกิดขึ้น เช่น เครือข่ายระดับหมู่บ้าน ระดับจังหวัด ระดับภูมิภาค ระดับประเทศ และเครือข่ายองค์กรระหว่างประเทศ เช่น

๑) การแบ่งเครือข่ายตามระบบการปกครองของภาครัฐ เช่น เครือข่ายระดับหมู่บ้าน ตำบล และเครือข่ายระดับอำเภอ เช่น เครือข่ายประชาคมอำเภอแม่สอด จังหวัดตาก, เครือข่ายระดับจังหวัด เช่น เครือข่ายประชาคมจังหวัดน่าน, เครือข่ายระดับภูมิภาค เช่น เครือข่ายป่าชุมชนภาคเหนือ, เครือข่ายระดับประเทศ เช่น เครือข่ายสมาพันธ์เกษตรกรแห่งประเทศไทย และเครือข่ายองค์กรระหว่างประเทศ เช่น เครือข่ายการพัฒนาของสำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (United Nations Development Programme : UNDP)

๒) การแบ่งพื้นที่ตามความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติ เช่น เครือข่ายลุ่มน้ำแม่ปิง เครือข่ายอ่าวปัตตานี

กิจกรรมและความสัมพันธ์ของเครือข่ายเชิงพื้นที่นั้น จะอาศัยพื้นที่ทางกายภาพเป็นฐานกำหนดกิจกรรมและปัญหา คือ ใช้กระบวนการในรูปแบบของคณะกรรมการร่วม การบูรณาการจัดการเชิงพื้นที่และการใช้ประเด็นกิจกรรมเป็นภารกิจในการทำงานร่วมกัน กิจกรรมที่เกิดขึ้นของเครือข่ายจะมีความสัมพันธ์ทางด้านวัฒนธรรม สังคม เศรษฐกิจ และการใช้ทรัพยากรที่มาจากพื้นที่เป็นสำคัญ โครงสร้างความสัมพันธ์ของเครือข่ายเชิงพื้นที่มีลักษณะกระบวนการทำงานในแนวดิ่งและแนวราบมีการร่วมศูนย์กิจกรรมเข้าสู่ส่วนกลางระดับพื้นที่ขนาดใหญ่ และมีศูนย์ประสานย่อยในพื้นที่ขนาดเล็ก เพื่อให้เกิดกิจกรรม การสื่อสาร และความเคลื่อนไหว มีแกนนำ ผู้ประสานงาน และคณะทำงานในเครือข่ายร่วมผลักดันกิจกรรมให้กลุ่มองค์กรและเครือข่ายย่อยอื่น ๆ ทำงานตามหน้าที่และภารกิจ ในขณะที่ความสัมพันธ์ในแนวราบจะมีการประสานเครือข่ายตามประเด็นที่มีอยู่ในพื้นที่แล้วมากำหนดกิจกรรมร่วมกัน

๒. เครือข่ายเชิงประเด็นกิจกรรม (Issue Network) ได้แก่ เครือข่ายที่ใช้ประเด็นกิจกรรมหรือสถานการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นปัจจัยหลักในการรวมกลุ่มองค์กร โดยมุ่งเน้นการจัดการในประเด็นกิจกรรมนั้น ๆ อย่างจริงจัง และพัฒนาให้เกิดความร่วมมือกับภาคีอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง โครงสร้างของเครือข่ายเชิงประเด็นกิจกรรมสามารถแบ่งลักษณะและโครงสร้างของเครือข่ายได้อย่างมากมาย ทั้งภาครัฐ เอกชน และภาคประชาชน ใช้หลักของกิจกรรมที่เกิดขึ้นเป็นตัวกำหนดความเป็นเครือข่าย เช่น เครือข่ายป่าชุมชน เครือข่ายภูมิปัญญาชาวบ้าน เครือข่ายผู้สูงอายุ เครือข่ายสิ่งแวดล้อม เครือข่ายสิทธิมนุษยชน และเครือข่ายสุขภาพ เป็นต้น

กิจกรรมการทำงานของเครือข่ายเชิงประเด็น กิจกรรมส่วนใหญ่จะมีลักษณะการทำงานในแนวนราบ เพราะเกิดจากความสนใจในประเด็นปัญหาเดียวกันของปัจเจกบุคคล กลุ่มองค์กรและเครือข่ายที่ได้รับผลกระทบจากปัญหาที่เกิดขึ้น โครงสร้างความสัมพันธ์ทั้งแนวดิ่งและแนวนราบ โดยจะมีองค์กรแม่ข่ายหรือหน่วยงานหลักที่ทำงานในด้านนั้น ๆ เป็นผู้ให้การสนับสนุนการทำงานของเครือข่ายย่อยในระดับพื้นที่ แต่ละเครือข่ายที่อยู่ในพื้นที่ต่างก็มีความเป็นอิสระในการดำเนินการกับประเด็นนั้น ๆ ภายใต้ศักยภาพของตนเอง กิจกรรมและความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจะมีลักษณะของการมีส่วนร่วมและการพึ่งพิงอาศัย เช่น เครือข่ายป่าชุมชน เครือข่ายภูมิปัญญาชาวบ้าน เครือข่ายธนาคารหมู่บ้าน เครือข่ายผู้สูงอายุ เครือข่ายด้านคุ้มครองผู้บริโภค เครือข่ายสิ่งแวดล้อม เครือข่ายปฏิรูปการศึกษา เครือข่ายสิทธิมนุษยชน และเครือข่ายสุขภาพ ฯลฯ

๓. เครือข่ายแบ่งตามโครงสร้างหน้าที่ (Structural – functional Network) ได้แก่ เครือข่ายที่เกิดขึ้นโดยอาศัยภารกิจและการก่อตัวของกลุ่มผลประโยชน์ในสังคมเป็นแนวทางในการแบ่งเครือข่าย เน้นการดำเนินการภายใต้กรอบแนวคิด หลักการ วัตถุประสงค์ และเป้าหมายของหน่วยงานหรือโครงสร้างหลักของกลุ่มผลประโยชน์นั้น ๆ โดยแบ่งกลุ่มผลประโยชน์ได้ ๔ ภาคส่วนใหญ่ ๆ ได้แก่

๑) เครือข่ายภาครัฐ เช่น เครือข่ายสถาบันการศึกษา เครือข่ายการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทยและเครือข่ายองค์กรอิสระของภาครัฐ เช่น สถาบันพระปกเกล้า สถาบันที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เป็นต้น

๒) เครือข่ายภาคธุรกิจเอกชน เช่น เครือข่ายสภาหอการค้า สภาอุตสาหกรรม สมาคมผู้ส่งออก เครือข่าย SME เป็นต้น

๓) เครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชน เช่น เครือข่ายเพื่อนตะวันออก เครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนภาคเหนือ เครือข่ายด้านแรงงานสวัสดิการสังคม เป็นต้น

๔) เครือข่ายภาคประชาชน เช่น เครือข่ายปราชญ์อีสาน เครือข่ายประมงพื้นบ้าน เครือข่ายสมัชชาคนจน เป็นต้น

นอกจากจะมีการจำแนกประเภทของเครือข่ายตามแนวคิดของพระมหาสุทิตย์ อาภากรโ ๓ ประเภท ได้แก่ เครือข่ายเชิงพื้นที่ (Area) เครือข่ายเชิงประเด็นกิจกรรม (Issue Network) และเครือข่ายแบ่งตามโครงสร้างหน้าที่ (Structural – functional Network) ยังมีนักวิชาการได้กล่าวถึงประเภทของเครือข่ายตามมุมมองในเชิงมิติ โดยนฤมล นิราทร ได้จำแนกประเภทของเครือข่ายตามมุมมองเชิงสังคม ๔ มิติ ดังนี้^{๕๖}

^{๕๖} นฤมล นิราทร, การสร้างเครือข่ายการทำงาน : ข้อควรพิจารณาบางประการ, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๘-๒๑.

๑. จำแนกตามพื้นที่ดำเนินการ เช่น เครือข่ายระดับหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด ภาค และประเทศ

๒. จำแนกตามกิจกรรมหรือประเด็นปัญหา เช่น เครือข่ายที่ทำงานด้านเด็ก สตรี สาธารณสุข เศรษฐกิจ พัฒนาชุมชน สิทธิมนุษยชน และสิ่งแวดล้อม

๓. จำแนกตามอาชีพหรือสถานภาพทางสังคม เช่น เครือข่ายด้านแรงงาน เครือข่ายกลุ่มพระสงฆ์ เครือข่ายครูพิทักษ์สิทธิเด็ก และเครือข่ายสารวัตรนักเรียน

๔. จำแนกตามรูปแบบโครงสร้างหรือความสัมพันธ์ ทำให้เกิดเครือข่ายใน ๒ ลักษณะ ประกอบด้วย ๑) เครือข่ายที่มีโครงสร้างเป็นช่วงชั้น (แนวดิ่ง) ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรภายในเครือข่ายไม่เท่ากัน และ ๒) เครือข่ายตามแนวนอน เป็นเครือข่ายที่ความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรภายในเครือข่ายเท่าเทียมกัน

สรุปได้ว่า ประเภทของเครือข่ายตามแนวคิดของพระมหาสุทิตย์ อาภากรโ ซึ่งท่านได้จำแนกออกเป็น ๓ ประเภท ได้แก่ เครือข่ายเชิงพื้นที่ (Area) เครือข่ายเชิงประเด็นกิจกรรม (Issue Network) และเครือข่ายแบ่งตามโครงสร้างหน้าที่ (Structural-functional Network) ส่วนแนวคิดของนฤมล นิราทร ได้จำแนกออกเป็น ๔ มิติ ได้แก่ มิติในเชิงพื้นที่ดำเนินการ มิติทางด้านกิจกรรมหรือประเด็นปัญหา มิติทางด้านอาชีพหรือสถานภาพทางสังคม และมิติทางด้านรูปแบบโครงสร้างหรือความสัมพันธ์ นอกจากนี้แล้วยังควรมีการจัดประเภทเครือข่ายตามประเภทกลุ่มคนที่เข้าร่วมเครือข่าย และประเภทองค์กรเครือข่าย รวมไปถึงประเภทสถาบันเชิงเครือข่ายด้วย

๒.๔.๕ ลักษณะของเครือข่าย

เครือข่ายมีความแตกต่างจากการรวมกลุ่มกันทั่วไป เนื่องจากเครือข่ายมีองค์ประกอบที่แสดงให้เห็นความร่วมมือกันภายใต้วัตถุประสงค์ร่วมกัน และเครือข่ายยังมีคุณลักษณะเฉพาะที่เป็นสิ่งยืนยันความเป็นเครือข่าย โดยมีนักวิชาการได้กล่าวถึงลักษณะของเครือข่ายไว้ ดังนี้

Wheatly กล่าวถึงลักษณะของเครือข่ายโดยภาพรวมว่า สรรพสิ่งทั้งหลายต่างก็มีการพึ่งพาอาศัยกัน มีการดำรงอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มก้อน เป็นข่ายใยแห่งความสัมพันธ์ มีความเป็นอิสระต่อกัน และมีตัวตนที่แท้จริง กล่าวคือสรรพสิ่งทั้งหลายเป็นเครือข่ายที่เชื่อมโยง มีการขยายผลและเติบโตอย่างต่อเนื่อง สามารถปรับเปลี่ยนรูปร่าง รูปทรงและเปลี่ยนพลังงานเพื่อการเข้าสู่ภาวะที่เหมาะสม^{๕๗}

^{๕๗} Wheatly, *Leadership and the New Science: Discovering order in a chaotic world*, 2nd Ed. (San Francisco: Berret – Koehler Publishers, 1999), pp. 17-18.

ในส่วนของสนธยา พลศรี ได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญของเครือข่าย โดยจำแนกลักษณะสำคัญออกเป็น ๑๐ ลักษณะ ดังนี้^{๕๘}

๑. มีแกนนำและสมาชิกที่เข้มแข็ง สามารถดำเนินงาน และขยายกิจการของเครือข่ายได้ และมีประสิทธิภาพ

๒. มีภูมิปัญญาและองค์ความรู้ของเครือข่าย ที่อาจจะเกิดจากสมาชิก หรือชุมชนท้องถิ่นที่สมาชิกอยู่อาศัย หรือจากภายนอกชุมชน หรือจากการบูรณาการภูมิปัญญาทั้งสองได้อย่างเหมาะสมกับเครือข่าย

๓. มีสัมพันธภาพที่ดี เครือข่ายมีความสัมพันธ์ภาพที่ดีระหว่างสมาชิก และภายนอกทำให้การดำเนินงานของเครือข่ายราบรื่น เป็นที่ยอมรับ และประสบความสำเร็จ

๔. การเรียนรู้ร่วมกันระหว่างสมาชิกเครือข่ายมีช่องทางให้สมาชิกได้มีเวทีสำหรับการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และสามารถดำเนินการได้อย่างสะดวก ทำให้สมาชิกได้รับความรู้และประสบการณ์ตลอดเวลา

๕. การทำกิจกรรมและความต่อเนื่อง เครือข่ายสามารถคิด และดำเนินกิจกรรมได้ด้วยตนเองสม่ำเสมอและต่อเนื่องไม่ขาดตอน ไม่ต้องพึ่งพาจากภายนอก

๖. ทรัพยากรและการแบ่งปัน เครือข่ายมีทรัพยากรในการดำเนินงานอย่างเพียงพอ อาจจะโดยการจัดหาของเครือข่ายเอง หรือการแบ่งปันกับองค์กร และเครือข่ายอื่น ๆ ทำให้เครือข่ายสามารถดำเนินกิจกรรมได้และมีประสิทธิภาพ

๗. การเรียนรู้และนวัตกรรม สมาชิกของเครือข่ายมีการเรียนรู้ผ่านกระบวนการต่าง ๆ สามารถสร้างนวัตกรรม ทั้งที่เป็นความรู้และเทคโนโลยีใหม่ ๆ มาใช้ประโยชน์ได้

๘. การสื่อสารเครือข่าย สามารถสื่อสารระหว่างเครือข่ายกับสมาชิกได้ง่าย สะดวกและรวดเร็ว ทำให้สมาชิกได้ทราบข้อมูลข่าวสารที่ทันสมัยและเป็นประโยชน์

๙. การบริหารจัดการที่ดี เครือข่ายมีการบริหารจัดการที่ดีเหมาะสมกับการดำเนินงานของเครือข่าย ทำให้เครือข่ายดำเนินกิจกรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเกิดประสิทธิผล

๑๐. ระบบการติดตามและประเมินงาน เครือข่ายมีระบบการติดตาม และประเมินงานที่มีประสิทธิภาพ มีฐานข้อมูลเกี่ยวกับเครือข่ายอย่างเพียงพอ สามารถให้การสนับสนุนช่วยเหลือสมาชิกได้ทันเวลาและเหมาะสม

^{๕๘} สนธยา พลศรี, เครือข่ายการเรียนรู้ในงานพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร: โอเอส พรินติ้ง เฮาส์, ๒๕๕๐), หน้า ๒๖๔-๒๖๕.

เสรี พงศ์พิศ สรุปลักษณะของเครือข่ายไว้ ๕ ลักษณะ ดังนี้^{๕๙}

๑. เป็นกลุ่มองค์กรและ/หรือบุคคลที่มาร่วมกันเพื่อดำเนินการตามวัตถุประสงค์ และความสนใจที่ตั้งขึ้นร่วมกัน
๒. เป็นเวทีเพื่อกิจกรรมทางสังคมโดยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน
๓. ดำรงอยู่ได้ยาวนาน (ไม่ใช่เฉพาะกิจ) ด้วยการสื่อสารแบบใดแบบหนึ่งที่ต่อเนื่อง
๔. มีความรู้สึกผูกพันกับโครงสร้างที่พัฒนาขึ้นมาร่วมกัน และร่วมกันรับผิดชอบ
๕. มีฐานอยู่ที่ความเป็นเจ้าของร่วมกัน และความมุ่งมั่นที่จะทำตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ร่วมกัน รวมทั้งเครื่องมือ หรือวิธีการในการดำเนินการที่คิดไว้ร่วมกัน

สรุป จากการวิจัยในประเด็นที่เกี่ยวกับลักษณะของเครือข่ายดังกล่าว ผู้วิจัยได้ประมวล ประเด็นและสรุปผลลักษณะของเครือข่ายออกเป็น ๖ ลักษณะ ดังนี้ ๑) เครือข่ายที่มีลักษณะเป็นจุดร่วม โดยสิ่งที่แสดงให้เห็นลักษณะสำคัญของเครือข่ายคือการมีจุดประสงค์ร่วมกัน ทำให้สมาชิกที่เข้าร่วมเป็นเครือข่ายภายใต้จุดร่วมเดียวกัน ๒) เครือข่ายมีลักษณะประสาน โดยเครือข่ายมีมีลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่งคือการประสานเพื่อความร่วมมือกัน โดยการประสานจะทำให้เกิดความเข้าใจอันดีต่อกันและก่อให้เกิดแนวร่วมใหม่และประสานแนวร่วมเดิมเอาไว้อย่างแน่นแฟ้น นอกจากนี้การประสานยังมีลักษณะการยึดเหนี่ยวกันสมาชิกในเครือข่ายด้วย ๓) เครือข่ายมีลักษณะเชื่อมโยงกัน โดยเครือข่ายจะมีลักษณะเชื่อมโยงและเชื่อมประสานกัน การโยงใยเป็นเครือข่ายความร่วมมือโดยที่ไม่ต้องอยู่ในพื้นที่เดียวกัน เพียงแต่มีจุดร่วมและดำเนินงานไปในแนวทางเดียวกัน ๔) เครือข่ายมีลักษณะสัมพันธ์ โดยความสัมพันธ์เป็นเครื่องมือในการเกาะกุมพฤติกรรมของสมาชิกให้ดำเนินการร่วมกันอย่างสร้างสรรค์ ทั้งยังก่อให้เกิดพันธะผูกพันทางจิตใจของเครือข่ายด้วย ๕) เครือข่ายมีลักษณะมุ่งเป้า นอกจากเครือข่ายจะมีจุดร่วมกันแล้ว ยังมีลักษณะกำหนดทิศทางการดำเนินงานอย่างมีเป้าหมายร่วมกันด้วย โดยมีเป้าหมายเป็นตัวชี้วัดความสำเร็จร่วมกัน ๖) เครือข่ายมีลักษณะทรงพลัง เนื่องจากเครือข่ายเป็นการรวมกันของสมาชิกหรือองค์กรที่มีจุดประสงค์และเป้าหมายเดียวกัน ก่อให้เกิดพลังการขับเคลื่อน ซึ่งแสดงออกในรูปของความมุ่งมั่น ความเข้มแข็งขององค์กรเครือข่าย และสามารถร่วมกันฝ่าฟันปัญหาและอุปสรรคไปได้

๒.๔.๖ การสร้างเครือข่าย

การสร้างเครือข่าย (Networking) หมายถึง กิจกรรมที่ก่อให้เกิดกลุ่ม ซึ่งอาจเป็นกลุ่มองค์กรหรือกลุ่มบุคคล เพื่อวัตถุประสงค์ในการแลกเปลี่ยน การจัดกิจกรรม หรือการผลิระหว่าง

^{๕๙} เสรี พงศ์พิศ, เครือข่าย: ยุทธวิธีเพื่อประชาคมเข้มข้น ชุมชนเข้มแข็ง, (กรุงเทพมหานคร: โครงการมหาวิทยาลัยชีวิต สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน, ๒๕๔๘), หน้า ๒๐๑.

องค์กรสมาชิกต้องอาศัยการมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกันมาก่อนหน้าที่จะทำความตกลงเป็นองค์กรเครือข่ายสำหรับเหตุผลในการสร้างเครือข่ายทางสังคม^{๖๐}

ในส่วนของการสร้างเครือข่ายจะมีความสัมพันธ์กับการสร้างการมีส่วนร่วมของเครือข่าย โดยให้ความสำคัญกับทุกภาคส่วนที่เข้ามาร่วมเป็นเครือข่าย และมีกระบวนการสร้างเครือข่ายอย่างเป็นขั้นตอน โดยปาริชาติ วลัยเสถียร ได้สรุปกระบวนการสร้างเครือข่ายไว้ ๖ ขั้นตอน ดังนี้^{๖๑}

๑. ขั้นตระหนักถึงความจำเป็นในการสร้างเครือข่าย เป็นขั้นตอนที่ผู้ปฏิบัติงานหรือฝ่ายจัดการตระหนักถึงความจำเป็นในการสร้างเครือข่าย เพื่อที่จะทำงานให้บรรลุเป้าหมาย รวมทั้งพิจารณาองค์กรต่าง ๆ ที่เห็นว่าเหมาะสมเข้าเป็นเครือข่ายในการทำงาน โดยคำถามในขั้นตอนนี้ คือ ๑) จะเข้าร่วมเป็นเครือข่ายกับองค์กรใด ๒) จะได้รับประโยชน์หรือต้องสละประโยชน์ด้านใดบ้างในการเข้าร่วมเป็นเครือข่าย ๓) ระยะเวลาใดในการเข้าร่วมเครือข่าย คำตอบสำหรับคำถามเหล่านี้ อาจมีการเปลี่ยนแปลงเมื่อระยะเวลาในการทำงานผ่านไประยะหนึ่งแล้ว

๒. ขั้นติดต่อกับองค์กรที่จะเป็นเครือข่าย หลังจากที่ได้ตัดสินใจในองค์กรที่เห็นว่าเหมาะสมในการเข้าร่วมเครือข่าย จะเป็นขั้นตอนของการติดต่อสัมพันธ์เพื่อชักชวนเข้าร่วมเป็นเครือข่ายในการทำงาน ซึ่งจะเกิดขึ้นเมื่อองค์กรมีความต้องการเหมือนกัน และต้องการกระทำกิจกรรมตอบสนองความต้องการเหมือนกัน ดังนั้น จะต้องสร้างความคุ้นเคยและการยอมรับ รวมทั้งความไว้วางใจระหว่างกัน เป็นขั้นตอนของการปลูกจิตสำนึกโดยการให้รางวัล กระตุ้นให้อยากแก้ปัญหาร่วมกัน อาจเรียกขั้นตอนนี้ว่า เป็นขั้นตอนการเตรียมกลุ่มหรือเตรียมเครือข่าย

๓. ขั้นการสร้างพันธมิตรร่วมกัน เป็นขั้นตอนของการสร้างความผูกพันร่วมกัน ซึ่งหมายถึงการตกลงในความสัมพันธ์ต่อกัน ในขั้นตอนนี้องค์กรจะเข้าสู่การตกลงที่จะทำงานร่วมกัน ซึ่งในการที่จะทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อตอบสนองความต้องการหรือแก้ปัญหา กลุ่มองค์กรจะต้องมีความรู้ที่จำเป็น ซึ่งอาจจะทำโดยการแลกเปลี่ยนความรู้ และอาจเรียกขั้นตอนนี้ว่ากลุ่มศึกษาเรียนรู้ (Learning Group) หากพิจารณาในประเด็นของระดับการสร้างเครือข่ายก็จะเป็นขั้นตอนของ informal cooperation

๔. ขั้นการพัฒนาความสัมพันธ์ เป็นขั้นตอนที่การสร้างเครือข่ายปรากฏผลงานเป็นรูปธรรม เป็นขั้นตอน การเริ่มทำกิจกรรมโดยใช้ทรัพยากรร่วมกัน มีการตกลงในเรื่องการบริหารจัดการกลุ่ม ซึ่งเริ่มต้นด้วยการกำหนดวัตถุประสงค์ของกลุ่ม กำหนดกิจกรรม จัดวางข้อตกลงในการทำงาน กำหนดบทบาทของสมาชิก รวมทั้งสิทธิหน้าที่ของหัวหน้ากลุ่ม เป็นต้น ในขั้นกลุ่มกิจกรรม

^{๖๐} นฤมล นิราทร, การสร้างเครือข่ายการทำงาน : ข้อควรพิจารณาบางประการ, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๓), หน้า ๘.

^{๖๑} ปาริชาติ วลัยเสถียร, กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร: โครงการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข, ๒๕๔๓), หน้า ๓๐.

(Action Group) หากพิจารณาในประเด็นระดับการสร้างเครือข่ายเรียกว่าเป็นขั้นตอนของ Formal Agreement

๕. ขั้นตอนการขยายกิจกรรมหรือขยายกลุ่ม หลังจากขั้นตอนการพัฒนาความสัมพันธ์จนนำไปสู่การทำกิจกรรมร่วมกัน จนมีผลงานปรากฏเป็นที่เด่นชัด องค์กรเครือข่ายรู้สึกว่าได้รับผลประโยชน์จากการเข้าเป็นเครือข่าย ความสัมพันธ์จะแน่นแฟ้นขึ้น การเรียนรู้ร่วมกันนอกจากจะเป็นประโยชน์ต่อการทำงานฝ่ายปฏิบัติการแล้ว ยังเป็นประโยชน์ต่อการสร้างความสัมพันธ์ด้วยความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้น ซึ่งจะนำไปสู่การขยายกิจกรรมหรือขยายกลุ่มตามพื้นที่หรือตามลักษณะกิจกรรม ในด้านระดับการสร้างเครือข่าย ขั้นตอนนี้อาจอยู่ในระดับการเข้า “ลงทุน” ในองค์กรใหม่ (Minority Investment) และการจัดตั้งองค์กรใหม่ร่วมกัน (Joint Venture)

๖. ขั้นติดตาม และประเมินผล เป็นขั้นตอนการประเมินผลการดำเนินงานตามแผน ที่เกิดจากเครือข่ายความร่วมมือเพื่อไปสู่การปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงแผนการดำเนินงานนั้นอีก

การสร้างเครือข่ายการเชื่อมโยงของกลุ่มคนหรือองค์กร ที่สมัครใจจะแลกเปลี่ยนข่าวสารหรือกิจกรรมร่วมกัน โดยมีการจัดระเบียบโครงสร้างของคนในเครือข่ายด้วยความเป็นอิสระเท่าเทียมกันภายใต้พื้นฐานของความเคารพสิทธิ เชื่อถือ เอื้ออาทรซึ่งกันและกัน และมีการจัดระบบให้กลุ่มบุคคลหรือองค์กรที่เป็นสมาชิกดำเนินกิจกรรมบางอย่างร่วมกัน เพื่อนำไปสู่จุดหมายที่เห็นพ้องต้องกัน การสร้างเครือข่ายสุขภาพเป็นการสร้างเครือข่ายทางสังคมอีกประเภทหนึ่งที่มีการอาศัยความสัมพันธ์กันในสังคมมนุษย์เกี่ยวข้องกับกิจกรรม การสื่อสาร การร่วมมือ การพึ่งพาอาศัย และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้^{๖๒}

สรุป การสร้างเครือข่ายเป็นการดำเนินกิจกรรมที่ก่อให้เกิดกลุ่มบุคคลหรือกลุ่มองค์กรหรือสถาบัน ทำให้มีการติดต่อ สนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูลข่าวสาร ประสบการณ์ ทักษะ และกระบวนการดำเนินงานร่วมกันด้วยความสมัครใจ และลักษณะของการดำเนินงานเชื่อมโยง ประสาน ส่งเสริม สนับสนุน และร่วมมือกัน ซึ่งจะทำให้มีเครือข่ายโยงใยกันในการทำภารกิจหน้าที่ตามที่ตกลงกันไว้

ส่วนกระบวนการสร้างเครือข่ายจะมีความซับซ้อนในขั้นตอนที่แตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับลักษณะการเกิดเครือข่าย ถ้าหากเป็นเครือข่ายตามธรรมชาติก็จะไม่ได้มีกระบวนการสร้างเครือข่ายที่ซับซ้อน เนื่องจากเป็นความร่วมมือที่เกิดจากความสัมพันธ์ทางสังคม แต่ถ้าหากเป็นเครือข่ายที่เกิดจากการจัดตั้งก็จะมีขั้นตอนที่ซับซ้อนมากขึ้น เพราะจะต้องผ่านมติความเห็นชอบจากหลายฝ่ายแล้วแต่งตั้งผู้มีส่วนเกี่ยวข้องและสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมที่เป็นรูปธรรม โดยการสร้างเครือข่ายจะต้อง

^{๖๒} พระครูสุวิธานพัฒนบัณฑิต, “การพัฒนาแบบการดูแลสุขภาพของพระสงฆ์ในจังหวัดขอนแก่นโดยเน้นการมีส่วนร่วมของเครือข่าย”, รายงานการวิจัย, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๖๔.

มีกระบวนการสร้างจิตสำนึกร่วมและจุดประสงค์ร่วมกัน สร้างกระบวนการติดต่อสื่อสาร การประสานงาน การสานสัมพันธ์ กระบวนการมีส่วนร่วม การพึ่งพาอาศัยและเอื้ออาทรต่อกัน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การกำหนดกระบวนการดำเนินงาน การพัฒนาความสัมพันธ์ การขยายกิจกรรม และขยายเครือข่าย มีกระบวนการติดตามและประเมินผล รวมทั้งการปรับแผนการดำเนินงานในเชิงกลยุทธ์ เพื่อให้พันธกิจดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ โดยการสร้างเครือข่ายจะต้องคำนึงถึงการเคารพสิทธิของสมาชิก หลีกเลี่ยงการครอบงำสมาชิกอันจะนำไปสู่การขัดแย้งในเครือข่าย และสร้างสมดุลทางอำนาจในเครือข่าย โดยมุ่งสร้างความสัมพันธ์และกำหนดบทบาทการมีส่วนร่วมของสมาชิก

๒.๔.๗ บทบาทของเครือข่าย

ส่วนสำคัญในการสร้างเครือข่ายความร่วมมือ คือ บทบาทของสมาชิกที่เข้าร่วมเครือข่าย โดยบทบาทจะเป็นตัวกำหนดลักษณะของการมีส่วนร่วม จึงควรให้สมาชิกทั้งในระดับบุคคล องค์กร หรือสถาบันที่เข้าร่วมเครือข่ายมีบทบาทในการดำเนินงานตามจุดมุ่งหมาย ซึ่งบทบาทอาจมีความแตกต่างกันก็ได้ แต่มีจุดมุ่งหมายเพื่อภารกิจเดียวกัน

ในส่วนของการดำเนินงานในเชิงเครือข่าย พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ ได้จำแนกบทบาทและหน้าที่ของเครือข่าย ๖ ส่วน ดังรายละเอียดต่อไปนี้^{๖๓}

๑. ระดับกิจกรรม/การทำงาน (ทีมทำ) ได้แก่ เครือข่ายที่เน้นกระบวนการทำงานในระดับพื้นที่หรือในประเด็นปัญหานั้น ๆ เป็นสำคัญ โดยเป็นเครือข่ายที่มีโครงสร้างความสัมพันธ์ไม่ซับซ้อน มีแบบแผนการปฏิบัติงานที่เป็นลักษณะคล้ายงานประจำ มีกระบวนการจัดการและการทำงานที่เน้นการพึ่งพาอาศัยและทรัพยากรในพื้นที่ เช่น เครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์ เครือข่ายแม่บ้านเกษตรกร เครือข่ายประชาตำบล ฯลฯ ที่มีการรวมตัวกันเพื่อทำงานในกิจกรรมนั้นอย่างจริงจัง

๒. ระดับการสนับสนุนและประสานงาน (ทีมนำ) ได้แก่ เครือข่ายที่ทำหน้าที่เป็นศูนย์ประสานงานระหว่างเครือข่ายและภาคีต่าง ๆ มีบทบาทในการส่งเสริมการทำกิจกรรมของเครือข่ายย่อยในพื้นที่ มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และให้ข้อมูลทางเลือกในกระบวนการทำงาน ซึ่งเครือข่ายในระดับนี้อาจเป็นทั้งเครือข่ายเชิงพื้นที่ที่มีการทำงานครอบคลุมในระดับจังหวัดหรือภูมิภาค และเครือข่ายเชิงประเด็นที่ทำงานเฉพาะด้าน

๓. ระดับการส่งเสริม/และการให้คำปรึกษา (ทีมหนุน) ได้แก่ เครือข่ายขององค์กรสถาบัน และหน่วยงานหลักทางสังคมที่เป็นผู้ให้การสนับสนุนให้เกิดกระบวนการพัฒนา และพัฒนาเป็นเครือข่าย เช่น การสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการเสริมสร้างสุขภาพ (สสส.) สถาบันพระปกเกล้า สถาบันที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เป็นต้น ซึ่งการส่งเสริมของ

^{๖๓} พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ, เครือข่าย: ธรรมชาติความรู้และการจัดการ, หน้า ๔๑.

เครือข่ายดังกล่าวจะเป็นลักษณะของการให้คำปรึกษาและให้แนวทางการปฏิบัติแก่เครือข่ายอื่น ๆ เพื่อให้สอดคล้องกับเป้าหมายในการพัฒนาประเทศ

๔. เกิดการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น เป็นความสำเร็จของเครือข่ายในการที่จะร่วมกันพัฒนาและจัดการกับทรัพยากรในท้องถิ่น ซึ่งเครือข่ายเพื่อการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่นนี้มีพลังขับเคลื่อนในหลาย ๆ พื้นที่

๕. เกิดกระบวนการผลักดันเชิงนโยบาย ปัจจุบันประเด็นปัญหาสาธารณะจำนวนมากไม่น้อยที่เกิดขึ้นและสามารถนำไปสู่ข้อยุติ ด้วยพลังของเครือข่ายและการจัดการในเชิงนโยบาย ตัวอย่างเช่น การรวมตัวกลุ่มองค์กรเครือข่ายที่ทำงานในด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่พยายามผลักดันพระราชบัญญัติป่าชุมชนฉบับประชาชน เพื่อให้มีการนำเสนอต่อการพิจารณาของรัฐสภา และการจัดทำมาตรฐานการจัดการสิ่งแวดล้อมของประเทศ เป็นต้น

๖. เกิดอำนาจหรือพลังอำนาจแฝง เกิดขึ้นจากการรวมตัวของกลุ่มองค์กรและเครือข่ายอำนาจ หรือการต่อรองนี้จะไม่มีการเกิดขึ้นได้หากไม่มีการรวมกลุ่มองค์กรต่าง ๆ เข้าด้วยกัน พลังอำนาจของการรวมกลุ่มนี้บางครั้งอาจไม่ส่งผลที่เป็นรูปธรรมโดยตรง แต่เป็นพลังหรือประโยชน์ในทางอ้อมที่บรรดากลุ่มหรือเครือข่ายอื่น ๆ ให้ความสนใจและสามารถนำมาเป็นการต่อรองในด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองได้

สรุป เครือข่ายที่เข้ามามีส่วนร่วมทุกส่วนจะต้องให้มีบทบาทในการดำเนินงานตามวัตถุประสงค์ที่ได้รับรู้ด้วยกัน ถ้าหากสมาชิกหรือองค์กรในเครือข่ายไม่ได้รับบทบาทก็จะถอยตัวออกไป ซึ่งจะส่งผลทำให้ขาดแนวร่วมในการดำเนินงาน โดยบทบาทของเครือข่ายอาจเป็นไปตามความถนัดหรือความเชี่ยวชาญก็ได้ หรือบางเครือข่ายอาจไม่มีความเชี่ยวชาญแต่ก็เข้าร่วมในฐานะผู้สนับสนุน หรือมีบทบาทในการร่วมดำเนินการหรือร่วมปฏิบัติการ ซึ่งมีทั้งส่วนที่เป็นบทบาทโดยตรงและบทบาทโดยอ้อม ดังนั้น เครือข่ายจึงมีบทบาทสำคัญในการมีส่วนร่วมดำเนินการให้เป็นไปตามจุดประสงค์ร่วมกัน โดยเครือข่ายมีทั้งบทบาทในการร่วมคิด ร่วมสำรวจ ร่วมวางแผน ร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ร่วมตัดสินใจ ร่วมเชื่อมประสาน ร่วมดำเนินการตามวัตถุประสงค์และแผนที่กำหนดไว้ ร่วมส่งเสริมสนับสนุนการดำเนินงานและสนับสนุนกัน ในสถานการณ์ที่มีปัญหาก็มีบทบาทในการร่วมแก้ปัญหาด้วย เมื่อดำเนินการแล้วยังมีบทบาทในการร่วมกันประเมิน นำผลการประเมินมาร่วมกันพัฒนาสร้างสรรค์ ถ้าหากมีผลประโยชน์เกิดขึ้นจากการดำเนินงานเครือข่ายก็มีบทบาทในการรับประโยชน์ด้วยกัน นอกจากจะมีบทบาทตามวัตถุประสงค์แล้วยังมีบทบาทสานสัมพันธ์กันระหว่างสมาชิกในเครือข่าย เพื่อให้เกิดความสามัคคีและเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน ทั้งยังมีบทบาทในการแลกเปลี่ยนข้อมูลและการกระจายข้อมูลข่าวสารให้รับรู้ทั่วถึงกัน ไม่ปกปิดข้อมูล เพื่อสร้างความไว้วางใจต่อกันในเครือข่าย และยังมีบทบาทสำคัญในการขยายผล คือ การขยายผลการดำเนินงานของเครือข่ายในเชิงคุณภาพและปริมาณ รวมทั้งบทบาทในการขยายเครือข่ายแนวร่วมเพิ่มขึ้นด้วย

๒.๔.๘ ความสำคัญของเครือข่าย

เครือข่ายมีความสำคัญหลายลักษณะ ทั้งความสำคัญในการรวมกลุ่มและการสร้างจุดหมายร่วมกัน ทั้งยังก่อให้เกิดพลังในการขับเคลื่อนการดำเนินงานให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และยังมีความสำคัญต่อการอยู่ร่วมกันในสังคมด้วย จานง แรกพินิจ และประภาส สุทธิอาคาร ได้สรุปสาระสำคัญของเครือข่ายไว้ ๓ ประการ ดังนี้^{๖๔}

๑. สถานการณ์ปัญหาและสภาพแวดล้อม ได้แก่ สถานการณ์ปัญหาที่ซับซ้อน หลากหลาย และขยายตัวเกินความสามารถของกลุ่ม หรือองค์กรใด องค์กรหนึ่ง ที่จะดำเนินการแก้ไขได้จำเป็นต้องมีการรวมพลัง หรือมีกลไกการจัดการที่มีประสิทธิภาพ เพื่อแก้ไขปัญหาและขยายผลการพัฒนา จำเป็นต้องเสริมสร้างเครือข่ายเพื่อให้เกิดพลังในการจัดการกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น

๒. การสร้างพื้นที่ทางสังคมเครือข่าย เป็นเครื่องมือและยุทธศาสตร์ที่สำคัญต่อการระดมทรัพยากรและความคิดเห็นของฝ่ายต่าง ๆ เพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาและการเปลี่ยนแปลงในสิ่งที่ต้องการขยายผลของการพัฒนาการใช้พลังเครือข่าย ซึ่งถือได้ว่าเป็นกิจกรรมทางสังคมที่นำไปสู่การเรียนรู้และการสร้างพื้นที่ทางสังคม

๓. การประสานประโยชน์อย่างเท่าเทียมกัน ทุกเครือข่ายมีการประสานผลประโยชน์ต่อกันในลักษณะพึ่งพาอาศัยกันแล้ว สิ่งที่ตามมา คือ เครือข่ายเกิดการเรียนรู้ใหม่ และมีกิจกรรมพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งจะช่วยให้เกิดระบบการจัดการที่มีประสิทธิภาพ และเกิดกระบวนการ/ความรู้ใหม่ การดำเนินการภายใต้ระบบที่มีการรักษาผลประโยชน์ต่อกันนั้นจะทำให้เครือข่ายมีพลังและสามารถก้าวเดินได้อย่างมั่นคงต่อไป

สรุป เครือข่ายมีความสำคัญในฐานะที่เป็นเครื่องมือทางสังคม โดยถูกนำมาใช้เพื่อสร้างความร่วมมือกันสำหรับสมาชิกหรือองค์กรที่มีจุดประสงค์ร่วมกัน ก่อให้เกิดความร่วมมือกัน การสร้างสัมพันธภาพ การพึ่งพาอาศัยกัน และก่อให้เกิดพลังในการขับเคลื่อนพันธกิจให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ ทั้งยังส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาชุดความรู้ในทางสังคม เนื่องจากเครือข่ายเป็นผลพวงมาจากการเรียนรู้ ประสบการณ์ และทักษะทางสังคม ก่อให้เกิดวัฒนธรรมรวมกลุ่มและประสานระหว่างกลุ่มเพื่อจุดประสงค์เดียวกัน ทั้งยังก่อให้เกิดพลังในการสร้างสรรค์นวัตกรรมใหม่ ๆ เพื่อสนองความต้องการ แก้ปัญหา และพัฒนาร่วมกัน ทั้งยังทำให้มนุษย์รู้จักเรียนรู้เพื่อที่จะอยู่ร่วมกันในฐานะที่เป็นสมาชิกของเครือข่ายมนุษย์ และเครือข่ายยังแสดงให้เห็นอัตลักษณ์ของมนุษย์ในฐานะที่เป็นสัตว์สังคมที่อิงอาศัยกัน พึ่งพากัน และการช่วยเหลือเกื้อกูลกันด้วย

^{๖๔} จานง แรกพินิจ และประภาส สุทธิอาคาร, *คู่มือการจัดการกระบวนการเรียนรู้รายวิชาขององค์กรชุมชน และเครือข่ายชุมชน*, (กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๕๑), หน้า ๑๓.

๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยได้สังเคราะห์เนื้อหาของการวิจัยที่เกี่ยวข้องจำแนกออกเป็น ๓ ประเด็นหลัก ได้แก่ ส่วนแรกเป็นประเด็นการท่องเที่ยวเชิงพุทธ ส่วนที่สองเป็นประเด็นการจัดการท่องเที่ยว ส่วนที่สามเป็นประเด็นเครือข่ายการท่องเที่ยว ดังมีรายงานวิจัยต่อไปนี้

๒.๕.๑ การท่องเที่ยวเชิงพุทธ

จากการศึกษางานวิจัยพบประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงพุทธ ๔ ส่วน คือ การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ แนวทางการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธ และแนวทางจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธแบบมีส่วนร่วม

๑. การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ

จุฑาภรณ์ หินชูและสถาพร มงคลศรีสวัสดิ์ ได้วิจัยเรื่อง “แนวทางส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ กรณีศึกษาวัดประชาคมวนาราม อำเภอสรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ด”^{๖๕} ผลการวิจัยพบว่า สภาพปัญหาในการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธ มีความเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงพุทธที่ไม่หลากหลาย ขาดความต่อเนื่อง หน่วยงานที่เกี่ยวข้องไม่ประสานงานปรับการดำเนินงานให้สอดคล้องกับแผนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวของ จังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งปีพุทธศักราช ๒๕๕๗ ให้จังหวัดร้อยเอ็ดเป็นปีแห่งการท่องเที่ยว ขาดการประชาสัมพันธ์ให้เป็นที่ยอมรับของนักท่องเที่ยว ป้ายบอกทางมีจำนวนน้อย รวมถึงป้ายที่บ่งบอกถึงว่าวัดประชาคมวนารามเป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงพุทธความดึงดูดใจมีน้อย ขาดการนำเสนอเอกลักษณ์ที่เป็นจุดเด่น สิ่งอำนวยความสะดวกและบริการท่องเที่ยวยังไม่ได้มาตรฐาน ส่งผลให้เป็นอุปสรรคในการ พัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพุทธ รวมทั้งเจตคติของประชาชนในพื้นที่ โดยเฉพาะคนรุ่นใหม่ที่ห่างไกลจากพุทธศาสนา เยาวชนยังมีส่วนร่วมในการพัฒนาค่อนข้างน้อย ขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน องค์กรเอกชนและหน่วยงานรัฐอื่นๆ ในการวางแผน การตัดสินใจ และการดำเนินการพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธแบบมีส่วนร่วมอย่างจริงจังและต่อเนื่อง หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธในเขตพื้นที่อำเภอสรีสมเด็จ การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวด้านการประชาสัมพันธ์ โครงสร้างพื้นฐานสิ่งอำนวยความสะดวก เส้นทางคมนาคมไม่สามารถสนองต่อความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวได้

๒. การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ

วงศ์ระวิทย์ น้อมนำทรัพย์และพยอม ธรรมบุตร ได้วิจัยเรื่อง “ศักยภาพของการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาจังหวัดนครปฐม” โดยใช้ผลการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายในและ

^{๖๕} จุฑาภรณ์ หินชูและสถาพร มงคลศรีสวัสดิ์, “แนวทางส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ กรณีศึกษาวัดประชาคมวนาราม อำเภอสรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ด” วารสารวิชาการการท่องเที่ยวไทยนานาชาติ, ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มีนาคม ๒๕๕๗): ๕๖.

สภาพแวดล้อมภายนอกของการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในจังหวัดนครปฐม ด้วยเทคนิค SWOT Analysis เป็นแนวทางในการวิเคราะห์ พบประเด็นสำคัญดังนี้^{๖๖}

๑) จุดแข็งของการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาในจังหวัดนครปฐม พบว่า จังหวัดนครปฐม ตั้งอยู่ลุ่มแม่น้ำท่าจีนทำให้เกิดชุมชนและวัดขนาดตลอดริมฝั่งแม่น้ำ วัดจำนวนมากมีประวัติศาสตร์ ตั้งแต่สมัยทวารวดี โดยเฉพาะวัดพระปฐมเจดีย์ ราชวรมหาวิหาร ที่มีนักประวัติศาสตร์หลายท่าน สันนิษฐานว่าเป็นเจดีย์องค์แรก และได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์จากพระมหากษัตริย์หลายยุค จนกระทั่งองค์เจดีย์ในปัจจุบันมีขนาดใหญ่ที่สุดและได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวทั่วโลก สำหรับ พุทธมณฑลที่สร้างขึ้นเพื่อให้เป็นศูนย์กลางพุทธศาสนาของโลก มีการจัดประชุมพุทธศาสนาแห่งโลก เสมอ ตลอดจนมีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์ตั้งอยู่ในบริเวณเดียวกัน

๒) จุดอ่อนด้านการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาในสถานการณ์ปัจจุบัน พบว่าการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาของจังหวัดนครปฐมไม่ได้รับสนใจอย่างจริงจังจากภาครัฐ โดยเห็นจากแผนยุทธศาสตร์ ของจังหวัดที่ไม่ได้ให้ความสำคัญวัดและการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา ไม่มีหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน เข้ามาร่วมมือในการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา ทำให้วัดต่าง ๆ ต้องดูแลรับผิดชอบกันเอง อีกทั้งวัดแต่ละแห่งไม่มีการจัดประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา และการสร้างเส้นทางเชื่อมโยงต่อกัน

๓) โอกาสในการพัฒนาศักยภาพด้านการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา พบว่า สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติตั้งอยู่ในจังหวัดนครปฐม มีนโยบายทำให้ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางทางพระพุทธศาสนาโลก ทั้งในรูปแบบของการศึกษาพุทธศาสนา การปฏิบัติธรรม และการท่องเที่ยว และจังหวัดนครปฐมมีมหาวิทยาลัยหลายแห่ง ได้แก่ มหาวิทยาลัยมหิดล มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน และมหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม เป็นต้น ที่มีหลักสูตรเกี่ยวกับพุทธศาสนาและการท่องเที่ยว

๔) อุปสรรคในการพัฒนาศักยภาพด้านการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา พบว่า สภาพสังคมไทย ที่เปลี่ยนไปจากอดีตชุมชนมีวัดเป็นศูนย์กลางทางจิตวิญญาณ แต่ปัจจุบันคนได้ห่างไกลวัด ทำให้คน ไม่ได้สนใจพุทธศาสนา และส่งผลให้เกิดปัญหาเรื่องอาชญากรรมและยาเสพติดตามมา อีกทั้ง ขาดงบประมาณจากภาครัฐและภาคเอกชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา ไม่มีองค์กรที่เข้ามาสนับสนุนการเผยแผ่พุทธศาสนา และประเทศเพื่อนบ้านได้มีพัฒนาและเปิดตัวการท่องเที่ยว เชิงพุทธศาสนาอย่างเต็มรูปแบบ

^{๖๖} วงศ์ระวิทย์ น้อมนำทรัพย์ และพยอม ธรรมบุตร, “ศักยภาพของการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา จังหวัดนครปฐม”, วารสารวไลยอลงกรณ์ปริทัศน์, ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๕๘): ๑๕๗-๑๕๘.

๓. แนวทางการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธ

มานิช พรหมบุญ และคณะ ได้วิจัยเรื่อง “แนวทางการเตรียมความพร้อมการท่องเที่ยวเชิงพุทธของจังหวัดอุบลราชธานี เพื่อรองรับการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน” จากการศึกษาผลการวิจัยได้พบประเด็นสำคัญจึงได้สรุปออกมาเป็น ๔ ด้าน ดังต่อไปนี้^{๖๗}

ด้านที่ ๑ สภาพการจัดการการท่องเที่ยวเชิงพุทธของจังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้มีการกำหนดนโยบายได้อย่างชัดเจน ขณะที่ภาคเอกชนและชุมชนมีความสนใจและเห็นถึงศักยภาพทางการท่องเที่ยวเชิงพุทธ แต่ทุกภาคส่วนยังไม่เคยมีการวางแผนและร่วมมือกันพัฒนาการท่องเที่ยวรูปแบบเชิงพุทธอย่างเป็นระบบ และเนื่องจากการท่องเที่ยวเชิงพุทธซึ่งเป็นการท่องเที่ยวในศาสนสถาน ผู้ที่มีบทบาทเกี่ยวข้องกับการพัฒนาการท่องเที่ยวจึงควรตระหนักถึงคุณค่าของศาสนสถาน ซึ่งมีแนวทางการปฏิบัติในรูปแบบเฉพาะ คือ การเดินทางไปยังวัดซึ่งเป็นศาสนสถานสำคัญของพุทธศาสนา เพื่อน้อมรำลึกถึงพระพุทธรูป ด้วยความศรัทธาตั้งมั่นที่จะศึกษาสถานที่และพร้อมที่จะเรียนรู้ถึงสัจธรรมแห่งชีวิต ด้วยจิตที่สงบมั่นคง มีความอดทนตั้งใจจริง หากตั้งใจอยู่ที่การปล่อยวางให้ทุกอย่างเกิดขึ้นและดับไป มีความเอื้ออาทรต่อเพื่อนร่วมเดินทาง มีไมตรีจิตต่อกันฉันท์ถนอมมิตรแบ่งปันผลประโยชน์สู่มวลมนุษยชาติ การเดินทางท่องเที่ยวเชิงพุทธจึงมีความหมายและอยู่ในใจของพุทธศาสนิกชนอย่างเปี่ยมสุขตลอดเวลา และเพื่อให้เกิดการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน การเดินทางท่องเที่ยวเชิงพุทธควรคำนึงถึงหลักสำคัญ ๒ ประการ ได้แก่ ประการที่หนึ่ง คือ การศึกษาวัดอย่างละเอียด รอบคอบ เรียนรู้สิ่งที่เกิดขึ้น และประการที่สอง คือ การใช้หลักคิดแบบโยนิโสมนสิการ ซึ่งจะให้นักท่องเที่ยวได้มีโอกาสเรียนรู้ถึงความจริงของ ชีวิตการปฏิบัติต่อผู้รับและตนเองอย่างมีเมตตา

ด้านที่ ๒ ความต้องการของนักท่องเที่ยวที่มีต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพุทธ เห็นได้ว่า ความต้องการนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ พบว่านักท่องเที่ยวมีความคิดเห็นว่าจังหวัดอุบลราชธานีควรมี การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธอยู่ในระดับมากที่สุด ส่วนความต้องการของนักท่องเที่ยวในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพุทธนั้นพบว่านักท่องเที่ยวมีความต้องการพัฒนาด้านสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานด้านการจัดการสถานที่จอดรถภายในวัด ความสะดวกของรถโดยสารสาธารณะเพื่อเดินทางมาวัด สภาพการจราจรระหว่างเดินทางมาวัด ความชัดเจนของป้ายบอกทางมาวัด ต้องมีสิ่งอำนวยความสะดวกด้านโครงสร้างพื้นฐานการท่องเที่ยว ด้านกิจกรรมการเดินทางและการท่องเที่ยว ด้านสิ่งอำนวยความสะดวกและบริการทางการท่องเที่ยวและด้านบริการอื่นๆ สิ่งดึงดูดใจที่เป็นจุดเด่นทางศิลปะสถาปัตยกรรมของวัดมีเอกลักษณ์ชัดเจน และนักท่องเที่ยวมีความต้องการในระดับมากด้าน

^{๖๗} มานิช พรหมบุญ และคณะ, “แนวทางการเตรียมความพร้อมการท่องเที่ยวเชิงพุทธของจังหวัดอุบลราชธานี เพื่อรองรับการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน”, วารสารการบริการและการท่องเที่ยวไทย, ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๕๖) : ๔๓-๔๖.

ความปลอดภัย โดยเฉพาะการรักษาความสงบเรียบร้อยในวัด โดยนักท่องเที่ยวมีความต้องการกิจกรรมต่าง ๆ ในระดับมาก คือ การจัดกิจกรรมในวันสำคัญทางศาสนาส่งเสริมการวิปัสสนา กิจกรรมการสนทนาศาสนากับพระสงฆ์ การสะอาดะเคราะห์ แก้วกรรม ดูดวง มีความต้องการพัฒนาในระดับมาก ส่วนความต้องการในด้านกิจกรรมการท่องเที่ยว ด้านการคมนาคม ด้านความปลอดภัย ด้านสิ่งดึงดูดใจ มีระดับความต้องการในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพุทธในระดับมาก ส่วนด้านสิ่งอำนวยความสะดวก มีระดับความต้องการในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพุทธในระดับปานกลาง โดยนักท่องเที่ยวมีการชื่นชมศิลปกรรมต่าง ๆ การนมัสการไหว้พระและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การฝึกสมาธิภาวนาในวันหยุดและวันพักผ่อน สิ่งที่นักท่องเที่ยวควรได้รับในการมาท่องเที่ยวคือความเพลิดเพลิน คติธรรม เกร็ดความรู้ทางศาสนาที่ประกอบด้วยประวัติศาสตร์ที่ละเอียด ลึกซึ้ง และควรปรับปรุงด้านการบริการท่องเที่ยวของวัดที่ยังไม่เป็นที่ดึงดูดใจเพื่อมาตรฐานแรงจูงใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดการสาธารณูปโภค

ด้านที่ ๓ ศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงพุทธของจังหวัดอุบลราชธานี เพื่อรองรับการเข้าสู่ประชาคม อาเซียน เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่ได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยว และมีศักยภาพด้านการดึงดูดใจ นักท่องเที่ยว เนื่องจากเอกลักษณ์ อัตลักษณ์ และประวัติความเป็นมาที่ยาวนาน พร้อมทั้งสถาปัตยกรรม และงานเทศกาลประเพณีที่โดดเด่น เช่น แห่เทียนพรรษา การนำจุดเด่นเหล่านี้มาพัฒนาให้เกิดรูปแบบ การท่องเที่ยวเชิงพุทธอย่างเป็นรูปธรรมและนำเสนอแก่นักท่องเที่ยว จึงเป็นเรื่องที่ได้รับความสนใจจากหน่วยงานทั้งภาครัฐ เอกชน ชุมชน รวมถึงนักท่องเที่ยวที่ต้องการเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในจังหวัดอุบลราชธานี โดยผู้มีส่วนเกี่ยวข้องส่วนใหญ่ต้องการให้มีการบูรณาการและประสานความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชน รวมทั้งชุมชน เนื่องจากชุมชนเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และได้รับผลกระทบจากการท่องเที่ยวทั้งทางวัฒนธรรม มลภาวะ ความแออัด อีกทั้งคนในชุมชนยังเป็นผู้อุปถัมภ์ ดูแล ประกอบศาสนกิจ มีความผูกพันกับศาสนสถานมาก่อน ดังนั้น การเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการศึกษาพัฒนา และเสนอแนะในการวางแผนและรับรู้ ทั้งในระยะวางแผนและระยะดำเนินการจึงเป็นเรื่องสำคัญ อีกทั้งเป็นการแสดงถึงการเคารพสิทธิของคนในชุมชน ศาสนิกชน และศาสนิกสถาน

ด้านที่ ๔ การเสนอแนวทางการเตรียมความพร้อมการท่องเที่ยวเชิงพุทธของจังหวัดอุบลราชธานี เพื่อรองรับการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน จำเป็นต้องให้ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ชุมชนและแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธ เข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนและกำหนดนโยบายร่วมกัน โดยการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธควรเป็นไปในลักษณะ “ศาสนานำการท่องเที่ยว” และนโยบายดังกล่าวควรอยู่ในกรอบการประเมิน มาตรฐานคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่เสนอสำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา โดยสถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งประเด็นในการพิจารณา ดังนี้

(๑) การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธตามบริบทของแต่ละแหล่งเพื่อไม่ให้เกิดการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธของจังหวัดอุบลราชธานีไปกระทบต่อวิถีพุทธ และให้ความสำคัญกับการเข้าถึงหลักคำสอน และหลักศาสนาในวัดใดวันหนึ่งมากกว่าหลายวัดในวัน สอดคล้องกับแผนยุทธศาสตร์การวิจัยการ ท่องเที่ยวแห่งชาติ (พ.ศ. ๒๕๕๕-๒๕๕๙) โดยสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติในกลยุทธ์ที่ ๑.๒ การวิจัยเพื่อส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพอุปทานการท่องเที่ยวไทย ในแนวทางที่ ๑.๓.๓ ส่งเสริมการวิจัยเพื่อส่งเสริมการตลาดที่วางอยู่บนฐานอัตลักษณ์ (ท้องถิ่น) (ภาพลักษณ์) และศักยภาพของประเทศ แนวทางที่ ๑.๓.๔ ส่งเสริมการวิจัยเพื่อสร้าง (อัตลักษณ์ท้องถิ่น) ภาพลักษณ์ทางการท่องเที่ยวไทย ผลการวิจัยที่ได้นั้นจะสามารถแสดงถึงอัตลักษณ์การท่องเที่ยวของจังหวัดอุบลราชธานีได้

(๒) การพัฒนาการตลาดและการประชาสัมพันธ์ ทั้งป้ายบอกทางวัดในจังหวัด และป้ายชี้แนะการปฏิบัติศาสนกิจภายในวัด และการรวบรวมข้อมูลเพื่อสร้างเรื่องราวการท่องเที่ยวเชิงพุทธของจังหวัดอุบลราชธานี เพื่อกระตุ้นและสร้างแรงดึงดูดให้นักท่องเที่ยว ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การท่องเที่ยวเชิงพุทธและวัดในด้านการรวบรวมข้อมูลทั้งประเภทศูนย์ข้อมูล หรือ คู่มือนำชมที่จะอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้น

(๓) การพัฒนาระบบสนับสนุนการท่องเที่ยวประเภทการคมนาคมขนส่งมวลชน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การท่องเที่ยวเชิงพุทธและวัดในด้านการบริการพื้นฐาน ตามความมุ่งหมายของศาสนสถานที่ต้องการให้เป็นที่ตั้งบใช้ประกอบศาสนกิจแต่ขณะเดียวกันก็ต้องพัฒนาเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวที่จำเข้ามาเพื่อเที่ยวชมหรือทำนุบำรุงศาสนาด้วย

(๔) การจัดการระบบที่เอื้อต่อความเชื่อมั่นความปลอดภัยในทรัพย์สินภายในวัดซึ่งสอดคล้องกับ แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การท่องเที่ยวเชิงพุทธและวัดในด้านความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว ซึ่งแบ่งออกได้เป็นความปลอดภัยของนักท่องเที่ยวกับความปลอดภัยของศาสนสถานที่ต้องดำเนินควบคู่กันไป โดยเฉพาะปัญหาความปลอดภัยของนักท่องเที่ยวเป็นเรื่องที่คณะผู้วิจัยมองว่าควรให้ความสำคัญมากที่สุด เพราะความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของนักท่องเที่ยวที่เกิดขึ้น ขณะการท่องเที่ยวเชิงพุทธจะส่งผลต่อทัศนคติและการแนะนำการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวได้

(๕) การสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงพุทธภายในประเทศและต่างประเทศ โดยคำนึงถึงบริบททางศาสนาประจำชาติและกำลังซื้อของประเทศสมาชิกประชาคมอาเซียน การเข้าสู่ประชาคมอาเซียน จะมีการเคลื่อนย้ายของประชาชนประเทศสมาชิกมากขึ้น แต่ลักษณะการเคลื่อนย้ายดังกล่าวอาจเป็นการเคลื่อนย้ายโดยวัตถุประสงค์การทำงาน มิใช่การท่องเที่ยวก็เป็นได้ และขนาดเศรษฐกิจและความมั่งคั่งของประเทศสมาชิกยังมีระดับที่ต่างกันอยู่ ดังนั้น การ

วางแผนการท่องเที่ยวเชิงพุทธโดยพึ่งพาตลาด ต่างประเทศจึงเป็นสิ่งที่ต้องพิจารณาให้รอบคอบ เพราะหากประเทศสมาชิกเป้าหมายมีกำลังซื้อสูงและ สนใจการท่องเที่ยวเชิงพุทธทางจังหวัด อุบลราชธานีก็ควรส่งเสริมเอกชน แต่หากมิได้เป็นเช่นนั้นก็ ควรทบทวน ออกมาตรการหรือให้ คำแนะนำแก่เอกชน

(๖) การส่งเสริมภาคการศึกษาให้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวเชิง พุทธของจังหวัดอุบลราชธานี เพื่อเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ซึ่งสอดคล้องกับ แนวคิดการอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยวที่มีการให้ความสำคัญกับการร่วมมือกับชุมชนและประชาชนใน ท้องถิ่น เพื่อช่วยกันขับเคลื่อนการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

๔. แนวทางจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธแบบมีส่วนร่วม

กรณีศึกษา คำดี ได้วิจัยเรื่อง “วัดและศาสนสถานในมิติของการท่องเที่ยว” ผลการวิจัย ผลการวิจัยพบประเด็นสำคัญสรุปได้ ๓ ส่วน ดังนี้^{๖๘}

๑) มุมมองของพระภิกษุที่มีต่อการท่องเที่ยวภายในวัด คือ พระภิกษุ ต้องการให้เข้ามาปฏิบัติธรรมเป็นหลักและพักผ่อนหย่อนใจเป็นเรื่องรอง

๒) ความคาดหวังของพระภิกษุที่มีต่อนักท่องเที่ยว คือ อยากให้ นักท่องเที่ยวมาปฏิบัติธรรม

๓) ความคาดหวังของพระภิกษุที่มีต่อชุมชนและชาวบ้านอยากให้ชุมชนมี ส่วนร่วมช่วยเหลือวัด โดยอยากให้พระสงฆ์ปฏิบัติตามข้อวัตรและการทำงานตามประเพณี

มุมมองของนักท่องเที่ยวที่มีต่อการท่องเที่ยวภายในวัดมีทั้งส่วนที่เห็นด้วยและไม่เห็น ด้วย ส่วนที่ไม่เห็นด้วยเพราะวัดควรเป็นที่ประกอบศาสนกิจและศาสนพิธี ส่วนความคาดหวังของ นักท่องเที่ยวที่มีต่อวัดว่าวัดควรเป็นแหล่งเรียนรู้หลักธรรมคำสอนของศาสนา อยากสนทนาธรรม โดยเฉพาะเรื่องการปฏิบัติการทำสมาธิ การภาวนา ความคาดหวังของนักท่องเที่ยวที่มีต่อชุมชนและ ชาวบ้าน โดยเห็นว่าควรมีส่วนร่วมให้ความร่วมมือสอบถามข้อมูลการท่องเที่ยวมุมมองของชุมชนและ ชาวบ้านเกี่ยวกับการท่องเที่ยวภายในวัด ชุมชนเห็นด้วยกับการท่องเที่ยวแนวพุทธและท่องเที่ยวเชิง พักผ่อนหย่อนใจ ความคาดหวังของชุมชนและชาวบ้านที่มีต่อวัด คือ วัดควรเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ ศาสนา ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมท้องถิ่นของทั้งผู้ใหญ่และเยาวชน ความคาดหวังของชุมชนและ ชาวบ้านที่มีต่อนักท่องเที่ยว อยากให้นักท่องเที่ยวให้ความร่วมมือในการปฏิบัติตามกฎของวัดและช่วย รักษาสภาพแวดล้อม ข้อเสนอแนะในการวิจัย ควรเปิดโอกาสให้ผู้นำและคนในชุมชนได้มีส่วนร่วมใน การจัดการ ควรจัดหาสิ่งของพื้นบ้านที่มีอยู่ในชุมชนเพื่อจัดแสดงพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมและศาสนา ควร

^{๖๘} กรณีศึกษา คำดี, “วัดและศาสนสถานในมิติของการท่องเที่ยว”, วารสารบัณฑิตศึกษามนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๕๘): ๑๗๕-๑๗๖.

จัดแบ่งเขตบริเวณท่องเที่ยวและร้านค้าให้เป็นระเบียบเรียบร้อย ควรมีการสร้างสื่อต่าง ๆ ในการประชาสัมพันธ์ให้หลากหลายยิ่งขึ้น โดยการจัดทำวีดิโอข้อมูลประวัติสถานที่ท่องเที่ยว คู่มือการเกี่ยวกับท่องเที่ยว ควรมีมัคคุเทศก์พาชมสถานที่ และอธิบายประวัติความเป็นมา ประโยชน์ ความสำคัญของสถานที่ควรมีห้องสนทนาธรรมให้พระสนทนาธรรมด้วยภาษาง่าย ๆ เข้าใจได้ไม่ยาก

๒.๕.๒ การจัดการท่องเที่ยว

กชมน วงศ์คำ ได้ทำวิจัยเรื่อง “การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านหัวขัว ตำบลแกดำ อำเภอกำแพง จังหวัดมหาสารคาม” ผลการวิจัยส่วนหนึ่งกล่าวถึงการจัดการท่องเที่ยว ว่า การจัดการท่องเที่ยวควรมีการจัดการที่ให้ความสำคัญต่อการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน เนื่องจากชุมชนมีภูมิปัญญาในการจัดการสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และการท่องเที่ยว มีองค์กรหรือกลไกในการทำงานเพื่อจัดการท่องเที่ยว สามารถเชื่อมโยงการท่องเที่ยวกับการพัฒนาชุมชนโดยรวมได้ มีการกระจายผลประโยชน์ที่เป็นธรรม และชุมชนมีกองทุนที่เอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน ซึ่งมีสิ่งดึงดูดใจ สิ่งอำนวยความสะดวกในการเดินทาง ที่พัก และกิจกรรมต่าง ๆ มีความพร้อมสำหรับการรองรับนักท่องเที่ยว ให้บริการนักท่องเที่ยวทั้งไทยและชาวต่างประเทศ มีกิจกรรมที่โดดเด่น มุ่งเน้นการส่งเสริมการขับเคลื่อนการเติบโตอย่างยั่งยืนของชุมชน^{๖๙}

นายธง คำเกิด และคณะ ได้ทำวิจัยเรื่อง “การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบนฐานรากวิถีชีวิตชุมชนอย่างยั่งยืน ของตำบลต้นตาล อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี” ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนบนฐาน รากวิถีชีวิตชุมชนอย่างยั่งยืนของชุมชนตำบลต้นตาล จากผลการศึกษาพบว่า รูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนบนฐานรากวิถีชีวิตชุมชนอย่างยั่งยืนของชุมชนตำบลต้นตาล โดยเป็นกระบวนการตั้งแต่การวางแผน การกำหนดเป้าหมาย ร่วมกันที่ชัดเจน รวมถึงผลลัพธ์ของการบูรณาการการทำงาน ร่วมกันในการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งจากการศึกษาทำให้เกิดการทำงานร่วมกัน โดยการขับเคลื่อนงานของตำบลต้นตาลที่ผ่านมา ทำให้ผู้วิจัยทราบถึงกระบวนการเรียนรู้ในมิติด้านต่าง ๆ ของชุมชน รวมถึงค้นพบแนวทางที่จะแก้ไขปัญหาผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน^{๗๐}

วิลาสินี ธนพิทักษ์ และคณะ ได้ทำวิจัยเรื่อง “การจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์เพื่อเรียนรู้วัฒนธรรมฝ่ายมีชีวิต จากภูมิปัญญาชุมชนตำบลเขาปู่ อำเภอสรีบรรพต จังหวัดพัทลุง”

^{๖๙} กชมน วงศ์คำ, “การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านหัวขัว ตำบลแกดำ อำเภอกำแพง จังหวัดมหาสารคาม”, รายงานการวิจัย, (มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, ๒๕๖๒), หน้า ๗๑.

^{๗๐} นายธง คำเกิด และคณะ, “การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบนฐานรากวิถีชีวิตชุมชนอย่างยั่งยืน ของตำบลต้นตาล อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี”, รายงานการวิจัย, (คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิ ศูนย์สุพรรณบุรี, ๒๕๖๓), หน้า ๙๘.

ผลการวิจัยพบว่า การประเมินศักยภาพการท่องเที่ยว ๖ ด้าน พบว่า ด้านที่ ๑ สิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยว ประกอบไปด้วย แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ด้านที่ ๒ เส้นทางคมนาคมเข้าถึง ประกอบไปด้วย การคมนาคมขนส่งโดยรถยนต์ ด้านที่ ๓ สิ่งอำนวยความสะดวก ประกอบไปด้วย ศาลาที่พักหรือจุดชมวิว ด้านที่ ๔ การบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว ประกอบไปด้วย การโฆษณาผ่านสื่อต่าง ๆ ด้านที่ ๕ ที่พักในแหล่งท่องเที่ยว และด้านที่ ๖ กิจกรรมการท่องเที่ยว^{๗๑}

๒.๕.๓ เครือข่ายการท่องเที่ยว

ประไพ กรายแก้ว และคณะ ได้ทำวิจัยเรื่อง “การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืนของบ้านสวนกล้วย ตำบลบ้านส้อง อำเภอเวียงสระ จังหวัดสุราษฎร์ธานี” ได้สรุปเครือข่ายการท่องเที่ยว ว่า การดำเนินการในการสร้างทุนทรัพยากรบุคคลโดยการสร้างเครือข่าย ในการเข้ามามีส่วนร่วมส่งเสริม สนับสนุน และพี่เลี้ยง ในการวางแผนด้านการจัดการท่องเที่ยว ประกอบด้วย ผู้นำชุมชน อาสาสมัครชุมชน องค์กรชุมชน เทศบาลตำบล บ้านส้อง และเครือข่ายองค์กรชุมชน โดยอาศัยความร่วมมือจากหลายฝ่ายที่เกี่ยวข้องทำงานร่วมกันในรูปแบบเครือข่าย โดยใช้กลไกของการสื่อสาร แลกเปลี่ยนข้อมูล และประสบการณ์ เพื่อทำให้มีพลังต่อรองกับอำนาจต่าง ๆ ได้เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน จากการสนทนา กลุ่มสรุปได้ว่า ด้านเครือข่ายการท่องเที่ยวการใช้กระบวนการเครือข่ายเข้ามาในการจัดการท่องเที่ยวชุมชน โดยมีการทำงานที่เชื่อมโยงกัน แลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ร่วมกัน และเอื้อผลประโยชน์ต่อกันทั้งในทางตรงและทางอ้อม เพื่อวัตถุประสงค์ด้านการจัดการทรัพยากรท่องเที่ยวร่วมกัน มีการระดมความคิดเห็นร่วมกันในเรื่องศักยภาพของคนในชุมชน ศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยว ศักยภาพของทรัพยากรในชุมชน เพื่อจะนำไปสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชน การสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวเป็นกลไกที่สำคัญในการขับเคลื่อนการท่องเที่ยวให้เกิดความยั่งยืน โดยกระบวนการของเครือข่ายสร้างความเชื่อมโยงระหว่างชุมชนเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ นำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนครอบคลุมทุกด้านทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม^{๗๒}

ผลการศึกษาการพัฒนาในรูปแบบเครือข่ายการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนชายฝั่งในเส้นทางท่องเที่ยวบริเวณรอบอุทยานแห่งชาติหาดเจ้าไหม จังหวัดตรัง พบว่า การนำเอาทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีจุดเด่นของแต่ละชุมชนมาพัฒนาเป็นโปรแกรมการท่องเที่ยวของเครือข่ายแบบ ๓ วัน ๒ คืน และได้ค้นหากลุ่มผู้นำสำคัญของแต่ละชุมชนเพื่อเข้ามาบริหารจัดการเครือข่ายอย่างเป็นรูปธรรม

^{๗๑} วิลาสินี ธนพิทักษ์ และคณะ, “การจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์เพื่อเรียนรู้วัฒนธรรมฝ่ายมีชีวิตจากภูมิปัญญาชุมชนตำบลเขาปู่ อำเภอศรีบรรพต จังหวัดพัทลุง”, รายงานการวิจัย, (สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๖๐), หน้า ๙๐-๙๑.

^{๗๒} ประไพ กรายแก้ว, เสน่ห์ บุญกำเนิด และภมรรัตน์ สุธรรม, “การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืนของบ้านสวนกล้วย ตำบลบ้านส้อง อำเภอเวียงสระ จังหวัดสุราษฎร์ธานี”, วารสารมหาจุฬานาครธรรม, ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๙ (กันยายน ๒๕๖๔): ๒๒๒.

โดยมีการกำหนดกฎ ระเบียบ และข้อปฏิบัติในการท่องเที่ยวที่ชุมชนและนักท่องเที่ยวสามารถปฏิบัติได้ และการเรียนรู้ของชุมชนเครือข่ายมีแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนเครือข่ายการท่องเที่ยวที่ประสบความสำเร็จนำไปประยุกต์ใช้กับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชน^{๗๓}

สรุป จากการศึกษาวิเคราะห์งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สังเคราะห์เนื้อหาออกเป็น ๓ ส่วน คือ ส่วนแรกเป็นงานวิจัยที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงพุทธ ส่วนที่สองเป็นงานวิจัยที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยว และส่วนที่สามเป็นงานวิจัยที่เกี่ยวกับเครือข่ายการท่องเที่ยว จากการศึกษาเนื้อหาของงานวิจัยดังกล่าว แสดงให้เห็นนัยยะสำคัญ ๓ ส่วน ดังนี้

๑) ความพยายามของนักวิจัยที่มุ่งแสวงหาชุดความรู้การจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธ การจัดการท่องเที่ยว และเครือข่ายการท่องเที่ยวเป็นประเด็นหลัก แต่ยังขาดสาระสำคัญเชิงปฏิบัติการในพื้นที่ท่องเที่ยว และยังไม่พบงานวิจัยเชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวเพื่อรองรับสังคมสูงอายุ

๒) ช่องว่างของการวิจัย จากการศึกษาพบว่า ในงานวิจัยมีประเด็นการท่องเที่ยวเชิงพุทธ การจัดการท่องเที่ยว เครือข่ายการจัดการท่องเที่ยว ยังไม่พบว่ามีงานวิจัยใดที่ศึกษาการท่องเที่ยวเชิงพุทธที่เชื่อมโยงกับกลุ่มผู้สูงอายุในเชิงปฏิบัติการในพื้นที่ท่องเที่ยวเชิงพุทธ จึงทำให้แหล่งท่องเที่ยวยังไม่มีแนวทางพัฒนาศักยภาพด้านการท่องเที่ยวเชิงพุทธที่เหมาะสมรองรับสังคมผู้สูงอายุ

๓) การดำเนินงานวิจัยเพื่อเติมเต็มช่องว่างทางวิชาการเกี่ยวกับสังคมผู้สูงอายุ งานวิจัยนี้จึงมุ่งศึกษาเรื่อง “การพัฒนา รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม” โดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมดำเนินการที่เริ่มจากวัดในพื้นที่วิจัย เสริมสร้างกระบวนการจัดการตนเองด้านการท่องเที่ยว โดยการใช้ต้นทุนทรัพยากรที่มีอยู่และศักยภาพของพื้นที่วิจัยเป็นหลัก เพื่อให้เกิดการพึ่งพาตนเองอย่างต่อเนื่องในระยะยาว สอดคล้องกับสภาพ ปัญหา ผลกระทบและความต้องการของนักท่องเที่ยวสูงอายุ กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมโดยใช้วัดในพื้นที่วิจัยเป็นฐาน มุ่งเน้นการดำเนินงานวิจัยที่เชื่อมโยงกันตามวัตถุประสงค์ ๓ ประเด็นหลัก คือ การวิจัยระยะแรกมุ่งศึกษารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม หลังจากนั้นจึงยกระดับไปสู่การวิจัยระยะที่สองที่มุ่งเน้นพัฒนากิจกรรมและการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม และระยะที่สามเป็นการเสริมสร้างเครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม ทำให้สามารถพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคามได้อย่างมีประสิทธิภาพ

^{๗๓} ธรรมจักร เล็กบรรจง และคณะ, “การพัฒนาเครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนชายฝั่งในเส้นทางท่องเที่ยวบริเวณรอบอุทยานแห่งชาติหาดเจ้าไหม จังหวัดตรัง”, รายงานการวิจัย, (มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย, ๒๕๖๓), หน้า ๕๔.

๒.๖ บริบทพื้นที่วิจัย

งานวิจัยนี้ได้สำรวจความคิดเห็นของผู้สูงอายุเกี่ยวกับวัดท่องเที่ยวอดนียมสำหรับผู้สูงอายุ ๑๐ แห่ง แล้วคัดเลือกวัดที่มีปัจจัยการท่องเที่ยวเกี่ยวกับผู้สูงอายุที่มีความโดดเด่น จำนวน ๒ ใน ๑๐ ของวัดท่องเที่ยวอดนียมสำหรับผู้สูงอายุ จึงกำหนดพื้นที่วิจัยจำนวน ๒ แห่ง คือ ๑) วัดอัมพวันนาราม บ้านหนองโก ตำบลแพ่ง อำเภอกอสุ่มพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งเป็นวัดที่มีความโดดเด่นเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพวิถีพุทธ และ ๒) วัดกลางเชียงยืน อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งเป็นวัดที่มีความโดดเด่นเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมผู้สูงอายุในวัดเป็นประจำ โดยวัดทั้ง ๒ แห่ง มีบริบทพื้นที่วิจัยโดยสรุปดังต่อไปนี้

๒.๖.๑ วัดอัมพวันนาราม

๑. ที่ตั้ง : วัดอัมพวันนาราม บ้านหนองโก ตั้งอยู่เลขที่ ๓๖ หมู่ที่ ๖ ต.แพ่ง อ.โกสุ่มพิสัย จังหวัดมหาสารคาม สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย มีเนื้อที่ ๑๒ ไร่ ๗๙ ตรว. อาคารเสนาสนะประกอบด้วย อุโบสถ ศาลาการเปรียญ และกุฏิสงฆ์ จำนวน ๒ หลัง ภายในบริเวณวัดมี อนุสาวรีย์ หลวงปู่ขาว เป็นสถานที่ตั้งของศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ สภาพพื้นที่ภายในวัด เป็นเขตป่าไม้ภูมิรักษ์ เขตป่าไม้สมุนไพร เขตไม้ประดับ และสวนสมุนไพรพื้นบ้าน^{๗๔}

๒. การเดินทาง : เดินทางจากอำเภอกอสุ่มพิสัย มุ่งหน้าไปทางอำเภอท่าพระ จังหวัดขอนแก่น พอถึงบ้านแพ่งเลี้ยวซ้าย ระยะทางจากบ้านแพ่ง เข้าไปประมาณ ๖ กิโลเมตร ถึงบ้านหนองโก เข้าหมู่บ้านประมาณ ๑๐๐ เมตร เลี้ยวซ้ายแยกประมาณ ๓๐ เมตร ถึงวัด

๓. บริบทพื้นที่วิจัย : บริบทของชุมชนบ้านหนองโก ตำบลแพ่ง อำเภอกอสุ่มพิสัย จังหวัดมหาสารคาม เริ่มจัดตั้งหมู่บ้านประมาณปี พ.ศ. ๒๓๖๙ ในปัจจุบันแบ่งการปกครองออกเป็น ๓ หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านหนองโก หมู่ที่ ๖, บ้านหนองโก หมู่ที่ ๑๐ และบ้านหนองโก หมู่ที่ ๑๖ ซึ่งลักษณะทางกายภาพของชุมชนบ้านหนองโกเป็นที่ราบสูง พื้นที่มีลักษณะดินปนทราย มีป่าไม้โดยทั่วไปเป็นป่าโปร่ง ลักษณะภูมิอากาศ เป็นแบบมรสุม มี ๓ ฤดู ฤดูร้อนอากาศร้อนจัดมาก (เดือนมีนาคม-พฤษภาคม) ฤดูฝนจะมีฝนตกชุกเป็นบางช่วงและไม่ตกตามฤดูกาลเกษตรมักไม่ได้ทำการเกษตรตรงตามฤดูกาล ฤดูหนาวอากาศค่อนข้างหนาวมากและแห้งแล้ง

^{๗๔} สำนักงานวัฒนธรรมอำเภอกอสุ่มพิสัย, วัดอัมพวันนาราม, [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <http://www.m-culture.in.th/album/view/146352/> [๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๖].

๓. ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชน : มีรายละเอียดดังนี้^{๗๕}

๑) ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ดิน ชุมชนบ้านหนองโก ได้ดัดแปลงภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อให้สอดคล้องตามลักษณะพื้นที่ของหมู่บ้าน โดยแหล่งที่มาของภูมิปัญญามี ๓ แหล่งด้วยกัน คือ การถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ ประสบการณ์ของตนเองและการส่งเสริมและฝึกอบรมจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ

๒) ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์น้ำ ชุมชนบ้านหนองโก ได้นำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการอนุรักษ์น้ำยังมีย่อยซึ่งเป็นการผสมผสานกับเทคโนโลยีท้องถิ่น เทคโนโลยีสมัยใหม่ เพื่อการอนุรักษ์และการจัดการน้ำจากแหล่งน้ำและนำฝนมาใช้บริโภคอุปโภคและการประกอบอาชีพภาคเกษตรกรรม อุตสาหกรรม ธุรกิจครัวเรือน

๓) ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ป่า ชุมชนบ้านหนองโกทั้ง ๓ ชุมชนได้ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ป่าชุมชนใน ๒ กรณี คือ การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านพิธีกรรม และการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในชีวิตประจำวัน

๔) ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการเกษตร ชุมชนบ้านหนองโก ยึดอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก และไม่มีความคิดที่จะเลิกและละทิ้งงานอาชีพเกษตรกรรม เพราะเป็นอาชีพที่ชาวบ้านคุ้นเคยมาตั้งแต่เล็ก ทำให้ชาวบ้านเกิดความผูกพันกับอาชีพเกษตรกรรม ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการเกษตรของชุมชนบ้านหนองโกที่สำคัญ คือ การทำนาข้าว การทำสวน การปลูกพืชผักสวนครัวปลอดสารพิษ การเลี้ยงสัตว์ และการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร

๕) ภูมิปัญญาด้านหัตถกรรม ชุมชนบ้านหนองโก มีความรู้ความชำนาญในการจักสาน สามารถจักสานเครื่องมือเครื่องใช้ โดยเลือกใช้พืชที่มีอยู่ตามธรรมชาติในหมู่บ้านเพื่อให้มีคุณภาพ และสามารถใช้งานได้นาน ได้แก่ หัตถกรรมเครื่องจักสานที่ใช้เป็นภาชนะใช้สอยต่าง ๆ หัตถกรรมเครื่องจักสานที่ใช้เพื่อการขัง ตวง วัด หัตถกรรมเครื่องจักสานที่ใช้สำหรับบรรจุสิ่งของ หัตถกรรมเครื่องจักสานที่ใช้สำหรับดักจับสัตว์น้ำ หัตถกรรมเครื่องจักสานสำหรับการใช้สอยทั่วไปในครัวเรือน หัตถกรรมเครื่องจักสานสำหรับใช้ประกอบเป็นเครื่องเรือน หัตถกรรมเครื่องจักสานที่ทำเป็นชิ้นงานสำหรับการใช้เฉพาะอย่าง (ไม่ได้ทำจากไม้ไผ่หรือไม้ไผ่เป็นเพียงวัสดุประกอบ) และหัตถกรรมเครื่องจักสานในลักษณะการใช้งานอื่น ๆ

๖) ภูมิปัญญาด้านประเพณีท้องถิ่น ชุมชนบ้านหนองโก มีประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ ที่เชื่อมโยงระหว่างความคิดกับพฤติกรรม นามธรรมสู่รูปธรรมกับโลกและชีวิต บนพื้นฐานความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติและมนุษย์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งพิธีกรรมที่

^{๗๕} ทนงค์ศักดิ์ ปัดสินธุ์, “ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชน : กรณีศึกษาชุมชนบ้านหนองโก อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม”, รายงานการวิจัย, วารสารช่อพะยอม ปีที่ ๒๘ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - พฤษภาคม) ๒๕๖๐: ๑๙๓-๑๙๔.

เกี่ยวกับระบบการผลิต ความเชื่อเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์และการพึ่งพาใช้ประโยชน์จากทรัพยากรของชาวบ้านและพระพุทธศาสนา

๔. ปัจจัยการพื้นฐานด้านการท่องเที่ยววัดอัมพวนาราม : ปัจจัยการท่องเที่ยววัดอัมพวนาราม ประกอบด้วย ๑) โบสถ์โบราณ มีความยาว ๓ เส้น กว้าง ๒ เส้น ๑๐ วา มีพระประธานเก่าแก่ประดิษฐานอยู่ในอุโบสถ มีภาพวาดโบราณที่สวยงาม เป็นที่เคารพศรัทธาของชาวบ้าน และชุมชนในระแวกนั้นและบุคคลที่เข้ามาเยี่ยมชมท่องเที่ยวเชิงพุทธ ๒) เจดีย์หลวงปู่าม (หลวงปู่ามเป็นพระเถระรูปสำคัญที่ได้รับความเคารพของจังหวัดมหาสารคาม และเป็นอดีตเจ้าอาวาสวัดอัมพวนาราม) เจดีย์ตั้งสูงสง่าสวยงาม สร้างขึ้นเมื่อวันที่ ๑๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๙ มีความสำคัญสำหรับชาวบ้านหนองโก ชุมชนใกล้เคียง และนักท่องเที่ยว รวมทั้งผู้ที่เคารพศรัทธาหลวงปู่าม เพื่อมากราบไหว้บูชาขอพร ๓) สวนสมุนไพร วัดอัมพวนารามเป็นวัดที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นวัดที่ให้บริการด้านยาสมุนไพร จึงมีการปลูกสวนสมุนไพร มีทั้งปลูกตามแนวกำแพง และปลูกตามพื้นที่ว่างภายในวัดให้เกิดประโยชน์ เพื่อเป็นศึกษาเราเรียนแก่ชาวบ้านและผู้สนใจเกี่ยวกับพืชสมุนไพร ๔) ห้องปฎิยาสมุนไพร เป็นห้องที่ใช้ในการปฎิยาสมุนไพรและจัดเก็บยาสมุนไพร จบฤดูกาลรวมทั้งใช้เป็นห้องในการถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านยาสมุนไพรให้กับผู้สูงอายุ นักท่องเที่ยว และผู้สนใจเข้ามาศึกษาเรียนรู้

๒.๖.๒ วัดกลางเชียงยืน

๑. ที่ตั้ง : วัดกลางเชียงยืน เป็นวัดราษฎร์ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย ตั้งอยู่ที่หมู่ที่ ๔ ตำบลเชียงยืน อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดมหาสารคาม ๔๔๑๖๐

๒. การเดินทาง : การเดินทางไปวัดกลางเชียงยืน โดยทางหลวงจังหวัดหมายเลข ๒๑๕๒ ตำบลเชียงยืน อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม

๓. บริบทพื้นที่วิจัย : อยู่ใจกลางตัวเมืองเชียงยืน มีพื้นที่ขนาดใหญ่ รายล้อมไปด้วยต้นไม้ใหญ่เก่าแก่หลายชนิดให้ความร่มรื่นเย็นสบายตลอดทั้งปี มีศาสนสถานที่เพียบพร้อมในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา การปฏิบัติธรรมและกิจกรรมสำคัญของชุมชน อีกทั้งยังมีจุดเช็กอินสำคัญภายในวัด เช่น ซุ้มใหญ่ พระพุทธรูปเก่าแก่ที่ประดิษฐานภายในโบสถ์ แหล่งเรียนรู้ต้นไม้พูดได้ เป็นต้น

๓. ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการสิ่งแวดล้อม : สิ่งสำคัญในวัดประกอบด้วย อุโบสถที่สวยงาม ศาลาที่มีศิลปงดงาม เสนาสนะที่เป็นระเบียบเรียบร้อย การจัดวางผังวัดที่เหมาะสม การตกแต่งภูมิทัศน์ที่สวยงาม มีอาคารสถานที่สำหรับใช้ในการจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาและกิจกรรมทางสังคม และยังเป็นที่ตั้งของโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลเชียงยืน โดยได้มีการทำกิจกรรมเกี่ยวกับผู้สูงอายุเป็นประจำ รวมทั้งกิจกรรมการท่องเที่ยวสำหรับผู้สูงอายุด้วย

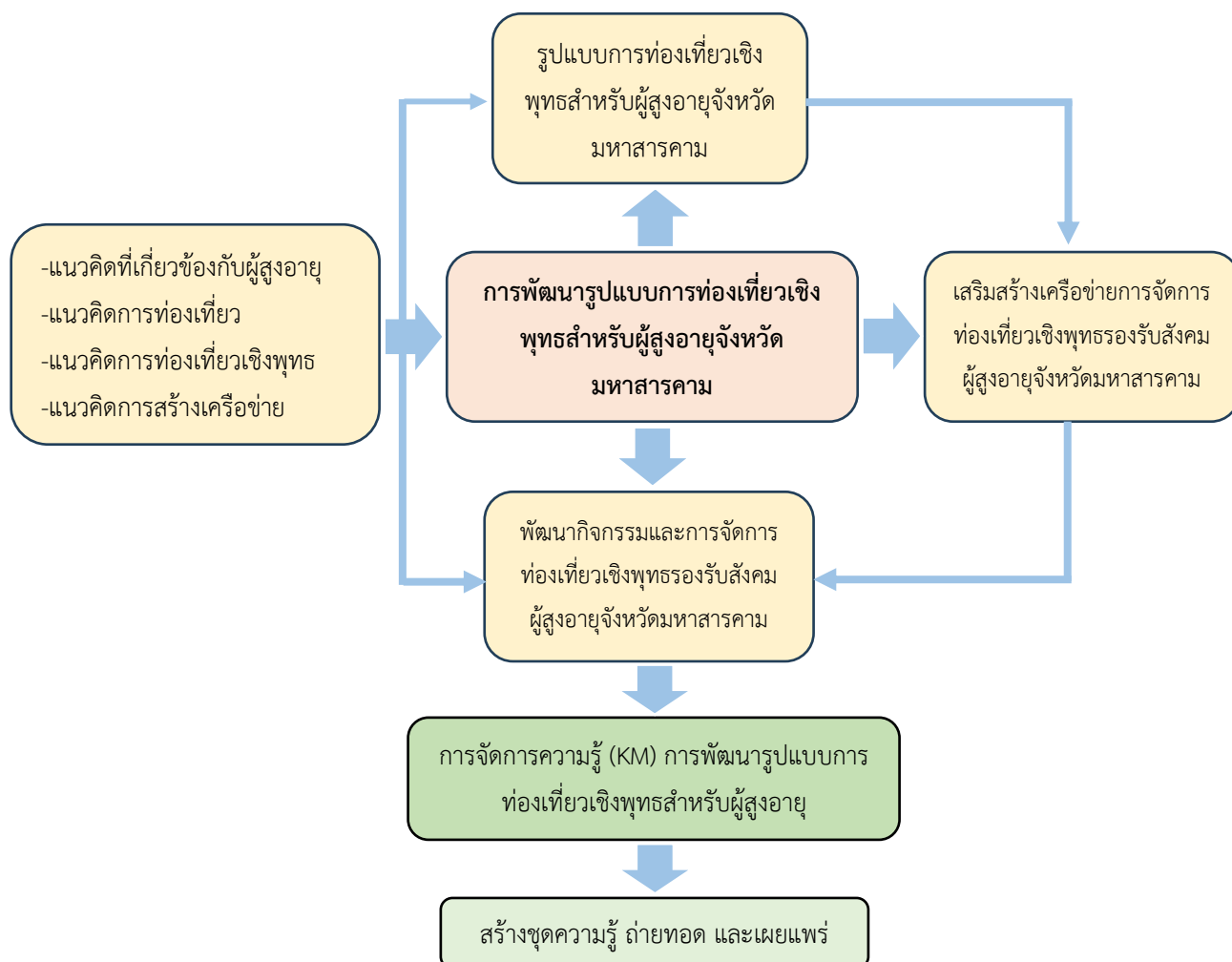
๔. ปัจจัยการพื้นฐานด้านการท่องเที่ยววัดกลางเชียงยืน : การท่องเที่ยวของวัดกลางเชียงยืน มีหลายปัจจัยที่มีผลต่อการท่องเที่ยวของวัด โดยปัจจัยที่มีความโดดเด่นมี สรุปได้ดังนี้^{๗๖}

- ๑) อุโบสถที่มีความสวยงาม เพราะเป็นโบสถ์เก่าแก่ ศิลปะดั้งเดิมที่หาดูได้ยาก
- ๒) ศาลาที่สามารถทำกิจกรรมได้หลากหลาย มีรูปภาพกิจกรรมที่อยู่ในศาลาที่ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ชอบมาศึกษา เนื่องจากทางวัดยังไม่มีศาลาหลังใหม่ไว้รองรับการจัดกิจกรรมจึงใช้ศาลาหลังปัจจุบันทำกิจกรรมทุกอย่างที่จัดขึ้น แต่ปัจจุบันกำลังก่อสร้างศาลาปฏิบัติธรรมหลังใหม่
- ๓) ความร่มรื่นของวัด มีต้นไม้ใหญ่มากมายให้หลบแดด ภายในวัดจึงแทบจะไม่มีพื้นที่ที่ร้อนเกินไป
- ๔) มุมสงบเหมาะแก่การพักผ่อนหย่อนใจสำหรับผู้สูงอายุ เพราะทั่วทั้งวัดนั้นร่มรื่น มีศาลาเล็ก ๆ ประจําอยู่ใต้ต้นไม้หลายจุดในวัด
- ๕) วัดมีธรรมชาติที่งดงาม เพราะต้นไม้ใหญ่เก่าแก่หลายต้นที่ทางวัดอนุรักษ์ไว้ รวมถึงการตกแต่งภูมิทัศน์รอบวัด
- ๖) ต้นไม้ใหญ่มากมายทำให้บรรยากาศร่มรื่น เพราะต้นไม้ช่วยลดความร้อนจากแสงแดดลงได้เยอะ และปล่อยออกซิเจนบริสุทธิ์ออกมาตลอด
- ๗) เสนาสนะที่สวยงาม เพราะเป็นศิลปะสมัยโบราณ สร้างด้วยความปราณีตจากช่างฝีมือดีในสมัยนั้น
- ๘) ศูนย์พัฒนาผู้สูงอายุภายในวัด เป็นโรงเรียนสอนผู้สูงอายุทำกิจกรรมต่างๆ เช่น การทำมาลัยกร ฝ้ายขาม้า เกี๊ยวนาค กาลพฤกษ์ ตุ้ง ดอกไม้จัน
- ๙) โรงเรียนผู้สูงอายุ โดยครูจิตอาสาพาผู้สูงอายุพัฒนาตนเอง เช่น กิจกรรมกลุ่ม ย้อมผ้าจากใบไม้ เปลือกไม้
- ๑๐) ศูนย์ส่งเสริมอาชีพในชุมชน สอนผู้สูงอายุให้พัฒนาผลิตภัณฑ์ต่างๆออกมาจำหน่าย เช่น ตุ้ง กาลพฤกษ์ ดอกไม้จันจากหลอดเตอรี น้ำหอมสมุนไพร อาหาร
- ๑๑) กิจกรรมทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรม เช่น ทำบุญตักบาตร งานเทศกาล บุญประเพณีตลอดทั้งปี โดยการนำของพระสงฆ์ที่พาญาติโยมทำกิจกรรมอย่างสม่ำเสมอ

^{๗๖} ข้อมูลสังเคราะห์จากการสำรวจบริบทพื้นที่วัดกลางเชียงยืน, (๒๗ มกราคม ๒๕๖๗).

๒.๗ กรอบแนวคิดในการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “การพัฒนาแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม” โดยมีกรอบแนวคิดและความเชื่อมโยงของโครงการวิจัย ดังนี้

แผนภาพที่ ๑ กรอบแนวคิดในการวิจัย

งานวิจัยการพัฒนาแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม โดยใช้แนวคิดในการวิจัย ๔ แนวคิด คือ แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ แนวคิดการท่องเที่ยว แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงพุทธ และแนวคิดการสร้างเครือข่าย โดยมีกรอบการศึกษา ๓ ประเด็น คือ การศึกษารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม ยกระดับไปสู่การพัฒนา กิจกรรม และการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม พร้อมทั้งการเสริมสร้างเครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม หลังจากนั้นจึงนำผลการวิจัยมาใช้ในการจัดการความรู้ (KM) การพัฒนาแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ เพื่อสร้างชุดความรู้ การใช้ประโยชน์ การถ่ายทอด และเผยแพร่ผลการวิจัย

บทที่ ๓

ระเบียบวิธีวิจัย

การดำเนินงานวิจัยเรื่อง “การจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมของชุมชนฐานรากในอำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม” ซึ่งเป็นงานวิจัยแบบผสมวิธี งานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้วิธีการสำรวจ สัมภาษณ์ และสนทนากลุ่มกับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง งานวิจัยเชิงปริมาณด้วยวิธีการแจกแบบสอบถาม และการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) ในพื้นที่วิจัย โดยร่วมดำเนินการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธ โดยเนื้อหาในบทนี้จะได้กล่าวถึงวิธีดำเนินการวิจัย ซึ่งจำแนกเนื้อหาที่เกี่ยวข้องออกเป็น ๗ ส่วน ดังนี้

- ๓.๑ รูปแบบการวิจัย
- ๓.๒ พื้นที่การวิจัย
- ๓.๓ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ
- ๓.๔ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
- ๓.๕ การเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
- ๓.๖ การวิเคราะห์ข้อมูล
- ๓.๗ สรุปกระบวนการวิจัย

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

ในงานวิจัยนี้ใช้รูปแบบการแบบผสมวิธี คือ การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) การวิจัยเชิงปริมาณ และการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) โดยมีขั้นตอนการวิจัยดังนี้

๓.๑.๑ รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ

การวิจัยเชิงคุณภาพที่มุ่งเน้นการเก็บข้อมูลในพื้นที่วิจัย ๔ วิธีการ ดังนี้

- ๑) การสำรวจบริบทพื้นที่ ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงสำรวจบริบทพื้นที่วิจัย โดยมุ่งเน้นสำรวจข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับบริบทผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม บริบทด้านการท่องเที่ยววิถีพุทธในจังหวัดมหาสารคาม และแนวทางการขับเคลื่อนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธจังหวัดมหาสารคาม เป็นต้น ซึ่งจะทำให้ได้ข้อมูลด้านผู้สูงอายุและการท่องเที่ยวเชิงพุทธในจังหวัดมหาสารคาม

๒) การสัมภาษณ์ โดยการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่มีความเกี่ยวข้อง กับประเด็นการวิจัย รวมทั้งสิ้นจำนวน ๒๓ รูป/คน โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เป็นรายบุคคล เพื่อให้ผู้ถูก สัมภาษณ์มีอิสระในการให้ข้อมูล แล้วนำข้อมูลมารวบรวม เรียบเรียง วิเคราะห์ และสังเคราะห์ข้อมูล

๓) สันทนากลุ่ม การจัดกิจกรรมสันทนากลุ่มเป็นกระบวนการมีส่วนร่วมใน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การร่วมกันวิเคราะห์ข้อมูลและเสนอแนะเพื่อพัฒนางานวิจัยและออกแบบการ นำนงานวิจัยไปใช้ให้สอดคล้องกับชุมชน ในงานวิจัยนี้กำหนดการสันทนากลุ่ม ๒ ครั้ง ครั้งที่ ๑ สันทนา ในประเด็น ๒ ประเด็นหลัก คือ ประเด็นแรกรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัด มหาสารคาม ประเด็นที่สองพัฒนากิจกรรมและการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุ จังหวัดมหาสารคาม ส่วนสันทนาครั้งที่ ๒ มุ่งสันทนาสองประเด็น คือ ประเด็นแรกการเสริมสร้าง เครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม ประเด็นที่สองการ พัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม

๔) การสัมมนา โดยการจัดสัมมนาเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยว เชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม” เพื่อนำเสนอผลการวิจัย การมีส่วนร่วมในกระบวนการ ตรวจสอบผลการวิจัย การวิพากษ์วิจารณ์ และรับฟังข้อเสนอแนะจากการสัมมนาเพื่อนำมาเป็น ข้อมูลพัฒนางานวิจัยให้มีคุณภาพมากยิ่งขึ้น

๓.๑.๒ รูปแบบการวิจัยเชิงปริมาณ

รูปแบบการเก็บรวบรวมข้อมูลวิจัยเชิงปริมาณในงานวิจัยนี้ โดยการเก็บข้อมูลจาก ผู้สูงอายุในจังหวัดมหาสารคาม ๑๓ อำเภอ จากผู้ที่มีอายุตั้งแต่ ๖๐ ปี ขึ้นไป ที่อยู่ในจังหวัด มหาสารคามทั้งหมด จำนวน ๑๙๔,๑๔๑ คน โดยใช้การคำนวณด้วยสูตรของ Taro Yamane

$$n = \frac{N}{1+Ne^2}$$

กำหนดให้

n แทน ขนาดของกลุ่มตัวอย่างที่ต้องการ

N แทน จำนวนประชากร

e แทน ความคลาดเคลื่อนของการสุ่มตัวอย่าง (5%)

แทนค่าในสูตร

$$n = \frac{194,141}{1+ 194,141 (0.05)^2}$$

$$n = 399.18$$

สรุปจำนวนกลุ่มตัวอย่างที่ได้จากการคำนวณ จำนวน ๓๙๙.๑๘ คน เนื่องจาก ไม่ใช่จำนวนเต็มผู้วิจัยจึงปัดขึ้นในการดำเนินการเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างเป็นจำนวน ๔๐๐ คน เพื่อให้เป็นจำนวนเต็ม โดยได้มีการออกแบบสอบถามเพื่อให้ทราบความคิดเห็นของผู้สูงอายุที่มีต่อ

การท่องเที่ยวเชิงพุทธ นำข้อมูลมาจัดลำดับวัดที่ผู้สูงอายุนิยมไปท่องเที่ยว รวมทั้งปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจมาท่องเที่ยวเชิงพุทธของผู้สูงอายุ นำข้อมูลในเชิงปริมาณมาใช้วิเคราะห์เพื่อพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุอย่างมีประสิทธิภาพ และสอดคล้องกับความต้องการของผู้สูงอายุ

๓.๑.๓ รูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นการออกแบบกิจกรรมการวิจัยในพื้นที่วิจัย โดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมกับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ โดยมีการสร้างกระบวนการและกิจกรรมให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องได้มีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัย ๖ ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ ๑ การมีส่วนร่วมศึกษาและวิเคราะห์ปัญหา : โดยใช้กระบวนการวิจัยที่เน้นการมีส่วนร่วมในการศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับบริบทของพื้นที่วิจัย ประกอบด้วย ๖ วิธีการ คือ การสำรวจ การรวบรวมข้อมูล การจัดทำฐานข้อมูล วิเคราะห์ และสังเคราะห์ข้อมูล หลังจากนั้นจึงนำข้อมูลที่ได้มารวบรวมพร้อมทั้งจัดทำเป็นฐานข้อมูลของพื้นที่วิจัย แล้วนำมาใช้ในการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล เพื่อจัดลำดับความสำคัญปัญหาและผลกระทบ การแยกแยะประเด็นปัญหาประเด็นที่เป็นโอกาสในการพัฒนา ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับกลไกที่จะนำมาใช้ขับเคลื่อนในการจัดการท่องเที่ยว พร้อมทั้งวิเคราะห์แนวโน้มสถานการณ์ท่องเที่ยวของผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม และวิเคราะห์กระบวนการสร้างความร่วมมือ พร้อมทั้งการวิเคราะห์แนวทางการจัดการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ เป็นต้น เพื่อนำมาใช้เป็นข้อมูลสำคัญประกอบการจัดทำแผนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธจังหวัดมหาสารคาม

ขั้นตอนที่ ๒ การร่วมวางแผนปฏิบัติการ : โดยกระบวนการวางแผนการดำเนินงานร่วมกันของคณะวิจัย ชุมชน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง หลังจากที่ได้ข้อมูลจากการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลในขั้นตอนที่ ๑ แล้วนำข้อมูลที่ได้มานำเสนอเพื่อให้ผู้เกี่ยวข้องได้รับรู้ร่วมกัน จากนั้นจึงร่วมกันแสดงความคิดเห็นในประเด็นที่เกี่ยวกับ “การพัฒนาแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม” โดยกำหนดหลักการ วัตถุประสงค์ วิธีการ เครื่องมือ ทรัพยากร แนวทางในการดำเนินงาน ขั้นตอนการดำเนินงาน กลไกขับเคลื่อน รวมทั้งออกแบบกิจกรรมและโครงการขึ้นมารองรับแผนการปฏิบัติงาน เพื่อให้ยึดโยงกับศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวและกระบวนการมีส่วนร่วม รวมทั้งการประเมินผลการดำเนินงาน ซึ่งมีการดำเนินการจัดทำแผน ๕ ขั้นตอน ดังนี้

๑) การจัดทำร่างแผนการดำเนินงาน : โดยขั้นตอนการจัดทำแผนจะเริ่มจากการนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาวิเคราะห์มานำเสนอให้กับผู้เกี่ยวข้องได้รับทราบข้อมูลที่แท้จริงร่วมกัน จากนั้นจึงกำหนดประเด็นที่จะใช้ในการจัดทำแผน โดยพิจารณาศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธ

๒) การพัฒนาแผนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ : หลังจากที่ได้ร่วมกันจัดทำบรูว์แล้ว นำเสนอต่อที่ประชุม เพื่อให้ร่วมกันพิจารณาพิจารณาแผนการดำเนินงาน และเสนอแนะ เพื่อพัฒนาแผนการดำเนินงานให้มีประสิทธิภาพและสามารถนำมาใช้ได้จริงตามบริบทของผู้สูงอายุและแหล่งท่องเที่ยว รวมทั้งสอดคล้องกับสถานการณ์ท่องเที่ยว ซึ่งเป็นกระบวนการพัฒนาแผนการดำเนินงานครั้งที่ ๑

๓) นำแผนที่ปรับปรุงเสนอต่อที่ประชุม : เพื่อให้ร่วมในการตรวจสอบแผนการดำเนินงาน และรับรู้แผนการดำเนินงานร่วมกัน โดยเปิดโอกาสให้มีการเสนอแนะเพิ่มเติม เพื่อให้ได้แผนปฏิบัติการพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม

๔) พัฒนาแผนการดำเนินงานครั้งที่ ๒ : หลังจากที่ได้รับข้อเสนอแนะมาพัฒนาอีกครั้ง หลังจากนั้นจึงนำแผนเสนอต่อตัวแทนผู้เกี่ยวข้องในพื้นที่วิจัยเพื่อให้ร่วมกันตรวจสอบแผนการดำเนินงาน ร่วมกันกำหนดกลไกและขั้นตอนการนำไปใช้

๕) สร้างการรับรู้แผนร่วมกัน : หลังจากทีกระบวนการจัดทำแผนและพัฒนาแผนเสร็จสิ้นแล้ว จึงเผยแพร่แผนการดำเนินงานเพื่อให้ผู้เกี่ยวข้องได้รับรู้และเข้าใจแผนการดำเนินงาน รวมทั้งกระบวนการดำเนินงานให้เป็นไปในแนวทางเดียวกัน และการเตรียมความพร้อมดำเนินการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุในจังหวัดมหาสารคาม

ขั้นตอนที่ ๓ การมีส่วนร่วมปฏิบัติการ : โดยดำเนินการแบบมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนที่มีความเกี่ยวข้องในพื้นที่วิจัยและผู้สูงอายุ โดยดำเนินการให้เป็นไปตามขั้นตอนและแผนปฏิบัติงานที่ร่วมกันจัดทำไว้แล้ว เพื่อร่วมกันดำเนินการทดลองจัดกิจกรรมท่องเที่ยวและพัฒนากระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม ได้แก่ การจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวสำหรับผู้สูงอายุ การพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวสำหรับผู้สูงอายุ การปรับบริบทพื้นที่วัดให้เหมาะสมกับการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวสำหรับผู้สูงอายุ ปรับภูมิสถาปัตย์รองรับการท่องเที่ยวสำหรับผู้สูงอายุ (โครงสร้างพื้นฐาน สิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับผู้สูงอายุ การจัดการพื้นที่ท่องเที่ยว และการปรับปรุงทัศนียภาพ) รวมทั้งพัฒนาศักยภาพผู้สื่อความหมายและบุคลากรในแหล่งท่องเที่ยวให้เข้าใจการบริการนักท่องเที่ยวกลุ่มผู้สูงอายุอย่างเหมาะสม

ขั้นตอนที่ ๔ วิเคราะห์ประโยชน์และความคุ้มค่าการจัดการท่องเที่ยวสำหรับผู้สูงอายุ : พื้นที่วิจัยมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์จากการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธ การมีส่วนร่วมรับรู้ข้อมูล กระบวนการดำเนินงาน และผลจากการดำเนินงาน เพื่อให้เกิดความภาคภูมิใจในการดำเนินงานร่วมกัน การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ที่พึงได้จากการพัฒนาหรือรับผลประโยชน์อันเกิดจากการพัฒนาการท่องเที่ยวทั้งด้านวัตถุและจิตใจ โดยวิเคราะห์คุณค่า ประโยชน์ และความคุ้มค่าที่เกิดขึ้นจากการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ

ขั้นตอนที่ ๕ การติดตามประเมินผล : ผู้เกี่ยวข้องในพื้นที่วิจัยมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลการดำเนินงาน เพื่อให้มีส่วนร่วมในการรับรู้การดำเนินงานและประเมินผลการดำเนินงานร่วมกัน ทำให้แหล่งท่องเที่ยวมีส่วนร่วมรับรู้ผลการดำเนินงาน ประสิทธิภาพในการดำเนินงาน ร่วมประเมินจุดเด่น จุดด้อย และจุดที่ควรพัฒนาเพื่อพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

ขั้นตอนที่ ๖ ทบทวน/จัดการความรู้การท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ และเผยแพร่ความรู้ร่วมกัน : เปิดเวทีสาธารณะให้ได้ร่วมกันทบทวนกระบวนการดำเนินงานและการจัดการความรู้ เพื่อร่วมสร้างชุดความรู้ร่วมกัน จากนั้นคณะวิจัยสรุปองค์ความรู้จากการจัดการความรู้แล้วเสนอต่อชุมชนเพื่อร่วมกันตรวจสอบอีกครั้ง แล้วจัดสัมมนาคืนความรู้ให้กับชุมชนเพื่อสร้างกระบวนการรับรู้และเข้าใจร่วมกัน โดยพัฒนาผลการวิจัย ๔ ส่วน ดังต่อไปนี้ ๑) การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวต้นแบบด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ ๒) เครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม ๓) กระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม และ ๔) รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม

สรุป กระบวนการวิจัยครั้งนี้มุ่งเน้นกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยมีพันธกิจเพื่อพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม เพื่อให้ผู้เกี่ยวข้องในแหล่งท่องเที่ยวมีส่วนร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมออกแบบ ร่วมดำเนินการ ร่วมแก้ปัญหา ร่วมติดตามประเมินผล และร่วมรับผลที่เกิดจากการดำเนินการ รวมทั้งการทบทวนการดำเนินการจัดการความรู้และเผยแพร่ความรู้ โดยมุ่งเน้นกิจกรรมการมีส่วนร่วมพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม

๓.๒ พื้นที่วิจัย

ในวิจัยนี้ได้กำหนดพื้นที่วิจัยในจังหวัดมหาสารคามที่มีคุณลักษณะสอดคล้องกับเหตุผลการคัดเลือกพื้นที่วิจัย ซึ่งได้กำหนดไว้ในขอบเขตด้านพื้นที่วิจัย ๖ ประการ ดังนี้

- ๑) เป็นพื้นที่ที่มีต้นทุนด้านแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธ
- ๒) เป็นพื้นที่ที่มีคณะสงฆ์ให้การส่งเสริมด้านการท่องเที่ยวเชิงพุทธ
- ๓) เป็นพื้นที่ที่ขาดการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุ
- ๔) เป็นพื้นที่ที่ผู้เกี่ยวข้องตระหนักถึงคุณค่าของการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ
- ๕) เป็นพื้นที่ที่สามารถพัฒนาต่อยอดการท่องเที่ยวเพื่อเป็นต้นแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุได้

๖) เป็นพื้นที่ท่องเที่ยวในวัดที่มีอัตลักษณ์ด้านการท่องเที่ยวแตกต่างกัน

เมื่อพิจารณาจากเหตุผลในการคัดเลือกพื้นที่วิจัยดังกล่าวแล้ว คณะวิจัยจึงได้ออกสำรวจพื้นที่วิจัยที่มีคุณลักษณะสอดคล้องกับเหตุผลทั้ง ๖ ประการ จึงได้กำหนดพื้นที่วิจัยออกเป็น ๒ แห่ง คือ ๑) วัดอัมพวนาราม บ้านหนองโก ตำบลแพง อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม และ ๒) วัดกลางเขิงย่น อำเภอเขิงย่น จังหวัดมหาสารคาม

๓.๓ ประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ในงานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยแบบผสมวิธี จึงจำแนกประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลสำคัญออกเป็น ๒ ส่วน ดังนี้

๑. กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รูปแบบงานวิจัยเชิงคุณภาพได้มีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญโดยใช้วิธีการสัมภาษณ์ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ จำแนกออกเป็น ๖ กลุ่ม ดังนี้

(๑) เจ้าอาวาสหรือตัวแทนเจ้าอาวาส ๒ วัด	จำนวน ๒ รูป
(๒) ตัวแทนกรรมการวัด ๒ วัด วัดละ ๒ คน	จำนวน ๔ คน
(๓) นักท่องเที่ยวสูงอายุ ๒ วัด วัดละ ๕ คน	จำนวน ๑๐ รูป
(๔) ผู้สื่อความหมายการท่องเที่ยว ๒ วัด วัดละ ๒ คน	จำนวน ๔ คน
(๕) นักวิชาการทางพระพุทธศาสนา	จำนวน ๒ รูป/คน
(๖) ตัวแทนส่วนงานการท่องเที่ยวจังหวัดมหาสารคาม	จำนวน ๑ คน

รวมผู้ให้สัมภาษณ์ทั้งสิ้น จำนวน ๒๓ รูป/คน

๒. ประชากร/กลุ่มตัวอย่าง รูปแบบงานวิจัยเชิงปริมาณได้มีการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามกลุ่มผู้สูงอายุในจังหวัดมหาสารคาม ๑๓ อำเภอ จากประชากรผู้สูงอายุทั้งหมด ๑๙๔,๑๔๑ คน โดยใช้สูตรคำนวณของ Taro Yamane ทำให้ได้กลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๓๙๙.๑๘ คน แต่ผู้วิจัยดำเนินการเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างจำนวน ๔๐๐ คน เพื่อให้เป็นจำนวนเต็ม

๓.๔ เครื่องมือการวิจัย

เนื่องจากงานวิจัยนี้เป็นวิจัยแบบผสมวิธี คือ งานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) งานวิจัยเชิงปริมาณ และการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) งานวิจัยนี้จึงมีส่วนที่เกี่ยวข้องกับเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ๒ ส่วน คือ การสร้างเครื่องมือวิจัยและเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ดังนี้

๓.๔.๑ การสร้างเครื่องมือวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ได้มีการสร้างและตรวจสอบเครื่องมือวิจัย เพื่อให้มีความถูกต้องและสอดคล้องกับประเด็นการวิจัย รวมทั้งเพื่อให้มีความเหมาะสมกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ สามารถนำไปใช้ในการเก็บข้อมูลได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีการสร้างและตรวจสอบเครื่องมือวิจัย ๖ ขั้นตอน ดังต่อไปนี้

๑. กำหนดประเด็นของเครื่องมือ : โดยให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย เพื่อนำมาเป็นฐานข้อมูลกำหนดประเด็นเนื้อหาในการตั้งคำถามวิจัย

๒. การออกแบบสัมภาษณ์/สอบถาม : โดยกำหนดประเด็นหลักและประเด็นรองในการสัมภาษณ์/สอบถาม เพื่อให้เกิดความสะดวกในการรวบรวมและเรียบเรียงข้อมูล

๓. การจัดทำร่างเครื่องมือวิจัย : โดยการจัดทำร่างเครื่องมือให้สอดคล้องและสัมพันธ์กับประเด็นเนื้อหาหลักของการวิจัย

๔. ตรวจสอบเครื่องมือวิจัย : การตรวจสอบเครื่องมือวิจัยโดยนำร่างเครื่องมือวิจัยส่งให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความถูกต้องของประเด็น และความเหมาะสมของเนื้อหา โดยมีผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือวิจัยจำนวน ๓ ท่าน

๕. ปรับปรุงแก้ไขเครื่องมือวิจัย : หลังจากที่ได้ผู้เชี่ยวชาญช่วยตรวจเครื่องมือวิจัยแล้ว จึงนำเครื่องมือวิจัยกลับมาแก้ไขตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญ

๖. ตรวจสอบจริยธรรมการวิจัย : นำเครื่องมือวิจัยส่งสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ เพื่อตรวจสอบจริยธรรมการวิจัย และรับรองการนำเครื่องมือวิจัยไปใช้โดยไม่ขัดจริยธรรมการวิจัย และนำมาปรับปรุงตามคำแนะนำของคณะกรรมการตรวจสอบจริยธรรมการวิจัย

๓.๔.๒ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

๑. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเชิงคุณภาพ

๑) แบบสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์ (Interviews) โดยใช้การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยแบบสัมภาษณ์จำแนกออกเป็น ๕ ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลส่วนตัวของผู้ให้สัมภาษณ์

ส่วนที่ ๒ สัมภาษณ์ประเด็นที่เกี่ยวกับรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม

ส่วนที่ ๓ สัมภาษณ์ในประเด็นที่เกี่ยวกับพัฒนาการกิจกรรมและการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม

ส่วนที่ ๔ สัมภาษณ์ประเด็นที่เกี่ยวกับเสริมสร้างเครือข่ายการจัดการ
ท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม

ส่วนที่ ๕ ข้อเสนอแนะ ซึ่งเป็นข้อมูลให้ผู้ให้สัมภาษณ์ต้องการเสนอแนะ
เพิ่มเติมจากประเด็นที่นอกเหนือจากการให้สัมภาษณ์ไปแล้ว

๒) แบบการสนทนากลุ่ม (Focus Group)

การสนทนากลุ่ม (Focus Group) ร่วมกับตัวแทนกลุ่มผู้ให้ข้อมูลคนสำคัญ
(key informant) และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยมีการสนทนากลุ่ม ๒ ครั้ง ได้ออกแบบประเด็นเนื้อหา
ในการสนทนากลุ่ม ดังนี้ ครั้งที่ ๒ สนทนาในประเด็น ๒ ประเด็นหลัก ประเด็นแรก คือ รูปแบบการ
ท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม (สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ข้อที่ ๑) ประเด็นที่
สอง คือ พัฒนากิจกรรมและการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม
(สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ข้อที่ ๒) ส่วนครั้งที่ ๒ สนทนาในประเด็นแรก คือ การเสริมสร้างเครือข่าย
การจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม (สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ข้อ
ที่ ๓) ประเด็นที่สอง คือ การพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม
(สอดคล้องกับข้อโครงการวิจัยเพื่อร่วมกันตรวจสอบและสรุปองค์ความรู้จากการวิจัย)

๒. เครื่องมือที่ใช้ในงานวิจัยเชิงปริมาณ

เครื่องมือที่ใช้ในงานวิจัยเชิงปริมาณในงานวิจัยนี้ใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือใน
การเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อให้ทราบถึงความต้องการของผู้สูงอายุในการท่องเที่ยวเชิงพุทธ ปัจจัยที่ทำให้
ให้ผู้สูงอายุตัดสินใจเข้ามาท่องเที่ยวในวัดแต่ละแห่ง รวมทั้งการสอบถามแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธยอด
นิยมของผู้สูงอายุในจังหวัดมหาสารคาม เพื่อนำมาใช้ประกอบการวิจัย การพัฒนารูปแบบและ
กิจกรรมการท่องเที่ยวให้สอดคล้องกับกลุ่มผู้สูงอายุ

๓. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยคณะวิจัยเข้าไปดำเนินการวิจัยแบบมี
ส่วนร่วมกับผู้เกี่ยวข้องในพื้นที่วิจัย เพื่อพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัด
มหาสารคาม โดยกำหนดชุดกิจกรรมการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ๓ ระยะ ดังนี้

๑) กิจกรรมการวิจัยระยะที่ ๑ การเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับรูปแบบการ
ท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม ๔ กิจกรรม ได้แก่ (๑) การศึกษาและวิเคราะห์
ข้อมูล (๒) ประเมินผลกระทบ (๓) จัดลำดับความสำคัญของปัญหาการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับ
ผู้สูงอายุ และ (๔) ศึกษาวิเคราะห์ระบบกลไกการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธ

๒) กิจกรรมการวิจัยระยะที่ ๒ การพัฒนากิจกรรมและการจัดการท่องเที่ยว
เชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม กิจกรรมการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของผู้
ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในแหล่งท่องเที่ยวและสนทนากลุ่ม โดยมุ่งเน้นการวิจัยแบบมีส่วนร่วมในประเด็น

พัฒนากิจกรรมและการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม โดยได้กำหนดกิจกรรมการวิจัยออกเป็น ๖ กิจกรรม ได้แก่ (๑) การจัดทำแผนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม (๒.)ออกแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม (๓) จัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม (๔) ประเมินผลจากการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ (๕) ปรับปรุงและพัฒนาวัดต้นแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ และ (๖) พัฒนากิจกรรมและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ

๓) กิจกรรมการวิจัยระยะที่ ๓ การเสริมสร้างเครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม โดยมีกิจกรรมการดำเนินงานวิจัย ๕ กิจกรรม ได้แก่ (๑) การทบทวนแนวทางปฏิบัติที่ดี (๒) การถ่ายทอด/ส่งต่อความรู้และนวัตกรรม (๓) ส่งเสริมแหล่งเรียนรู้ต้นแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ (๔) การสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ และ (๕) กิจกรรมการเรียนรู้และพัฒนาต่อยอดจากงานวิจัย

๓.๕ การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในส่วนของการเก็บรวบรวมข้อมูลและการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในพื้นที่วิจัย โดยได้กำหนดขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูลไปพร้อมกับดำเนินการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมตลอดโครงการวิจัย โดยจำแนกออกเป็น ๓ ระยะ ประกอบด้วย ดังนี้

ระยะที่ ๑ เก็บรวบรวมข้อมูลรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม

๑. ขั้นการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูล

การเก็บข้อมูลในขั้นการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้วิธีการสำรวจ สัมภาษณ์แบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และสนทนากลุ่ม เพื่อศึกษา/วิเคราะห์ข้อมูลการท่องเที่ยวเชิงพุทธ วิเคราะห์ทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงพุทธ วิเคราะห์ปัจจัยส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ สภาพปัญหาและผลกระทบของการท่องเที่ยวเชิงพุทธ ระบบกลไกการจัดการวัดเพื่อรองรับการท่องเที่ยวเชิงพุทธ วิเคราะห์แนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ และสรุปองค์ความรู้รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม

๒. ขั้นประเมินผลกระทบ

การประเมินผลกระทบโดยใช้วิธีการสำรวจ สัมภาษณ์แบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญและสนทนากลุ่ม โดยมุ่งประเมินปัญหาที่มีผลกระทบจากการท่องเที่ยว จัดกลุ่มปัญหา การประเมินระดับความหนักหรือเบาของผลกระทบ การประเมินสภาวะแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยว และประเมินศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ

๓. ขึ้นจัดลำดับความสำคัญของปัญหาการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ

เมื่อวิเคราะห์ระดับของปัญหาตามผลกระทบแล้ว นำปัญหามาจัดลำดับความสำคัญ โดยจัดกิจกรรมสนทนากลุ่มจากตัวแทนกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อให้ร่วมกันประเมินว่าปัญหาใดเป็น ปัญหาหลักที่ควรจัดการเร่งด่วน จากนั้นจึงจัดลำดับแนวโน้มของปัญหาที่จะมีผลกระทบ และการ จัดลำดับความสำคัญของปัญหาด้านการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ

๔. ขึ้นศึกษาวิเคราะห์ระบบกลไกการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธ

เมื่อจัดลำดับความสำคัญของปัญหาแล้ว จึงร่วมกันศึกษาและวิเคราะห์ระบบกลไก ขับเคลื่อนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ วิเคราะห์ปัจจัยเอื้อและปัจจัยเสี่ยงที่มีต่อการ ท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ และวิเคราะห์แนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ

ระยะที่ ๒ พัฒนากิจกรรมและการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุ จังหวัดมหาสารคาม

กระบวนการวิจัยในระยะที่ ๒ เป็นกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของผู้ที่มี ส่วนเกี่ยวข้องในแหล่งท่องเที่ยวและสนทนากลุ่มด้วย โดยมุ่งเน้นการวิจัยแบบมีส่วนร่วมในประเด็น พัฒนากิจกรรมและการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม

ประเด็นที่เกี่ยวกับการดำเนินการวิจัยระยะที่ ๒ จำแนกออกเป็น ๖ กิจกรรม คือ

๑) การจัดทำแผนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัด มหาสารคาม

๒) การออกแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัด มหาสารคาม

๓) การทดลองจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุ จังหวัดมหาสารคาม

๔) การประเมินผลจากการทดลองจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ สำหรับผู้สูงอายุ

๕) การปรับปรุงและพัฒนาวัดต้นแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับ ผู้สูงอายุ

๖) การพัฒนากิจกรรมและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับ ผู้สูงอายุ

กระบวนการดำเนินการวิจัยระยะที่ ๒ มุ่งเน้นกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมี ส่วนร่วมกับผู้สูงอายุ และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธ โดยมีกระบวนการดำเนินการ วิจัย ๖ ขั้นตอน

๑. การจัดทำแผนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม

๑) ขั้นวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการท่องเที่ยว วิเคราะห์ปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกที่มีผลต่อการท่องเที่ยว วิเคราะห์ปัจจัยเสี่ยงและปัจจัยเอื้อต่อการท่องเที่ยว เพื่อนำมาเป็นข้อมูลในการสร้างกรอบแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุและสอดคล้องกับบริบทของแหล่งท่องเที่ยว

๒) ขั้นสร้างกรอบแนวคิดเชิงกลไกและกระบวนการ การสังเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารที่เป็นแนวคิด/ทฤษฎี และข้อมูลที่สังเคราะห์จากการสำรวจ สัมภาษณ์ สนทนากลุ่ม และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม มาประมวลผลบูรณาการเพื่อสร้างกรอบแนวคิดเชิงกลไกและกระบวนการที่เหมาะสมกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ

๓) ขั้นตอนออกแบบแผนการดำเนินงาน กำหนดแผน (Plan) โดยผู้วิจัยและชุมชนร่วมกันจัดทำแผน “การพัฒนาารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม” โดยกระบวนการจัดทำแผนการดำเนินงานที่เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในแหล่งท่องเที่ยวและผู้สูงอายุ ตั้งแต่เริ่มสำรวจข้อมูลเพื่อจัดทำแผนการดำเนินงานแล้วนำมาใช้ในการจัดทำแผนฉบับร่าง การพัฒนาแผน การนำแผนเข้าสู่การประชาพิจารณ์ แล้วนำมาปรับปรุงพัฒนาแผนเพื่อให้ร่วมกันตรวจสอบความถูกต้องและเหมาะสมกับการนำไปใช้ในแหล่งท่องเที่ยว หลังจากนั้นจึงเผยแพร่เพื่อสร้างการรับรู้แผนการดำเนินงานร่วมกัน

๒. การออกแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม
ขั้นบูรณาการแผนงานสู่การดำเนินงาน หลังจากที่ได้ออกแบบแผนการดำเนินงานแล้ว นำมาบูรณาการเพื่อกำหนดแนวทางการนำไปสู่การปฏิบัติ โดยกำหนดรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ การออกแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ สร้างความเข้าใจในเชิงปฏิบัติการ กำหนดผู้รับผิดชอบ การจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ โดยสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานตามขั้นตอนและแผนปฏิบัติงาน

๓. จัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม โดยเน้นการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวสำหรับผู้สูงอายุในแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นพื้นที่วิจัยทั้ง ๒ แห่ง คือ ๑) วัดอัมพวันาราม บ้านหนองโก ตำบลแพ่ง อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดมหาสารคาม และ ๒) วัดกลางเชียงยืน อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดมหาสารคาม

๔. ประเมินผลจากการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ หลังจากที่ได้ดำเนินการตามแผนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุแล้ว จึงมีการประเมินผลการดำเนินงานร่วมกันระหว่างผู้วิจัยและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยได้มีการประเมินผลจากการทดลองท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุออกเป็น ๕ ส่วน คือ ๑) ประเมินผลกระทบจากการจัดการท่องเที่ยว ๒) ประเมินแผนการดำเนินงาน ๓) ประเมินกระบวนการดำเนินงาน ๔) ประเมินผลผลิต และ ๕) การประเมินผลลัพธ์ที่เกิดจากการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ

๕. ปรับปรุงและพัฒนาวัดต้นแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ หลังจากประเมินผลการดำเนินงานแล้ว นำผลจากการประเมินมาวิเคราะห์และปรับปรุงการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ รวมทั้งพัฒนากระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ ให้สอดคล้องกับบริบทชุมชนและวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว และสนองความต้องการนักท่องเที่ยวกลุ่มผู้สูงอายุได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น และจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ เพื่อยืนยันเป็นแนวทางการปฏิบัติที่ดี

๖. พัฒนากิจกรรมและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ โดยนำผลจากการประเมินมาใช้ในการพัฒนากิจกรรมและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุในแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธในพื้นที่วิจัยทั้ง ๒ แห่ง

ระยะที่ ๓ เสริมสร้างเครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุ จังหวัดมหาสารคาม

กระบวนการวิจัยในระยะที่ ๓ จะมุ่งเน้นกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมจัดการความรู้ด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ ซึ่งการวิจัยในระยะที่ ๓ มีการดำเนินงานวิจัยแบบมีส่วนร่วม ๕ ขั้นตอน ดังนี้

๑. ขึ้นทบทวนแนวทางปฏิบัติที่ดี หลังจากที่ได้ดำเนินการจัดการท่องเที่ยวเสริมสร้างเครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคามแล้ว ขั้นตอนต่อมาเป็นการร่วมกันทบทวนกระบวนการดำเนินงาน ผลการดำเนินงาน รวมทั้งปัญหาและอุปสรรคที่ได้ประสบในระหว่างการทำงานร่วมกัน เพื่อนำมาจัดทำแผนการจัดการความรู้ร่วมกัน โดยมุ่งเน้นการจัดการองค์ความรู้ที่เกิดจากผลการปฏิบัติจริง เพื่อให้แหล่งท่องเที่ยวมีแนวทางปฏิบัติที่ดีและเป็นแบบอย่างแหล่งท่องเที่ยวอื่นต่อไป

๒. ถ่ายทอด/ส่งต่อความรู้และนวัตกรรม หลังจากได้ดำเนินการจัดการความรู้และการจัดทำยุทธศาสตร์ชุมชนแล้ว ร่วมกันดำเนินการถ่ายทอด/ส่งต่อความรู้และนวัตกรรม ๓ ส่วน คือ ๑) การดำเนินงานในพื้นที่ คือ การจัดเวทีประชาคม สัมมนาวิชาการ รวมทั้งการจัดกิจกรรมอบรมเพื่อคืนความรู้ให้กับแหล่งท่องเที่ยวและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ๒) การเผยแพร่สาธารณะ ได้แก่ การผลิตสื่อ วัสดุทัศนียภาพ แผ่นพับ ข้อมูลสารสนเทศ รายงานการวิจัย และจัดทำหนังสือ เพื่อเผยแพร่องค์ความรู้จากการวิจัย และจัดทำข้อเสนอแนะเชิงนโยบายด้านการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวและผู้สูงอายุ ๓) นำผลการวิจัยมาใช้บูรณาการกับการจัดการเรียนการสอนในรายวิชาพระพุทธศาสนากับการพัฒนาที่ยั่งยืน สาขาวิชาพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์มหาสารคาม สร้างชุดนวัตกรรมความรู้ด้านพุทธวิถีการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธ

๓. ต้นแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ หลังจากส่งต่อและถ่ายทอดชุดความรู้แล้ว ดำเนินการจัดทำแหล่งเรียนรู้ต้นแบบวัดท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ จำนวน ๒ แห่ง เพื่อให้เกิดแหล่งเรียนรู้และพัฒนาศักยภาพด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ

๔. ขั้นการสร้างเครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ ดำเนินการขับเคลื่อนการสร้างเครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ ๓ ส่วน ประกอบด้วย ๑) การสร้างเครือข่ายเชิงระบบ คือ การขับเคลื่อนในเชิงระบบกลไก โดยสร้างระบบกลไกให้เป็นตัวขับเคลื่อนการสร้างเครือข่าย ๒) การสร้างเครือข่ายปฏิบัติการ คือ การขับเคลื่อนเครือข่ายเชิงปฏิบัติการ ได้แก่ การร่วมกันจัดกิจกรรม/โครงการขึ้นมารองรับเพื่อให้เกิดกระบวนการปฏิบัติการอย่างเป็นรูปธรรม พร้อมทั้งขยายกิจกรรมเชิงปฏิบัติการให้กว้างขึ้น ๓) การสร้างเครือข่ายแหล่งท่องเที่ยว โดยการสร้างเครือข่ายเชิงพื้นที่เชื่อมโยงกันของแหล่งท่องเที่ยว เพื่อให้เกิดความร่วมมือในการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ

๕. ขั้นการเรียนรู้และพัฒนาต่อยอด ในงานวิจัยนี้มีการดำเนินด้านการเรียนรู้และพัฒนาต่อยอด จำแนกออกเป็น ๒ ส่วน คือ การเรียนรู้/จัดการความรู้ (KM) และการพัฒนาต่อยอดจากงานวิจัย ตามรายละเอียดดังนี้

๑) การเรียนรู้/จัดการความรู้ (KM)

การสังเคราะห์องค์ความรู้จากการวิจัยเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ โดยงานวิจัยนี้มีแผนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ออกเป็น ๔ ส่วน ดังนี้

(๑) การจัดการความรู้ โดยการมุ่งสร้างกระบวนการจัดการความรู้ระหว่างนักวิจัยกับแหล่งท่องเที่ยว เพื่อให้เกิดกระบวนการจัดการความรู้เชิงพื้นที่ยกระดับสู่ผลงานวิจัยสร้างสรรค์ และกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันแหล่งท่องเที่ยว

(๒) การจัดทำแหล่งเรียนรู้การจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ โดยนำผลจากการจัดการความรู้ระดับมาสู่การจัดทำแหล่งเรียนรู้ในพื้นที่วิจัย เพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธแบบมีส่วนร่วมที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุในบริบทจังหวัดมหาสารคามปัจจุบัน

(๓) สร้างกระบวนการเรียนรู้ด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ โดยสื่อสารให้คนในสังคมได้มีส่วนร่วมรับรู้กระบวนการดำเนินงาน องค์ความรู้ และการรับผลประโยชน์ร่วมกัน เพื่อให้เกิดการตระหนักรู้ถึงคุณค่าและความสำคัญของการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ

(๔) การเผยแพร่ความรู้ โดยยกระดับความรู้ไปสู่การเผยแพร่องค์ความรู้เชิงวิชาการ เชิงศาสนา เชิงนโยบาย และเชิงสาธารณะ เพื่อขยายผลการจัดการความรู้ การแบ่งปัน และเผยแพร่ความรู้ในวงกว้าง

๒) การพัฒนาต่อยอด

หลังจากได้ผลการวิจัยแล้วนำมาสู่การเรียนรู้และกระบวนการจัดการความรู้ แล้วนำความรู้จากการวิจัย ทักษะ และประสบการณ์มาใช้ในการพัฒนาต่อยอด ๒ รูปแบบ ดังนี้

(๑) การสร้างเครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ นำผลการวิจัยไปใช้ต่อยอดในการสร้างเครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ ขยายผลเชื่อมโยงจากแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่วิจัยไปสู่สังคมและแหล่งท่องเที่ยวอื่นด้วย รวมทั้งเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงพุทธเชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวรูปแบบอื่น

(๒) เสนอแผนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ นำผลการวิจัยไปสังเคราะห์เพื่อใช้จัดทำแผนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมผู้สูงอายุในจังหวัดมหาสารคาม เพื่อเสนอต่อคณะสังคมจังหวัดมหาสารคาม องค์กรด้านผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม และท่องเที่ยวจังหวัดมหาสารคาม

๓.๖ การวิเคราะห์ข้อมูล

งานวิจัยนี้ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยอาศัยฐานความรู้จากการศึกษาข้อมูล เอกสาร (Documentary) งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การวิเคราะห์บริบทพื้นที่วิจัย การวิเคราะห์สภาพ ปัญหาและผลกระทบ วิเคราะห์ ปัจจัยที่มีผลต่อการท่องเที่ยวสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม รวมทั้งวิเคราะห์ข้อมูลเชิงประจักษ์จากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ การสำรวจ การร่วมจัด กิจกรรม การสังเกตแบบมีส่วนร่วม บุรณาการกับข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม รวมทั้งวิเคราะห์ข้อมูล เชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และการสังเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description) เพื่อตอบ วัตถุประสงค์ของการวิจัยและชุดความรู้ใหม่จากงานวิจัยใน ๓ ประเด็นหลัก ประกอบด้วย ๑) รูปแบบ การท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม ๒) พัฒนากิจกรรมและการจัดการ ท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม และ ๓) เสริมสร้างเครือข่ายการจัดการ ท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม ส่วนการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ โดยใช้วิธีการสถิติเชิงพรรณนา (Descriptive Statistics) การสรุปข้อมูลเชิงสถิติ และการคำนวณค่าเฉลี่ย แล้วนำเสนอข้อมูลเชิงวิเคราะห์สถิติที่แสดงให้เห็นนัยยะสำคัญ และการวิเคราะห์ข้อมูลการปฏิบัติการ แบบมีส่วนร่วมจากการสังเกตพฤติกรรม วิเคราะห์พฤติกรรมของนักท่องเที่ยวกลุ่มผู้สูงอายุ รวมทั้ง วิเคราะห์รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุ

๓.๗ สรุปกระบวนการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นรูปแบบงานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีพื้นที่วิจัย ๒ แห่ง ได้แก่ ๑) วัดอัมพนา รม บ้านหนองโก ตำบลแพง อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม และ ๒) วัดกลางเชียงยืน อำเภอ เชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม โดยใช้กระบวนการวิจัยแบบผสมวิธี ได้แก่ ๑) การวิจัยเชิงคุณภาพ การ วิจัยเชิงคุณภาพที่มุ่งเน้นการเก็บข้อมูลในพื้นที่วิจัย ๔ วิธีการ ได้แก่ การสำรวจบริบทพื้นที่ การ สัมภาษณ์ สันทนากลุ่ม และการสนทนา ๒) รูปแบบการวิจัยเชิงปริมาณ รูปแบบการวิจัยเชิงปริมาณ โดยแจกแบบสอบถามผู้สูงอายุในจังหวัดมหาสารคาม ๑๓ อำเภอ ซึ่งมีผู้สูงอายุในจังหวัดมหาสารคาม ทั้งหมด จำนวน ๑๙๔,๑๔๑ คน โดยใช้ในการคำนวณด้วยสูตรของ Taro Yamane สรุปจำนวนกลุ่ม ตัวอย่างเป็นจำนวน ๔๐๐ คน ๓) รูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ๖ ขั้นตอน ดังนี้ การ มีส่วนร่วมศึกษาและวิเคราะห์ปัญหา การร่วมวางแผนปฏิบัติการ การมีส่วนร่วมปฏิบัติการ วิเคราะห์ ประโยชน์และความคุ้มค่าการจัดการท่องเที่ยวสำหรับผู้สูงอายุ การติดตามประเมินผล และทบทวน/ จัดการความรู้การท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ

กระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูล จำแนกออกเป็น ๓ ระยะ ได้แก่ ระยะที่ ๑ เก็บรวบรวม ข้อมูลรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม ระยะที่ ๒ เก็บรวบรวมข้อมูล พัฒนากิจกรรมและการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม และระยะ ที่ ๓ เก็บรวบรวมข้อมูลการเสริมสร้างเครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุ จังหวัดมหาสารคาม โดยสรุปผลการวิจัยตามประเด็นที่กำหนดไว้ในวัตถุประสงค์และตอบปัญหาของ การวิจัยตรงประเด็นสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย เพื่อให้ได้ชุดความรู้ใหม่จากการวิจัย และ นำเสนอผลการวิจัยเชิงพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description) โดยที่เนื้อหาบางส่วนนำเสนอ บทสรุปในรูปของตารางข้อมูล เนื้อหาบางส่วนนำเสนอในรูปแผนภาพประกอบผลการวิจัย และการ อธิบายความประกอบภาพถ่าย โดยมุ่งสรุปประเด็นตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย และนำเสนอข้อ ค้นพบสำคัญจากการวิจัย รวมทั้งการสร้างชุดความรู้จากการวิจัย และนำข้อมูลทั้งหมดมาสรุป ผลการวิจัยในภาพรวม พร้อมทั้งอภิปรายผลการวิจัยและข้อเสนอแนะจากการวิจัย

บทที่ ๔

ผลการวิจัย

งานวิจัยเรื่องการพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม โดยมีวัตถุประสงค์ในการวิจัย ๓ ประการ ๑) เพื่อศึกษารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ จังหวัดมหาสารคาม ๒) เพื่อพัฒนากิจกรรมและการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุ จังหวัดมหาสารคาม และ ๓) เพื่อเสริมสร้างเครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม ซึ่งเป็นรูปแบบงานวิจัยแบบผสมวิธี คือ วิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้แบบ สนทนากลุ่มและแบบสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้องจำนวน ๒๓ รูป/คน วิจัยเชิงปริมาณ โดยใช้แบบสอบถาม ผู้สูงอายุ ๔๐๐ คน และวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยใช้ชุดปฏิบัติการท่องเที่ยวเชิงพุทธ สำหรับผู้สูงอายุ โดยนำเสนอผลการวิจัยเชิงพรรณนาวิเคราะห์ ตารางข้อมูล และแผนภาพ ประกอบการวิจัยตามวัตถุประสงค์ ดังต่อไปนี้

๔.๑ รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม

๔.๒ การพัฒนากิจกรรมและการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุจังหวัด มหาสารคาม

๔.๓ การเสริมสร้างเครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุจังหวัด มหาสารคาม

๔.๔ องค์ความรู้จากการวิจัย

๔.๑ รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม

ในงานวิจัยนี้ได้ศึกษารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม โดยใช้วิธีการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลในพื้นที่วิจัยแล้วนำเสนอสาระสำคัญในภาพรวม ได้แก่ การ วิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานด้านการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ การประเมินผลกระทบจากการ ท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ การจัดลำดับความสำคัญของปัญหาการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับ ผู้สูงอายุ วิเคราะห์ระบบกลไกการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ และรูปแบบการท่องเที่ยว เชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ ดังนี้

๔.๑.๑ วิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานด้านการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ

การศึกษาวិเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานด้านการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ โดยใช้วิธีการ สัมภาษณ์แบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และสนทนากลุ่ม เพื่อศึกษา/

วิเคราะห์บริบทการท่องเที่ยวเชิงพุทธ วิเคราะห์ทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงพุทธ วิเคราะห์ปัจจัยส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ สภาพปัญหาและผลกระทบของการท่องเที่ยวเชิงพุทธ รวมทั้งวิเคราะห์แนวทางการจัดการการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุในบริบทของพื้นที่วิจัย ดังรายละเอียดที่เกี่ยวข้อง ๕ ส่วนต่อไปนี้^{๗๗}

๑. บริบทการท่องเที่ยวเชิงพุทธในจังหวัดมหาสารคาม

บริบทพื้นฐานการท่องเที่ยวเชิงพุทธจังหวัดมหาสารคามขึ้นอยู่กับลักษณะของการออกแบบและจัดการวัดแต่ละแห่ง โดยยังไม่ได้ออกแบบกิจกรรมเพื่อการท่องเที่ยวเชิงพุทธ แต่ปัจจัยภายในและกิจกรรมที่ทางวัดทำอยู่เป็นส่วนหนึ่งที่ดึงดูดนักท่องเที่ยว จากการสำรวจพบว่า ในจังหวัดมหาสารคามมีวัดที่มีสิ่งดึงดูดนักท่องเที่ยวจำนวนมากกว่า ๕๐ แห่ง แต่ยังขาดการบริหารจัดการรูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยว และยังขาดการปรับปรุง/พัฒนาให้มีสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว

๒. สภาพการท่องเที่ยวเชิงพุทธในจังหวัดมหาสารคาม

จากการศึกษาวิเคราะห์สภาพของการท่องเที่ยวเชิงพุทธในจังหวัดมหาสารคามพบว่า ประเด็นสำคัญที่แสดงให้เห็นสภาพการท่องเที่ยว ดังนี้^{๗๘}

๑) การเติบโตอย่างต่อเนื่อง การท่องเที่ยวเชิงพุทธมีอัตราการเติบโตอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในกลุ่มนักท่องเที่ยวผู้สูงอายุที่มีความสนใจการท่องเที่ยวเชิงพุทธ เพราะเป็นวัยที่มีความสนใจในพระพุทธศาสนา ประหยัดและเหมาะสมกับวัยสูงอายุ

๒) ความหลากหลายของผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยว มีการพัฒนาผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวเชิงพุทธที่หลากหลายมากขึ้น เช่น ทัวร์ปฏิบัติธรรม ทัวร์วัด ทัวร์เรียนรู้วัฒนธรรม ทัวร์แสวงบุญ ทัวร์การท่องเที่ยวในวัดที่มีพระเกจิอาจารย์ชื่อดัง รวมทั้งการท่องเที่ยวพุทธเกษตรและพุทธนิเวศ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีผลิตภัณฑ์ที่เป็นสินค้าและบริการที่เป็นผลจากการท่องเที่ยวเชิงพุทธหลากหลายรูปแบบ

๓) ศักยภาพในการแข่งขันสูง การท่องเที่ยวเชิงพุทธในจังหวัดมหาสารคามมีการแข่งขันสูงขึ้น และมีการแข่งขันกับการท่องเที่ยวรูปแบบอื่น แหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธจึงจำเป็นต้องปรับตัวทำให้แต่ละแห่งต้องพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานของบริการให้ดียิ่งขึ้น

๔) ความท้าทายด้านการท่องเที่ยว การท่องเที่ยวเชิงพุทธยังเผชิญกับความท้าทายหลายประการ เช่น การรักษาสมดุลระหว่างการพัฒนาการท่องเที่ยวและการอนุรักษ์วัฒนธรรม

^{๗๗} สังเคราะห์ข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม ครั้งที่ ๑ (๒๑ พฤษภาคม ๒๕๖๓).

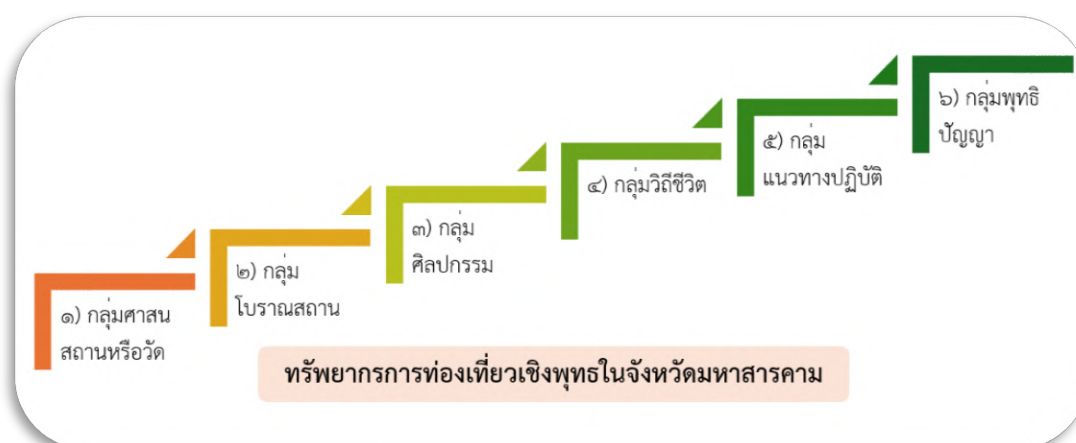
^{๗๘} สังเคราะห์ข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม ครั้งที่ ๑ (๒๑ พฤษภาคม ๒๕๖๓).

การจัดการกับจำนวนนักท่องเที่ยวที่เพิ่มขึ้น และการรักษาความเป็นอัตลักษณ์โดดเด่นของแต่ละวัด และอัตลักษณ์ของต้นทุนทางพระพุทธศาสนา

๕) การเติบโตอย่างต่อเนื่อง การท่องเที่ยวเชิงพุทธยังคงมีแนวโน้มเติบโตอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากได้มีภาคส่วนด้านการท่องเที่ยวได้ประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวเชิงพุทธมากขึ้น เพราะเป็นการท่องเที่ยวที่มีต้นทุนทางพระพุทธศาสนาที่มีอยู่แล้วในแต่ละวัด และวัดที่มีต้นทุนด้านการท่องเที่ยวก็มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง การท่องเที่ยวเชิงพุทธเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่มีศักยภาพในการเติบโตอย่างต่อเนื่อง และสามารถสร้างประโยชน์ให้กับนักท่องเที่ยว ชุมชน ประเทศชาติ และพระพุทธศาสนา

๓. ทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงพุทธในจังหวัดมหาสารคาม

ทรัพยากรการท่องเที่ยวเป็นองค์ประกอบที่ประกอบกันขึ้นเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็นวัด ศาสนสถาน โบราณสถาน ศิลปกรรม หรือแม้กระทั่งวิถีชีวิตของชุมชนที่ผูกพันกับพุทธศาสนา ซึ่งทรัพยากรเหล่านี้ล้วนมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และศาสนา ในงานวิจัยนี้จำแนกทรัพยากรการท่องเที่ยวออกเป็น ๖ กลุ่ม ดังแผนภาพต่อไปนี้^{๗๙}

แผนภาพที่ ๒ ทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงพุทธในจังหวัดมหาสารคาม

จากแผนภาพทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงพุทธในจังหวัดมหาสารคาม ซึ่งเป็นผลมาจากการวิเคราะห์ข้อมูล พบว่า ทรัพยากรการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาในจังหวัดมหาสารคามสังเคราะห์ออกเป็น ๖ กลุ่ม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๑) กลุ่มศาสนสถานหรือวัด ซึ่งเป็นทรัพยากรที่สำคัญที่สุดของการท่องเที่ยวเชิงพุทธ โดยมีทั้งวัดเก่าแก่ที่มีอายุหลายร้อยปี และวัดที่สร้างขึ้นใหม่ แต่ละวัดจะมีเอกลักษณ์ทาง

^{๗๙} สังเคราะห์ข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม ครั้งที่ ๑ (๒๑ พฤษภาคม ๒๕๖๓).

สถาปัตยกรรมและประวัติศาสตร์ที่แตกต่างกัน ส่งผลทำให้เกิด ศาสนสถานและวัดเบญทรพยากรการ
ท่องเที่ยวเชิงพุทธที่มีคุณค่า

๒) กลุ่มโบราณสถาน ซึ่งเป็นโบราณสถานทางพุทธศาสนา เช่น เจดีย์
พระพุทธรูป โบสถ์เก่า หอไตร สิ่งของเครื่องใช้ในกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา และโบราณวัตถุต่าง ๆ
ล้วนเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาและท้องถิ่น

๓) กลุ่มศิลปกรรม ซึ่งเป็นศิลปกรรมที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาและวิถีชีวิต
แต่ละท้องถิ่น เช่น ภาพวาด จิตรกรรม (หรือฮูปแต้ม) และประติมากรรม ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความ
งดงามและความละเอียดอ่อนของศิลปะผ่านความเชื่อและภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนา

๔) กลุ่มวิถีชีวิต จำแนกออกเป็นวิถีชีวิตของชุมชนที่ผูกพันกับพุทธศาสนา
เช่น การทำบุญ ตักบาตร การปฏิบัติธรรม และประเพณีต่างๆ ซึ่งเป็นทรัพยากรที่น่าสนใจสำหรับ
นักท่องเที่ยว และวิถีชีวิตของพระสงฆ์ที่มีอิทธิพลต่อความศรัทธาของชาวพุทธ เช่น วิถีชีวิตของ
พระสงฆ์สายวัดป่า วิถีชีวิตของพระเกจิอาจารย์ เป็นต้น

๕) กลุ่มแนวทางปฏิบัติ หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา ความเชื่อ
และแนวทางปฏิบัติเชิงจริยศาสตร์ ศีลธรรมทางพระพุทธศาสนา ทำให้เกิดอัตลักษณ์การท่องเที่ยวที่
นำแนวทางปฏิบัติไปใช้ควบคุมพฤติกรรมเชิงจริยธรรมและการพัฒนาตนเอง

๖) กลุ่มพุทธปัญญา ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนา
เช่น การปฏิบัติธรรม การเรียนรู้พระพุทธศาสนา การศึกษาหลักธรรมคำสอน คติธรรม สันทนาธรรม
 เป็นต้น ซึ่งเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เพิ่มพูนปัญญาทางพระพุทธศาสนา

๔. ปัจจัยส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธในจังหวัดมหาสารคาม

จากการศึกษาข้อมูลปัจจัยที่มีผลต่อการส่งเสริมเที่ยวเชิงพุทธในจังหวัดมหาสารคาม
พบว่า มีหลากหลายปัจจัยที่ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธในจังหวัดมหาสารคาม โดยมีทั้งปัจจัยที่มา
จากพระพุทธศาสนาโดยตรง และปัจจัยเอื้อที่ก่อให้เกิดการท่องเที่ยวเชิงพุทธ ในการวิจัยนี้สังเคราะห์
ออกเป็น ๑๐ ปัจจัย ดังต่อไปนี้^{๔๐}

๑) โครงสร้างประชากร ปัจจุบันโครงสร้างประชากรของสังคมไทยมีการ
เปลี่ยนแปลงไป จนกลายเป็นโครงสร้างสังคมแบบผู้สูง ทำให้มีวัยผู้สูงอายุเพิ่มมากขึ้นในขณะที่วัย
ทำงานลดน้อยลง ทำให้ปัจจัยส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธมีความเชื่อมโยงกับโครงสร้างประชากร
โดยเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุที่เพิ่มมากขึ้น ทำให้มีกลุ่มนักท่องเที่ยววัยสูงอายุเข้ามาเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยว
เชิงพุทธมากขึ้น โครงสร้างประชากรกลุ่มผู้สูงอายุจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดกิจกรรมการท่องเที่ยว
เชิงพุทธ

^{๔๐} สังเคราะห์ข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม ครั้งที่ ๑ (๒๑ พฤษภาคม ๒๕๖๗).

๒) สิ่งดึงดูดความสนใจพระพุทธศาสนา นักท่องเที่ยวต้องการเปิดประสบการณ์ทางศาสนาและวัฒนธรรม ปัจจุบันมีสิ่งดึงดูดนักท่องเที่ยวจำนวนมากให้สนใจเข้ามาศึกษาและท่องเที่ยวเกี่ยวกับเรื่องราวพระพุทธศาสนา ที่นอกเหนือจากนักท่องเที่ยวได้ไปท่องเที่ยวหลากหลายรูปแบบ จึงต้องการที่จะเปิดประสบการณ์ใหม่ในทางศาสนา เพื่อสัมผัสกับวิถีชีวิตและเรื่องราวในทางพระพุทธศาสนา รวมทั้งนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปปรับใช้กับชีวิตประจำวัน บางกลุ่มต้องการหาความหมายและแสวงหาความเข้าใจในชีวิต โดยพื้นฐานนักท่องเที่ยวกลุ่มนี้จะมีความสนใจด้านปรัชญาชีวิตและภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนา

๓) การแสวงหาความสงบสุข ปัจจุบันสังคมมีปัญหาอาชญากรรม แรงบีบคั้น และมีภัยคุกคามชีวิตความเป็นอยู่หลากหลายรูปแบบ ซึ่งกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของคนในสังคม ทำให้เกิดความเครียด ซึมเศร้า และเป็นผลพวงไปถึงปัญหาสุขภาพจิต ปัจจัยที่เป็นปัญหาทางสังคมเหล่านั้นจึงก่อให้เกิดพฤติกรรมการท่องเที่ยวที่มุ่งแสวงหาความสงบสุขทางจิตใจ ซึ่งการท่องเที่ยวเชิงพุทธสามารถตอบโจทย์ปัญหาทางสังคมได้

๔) เปิดตลาดการท่องเที่ยวเชิงพุทธ ตลาดการท่องเที่ยวที่มีการแข่งขันสูง ปัจจุบันการท่องเที่ยวมีหลากหลายรูปแบบ และมีการแข่งขันกันค่อนข้างสูง การท่องเที่ยวบางรูปแบบจำเป็นต้องลงทุนเป็นจำนวนมาก ทำให้มีความเสี่ยงสูงที่จะทำให้การท่องเที่ยวไม่เป็นไปตามที่คาดการณ์เอาไว้ ในขณะที่ การท่องเที่ยวเชิงพุทธเป็นการท่องเที่ยวที่ไม่ได้ลงทุนมาก และนักท่องเที่ยวไม่ต้องใช้เงินไปกับการท่องเที่ยวจำนวนมาก และการท่องเที่ยวเชิงพุทธไม่ค่อยมีปัจจัยด้านความเสี่ยงที่กระทบต่อชีวิตและทรัพย์สิน จึงทำให้หลายวัดและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวหันมาให้ความสนใจตลาดการท่องเที่ยวเชิงพุทธ โดยใช้กระบวนการบริหารจัดการตลาดการท่องเที่ยวและการประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้เข้าถึงข้อมูลข่าวสารการท่องเที่ยวเชิงพุทธ

๕) ต้นทุนทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรม จังหวัดมหาสารคามได้ชื่อว่าเป็นจังหวัดที่มั่งคั่งในทางศาสนาและวัฒนธรรม ทรัพยากรทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมจึงถูกนำมาใช้เพื่อประโยชน์ในเชิงการท่องเที่ยว สามารถจัดงานเทศกาลทางศาสนาและกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว และยังมีการสร้างแบรนด์ให้แหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธเป็นอัตลักษณ์ที่รู้จักในวงกว้าง แม้แต่นักท่องเที่ยวก็ยังมีความสนใจเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรม ซึ่งแสดงให้เห็นต้นทุนทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมที่มีความเข้มแข็งและยกระดับมาสู่การจัดการท่องเที่ยว

๖) โครงสร้างพื้นฐานและสิ่งเอื้ออำนวยต่อการท่องเที่ยว โครงสร้างพื้นฐานมีความสะดวกสบาย มีผลต่อการตัดสินใจของนักท่องเที่ยว เพราะการจะไปท่องเที่ยวที่ใดนักท่องเที่ยวจะคำนึงถึงเส้นทางการท่องเที่ยว ความสะดวกสบาย การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว และโครงสร้างพื้นฐานในแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธที่มีความพร้อมในการอำนวยความสะดวกให้กับนักท่องเที่ยว การพัฒนาสิ่ง

อำนวยความสะดวก ที่พัก และร้านอาหารที่รองรับนักท่องเที่ยว รวมทั้งการคมนาคมที่มีความสะดวกสบายเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้นักท่องเที่ยวตัดสินใจเลือกสถานที่ท่องเที่ยว

๓) การกระตุ้นเศรษฐกิจท้องถิ่น ช่วงใดที่เศรษฐกิจซบเซา นักท่องเที่ยวก็ไม่ชอบออกจากบ้าน เพราะจะทำให้สิ้นเปลืองค่าใช้จ่าย แต่ช่วงเวลาใดที่เศรษฐกิจเติบโตขึ้น คนส่วนใหญ่ก็จะออกจากบ้านเพื่อไปใช้จ่ายใช้สอย เพื่อไปท่องเที่ยวหาประสบการณ์ใหม่ ๆ ให้กับชีวิต ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจจึงมีผลต่อการท่องเที่ยว ในขณะที่เดียวกันก็จะก่อให้เกิดการหมุนเวียนทางด้านเศรษฐกิจฐานราก ก่อนเกิดการสร้างงาน/อาชีพ และรายได้ให้กับคนในท้องถิ่นใกล้เคียงท่องเที่ยว

๔) อัตลักษณ์การท่องเที่ยวเชิงพุทธ อัตลักษณ์การท่องเที่ยวเชิงพุทธเป็นปัจจัยสำคัญที่ดึงดูดนักท่องเที่ยว ไม่ว่าจะเป็นการท่องเที่ยวกราบไหว้พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต การกราบไหว้พระเกจิอาจารย์เพื่อเป็นที่พึ่งทางใจ หรือการท่องเที่ยวที่เกี่ยวกับการปฏิบัติธรรมก็จะทำให้เกิดจิตใจสงบและเพิ่มพูนสติปัญญา ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นอัตลักษณ์สำคัญในทางพุทธศาสนาที่มีผลต่อจิตวิญญาณของนักท่องเที่ยว

๕) นโยบายด้านการท่องเที่ยว นโยบายด้านการท่องเที่ยวของจังหวัดมหาสารคามที่เน้นแสวงหาของดีในท้องถิ่นมาพัฒนาด้านการท่องเที่ยว ต้นทุนพระพุทธศาสนาจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการพัฒนาก่อการท่องเที่ยวเชิงพุทธ เนื่องจากนโยบายการท่องเที่ยวมุ่งเน้นที่จะจัดการท่องเที่ยวโดยใช้ต้นทุนทางทรัพยากรที่มีอยู่ในแต่ละท้องถิ่น ทำให้นโยบายด้านการท่องเที่ยวกระจายไปในท้องถิ่น เพื่อให้ท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมในการนำต้นทุนทางทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นยกระดับสู่การจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธที่พัฒนามาจากต้นทุนฐานราก

๑๐) ปัจจัยทางด้านสุขภาพวิถีพุทธ มีนักท่องเที่ยวจำนวนมากที่มีปัญหาทางด้านสุขภาพ แต่ก็พยายามแสวงหาสถานที่ท่องเที่ยวที่เกื้อกูลกับสุขภาพ จึงทำให้มีวัดที่จัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธในรูปแบบของการบริการด้านสุขภาพวิถีพุทธ บูรณาการหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนากับ การใช้ยาสมุนไพรในการรักษาโรค ทำให้ผู้สูงอายุจำนวนมากเดินทางมาท่องเที่ยวโดยมีจุดประสงค์เพื่อการเรียนรู้วิถีการดูแลสุขภาพ การรักษาโรค นอกจากการรักษาโรคทางด้านร่างกายแล้วพุทธศาสนายังมีกระบวนการรักษาโรคทางด้านจิตใจและการเยียวยารักษาจิตใจให้กับผู้มีความทุกข์ทางใจด้วย ทำให้ปัญหาทางด้านสุขภาพเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพวิถีพุทธ

๕. แนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุในจังหวัดมหาสารคาม

การศึกษาแนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุในจังหวัดมหาสารคาม พบว่า มีแนวทางในการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุในจังหวัดมหาสารคาม จำแนกออกเป็น ๓ แนวทาง ดังต่อไปนี้^{๔๑}

๑) แนวทางพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวรองรับกลุ่มนักท่องเที่ยวสูงอายุ การใช้แนวทางพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเพื่อเตรียมความพร้อมรองรับการท่องเที่ยวผู้สูงอายุ ประกอบด้วย การพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกให้กับนักท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับวัยสูงอายุ โดยเน้นความสะดวกสบายและความปลอดภัย พัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวเหมาะสมกับวัยสูงอายุ รวมทั้งการพัฒนาบริการนักท่องเที่ยวกลุ่มผู้สูงอายุ โดยในแหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่งจะต้องมีอารักขาโรคและผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับการดูแลสุขภาพพื้นฐาน เพื่อจะได้ดูแลผู้สูงอายุในกรณีเจ็บป่วยฉุกเฉิน

๒) แนวทางพัฒนาต้นทุนพระพุทธศาสนายกระดับไปสู่การท่องเที่ยว โดยมี การสำรวจต้นทุนทางพระพุทธศาสนาในจังหวัดมหาสารคาม เพื่อนำมาพัฒนายกระดับไปสู่การท่องเที่ยวเชิงพุทธ แนวทางนี้จะมุ่งเน้นการเป็นศักยภาพของวัดที่มีต้นทุนการท่องเที่ยว แล้วนำมาจัดกระบวนการให้สอดคล้องกับกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธอย่างเป็นรูปธรรม พร้อมทั้งการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวขึ้นมารองรับ ยกตัวอย่างเช่น วัดอัมพวันนาราม มีต้นทุนเกี่ยวกับเรื่องของการรักษาโรคด้วยยาสมุนไพร ซึ่งเป็นต้นทุนสำคัญและมีความโดดเด่น จึงยกระดับไปสู่การจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวในเชิงสุขภาพ เพื่อให้ผู้สูงอายุได้เข้ามาท่องเที่ยวในกิจกรรมศึกษาเรียนรู้วิธีการดูแลสุขภาพ โดยใช้ยาสมุนไพรควบคู่กับการใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

๓) การออกแบบโปรแกรมท่องเที่ยวสำหรับผู้สูงอายุ การออกแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีความสอดคล้องกับวัยสูงอายุ เน้นกิจกรรมที่ผ่อนคลาย เลือกกิจกรรมที่ไม่หนักเกินไป เช่น การเดินจงกรม การฟังธรรม การทำสมาธิ การเยี่ยมชมวัด สวดมนต์ เป็นต้น โดยปรับเวลาให้เหมาะสม การกำหนดเวลาสำหรับการเดินทางและกิจกรรมต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับสมรรถภาพทางร่างกายของผู้สูงอายุ พร้อมทั้งการจัดโปรแกรมที่หลากหลายเพื่อตอบสนองความสนใจที่แตกต่างกันของผู้สูงอายุ เช่น ทัวร์วัด ทัวร์ปฏิบัติธรรม ทัวร์ท่องเที่ยวตามช่วงที่มีการจัดงานประเพณีบุญ ๑๒ เดือน หรือทัวร์เรียนรู้วิถีชีวิตชุมชนชาวพุทธ เป็นต้น นอกจากนี้ยังควรคำนึงถึงกิจกรรมที่มีความปลอดภัย เลือกเส้นทางที่ปลอดภัยและสะดวกในการเดินทาง รวมทั้งการออกแบบโปรแกรมการท่องเที่ยวที่จะต้องมีผู้ดูแลและให้ข้อมูลเกี่ยวกับกิจกรรมการท่องเที่ยวแต่ละโปรแกรม

^{๔๑} สังเคราะห์ข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม ครั้งที่ ๑ (๒๑ พฤษภาคม ๒๕๖๗).

๔.๑.๒ การประเมินผลกระทบจากการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม

การประเมินผลกระทบโดยใช้วิธีการสำรวจ สังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญและสนทนากลุ่ม โดยมุ่งประเมินปัญหาที่มีผลกระทบจากการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ จากการศึกษาปัญหาที่มีผลกระทบต่อการท่องเที่ยวเชิงพุทธในจังหวัดมหาสารคามในงานวิจัยนี้ได้จัดกลุ่มปัญหาออกเป็น ๕ กลุ่ม ดังนี้^{๔๒}

๑) ปัญหาด้านการบริการนักท่องเที่ยว ส่วนใหญ่วัดที่จัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธจะมีปัญหาด้านการบริการนักท่องเที่ยว เนื่องจากขาดบุคลากรที่จะมาทำหน้าที่ในการบริการนักท่องเที่ยว แม้บางวัดจะมีบุคลากรด้านการท่องเที่ยว แต่ยังขาดทักษะความรู้ความเข้าใจในการบริการนักท่องเที่ยว โดยเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุที่ต้องการการดูแลเอาใจใส่มากกว่านักท่องเที่ยวกลุ่มอื่น แหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธหลายแห่งมีปัญหาเกี่ยวกับเรื่องการบริการนักท่องเที่ยว เพราะส่วนใหญ่พระสงฆ์หรือบุคลากรที่อยู่ภายในวัดยังมีความคิดว่าการบริการนักท่องเที่ยวไม่ใช่หน้าที่ จึงทำให้ขาดการปฏิสัมพันธ์และการบริการ

๒) ปัญหาด้านการประชาสัมพันธ์ เนื่องจากวัดท่องเที่ยวในจังหวัดมหาสารคามมีเป็นจำนวนมาก ซึ่งแต่ละวัดก็มีปัจจัยการท่องเที่ยวที่สำคัญที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาเที่ยวในวัด แต่ขาดการประชาสัมพันธ์ที่ดี ทำให้นักท่องเที่ยวขาดข้อมูลข่าวสารท่องเที่ยว

๓) ปัญหาด้านสิ่งอำนวยความสะดวก วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวหลายแห่งประสบกับปัญหาด้านสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับนักท่องเที่ยว โดยเฉพาะสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐานหลายแห่งที่ไม่สะอาด อุปกรณ์ไม่พร้อมใช้งาน สิ่งอำนวยความสะดวกไม่สอดคล้องกับการบริการกลุ่มผู้สูงอายุ เช่น ห้องน้ำไม่สะอาด ห้องน้ำไม่มีที่นั่งแบบชักโครก ในห้องน้ำไม่มีราวจับที่ใช้ในการพยุงตัวสำหรับผู้สูงอายุ เป็นต้น

๔) ปัญหาด้านการดูแลปัจจัยการท่องเที่ยว วัดท่องเที่ยวเชิงพุทธหลายแห่งมุ่งเน้นการก่อสร้างสิ่งใหม่ ๆ แต่ปัจจัยการท่องเที่ยวที่มีอยู่ชำรุดทรุดโทรม เสื่อมสภาพ โดยขาดการดูแลรักษาปัจจัยการท่องเที่ยวให้มีคุณภาพพร้อมใช้งาน

๕) ปัญหาด้านการจัดการ แหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดมหาสารคามมีหลายแห่งที่มีปัจจัยการท่องเที่ยวจำนวนมาก มีต้นทุนทางพระพุทธศาสนา แต่มีปัญหาด้านการบริหารจัดการที่ดี ทำให้ลดทอนคุณภาพของการท่องเที่ยว จึงควรบูรณาการกับแนวคิดการจัดการมาใช้ในการท่องเที่ยวเชิงพุทธ

^{๔๒} สัมภาษณ์ข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม ครั้งที่ ๑ (๒๑ พฤษภาคม ๒๕๖๓).

๔.๑.๓ การจัดลำดับความสำคัญของปัญหาการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ

การศึกษาการจัดลำดับความสำคัญของปัญหาการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ เมื่อได้วิเคราะห์ระดับของปัญหาตามผลกระทบแล้ว นำปัญหามาจัดลำดับความสำคัญ โดยจัดกิจกรรมสนทนากลุ่มจากตัวแทนกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อให้ร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาหลักที่ควรจัดการเร่งด่วน จากนั้นจึงจัดลำดับแนวโน้มของปัญหาที่จะมีผลกระทบ และการจัดลำดับความสำคัญของปัญหาด้านการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ จากการจัดกิจกรรมสนทนากลุ่มกับผู้สูงอายุและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในแหล่งท่องเที่ยว พบว่า ปัญหาเรียงลำดับตามระดับของผลกระทบ ดังต่อไปนี้^{๔๓}

๑) ปัญหาด้านการจัดการ ปัญหาทางด้านการบริหารจัดการเป็นปัญหาที่มีผลกระทบมากที่สุด เพราะวัดที่ขาดการจัดการที่ดีก็จะมีผลกระทบต่อการท่องเที่ยว ในขณะที่วัดบางแห่งมีต้นทุนด้านทรัพยากรการท่องเที่ยวไม่มาก แต่มีการบริหารจัดการที่ดี ทำให้สามารถจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธได้อย่างมีประสิทธิภาพ ปัญหาด้านการจัดการจึงส่งผลกระทบต่อปัญหาด้านอื่น ๆ ด้วย และเป็นผลทำให้รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธในวัดไม่มีความชัดเจนด้วย

๒) ปัญหาด้านสิ่งอำนวยความสะดวก ปัญหาเกี่ยวกับสิ่งอำนวยความสะดวกมีผลกระทบรองลงมาจากจัดการ สืบเนื่องมาจากผู้สูงอายุที่เข้าไปท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยว ส่วนใหญ่จะคำนึงถึงสิ่งอำนวยความสะดวก โดยเฉพาะสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐาน เช่น ห้องน้ำที่มีความสะอาดและปลอดภัยสำหรับผู้สูงอายุ หรือสิ่งอำนวยความสะดวกอื่น ๆ ที่ส่งเสริมการท่องเที่ยว เช่น ไฟส่องสว่าง พัดลม หรือขาดคนทำหน้าที่อำนวยความสะดวกในแหล่งท่องเที่ยว และความไม่พร้อมของอาคารสถานที่ เป็นต้น

๓) ปัญหาด้านการบริการนักท่องเที่ยว การบริการเป็นปัจจัยสำคัญในแหล่งท่องเที่ยว แต่พบว่า วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธส่วนใหญ่ยังไม่มีศูนย์บริการนักท่องเที่ยวอย่างเป็นทางการ และขาดบุคลากรที่จะมาทำหน้าที่ในการบริการนักท่องเที่ยวที่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยว เมื่อมีนักท่องเที่ยวเข้าไปท่องเที่ยวทำให้รู้สึกที่ไม่ได้รับการบริการที่ดี มีผลกระทบต่อการตัดสินใจที่จะไปเที่ยววัดแห่งนั้นอีก หรือไม่แนะนำให้ผู้อื่นไปเที่ยวในวัดนั้น ซึ่งมีผลกระทบต่อความเชื่อมั่นของนักท่องเที่ยว

๔) ปัญหาด้านการประชาสัมพันธ์ การประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวเป็นสิ่งสำคัญ เมื่อแหล่งท่องเที่ยวที่ขาดการประชาสัมพันธ์ที่ดีก็จะกระทบต่อการรับรู้ข้อมูลข่าวสารของนักท่องเที่ยว แต่ที่มีผลกระทบมาในลำดับที่ ๔ เพราะว่ามีนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ได้รับข่าวสารจากการประชาสัมพันธ์ของท่องเที่ยวจังหวัด การประชาสัมพันธ์ผ่านกิจกรรมของคณะสงฆ์ และกิจกรรมของชุมชนที่ไปรวมกับวัดท่องเที่ยว เป็นต้น แม้ว่าการท่องเที่ยวทุกวัดจะมีเพจหรือเฟสบุ๊ก แต่ก็ใช้ประชาสัมพันธ์ข้อมูล

^{๔๓} สังเคราะห์ข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม ครั้งที่ ๑ (๒๑ พฤษภาคม ๒๕๖๓).

ข่าวสารเกี่ยวกับการทำบุญและการปฏิบัติธรรมเป็นหลัก ส่วนการประชาสัมพันธ์กิจกรรมการท่องเที่ยวยังมีน้อยมาก ทำให้นักท่องเที่ยวขาดการรับรู้ข้อมูลด้านการท่องเที่ยว

๕) ปัญหาด้านการดูแลปัจจัยการท่องเที่ยว วัดที่มีการท่องเที่ยวเชิงพุทธส่วนใหญ่มีการรักษาปัจจัยการท่องเที่ยวค่อนข้างดี มีเพียงไม่กี่แห่งที่ขาดการดูแลเอาใจใส่ปัจจัยการท่องเที่ยว เนื่องจากวัดไม่ให้ความสำคัญกับการท่องเที่ยว และขาดบุคลากรภายในวัดที่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการดูแลรักษาปัจจัยการท่องเที่ยว เช่น ขาดความรู้ในการดูแลโบสถ์เก่าหรือพระพุทธรูปเก่า จึงส่งผลให้สิ่งที่เป็นปัจจัยดึงดูดนักท่องเที่ยวเสื่อมโทรม เพราะขาดการดูแลรักษาอย่างต่อเนื่อง

๔.๑.๔ วิเคราะห์ระบบกลไกการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ

หลังจากที่ได้จัดลำดับความสำคัญของปัญหาการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุแล้ว จึงได้ร่วมกันศึกษาและวิเคราะห์ระบบกลไกขับเคลื่อนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ วิเคราะห์ปัจจัยเอื้อและปัจจัยเสี่ยงที่มีต่อการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ และวิเคราะห์แนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ โดยได้ดำเนินการดังต่อไปนี้^{๔๔}

วิเคราะห์ระบบกลไกขับเคลื่อนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุผ่านกลไกการรับรู้และมีส่วนร่วมของภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง คือ กลไกคณะสงฆ์ กลไกท่องเที่ยวจังหวัด มหาสารคาม กลไกด้านการจัดการท่องเที่ยว กลไกองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และกลไกชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ

วิเคราะห์ปัจจัยเอื้อและปัจจัยเสี่ยงที่มีต่อการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ ประกอบด้วย ๒ ส่วน คือ ๑) ปัจจัยเอื้อต่อการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ ได้แก่ ปัจจัยทางพระพุทธศาสนาที่มีต้นทุนทางทรัพยากรการท่องเที่ยวที่หลากหลาย ปัจจัยทางด้านชุมชนที่เข้ามามีส่วนร่วมท่องเที่ยว ปัจจัยด้านเครือข่ายการมีส่วนร่วม รวมทั้งตลาดการท่องเที่ยวที่เปิดกว้างสำหรับการท่องเที่ยวเชิงพุทธ นโยบายภาครัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ตระหนักถึงคุณค่าของการจัดการท่องเที่ยวในท้องถิ่น ๒) ปัจจัยเสี่ยงต่อการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ คือ การที่แหล่งท่องเที่ยวยังไม่ได้จัดสิ่งอำนวยความสะดวกที่พร้อมให้บริการนักท่องเที่ยวผู้สูงอายุ ขาดองค์ความรู้ในการดูแลผู้สูงอายุในแหล่งท่องเที่ยว ต่อมาเป็นปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ เพราะในช่วงที่เศรษฐกิจตกต่ำก็จะมีผลกระทบต่อการท่องเที่ยวเชิงพุทธด้วย ในขณะที่ปัจจัยทางด้านสังคมหรือชุมชนที่ไม่เข้าใจกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธในแหล่งท่องเที่ยว อาจไม่ให้ความร่วมมือหรือบางแห่งชุมชนมีความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ในแหล่งท่องเที่ยว จึงส่งผลกระทบต่อคุณภาพการท่องเที่ยว รวมทั้งปัจจัยทางด้านสิ่งแวดล้อมที่กระทบต่อการท่องเที่ยว เช่น สภาพอากาศร้อนมากทำให้นักท่องเที่ยวไม่

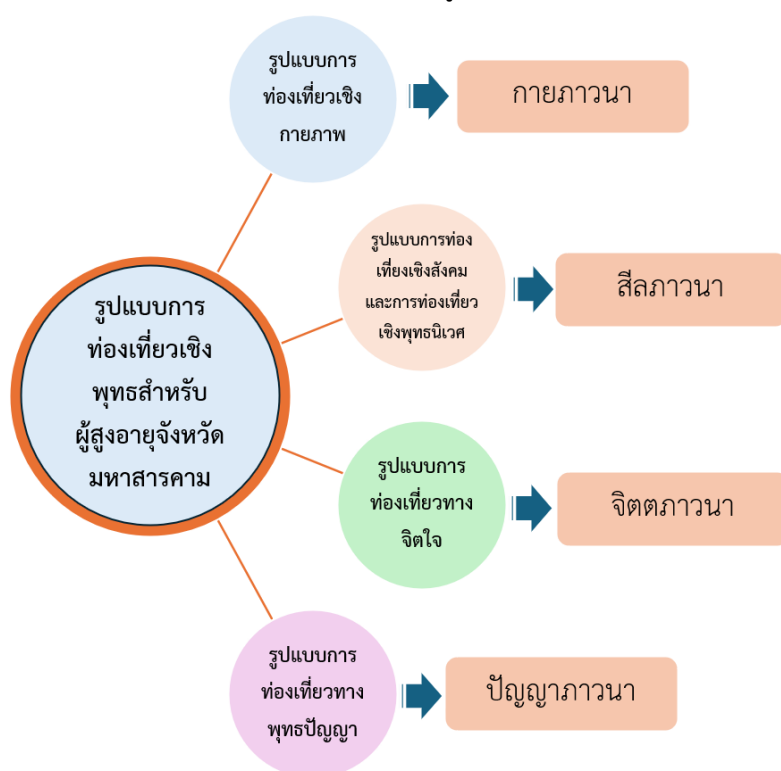
^{๔๔} สัมภาษณ์ข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม ครั้งที่ ๑ (๒๑ พฤษภาคม ๒๕๖๓).

อยากไปเที่ยว หรือบางแห่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศวิถีพุทธ ในช่วงฤดูแล้งเกิดไฟไหม้ป่า ผลกระทบต่อทรัพยากรการท่องเที่ยวและก่อให้เกิดมลภาวะ

วิเคราะห์แนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ ในงานวิจัยนี้พบว่า แนวทางในการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุ และสามารถนำไปใช้ในแหล่งท่องเที่ยวจังหวัดมหาสารคาม จำแนกออกเป็น ๓ แนวทาง ประกอบด้วย แนวทางพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวรองรับกลุ่มนักท่องเที่ยวสูงอายุ แนวทางพัฒนาต้นทุนพระพุทธรูปศาสนายกระดับไปสู่การท่องเที่ยว และการออกแบบโปรแกรมท่องเที่ยวสำหรับผู้สูงอายุ

๔.๑.๕ รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม

กระบวนการศึกษารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม โดยใช้กระบวนการสำรวจ สัมภาษณ์ และสนทนากลุ่มผู้ที่มีความเกี่ยวข้อง แล้วรวบรวมข้อมูลทั้งหมดมาจัดระบบฐานข้อมูล วิเคราะห์ และสังเคราะห์ข้อมูลออกเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม โดยนำเสนอข้อค้นพบ ๔ รูปแบบ ดังแผนภาพต่อไปนี้^{๘๕}

แผนภาพที่ ๓ รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม

^{๘๕} สังเคราะห์ข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม ครั้งที่ ๑ (๒๑ พฤษภาคม ๒๕๖๗).

๔.๑.๕.๑ รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงกายภาพ

ในส่วนของการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุที่มีรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงกายภาพ จำแนกรูปแบบแยกย่อยออกเป็น ๒ รูปแบบ ดังนี้^{๔๖}

๑. รูปแบบการท่องเที่ยวพุทธสถาน

จากการศึกษาวิเคราะห์รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุในจังหวัดมหาสารคาม พบว่ามีรูปแบบการนักท่องเที่ยวเชิงกายภาพที่ผู้สูงอายุนิยมไปท่องเที่ยว และสอดคล้องกับวัยผู้สูงอายุ นักท่องเที่ยวสูงอายุนิยมเยี่ยมชมพุทธสถานและเยี่ยมชมวัด โดยเฉพาะวัดที่มีถาวรวัตถุ หรือสิ่งก่อสร้างที่มีความยิ่งใหญ่สวยงาม วัดหรือโบราณสถานที่มีความเก่าแก่ เช่น หอระฆัง เสนาสนะ โบราณสถาน โบสถ์ สิม เจดีย์ รวมทั้งการท่องเที่ยวตามสถานปฏิบัติธรรมที่สำคัญในจังหวัดมหาสารคาม เป็นต้น

๒. รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพวิถีพุทธ

เนื่องจากวัยสูงอายุส่วนใหญ่ก็จะมีปัญหาเกี่ยวกับเรื่องสุขภาพหรือความเสื่อมสมรรถภาพทางร่างกาย จึงทำให้มักจะมีปัญหาทางด้านสุขภาพ ซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ผู้สูงอายุตัดสินใจไม่มาท่องเที่ยว หรือลูกหลานไม่ยอมให้ออกจากบ้าน เพราะเกรงว่าจะมีสุขภาพ สุขภาพ จึงทำให้ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ไม่ยอมไปท่องเที่ยว จากการศึกษาก็พบว่า มีวัดหลายแห่งที่มีลักษณะการส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุ และมีการจัดกิจกรรมในลักษณะผ่อนคลายความตึงเครียดของร่างกายและจิตใจให้กับผู้สูงอายุ และยังมีวัดเป็นจำนวนมากที่สามารถยกระดับไปสู่การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพวิถีพุทธได้ จากการศึกษารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพวิถีพุทธในจังหวัดมหาสารคาม จำแนกออกเป็น ๒ ส่วน ดังนี้

๑) รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพกาย คือ การท่องเที่ยวในวัดที่มีพระสงฆ์หรือบุคลากรในวัดที่มีภูมิความรู้ด้านการดูแลสุขภาพบูรณาการกับกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา โดยมีการใช้ยาสมุนไพรซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นมาบูรณาการกับการดูแลสุขภาพ เช่น วัดอัมพวันาราม ได้มีการบูรณาการกิจกรรมทางพระพุทธศาสนากับการรักษาโรคด้วยยาสมุนไพร ทำให้มีผลิตภัณฑ์สมุนไพรเพื่อรักษาโรคให้กับผู้สูงอายุและบุคคลทั่วไป ซึ่งมีผู้สูงอายุได้เข้าไปท่องเที่ยวและใช้บริการดูแลสุขภาพเป็นจำนวนมาก

๒) รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพจิต กิจกรรมท่องเที่ยวที่เน้นในการดูแลสุขภาพจิตให้กับผู้สูงอายุ ซึ่งมีหลายวัดที่ดำเนินการอย่างต่อเนื่อง ทำให้สามารถช่วยเหลือเยียวยาจิตใจให้กับผู้สูงอายุได้เป็นอย่างดี ซึ่งกิจกรรมประกอบด้วยการนำผู้สูงอายุให้พระสวดมนต์ เจริญจิตตภาวนา และการสนทนาธรรมเพื่อช่วยแก้ไขปัญหาสุขภาพจิต รวมทั้งเป็นที่ปรึกษา

^{๔๖} สัมภาษณ์ข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม ครั้งที่ ๑ (๒๑ พฤษภาคม ๒๕๖๓).

ปัญหาทางด้านจิตใจให้กับผู้สูงอายุ เช่น วัดขุนพรหมดำริ ซึ่งเป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดมหาสารคาม ที่ได้จัดกิจกรรมพัฒนาจิตใจให้กับผู้สูงอายุมาเป็นระยะเวลายาวนาน ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ นิยมไปท่องเที่ยวเชิงสุขภาพจิตภายในวัด และในวัดก็ยังคงมีความสงบร่มรื่น มีมุมในการพักผ่อนจิตใจ เพื่อผ่อนคลายอิริยาบถ และยังมีธรรมชาติบำบัดจิตใจด้วย

๔.๑.๕.๒ รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงสังคมและการท่องเที่ยวเชิงพุทธนิเวศ

การท่องเที่ยวในรูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงสังคมและสิ่งแวดล้อมในจังหวัดมหาสารคาม มีความสัมพันธ์กัน ๒ ส่วน ส่วนแรกเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงสังคม ส่วนที่สองเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธนิเวศ ดังนี้^{๘๗}

๑. รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงสังคม

รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงสังคมจะเน้นการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้อกับสังคมชาวพุทธหรือวิถีชีวิตของวัฒนธรรมประเพณีชาวพุทธ ๓ รูปแบบ ดังนี้

๑) รูปแบบการท่องเที่ยวเข้าร่วมกิจกรรมพุทธศาสนา

รูปแบบการท่องเที่ยวการเข้าร่วมกิจกรรมทางพุทธศาสนาของผู้สูงอายุ ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวในกิจกรรมที่ทางวัดจัดขึ้น หรือหน่วยงานราชการจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาขึ้นร่วมกับทางวัด ซึ่งจะมีผู้สูงอายุจำนวนมากที่มีความสนใจเข้าร่วมกิจกรรม โดยเฉพาะวัดที่มีการจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาอยู่บ่อย ๆ เช่น วัดมหาชัยพระอารามหลวง วัดขุนพรหมดำริ และวัดกลางเชียงยืน เป็นต้น ซึ่งเป็นวัดที่มีกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาร่วมกับชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะวัดที่มีโรงเรียนผู้สูงอายุสามารถจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาโดยมีผู้สูงอายุเข้าร่วมเป็นจำนวนมาก ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวที่เน้นการมีส่วนร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น กิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา กิจกรรมวันสำคัญของชาติที่จัดขึ้นภายในวัด เช่น วันพ่อ วันแม่ โดยบูรณาการกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ากับวันสำคัญของชาติ ซึ่งเป็นการส่งเสริมกระบวนการทางศีลธรรมและส่งเสริมคุณธรรมด้านความกตัญญู ความเสียสละและกิจกรรมจิตอาสาของผู้สูงอายุ เป็นต้น

๒) รูปแบบการท่องเที่ยววิถีชีวิตชาวพุทธ

การท่องเที่ยววิถีชีวิตชาวพุทธ เป็นกระบวนการท่องเที่ยวที่เน้นการศึกษาเรียนรู้และทำความเข้าใจเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวพุทธ ที่มีความยึดโยงกับพระพุทธศาสนา วิถีชีวิตของชุมชนที่สอดคล้องกับบริบทของชาวอีสานและความเชื่อประเพณี วิถีชีวิตและการปฏิบัติตนของชาวพุทธ ซึ่งการท่องเที่ยวในรูปแบบนี้ก็จะมีการทำบุญตักบาตรตอนเช้า การถวายภัตตาหารเพลแด่พระสงฆ์ และสามเณร การบำเพ็ญประโยชน์ภายในวัด การสนทนาธรรมกับพระสงฆ์

^{๘๗} สัมภาษณ์ข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม ครั้งที่ ๑ (๒๑ พฤษภาคม ๒๕๖๓).

การไหว้พระสวดมนต์ และการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปบูรณาการกับการดำเนินชีวิตประจำวัน การท่องเที่ยวในรูปแบบนี้จึงเป็นการประสานวิถีชีวิตของท้องถิ่นชาวอีสานกับพระพุทธศาสนา เพื่อให้ผู้สูงอายุสามารถปรับตัวภายใต้สังคมที่เปลี่ยนแปลง ผ่านการเรียนรู้วิถีชีวิตของชาวพุทธ ส่งผลให้ผู้สูงอายุสามารถปรับตัวและอยู่ร่วมกับคนวัยอื่นได้ทุกช่วงวัย

๓) รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชาวพุทธ

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชาวพุทธที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุในรูปแบบของกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จากการวิจัยได้สังเคราะห์การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชาวพุทธออกเป็น ๒ ส่วน คือ ๑) การท่องเที่ยวรูปธรรมหรือวัตถุธรรม ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่สัมผัสได้ เช่น การท่องเที่ยวตามพุทธสถาน การท่องเที่ยวพุทธศิลปกรรม จิตรกรรม สถาปัตยกรรมในวัด รวมทั้งการท่องเที่ยวตามพิพิธภัณฑ์ที่วัดได้รวบรวมและจัดแสดงสิ่งของเครื่องใช้ในทางพระพุทธศาสนาและประเพณีของชาวพุทธ เป็นต้น ๒) การท่องเที่ยวที่เป็นนามธรรม ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวที่ไม่ใช่วัตถุ จำแนกออกเป็น ๓ ส่วน (๑) การท่องเที่ยวในมิติคติธรรม ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับคุณงามความดี ความงดงาม ลึกซึ้งในพระพุทธศาสนา เกิดกุศลจิต สงบเย็นหรือการท่องเที่ยวที่เสริมส่งคุณธรรม เป็นต้น (๒) การท่องเที่ยวในมิติเนติธรรม ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวที่เกี่ยวกับประเพณีและกฎหมาย ความเชื่อ จารีต ประเพณีของชาวพุทธ บุญประเพณีของชาวอีสาน รวมทั้งแนวทางปฏิบัติเพื่อควบคุมพฤติกรรมเชิงจริยธรรม ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวที่ได้รับรู้แนวทางปฏิบัติตนตามวิถีวัฒนธรรมชาวพุทธ (๓) การท่องเที่ยวในมิติสหธรรม ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับการยथाในการอยู่ร่วมกันในสังคม การปรับตัวทางวัฒนธรรมให้เป็นวิถีชีวิตเกื้อกูลกัน การใช้ภาษาเพื่อการสื่อสารความรู้ความเข้าใจในพุทธศาสนา และการสร้างสรรค์ความเข้าใจอันดีในสังคม

๒. รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธนิเวศ

รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธนิเวศเป็นการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ของระบบนิเวศตามแนววิถีพุทธและการท่องเที่ยวกิจกรรมการอนุรักษ์ตามแนววิถีพุทธ ๒ รูปแบบ คือ รูปแบบการท่องเที่ยวระบบพุทธนิเวศและรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธอนุรักษ์ ดังนี้

๑) รูปแบบการท่องเที่ยวระบบพุทธนิเวศ

การท่องเที่ยวในรูปแบบพุทธนิเวศนี้มีความสอดคล้องกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ แต่รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธนิเวศจะเน้นกระบวนการท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาและระบบนิเวศภายในวัด เพราะเป็นขอบเขตที่ทางวัดสามารถที่จะควบคุมและกำกับติดตาม ดูแลรักษาและอนุรักษ์ระบบนิเวศภายในวัดได้ กระบวนการท่องเที่ยวเชิงพุทธนิเวศจึงเป็นกระบวนการท่องเที่ยวที่ผู้สูงอายุนิยมเข้าไปท่องเที่ยวเพื่อสัมผัสกับธรรมชาติความสงบร่มเย็นและความร่มเย็นของธรรมชาติภายในวัด ซึ่งมีมุมสงบที่ทำให้ผู้สูงอายุได้นั่งทบทวนชีวิต นั่งทบทวนประสบการณ์ รวมทั้งการใคร่ครวญหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา ซึ่งมีวัดอยู่หลาย

แห่งในจังหวัดมหาสารคามเป็นวัดที่ได้อนุรักษ์ทรัพยากรทางธรรมชาติ และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของพระสงฆ์มีความเกี่ยวข้องกับธรรมชาติ และสอดแทรกหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา โดยมีการติดป้ายคำสอนทางพระพุทธศาสนาไว้ตามต้นไม้เพื่อให้ผู้สูงอายุได้เรียนรู้หลักธรรมควบคู่ไปกับการซึมซับความสงบร่มรื่นทางธรรมชาติ โดยการท่องเที่ยวในรูปแบบนี้จะก่อให้เกิดธรรมชาติบำบัดไปพร้อมกับการสรรค์สร้างพุทธปัญญาในระหว่างการท่องเที่ยวด้วย

๒) รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธอนุรักษ์

รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธอนุรักษ์นี้ จะใช้กระบวนการท่องเที่ยวแบบมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุ เพื่อให้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรทางธรรมชาติภายในวัดและวิถีวัฒนธรรมของชาวพุทธ การท่องเที่ยวในรูปแบบนี้จึงไม่ใช่แค่การอนุรักษ์ทรัพยากรที่มีอยู่ตามธรรมชาติเท่านั้น แต่จะเป็นการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์วัตถุสิ่งของและประเพณีวัฒนธรรมที่มีคุณค่าของชาวพุทธด้วย จึงเป็นการสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามของชาวพุทธผ่านกิจกรรมสร้างสรรค์ของผู้สูงอายุ ซึ่งมีความแตกต่างจากรูปแบบการท่องเที่ยวระบบพุทธนิเวศ ที่เน้นการเข้าชมและซึมซับรับรู้ธรรมชาติที่อยู่ในวัด แต่การท่องเที่ยวเชิงพุทธอนุรักษ์จะเน้นกิจกรรมแบบมีส่วนร่วม อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในวัด เพื่อให้ผู้สูงอายุมีส่วนร่วมในการดูแลรักษา สืบสาน ต่อยอด และพัฒนาสร้างสรรค์ให้เกิดคุณค่าทางพระพุทธศาสนา สังคม และสิ่งแวดล้อม

๔.๑.๕.๓ รูปแบบการท่องเที่ยวทางจิตใจ

สำหรับรูปแบบการท่องเที่ยวทางจิตใจเป็นการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องและมีผลกับจิตใจของนักท่องเที่ยว ๔ รูปแบบ คือ รูปแบบการท่องเที่ยวแสวงบุญ รูปแบบการท่องเที่ยวเพื่อความเป็นศิริมงคลแก่ชีวิต รูปแบบการท่องเที่ยวพุทธศิลป์ และรูปแบบการท่องเที่ยวเกจิอาจารย์ ดังนี้

๑. รูปแบบการท่องเที่ยวแสวงบุญ

รูปแบบการท่องเที่ยวแบบแสวงบุญ เป็นการท่องเที่ยวที่ได้รับความนิยมจากผู้สูงอายุจำนวนมาก เนื่องจากการท่องเที่ยวแบบแสวงบุญเป็นการท่องเที่ยวเพื่อเดินทางไปทำบุญตามสถานที่ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา เช่น การทำบุญกับพระสงฆ์ที่มีปฏิปทาน่าเลื่อมใส เกจิอาจารย์ที่มีคุณคุณูปการกับสังคม และการถวายปัจจัยเพื่อสร้างเสนาสนะ สร้างโบสถ์ วิหาร ศาลาเจดีย์และสร้างลานธรรม เป็นต้น การท่องเที่ยวเชิงแสวงบุญจึงเป็นผลพวงมาจากความเชื่อเรื่องการสั่งสมคุณความดีที่จะส่งผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ และจะมีผลหนุนส่งให้ไปเกิดในภพภูมิที่ดีตามคติพระพุทธศาสนา การท่องเที่ยวในรูปแบบนี้นอกจากจะเป็นกระบวนการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาแล้วยังเป็นการสั่งสมคุณงามความดี และความเสียสละปัจจัยเพื่อทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาด้วย

๒. รูปแบบการท่องเที่ยวเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต

การท่องเที่ยวที่ก่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต มีความสำคัญกับผู้สูงอายุ เนื่องจากเป็นวัยที่มีความเจ็บป่วยและความเสื่อมโทรมทางด้านสุขภาพ ทำให้ผู้สูงอายุตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของชีวิต จึงแสวงหาแนวทางที่จะสร้างความเป็นมงคลให้กับชีวิตของตนเองและก่อให้เกิดการดำเนินชีวิตด้วยความดีงามตามหลักพระพุทธศาสนา กิจกรรมการท่องเที่ยวในรูปแบบนี้จึงมีทั้งการท่องเที่ยวเพื่อกราบไหว้พระเกจิอาจารย์ เพื่อขอพรเป็นสิริมงคลให้กับชีวิต และการท่องเที่ยวเพื่อกราบไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ พระธาตุเจดีย์ โดยมีความเชื่อว่าท่านจะอำนวยความสิริมงคลแก่ชีวิต ทำให้ชีวิตมีความเป็นอยู่ที่ดี มีความอุดมสมบูรณ์ให้กับชีวิตและส่งเสริมให้ครอบครัวอยู่ดีมีสุข การท่องเที่ยวในรูปแบบนี้จึงเป็นการท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวมีความคาดหวังว่าผลจากการท่องเที่ยวจะส่งผลดีต่อชีวิต และป้องกันสิ่งอัปมงคลหรือปัญหาอุปสรรคไม่ให้เข้ามากระทบต่อชีวิต เป็นต้น

๓. รูปแบบการท่องเที่ยวพุทธศิลป์

รูปแบบการท่องเที่ยวพุทธศิลป์ เป็นพฤติกรรมการท่องเที่ยวเพื่อเยี่ยมชมสถาปัตยกรรม ประติมากรรมและจิตรกรรมภายในวัด การท่องเที่ยวเพื่อเยี่ยมชมรูปแบบการสร้างประติมากรรมทางพระพุทธศาสนา ความสวยงามของการสร้างโบสถ์วิหาร เจดีย์ การกราบไหว้พระพุทธรูปในมุมมองเชิงพุทธศิลป์ ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวที่เยี่ยมชมความสวยงามของสถาปัตยกรรม ประติมากรรมและจิตรกรรมภายในวัด รวมทั้งความงดงามของพระพุทธรูปปางต่าง ๆ ซึ่งจะมีความเกี่ยวข้องกับคติเรื่องความดีความงามในเชิงสุนทรียศาสตร์ โดยจะมีผลเชิงพฤติกรรมศาสตร์และการควบคุมพฤติกรรมเชิงจริยธรรมของนักท่องเที่ยวสูงอายุด้วย

๔. รูปแบบการท่องเที่ยวเกจิอาจารย์

ปัจจุบันการท่องเที่ยวในรูปแบบของการกราบไหว้พระเกจิอาจารย์ในจังหวัดมหาสารคาม กำลังได้รับความนิยมจากประชาชนทั่วไปเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุที่มีความเชื่อความศรัทธากับพระสงฆ์ที่มีวัตรปฏิบัติที่งดงาม และมีชื่อเสียงในจังหวัดมหาสารคามหลายรูป งานวิจัยนี้พบว่า พระเกจิอาจารย์จำแนกออกเป็น ๒ กลุ่ม คือ กลุ่มแรกเป็นพระเกจิอาจารย์ที่สร้างวัดถ้ำมุงคล เช่น พระวชิรญาณวิเศษ หรือพระอาจารย์สุริยันต์ โฆสพลโณ ประธานสงฆ์วัดพุทธวนาราม (วัดป่าวังน้ำเย็น) ที่มีประชาชนหลั่งไหลเข้าไปกราบเป็นจำนวนมาก เป็นต้น กลุ่มที่สองเป็นพระเกจิอาจารย์สายกรรมฐานหลายรูป ซึ่งมีผู้สูงอายุที่มีความศรัทธาเดินทางไปกราบสนทนาธรรม ทำบุญ และร่วมปฏิบัติธรรมเป็นจำนวนมาก

๔.๑.๕.๔ รูปแบบการท่องเที่ยวทางพุทธปัญญา

รูปแบบการท่องเที่ยวทางพุทธปัญญาเกี่ยวข้องกับปัญญาทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวที่ส่งผลต่อความรู้ ความเข้าใจ ภูมิปัญญา พุทธปัญญาสร้างสรรค์ และทัศนคติที่ดีตามแนวทางพระพุทธศาสนา จำแนกออกเป็น ๔ รูปแบบ รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงทัศนศึกษา รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติธรรม รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงภูมิปัญญาพระพุทธศาสนา รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธปัญญาสร้างสรรค์ ดังนี้^{๔๘}

๑. รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงทัศนศึกษา

ในส่วนของการท่องเที่ยวเชิงทัศนศึกษาของผู้สูงอายุที่นิยมไปท่องเที่ยวภายในวัดเพื่อศึกษาพระพุทธศาสนา และเรียนรู้เพื่อพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่วิถีพุทธผ่านหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาหลากหลายรูปแบบ เช่น การศึกษาธรรม การสนทนาธรรม การศึกษาแหล่งเรียนรู้ภายในวัด การศึกษาเรียนรู้ปริศนาธรรมผ่านภาพจิตรกรรมฝาผนัง รวมทั้งพิพิธภัณฑ์ที่วัดจัดขึ้น ซึ่งเป็นกระบวนการท่องเที่ยวเชิงทัศนศึกษาที่เน้นการเข้าชม เพื่อสร้างองค์ความรู้และ พุทธิปัญญา เช่น พิพิธภัณฑ์วัดมหาชัย ที่มีการจัดแสดงสิ่งของเครื่องใช้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ประเพณีและวัฒนธรรมของชาวพุทธ รวมถึงการถ่ายทอดวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาและคัมภีร์ไบเบิล เป็นต้น

๒. รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติธรรม

การท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติธรรม เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่ได้รับความนิยมอย่างยิ่งสำหรับผู้สูงอายุ โดยเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุที่เป็นญาติธรรมของทางวัดที่ตนเองเคารพนับถือและเข้าร่วมกิจกรรมปฏิบัติธรรมอย่างสม่ำเสมอ และยังเป็นการสร้างเครือข่ายผู้สูงอายุผู้ใฝ่ปฏิบัติธรรมโดยการท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติธรรมจำแนกออกเป็น ๒ ส่วน ส่วนแรกเป็นการท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติธรรมที่เน้นกระบวนการพัฒนาจิตใจให้มีสุขภาพจิตที่ดี ผ่านกระบวนการฝึกสมณะกรรมฐาน ให้มีจิตใจสงบเป็นสมาธิ และสร้างกุศลจิตให้เกิดขึ้น ส่วนที่สองเป็นการท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติธรรมที่เน้นกระบวนการพัฒนาจิตใจและปัญญาควบคู่กันไป โดยยกระดับจากจิตใจที่สงบไปสู่การศึกษาเรียนรู้ใคร่ครวญธรรมและทำความเข้าใจชีวิตตามความเป็นจริง ซึ่งกระบวนการนี้จะทำให้ผู้สูงอายุสามารถปล่อยวางความยึดมั่น เข้าใจชีวิตตามความเป็นจริง ทำให้มีสุขภาพะทางด้านปัญญา โดยมีวัดในจังหวัดมหาสารคามจำนวนมากที่เน้นการจัดกิจกรรมปฏิบัติธรรมให้กับผู้สูงอายุ ทำให้การท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติธรรมได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวสูงอายุทั้งในและนอกจังหวัดมหาสารคาม

๓. รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงภูมิปัญญาพระพุทธศาสนา

การท่องเที่ยวเชิงภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนา เป็นสิ่งที่ทุกวัดในจังหวัดมหาสารคามได้มีการปฏิบัติสืบต่อกันมา เพียงแต่ในบางวัดอาจจะมีการเน้นกระบวนการเสริมสร้างภูมิ

^{๔๘} สังเคราะห์ข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม ครั้งที่ ๑ (๒๑ พฤษภาคม ๒๕๖๓).

ปัญญาทางพระพุทธศาสนาเป็นกรณีพิเศษ ในงานวิจัยนี้พบว่า การท่องเที่ยวเชิงภูมิปัญญาพระพุทธศาสนา จำแนกออกเป็น ๒ ส่วน คือ ๑) การท่องเที่ยวเชิงภูมิปัญญาพระพุทธศาสนาที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเอง เช่น การศึกษาธรรมะด้วยตนเองผ่านภาพปริศนาธรรม ภาพจิตรกรรม และสถาปัตยกรรมที่ติดไว้ตามต้นไม้ หรือตามภาพปริศนาธรรมต่าง ๆ ๒) การท่องเที่ยวเชิงภูมิปัญญาพระพุทธศาสนาที่เน้นการปฏิบัติ และการเรียนรู้จากพระสงฆ์ที่มีภูมิความรู้ทางปริยัติธรรมและการปฏิบัติ วิปัสสนากรรมฐานควบคู่กันไป ซึ่งกระบวนการนี้ได้ดำเนินการผ่านการจัดกิจกรรมศึกษาธรรมะ และการปฏิบัติธรรมของกลุ่มผู้สูงอายุ เป็นต้น

๔. รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธปัญญาสร้างสรรค์

ส่วนการท่องเที่ยวเชิงพุทธปัญญาสร้างสรรค์ในจังหวัดมหาสารคามมีหลายวัดที่ได้นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาสรรค์สร้างในมิติใหม่ เพื่อให้ผู้สูงอายุได้ศึกษาเรียนรู้และทำความเข้าใจธรรมะได้ง่ายขึ้น โดยใช้สื่อเทคโนโลยีสารสนเทศมาเป็นเครื่องมือในการเผยแพร่ธรรมะ และยังมีคณาจารย์จากวิทยาลัยสงฆ์มหาสารคามที่มีความรู้ทางพระพุทธศาสนาได้ทำวิจัยเกี่ยวกับผู้สูงอายุบูรณาการกับพระพุทธศาสนา ได้ให้ความรู้แนวทางการเสริมสร้างสุขภาวะผู้สูงอายุตามแนวทางพระพุทธศาสนา และมีวัดหลายแห่งที่นำความรู้ทางวิชาการพระพุทธศาสนาไปปรับใช้กับการส่งเสริมพุทธปัญญาสร้างสรรค์ให้กับผู้สูงอายุเพื่อให้เกิดกระบวนการปรับตัว รู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงทางสังคม เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกันในทุกช่วงวัย และยังมีกิจกรรมที่สร้างกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทักษะและประสบการณ์ชีวิตที่ผ่านการใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปบูรณาการ เช่น วัดกลางเข็ญยืน ซึ่งเป็นวัดที่มีโรงเรียนผู้สูงอายุ และได้มีการจัดกิจกรรมบูรณาการพระพุทธศาสนากับชีวิตผู้สูงอายุในศตวรรษที่ ๒๑ และยังมีการส่งเสริมพหุผลผลิตสร้างสรรค์ให้ผู้สูงอายุสามารถนำองค์ความรู้และประสบการณ์ไปถ่ายทอดให้กับคนในสังคม ส่งผลให้กระบวนการท่องเที่ยวเชิงพุทธปัญญาสร้างสรรค์สามารถต่อยอดไปสู่การส่งเสริมบทบาทผู้สูงอายุเพื่อให้เกิดพลังสร้างสรรค์คุณค่าต่อสังคมด้วย

เมื่อวิเคราะห์พฤติกรรมของนักท่องเที่ยวกลุ่มผู้สูงอายุ พบว่า นักท่องเที่ยวกลุ่มผู้สูงอายุจะให้ความสำคัญกับการท่องเที่ยวที่มีรูปแบบผ่อนคลายและเหมาะสมกับวัยสูงอายุ โดยมีรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม ดังตารางข้อมูลต่อไปนี้

ตารางที่ ๑ รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม

รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธ สำหรับผู้สูงอายุจังหวัด มหาสารคาม	ระดับ					ค่าเฉลี่ย
	มากที่สุด	มาก	น้อย	ปาน กลาง	น้อยที่สุด	
รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงกายภาพ	๒๕๓.๒ (๘๔.๔)	๑๖.๒ (๕.๔)	๒๐.๔ (๖.๘)	๒.๔ (๐.๘)	๗.๘ (๒.๖)	๔.๖๘
รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงสังคมและ การท่องเที่ยวเชิงพุทธนิเวศ	๒๓๘.๒ (๗๙.๔)	๒๒.๒ (๗.๔)	๒๔ (๘.๐)	๔.๘ (๑.๖)	๑๐.๘ (๓.๖)	๔.๕๗
รูปแบบการท่องเที่ยวทางจิตใจ	๒๗๓.๖ (๙๑.๒)	๑๐.๘ (๓.๖)	๑๔.๔ (๔.๘)	๐.๖ (๐.๒)	๐.๖ (๐.๒)	๔.๘๙
รูปแบบการท่องเที่ยวทางพุทธ ปัญญา	๒๐๒.๒ (๖๗.๔)	๓๕.๔ (๑๑.๘)	๑๙.๒ (๑๒.๘)	๘.๔ (๒.๘)	๑๕.๖ (๕.๒)	๔.๓๓

จากตารางดังกล่าวแสดงให้เห็นข้อมูลเชิงปริมาณที่มีนัยยะสำคัญ วิเคราะห์ได้ ๓ ส่วน ดังนี้ (๑) รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม ๔ รูปแบบ คือ รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงกายภาพ รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงสังคมและการท่องเที่ยวเชิงพุทธนิเวศ รูปแบบการท่องเที่ยวทางจิตใจ รูปแบบการท่องเที่ยวทางพุทธปัญญา (๒) ลำดับของพฤติกรรมการท่องเที่ยวของผู้สูงอายุมีพฤติกรรมท่องเที่ยวมากที่สุด คือ รูปแบบการท่องเที่ยวทางจิตใจ มีค่าเฉลี่ย 4.89 รองลงมาเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงกายภาพ มีค่าเฉลี่ย 4.68 ลำดับที่สามเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงสังคมและการท่องเที่ยวเชิงพุทธนิเวศ มีค่าเฉลี่ย 4.57 และลำดับที่สี่เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวทางพุทธปัญญา มีค่าเฉลี่ย 4.33 (๓) ความสัมพันธ์ของวัยสูงอายุกับรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธ การที่ผู้สูงอายุมีพฤติกรรมท่องเที่ยวในรูปแบบการท่องเที่ยวทางจิตใจมากที่สุด แสดงให้เห็นว่าผู้สูงอายุต้องการมีความสุขทางจิตใจ มีกุศลจิต ความสงบลึกซึ้งทางจิตใจ ความเชื่อความศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา การมีสุขภาพจิตที่ดี แสดงให้เห็นว่าผู้สูงอายุมีวัตถุประสงค์จากการท่องเที่ยวเพื่อสุขภาวะทางด้านจิตใจ รองลงมาเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงกายภาพ อาจเป็นเพราะผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีปัญหาทางด้านสุขภาพ จึงมีวัตถุประสงค์การท่องเที่ยวทางศาสนสถานและศาสนวัตถุไปพร้อมกับการดูแลสุขภาพวิถีพุทธ ลำดับที่สามเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงสังคมและการท่องเที่ยวเชิงพุทธนิเวศ เป็นกลุ่มนักท่องเที่ยวผู้สูงอายุที่มีความเกี่ยวข้องกับสังคม ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีความต้องการเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมชาวพุทธและการท่องเที่ยววัดเพื่อซึมซับบรรยากาศสงบร่มรื่น รมณีสถานภายในวัด เพื่อให้สิ่งแวดล้อมช่วยกล่อมเกลাজิตใจ ส่วนลำดับที่สี่เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวทางพุทธปัญญา ซึ่งเป็นผลพวงมาจากการที่เก็บข้อมูลจากผู้สูงอายุหลากหลาย ไม่ใช่แค่กับข้อมูลเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุผู้ปฏิบัติธรรมที่มุ่งเน้นการพัฒนาจิตใจและปัญญา ดังนั้น แหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธจึงควร

พัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวยังพุทธทางด้านปัญญาเพื่อให้นักท่องเที่ยวเข้าถึงภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาได้ง่ายและหลากหลายช่องทางมากยิ่งขึ้น ซึ่งจะทำให้การท่องเที่ยวส่งผลต่อการเพิ่มพูนความรู้และความเข้าใจทางพระพุทธศาสนา

สรุป ผลจากการวิจัย พบว่า รูปแบบการท่องเที่ยวยังพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม จำแนกออกเป็น ๔ รูปแบบ ดังนี้ ๑) รูปแบบการท่องเที่ยวยังกายภาพ จำแนกรูปแบบแยกย่อยออกเป็น ๒ รูปแบบ ดังนี้ (๑) การท่องเที่ยวยังพุทธสถาน (๒) การท่องเที่ยวยังสุขภาพวิถีพุทธ ๒) การท่องเที่ยวยังเชิงสังคมและการท่องเที่ยวยังพุทธนิเวศ จำแนกออกเป็น ๒ ส่วน คือ (๑) การท่องเที่ยวยังเชิงสังคม ได้แก่ การท่องเที่ยวยังร่วมกิจกรรมพุทธศาสนา การท่องเที่ยวยังวิถีชีวิตชาวพุทธ การท่องเที่ยวยังวัฒนธรรมชาวพุทธ (๒) รูปแบบการท่องเที่ยวยังพุทธนิเวศ ได้แก่ การท่องเที่ยวยังระบบพุทธนิเวศ การท่องเที่ยวยังพุทธอนุรักษ์ ๓) รูปแบบการท่องเที่ยวยังทางจิตใจ ได้แก่ การท่องเที่ยวยังแสวงบุญ การท่องเที่ยวยังเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต การท่องเที่ยวยังพุทธศิลป์ การท่องเที่ยวยังเกจิอาจารย์ และ ๔) รูปแบบการท่องเที่ยวยังทางพุทธปัญญา ได้แก่ การท่องเที่ยวยังทัศนศึกษา การท่องเที่ยวยังเชิงปฏิบัติธรรมการท่องเที่ยวยังภูมิปัญญาพระพุทธศาสนา และการท่องเที่ยวยังพุทธปัญญาสร้างสรรค์

๔.๒ พัฒนากิจกรรมและการจัดการท่องเที่ยวยังพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุ จังหวัดมหาสารคาม

พัฒนากิจกรรมและการจัดการท่องเที่ยวยังพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม เป็นกระบวนการวิจัยในระยะที่ ๒ ซึ่งเป็นกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในแหล่งท่องเที่ยวและสนทนากลุ่มด้วย โดยมีมุ่งเน้นการวิจัยแบบมีส่วนร่วมในประเด็นพัฒนากิจกรรมและการจัดการท่องเที่ยวยังพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม พร้อมทั้งพัฒนาวัดท่องเที่ยวยังพุทธสำหรับผู้สูงอายุต้นแบบ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๔.๒.๑ การจัดทำแผนการจัดการท่องเที่ยวยังพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม

ในส่วนของการจัดทำแผนการจัดการท่องเที่ยวยังพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม ได้ดำเนินการ ๓ ขั้นตอน ดังต่อไปนี้^{๘๙}

๑. วิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการท่องเที่ยว วิเคราะห์ปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกที่มีผลต่อการท่องเที่ยว วิเคราะห์ปัจจัยเสี่ยงและปัจจัยเอื้อต่อการท่องเที่ยว เพื่อนำมาเป็นข้อมูลใน

^{๘๙} สังเคราะห์ข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม ครั้งที่ ๒ (๑๕ กรกฎาคม ๒๕๖๗).

การสร้างกรอบแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุและสอดคล้องกับบริบทของแหล่งท่องเที่ยว

๒. สร้างกรอบแนวคิดเชิงกลไกและกระบวนการ การสังเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารที่เป็นแนวคิด/ทฤษฎี และข้อมูลที่สังเคราะห์จากการสำรวจ สัมภาษณ์ สนทนากลุ่ม และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม มาประมวลผลบูรณาการเพื่อสร้างกรอบแนวคิดเชิงกลไกและกระบวนการที่เหมาะสมกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ

๓. ออกแบบแผนการดำเนินงาน กำหนดแผน (Plan) โดยผู้วิจัยและชุมชนร่วมกันจัดทำแผน “การพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม” โดยกระบวนการจัดทำแผนการดำเนินงานที่เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในแหล่งท่องเที่ยวและผู้สูงอายุ ตั้งแต่เริ่มสำรวจข้อมูลเพื่อจัดทำแผนการดำเนินงานแล้วนำมาใช้ในการจัดทำแผนฉบับร่างการพัฒนาแผน การนำแผนเข้าสู่การประชาพิจารณ์ แล้วนำมาปรับปรุงพัฒนาแผน เพื่อให้ร่วมกันตรวจสอบความถูกต้องและเหมาะสมกับการนำไปใช้ในแหล่งท่องเที่ยว หลังจากนั้นจึงเผยแพร่เพื่อสร้างการรับรู้แผนการดำเนินงานร่วมกัน

๔.๒.๒ ออกแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม

หลังจากที่ได้ออกแบบแผนการดำเนินงานแล้ว ได้นำมาบูรณาการเพื่อกำหนดแนวทางการนำแผนไปสู่การปฏิบัติ โดยกำหนดรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ การออกแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ สร้างความเข้าใจกิจกรรมเชิงปฏิบัติการการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ โดยสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานด้านการท่องเที่ยวของผู้เกี่ยวข้องในพื้นที่ท่องเที่ยว

ภายใต้รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม แต่รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุยังขาดกิจกรรมที่ชัดเจน ทำให้ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ที่ไปท่องเที่ยวจะเน้นการเข้าชมและถ่ายภาพ ส่งผลให้กิจกรรมไม่หลากหลายและผู้สูงอายุได้ประโยชน์จากการท่องเที่ยวไม่คุ้มกับงบประมาณและเวลาเดินทางมาเที่ยว งานวิจัยนี้จึงได้ออกแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับผู้สูงอายุและบริบทของแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธในจังหวัดมหาสารคาม ดังแผนภาพต่อไปนี้

แผนภาพที่ ๔ ออกแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม

จากแผนภาพดังกล่าว แสดงให้เห็นความเชื่อมโยงของรูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม ๔ รูปแบบ โดยได้ออกแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุขึ้นมารองรับ ๑๕ กิจกรรม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๔.๒.๒.๑ รูปแบบการท่องเทียวเชิงกายภาพ

รูปแบบการท่องเทียวสำหรับผู้สูงอายุเชิงกายภาพ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา คือ กายภาวนา ซึ่งมีความสัมพันธ์กับการท่องเทียวที่ส่งผลให้เกิดการพัฒนาทางด้านกายภาพและร่างกาย จำแนกกิจกรรมการท่องเทียวที่เกี่ยวข้องกับกายภาพออกเป็น ๒ กิจกรรม ดังนี้

๑. กิจกรรมการท่องเทียวตามพุทธสถาน

การออกแบบกิจกรรมการท่องเทียวตามพุทธสถาน ส่วนใหญ่ผู้สูงอายุจะไม่ค่อยทราบข้อมูลของพุทธสถาน และการเดิมชมพุทธสถานก็จะใช้เวลาเดินทางนาน กิจกรรมที่เหมาะสมสำหรับนักท่องเที่ยวสูงอายุ (เช่น เสนาสนะ โบราณสถาน โบสถ์/สิม พระพุทธรูป เจดีย์) ประกอบด้วย การออกแบบเส้นทางการเดินทางชมพุทธสถานที่ไม่ไกลเกินไป มีป้ายแสดงเส้นทางการท่องเทียว มีการสื่อความหมายเพื่อให้ทราบความเป็นมาและความสำคัญของพุทธสถาน มีที่นั่งพักระหว่างชมพุทธสถาน มีความปลอดภัย รวมทั้งมีข้อความเพื่ออธิบายที่มีตัวหนังสือขนาดใหญ่และข้อความกระชับเพื่อให้ผู้สูงอายุอ่านเข้าใจง่าย

๒. กิจกรรมการท่องเทียวเชิงสุขภาพวิถีพุทธ

กิจกรรมที่เกี่ยวกับการท่องเทียวเชิงสุขภาพวิถีพุทธ ประกอบด้วยกิจกรรมย่อย ๓ กิจกรรม คือ ๑) กิจกรรมการเรียนรู้การดูแลสุขภาพวิถีพุทธในวัดที่พระสงฆ์มีภูมิปัญญาด้านสมุนไพร ให้ความรู้และสาธิตการดูแลสุขภาพ ๒) กิจกรรมการรักษาสุขภาพ ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ให้ผู้สูงอายุได้รับการรักษา เช่น การนวด การประคบ การบริหารกาย การรักษาโรคตามอาการ และการบริโภควิถีพุทธ เป็นต้น ๓) กิจกรรมการจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ยารักษาโรค จัดแสดงผลิตภัณฑ์ยารักษาโรคที่ทางวัดทำขึ้นเพื่อให้นักท่องเที่ยวผู้สูงอายุได้เลือกซื้อกลับไปใช้

๔.๒.๒.๒ รูปแบบการท่องเทียวเชิงสังคมและรูปแบบการท่องเทียวเชิงพุทธนิเวศ

รูปแบบการท่องเทียวเชิงสังคมและรูปแบบการท่องเทียวเชิงพุทธนิเวศ มีความสัมพันธ์กับกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา คือ สืลภาวนา ซึ่งมีความสัมพันธ์กับการท่องเทียวที่ส่งผลให้เกิดการพัฒนาทางด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมควบคู่กันไป ๒ รูปแบบ คือ รูปแบบการท่องเทียวเชิงสังคม และรูปแบบการท่องเทียวเชิงพุทธนิเวศ ดังนี้^{๙๐}

๑. รูปแบบการท่องเทียวเชิงสังคม

ในส่วนขอรูปแบบการท่องเทียวเชิงสังคม ในงานวิจัยนี้พบว่ามีกิจกรรมการท่องเทียวเชิงสังคม ๓ กิจกรรม คือ กิจกรรมการท่องเทียวเข้าร่วมกิจกรรมพระพุทธศาสนา กิจกรรมการท่องเทียววิถีชีวิตชาวพุทธ และกิจกรรมการท่องเทียวเชิงวัฒนธรรมชาวพุทธ ดังนี้

^{๙๐} สังเคราะห์ข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม ครั้งที่ ๒ (๑๕ กรกฎาคม ๒๕๖๗).

๑) กิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อเข้าร่วมกิจกรรมพระพุทธศาสนา

การออกแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวสำหรับกลุ่มผู้สูงอายุที่สนใจเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา ประกอบด้วยกิจกรรมย่อย ๒ กิจกรรม คือ (๑) การเข้าร่วมกิจกรรมงานบุญที่ทางวัดจัดขึ้น แต่ละวัดอาจจัดงานไม่ตรงกัน โดยจะมีกิจกรรมไหว้พระรับศีล ร่วมทำบุญ ฟังปาฐกถาธรรม และกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศล กิจกรรมลักษณะนี้ผู้สูงอายุเดินทางเข้าร่วมในรูปของการแสวงบุญหรือเข้าร่วมในรูปของการมาช่วยวัดจัดกิจกรรมก็ได้ (๒) การเข้าร่วมกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวจะมีการจัดกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาตรงกัน เช่น วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา กิจกรรมใน ๑ วัน ประกอบด้วย เวลา ๐๗.๐๐-๐๘.๓๐ น. กิจกรรมไหว้พระรับศีล/ทำบุญตักบาตร เวลา ๑๐.๓๐ น. ถวายภัตตาหารเพล เวลา ๑๓.๐๐ น.-๑๕.๐๐ น. ปฏิบัติธรรม/สันทนาธรรม เวลา ๑๘.๐๐-๑๙.๐๐ น. ทำวัตรสวดมนต์ เวลา ๑๙.๐๑-๒๐.๐๐ น. เวียนเทียน เวลา ๒๐.๐๑-๒๑.๐๐ น. ฟังธรรม/ปฏิบัติธรรม โดยผู้สูงอายุส่วนใหญ่จะพักรวมกันอยู่ที่วัด แต่หากผู้สูงอายุไม่สามารถเข้าร่วมทำกิจกรรมทั้งวันได้ก็สามารถไปร่วมกิจกรรมเฉพาะช่วงเวลาที่เหมาะสม

๒) กิจกรรมการท่องเที่ยววิถีชีวิตชาวพุทธ

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยววิถีชีวิตชาวพุทธที่เน้นการท่องเที่ยวที่ยึดโยงกับวิถีชีวิตของชาวพุทธในบริบทสังคมอีสานในจังหวัดมหาสารคาม โดยกิจกรรมในวิถีชีวิตประจำวันของชาวพุทธใน ๑ วัน ประกอบด้วย กิจกรรมทำบุญตักบาตรตอนเช้า การถวายภัตตาหารเพลแด่พระสงฆ์และสามเณร การบำเพ็ญประโยชน์ภายในวัด การสันทนาธรรมกับพระสงฆ์ และแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชาวพุทธ การไหว้พระสวดมนต์ และการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปปรับใช้กับการดำเนินชีวิตประจำวัน ซึ่งเป็นการเรียนรู้วิถีชีวิตที่เกื้อกูลกันของสังคมชาวพุทธ และเพื่อเรียนรู้วิถีชีวิตชาวพุทธในแต่ละวัน

๓) กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชาวพุทธ

ในงานวิจัยนี้ได้มีการออกแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชาวพุทธที่เหมาะสมกับนักท่องเที่ยวกลุ่มผู้สูงอายุออกเป็น ๒ กิจกรรมหลัก ดังนี้^{๙๑}

(๑) กิจกรรมการท่องเที่ยวรูปธรรมหรือวัตถุธรรม ซึ่งเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่สามารถจับต้องได้ โดยมีกิจกรรมย่อยให้นักท่องเที่ยวเลือก ๓ กิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมการท่องเที่ยวตามพุทธสถาน กิจกรรมการท่องเที่ยวพุทธศิลปกรรม/จิตรกรรม/สถาปัตยกรรมในวัด และกิจกรรมการท่องเที่ยวตามพิพิธภัณฑ์ที่วัดได้จัดแสดงสิ่งของเครื่องใช้ในทางพระพุทธศาสนา ประเพณีของชาวพุทธ และวิถีวัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นต้น

^{๙๑} สันเคราะห์ข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม ครั้งที่ ๒ (๑๕ กรกฎาคม ๒๕๖๗).

(๒) กิจกรรมการท่องเที่ยวที่เป็นนามธรรม จำแนกกิจกรรมย่อยออกเป็น ๓ ส่วน ๑) กิจกรรมการท่องเที่ยวในมิติติธรรม เป็นการท่องเที่ยวที่เน้นศึกษาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาให้เกิดความเข้าใจลึกซึ้ง ความเชื่อทางพระพุทธศาสนา เช่น ภาพจิตรกรรมที่แสดงให้เห็นการกระทำที่ส่งผลให้เกิดในสคติภูมิและทุกคติภูมิ ซึ่งจะกระตุ้นให้ผู้สูงอายุได้ตระหนักถึงคุณค่าของชีวิตและใช้ชีวิตด้วยความไม่ประมาท ทั้งยังส่งเสริมให้ผู้สูงอายุประกอบคุณงามความดี ส่งผลให้เกิดกุศลจิต จิตใจสงบเย็นและมีคุณธรรม เป็นต้น ๒) กิจกรรมการท่องเที่ยวในมิตินิธรรม ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวที่เกี่ยวกับประเพณีและกฎเกณฑ์ทางศีลธรรม ประกอบด้วย กิจกรรมการท่องเที่ยวตามประเพณี ๑๒ เดือนของชาวพุทธสังคมอีสานในจังหวัดมหาสารคาม การท่องเที่ยวที่เน้นการเข้าร่วมปฏิบัติตนตามวิถีวัฒนธรรมชาวพุทธ และกิจกรรมปฏิบัติศีลธรรมเพื่อการควบคุมพฤติกรรมเชิงจริยธรรมผ่านกฎเกณฑ์ทางศีลธรรม ๓) กิจกรรมการท่องเที่ยวในมิติสหธรรม ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับการศึกษามารยาททางสังคมของชาวพุทธแบบเกื้อกูลกัน กิจกรรมการสนทนาธรรมเพื่อการสื่อสารความรู้ความเข้าใจในพุทธศาสนาเพื่อให้เข้าใจชีวิตตามความเป็นจริง

๒. รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธนิเวศ

ในงานวิจัยนี้ได้ดำเนินการจัดการรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธนิเวศโดยการออกแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวออกเป็น ๒ กิจกรรม คือ กิจกรรมการท่องเที่ยวระบบพุทธนิเวศ และกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธอนุรักษ์ ดังนี้^{๙๒}

๑) กิจกรรมการท่องเที่ยวระบบพุทธนิเวศ

กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธนิเวศ ได้แก่ การเดินทางไปท่องเที่ยวในวัดที่มีทรัพยากรทางธรรมชาติที่สมบูรณ์ มีอาณาบริเวณกว้าง กิจกรรมเดินชมสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศภายในวัด การสัมผัสบรรยากาศความสงบร่มรื่น การศึกษาคติธรรมที่ติดอยู่ตามต้นไม้ เรียนรู้ความหลากหลายทางชีวภาพ การมีเมตตาต่อสัตว์ที่อาศัยอยู่ในวัด การพักผ่อนหย่อนใจท่ามกลางธรรมชาติและการใช้ธรรมชาติบำบัดความเครียดให้กับผู้สูงอายุ

๒) กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธอนุรักษ์

การท่องเที่ยวเชิงพุทธอนุรักษ์จะเน้นกิจกรรมท่องเที่ยวแบบมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุ เพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรทางธรรมชาติภายในวัดและวิถีวัฒนธรรมของชาวพุทธ ซึ่งเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกับการอนุรักษ์ ๒ ส่วน คือ (๑) กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในวัด ได้แก่ การเดินชมความร่มรื่นภายในวัด ซึ่งเป็นกิจกรรมที่สร้างกระบวนการให้นักท่องเที่ยวสูงอายุมีส่วนร่วมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในวัด เช่น กิจกรรมปลูกป่า การดูแลแหล่งน้ำ การปล่อยสัตว์ การร่วมทำความสะอาดบริเวณวัด จิตอาสาบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ในวัด

^{๙๒} สังเคราะห์ข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม ครั้งที่ ๒ (๑๕ กรกฎาคม ๒๕๖๗).

และชุมชน (๒) กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์วัตถุสิ่งของและประเพณีวัฒนธรรมที่มีคุณค่าของชาวพุทธ โดยจัดกิจกรรมให้ผู้สูงอายุได้มีส่วนร่วมสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามของชาวพุทธผ่านกิจกรรมสร้างสรรค์ จึงมีความแตกต่างจากรูปแบบการท่องเที่ยวระบบพุทธนิเวศ ที่เน้นการเข้าชมและสัมผัสรับรู้ธรรมชาติที่อยู่ในวัด แต่การท่องเที่ยวเชิงพุทธอนุรักษ์จะเน้นกิจกรรมแบบมีส่วนร่วมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในวัด เพื่อให้ผู้สูงอายุมีส่วนร่วมในการดูแลรักษา สืบสาน ต่อยอด และพัฒนาสร้างสรรค์ให้เกิดคุณค่าทางพระพุทธศาสนา สังคม และสิ่งแวดล้อม กิจกรรมการอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมของชาวพุทธจึงมีลักษณะเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์

๔.๒.๒.๓ รูปแบบการท่องเที่ยวทางจิตใจ

รูปแบบการท่องเที่ยวสำหรับผู้สูงอายุทางจิตใจ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา คือ จิตตภาวนา โดยมีความสัมพันธ์กับการท่องเที่ยวที่ส่งผลให้เกิดการพัฒนาทางด้านจิตใจและคุณธรรม ประกอบด้วย ๔ กิจกรรม ดังนี้^{๔๓}

๑. กิจกรรมการท่องเที่ยวแสวงบุญ

ในส่วนของกิจกรรมการท่องเที่ยวแสวงบุญเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อทำบุญ ซึ่งเป็นกิจกรรมทำบุญ ๙ วัด ในจังหวัดมหาสารคาม โดยการจัดกิจกรรมเดินทางไปทำบุญตามเส้นทางบุญ ๙ แห่ง ที่มีอัตลักษณ์โดดเด่นแตกต่างกัน ได้แก่ ๑) พระธาตุนาดูน อำเภอนาดูน ๒) วัดพุทธมงคล (วัดพระยืน) อำเภอกันทรวิชัย ๓) วัดสุวรรณवास อำเภอกันทรวิชัย ๔) พระธาตุอินทร์แปลง อำเภอพยัคฆภูมิ ๕) วัดป่าวังน้ำเย็น อำเภอเมืองมหาสารคาม ๖) วัดหนองหูลิง (โบสถ์อนันตนาคราช) อำเภอแกลง ๗) วัดป่าหนองชาด อำเภอเชียงยืน ๘) วัดป่าเกาะแก้ง อำเภอเมืองมหาสารคาม และ ๙) วัดป่าธรรมอุทยาน อำเภอบรบือ

๒. กิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อความเป็นศิริมงคลแก่ชีวิต

การท่องเที่ยวเพื่อความเป็นศิริมงคลแก่ชีวิตในจังหวัดมหาสารคาม โดยเน้นกิจกรรมเดินทางไปสักการะพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ “กิจกรรมไหว้พระสุขใจใน ๑ วันเพื่อเป็นมงคลแก่ชีวิต” ได้แก่ สักการะพระพุทธรูปมิ่งมงคล วัดพุทธมงคล ซึ่งเป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์คู่เมืองมหาสารคาม สักการะพระพุทธรูปมิ่งเมืองหรือพระพุทธรูปสุวรรณมาลี วัดสุวรรณवास ซึ่งเป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์สร้างสมัยทวารวดีคู่กับพระพุทธรูปมิ่งมงคล สักการะพระธาตุนาดูน อำเภอนาดูน ซึ่งเป็นพระธาตุเจดีย์ศักดิ์สิทธิ์ของจังหวัดมหาสารคาม สักการะหลวงพ่อใหญ่วัดบ้านโพน (วัดพุทธประดิษฐ์) อำเภอเชียงยืน สักการะพระพุทธรูปมิ่งเมือง ที่อยู่หน้าวนอุทยานโกสัมพี อำเภอโกสัมพีสัย ซึ่งเป็นพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองของมหาสารคามอีกองค์หนึ่ง รวมทั้งการสักการะพระมหาธาตุเจดีย์ศรีมหาสารคาม วัด

^{๔๓} สังเคราะห์ข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม ครั้งที่ ๒ (๑๕ กรกฎาคม ๒๕๖๗).

ป่าวังน้ำเย็น อำเภอเมืองมหาสารคาม เป็นต้น ซึ่งผู้สูงอายุนิยมเดินทางไปสักการะเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต และเชื่อว่าจะทำให้ชีวิตมีความสุข ทำให้ผู้สูงอายุมีที่พึ่งทางใจและมีความสุขทางใจด้วย

๓. กิจกรรมการท่องเที่ยวพุทธศิลป์

กิจกรรมการท่องเที่ยวพุทธศิลป์ที่มีการเยี่ยมชมสถาปัตยกรรม และประติมากรรมทางพระพุทธศาสนา จิตรกรรมฝาผนัง และพระพุทธรูปที่มีความงดงามเชิงพุทธศิลป์ เป็นต้น กิจกรรมการท่องเที่ยวพุทธศิลป์เยี่ยมชมความงามและความวิจิตรศิลป์ในวัดที่มีการก่อสร้าง ดังนี้ ๑) อุโบสถไม้วัดป่าวังน้ำเย็น ตำบลเกิ้ง อำเภอเมือง เป็นอุโบสถขนาดใหญ่และมีความสวยงาม ใช้วัสดุก่อสร้างเป็นไม้ซุงขนาดใหญ่ทั้งหลัง ๓๒ ต้น ๒) อุโบสถรูปทรงเรือวัดหนองหูลิง ตำบลมิตรภาพ อำเภอเมือง รูปทรงสถาปัตยกรรมสร้างเป็นรูปทรงเรื่อนันทนาคราช ๓) อุโบสถวัดป่าหนองชาด ตำบลดอนเงิน อำเภอเชียงยืน มีพระอุโบสถสวยงาม วิหารคดที่ล้อมรอบอุโบสถมีฝาผนังวิหารที่ประดับด้วยพระพิมพ์สมเด็จพระสังฆราชมากกว่า ๑๐,๐๐๐ องค์ ๔) อุโบสถรูปทรงเรือวัดวังยาววาริ ตำบลเกิ้ง อำเภอเมือง ฝาผนังอุโบสถมีภาพเขียนพุทธประวัติที่มีความงดงาม ๕) อุโบสถไม้สักทองวัดศรีมหาโพธิ์ อำเภอกันทรวิชัย ที่สร้างจากไม้สักทองที่มีความงดงามทั้งหลัง ๖) กิจกรรมเยี่ยมชมสิมโบราณ โดยมหาวิทยาลัยมหาสารคามได้ทำข้อมูลย้อนรอยศึกษา “สิมอีสาน” ๑๕๐ ปี เมืองมหาสารคาม” ซึ่งเป็นสิมโบราณที่มีทั้งสุปแต่้มและเก่าแก่ จำนวน ๙ แห่ง สรุปได้ดังนี้ (๑) สิมวัดโพธิ์ธาราม บ้านดงบัง ตำบลดงบัง อำเภอนาดูน (๒) สิมวัดโพธารมณ บ้านโกทา ตำบลพระธาตุ อำเภอนาดูน (๓) สิมวัดหงษาราม บ้านนาหาด ตำบลพระธาตุ อำเภอนาดูน (๔) สิมวัดโพธิ์ศรี บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอเมือง (๕) สิมวัดเชียงยืน ตำบลเชียงยืน อำเภอเชียงยืน (๖) สิมวัดกลางโกสุม ตำบลหัวขวาง อำเภอโกสุมพิสัย (๗) วัดทองนพคุณ ตำบลปะหลาน อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย (๘) สิมวัดยางทองวราราม บ้านยาง ตำบลบ้านยาง อำเภอบรบือ (๙) วัดสุวรรณवास ตำบลโคกพระ อำเภอกันทรวิชัย กิจกรรมการท่องเที่ยวดังกล่าวทำให้ผู้สูงอายุเกิดสุนทรียารมณ์ ความซาบซึ้งใจในพุทธศิลป์ และมีความลึกซึ้งในพระธรรมที่สอดแทรกในพุทธศิลป์ด้วย

๔. กิจกรรมการท่องเที่ยวเกจิอาจารย์

กิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกี่ยวกับพระเกจิอาจารย์ จำแนกออกเป็น ๒ กิจกรรมย่อย ดังนี้ ๑) กิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกี่ยวกับพระเกจิอาจารย์ที่สร้างวัดอุ้มงคล เช่น พระวชิรญาณวิเศษ หรือพระอาจารย์สุริยันต์ โสภณปัญโญ ประธานสงฆ์วัดพุทธนาราม (วัดป่าวังน้ำเย็น) ที่มีประชาชนหลังไหลเข้าไปกราบเป็นจำนวนมาก และหลวงปู่มหาตม เตมียะ วัดศรีวิชัย อำเภอวาปีปทุม เป็นต้น ๒) กิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกี่ยวกับพระเกจิอาจารย์สายกรรมฐาน ทั้งที่มรณภาพไปแล้วและยังมีชีวิตอยู่ ส่วนที่มรณภาพไปแล้วก็มีกิจกรรมศึกษาปฏิบัติ อัฐบริวาร สิ่งของที่ท่านเคยใช้ และคำสอนของท่าน เช่น วัดป่าวังเลิงท่องเที่ยวเจดีย์พิพิธภัณฑสถานหลวงปู่หาบุญมี ซึ่งเป็นที่จัดแสดงเครื่องอัฐบริวารต่าง ๆ และมีประวัติความเป็นมาของหลวงปู่ ซึ่งจัดไว้อย่างเป็นหมวดหมู่ทั้งชีวประวัติของ

หลวงปู่ ภาสิตคำสอน หนังสือธรรมะ สิ่งของเครื่องใช้ประจำวัน ในขณะที่พระสายกรรมฐานที่ท่านยังมีชีวิตอยู่หลายท่าน ซึ่งผู้สูงอายุที่มีความศรัทธาได้เดินทางไปกราบสักการะเพื่อเป็นศิริมงคล สนทนาธรรม ทำบุญ และร่วมปฏิบัติธรรมเป็นจำนวนมาก

๔.๒.๒.๕ รูปแบบการท่องเที่ยวทางพุทธปัญญา

รูปแบบการท่องเที่ยวสำหรับผู้สูงอายุทางพุทธปัญญา ซึ่งมีความสัมพันธ์กับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา คือ ปัญญาภavana ซึ่งมีความสัมพันธ์กับการท่องเที่ยวที่ส่งผลให้เกิดการพัฒนาทางด้านปัญญาตามแนวพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย ๔ กิจกรรม ดังนี้^{๙๔}

๑. กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงทัศนศึกษา

กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงทัศนศึกษาจะเน้นกิจกรรมเสริมสร้างความรู้ให้กับผู้สูงอายุในรูปของการทัศนศึกษา ซึ่งเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อแสวงหาความรู้ผ่านการเรียนรู้ด้วยการดูการเห็นตามวัดต่าง ๆ โดยเฉพาะวัดที่มีแหล่งเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม เช่น วัดมหาชัยมีการจัด “ศูนย์วัฒนธรรมท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” ขึ้นที่หอสารคามมณี โดยมีมหาวิทยาลัยมหาสารคามและราชภัฏมหาสารคาม จัดแสดงวัตถุสิ่งของในพิพิธภัณฑ์ “การจัดแสดงวรรณกรรมและภูมิปัญญาของพระอริยานุวัตร (อารีย์ เขมจารี) ชิ้นส่วนปราสาทเขมร พระพิมพ์ดินเผา พระโลหะขลุ่ย พระพุทธรูปสำคัญของวัด พระพุทธรูปและประติมากรรมไม้แกะสลัก เทวรูปโบราณ ประติมากรรมเล่าเรื่องตามวรรณกรรมพื้นถิ่นอีสาน เอกสารโบราณ เครื่องปั้นดินเผา สมัยต่าง ๆ ของภาคอีสาน เครื่องมือเครื่องใช้ของชาวอีสาน รวมถึงเสมาสมัยทวารวดีที่จัดแสดงอยู่ภายนอกอาคาร เป็นต้น”^{๙๕} นอกจากนี้ยังมีการเผยแพร่คำสอนทางพระพุทธศาสนา การอนุรักษ์ คัมภีร์ใบลาน ซึ่งทางวัดได้เปิดให้มีการเข้าเยี่ยมชมภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนา ภูมิปัญญาชาวอีสาน โบราณวัตถุต่าง ๆ เปิดให้เข้าชมทุกวัน ตั้งแต่เวลา ๐๘.๓๐ น.-๑๗.๐๐ น. ซึ่งจะมีเจ้าหน้าที่คอยให้ข้อมูลกับนักท่องเที่ยว หรือถ้ามีนักท่องเที่ยวเป็นหมู่คณะก็สามารถแจ้งความประสงค์ล่วงหน้าเพื่อที่ทางวัดจะจัดวิทยากรมาให้ความรู้ตามความประสงค์ของนักท่องเที่ยว

๒. กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติธรรม

กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติธรรมที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุ โดยมีหลายวัดที่มีกิจกรรมปฏิบัติธรรมเพื่อให้ผู้สูงอายุได้เข้าร่วมปฏิบัติธรรม ในงานวิจัยนี้แนะนำสำนักปฏิบัติธรรมที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุ ๔ แห่ง ดังนี้ ๑) วัดขุนพรหมดำริ ตำบลท่าสองคอน อำเภอบึงสามพัน จังหวัดบึงสามพัน

^{๙๔} สังเคราะห์ข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม ครั้งที่ ๒ (๑๕ กรกฎาคม ๒๕๖๗).

^{๙๕} ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือวัดมหาชัย, [แหล่งข้อมูล] ออนไลน์: <https://www.youtube.com/watch?v=Pu73oB2weVw> (๑๒ มิถุนายน ๒๕๖๗).

เมืองมหาสารคาม ซึ่งมีกิจกรรมปฏิบัติธรรมเป็นประจำตลอดทั้งปี ซึ่งมีพระครูสารกิจประยุต, ดร. เป็นเจ้าอาวาส โดยเน้นการปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน ๔ ออกแบบกิจกรรมการปฏิบัติธรรมให้เหมาะสมกับวัย โดยเฉพาะวัยผู้สูงอายุจะมีกิจกรรมปฏิบัติธรรมที่สร้างความสมดุลของอริยาบถ เพื่อไม่ให้ใช้อริยาบถใดนานจนเกินไป นอกจากการปฏิบัติธรรมสมดุลของอริยาบถแล้ว ยังมีการสวดมนต์ การเจริญสติอยู่กับปัจจุบัน การสอบอารมณ์กรรมฐาน การฟังธรรม การสนทนาธรรม เพื่อเสริมสร้างปัญญาให้เข้าใจชีวิตตามสภาพความเป็นจริง ส่งผลให้คลายความยึดมั่นถือมั่นและคลายความทุกข์ให้กับผู้สูงอายุ ๒) วัดป่าหนองคู อำเภอนาเชือก โดยมีพระศรีวรญาณ (หลวงพ่อมหาไธโล โสโธ) ซึ่งเป็นพระเถระชั้นผู้ใหญ่อีกรูปหนึ่งในจังหวัดมหาสารคาม เป็นพระสายวิปัสสนากัมมัฏฐานที่มีวัตรปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ซึ่งมีผู้สูงอายุเข้าร่วมกิจกรรมปฏิบัติธรรมเป็นจำนวนมาก ๓) วัดป่าโคกดินแดง ตำบลหนองเม็ก อำเภอนาเชือก โดยมีพระอาจารย์ดวงศิลป์ ปิยสีโล เป็นเจ้าอาวาส เป็นวัดที่มีความสงบร่มรื่นและมีกิจกรรมปฏิบัติธรรมเป็นประจำ และ ๔) วัดกลางเชียงยืน อำเภอเชียงยืน ซึ่งเป็นวัดที่มีกิจกรรมปฏิบัติธรรมเสริมสร้างปัญญาให้กับผู้สูงอายุเป็นประจำ โดยมีการทำปฏิทินปฏิบัติธรรมประจำปี และมีการปฏิบัติธรรมทุกวันพระ มีกิจกรรมปฏิบัติธรรมสำหรับผู้สูงอายุทุกวันพุธ เป็นต้น

๓. กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงภูมิปัญญาพระพุทธศาสนา

กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงภูมิปัญญาพระพุทธศาสนา จำแนกออกเป็น ๒ ส่วน คือ ๑) กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงภูมิปัญญาพระพุทธศาสนาที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเอง คือ การเดินทางท่องเที่ยวตามวัดที่มีภาพปริศนาธรรม เช่น การศึกษาธรรมะด้วยตนเองผ่านภาพปริศนาธรรม ภาพจิตรกรรม และสุภาพิต/ธรรมะที่ติดไว้ตามต้นไม้ หรือตามภาพปริศนาธรรมต่าง ๆ โดยเฉพาะภาพปริศนาธรรมรูปแต้ม หมายถึง จิตรกรรมฝาผนังที่มักพบตามสิมหรือโบสถ์ทางวัฒนธรรมแบบอีสาน ได้แก่ (๑) รูปแต้มที่วัดยางทองวราราม อำเภอบรบือ (๒) รูปแต้มวัดโพธาราม ตำบลดงบัง อำเภอนาคู ศูนย์เรียนรู้รูปแต้มและภูมิปัญญาดงบัง (๓) รูปแต้มวัดป่าเลไลย์ ตำบลดงบัง อำเภอนาดูน ซึ่งเป็นภูมิปัญญาในการสร้างสรรค์รูปแต้ม ภูมิปัญญาทางประวัติศาสตร์ชุมชน และภูมิปัญญาที่สอดแทรกในภาพปริศนาธรรม ทำให้นักท่องเที่ยวสูงอายุได้เรียนรู้ธรรมะผ่านรูปแต้ม ๒) การท่องเที่ยวเชิงภูมิปัญญาพระพุทธศาสนาที่เน้นการปฏิบัติ และการเรียนรู้จากพระสงฆ์ที่มีภูมิความรู้ทางปริยัติธรรมและการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน รวมทั้งการถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านยาสมุนไพร เช่น ภูมิปัญญาด้านยาสมุนไพรวัดอัมพวันาราม เป็นต้น

๔. กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธปัญญาสร้างสรรค์

กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธปัญญาสร้างสรรค์ โดยการสร้างกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทักษะและประสบการณ์ชีวิตผ่านการใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาบูรณาการพุทธปัญญาสร้างสรรค์ เช่น วัดกลางเชียงยืน ซึ่งเป็นวัดที่มีโรงเรียนผู้สูงอายุ โดยมีการจัดกิจกรรมบูรณาการพระพุทธศาสนากับชีวิตผู้สูงอายุในศตวรรษที่ ๒๑ และยังมีการพัฒนาพณฑลสังสรรค์

ยกระดับสู่พุทธพลังสร้างสรรค์ผ่านกระบวนการธรรมพละ ๕ ได้แก่ (๑) ศรัทธาพละ กิจกรรมสร้างความเชื่อและพลังศรัทธาที่ถูกต้องตามหลักพุทธศาสนา (๒) วิริยะพละ กิจกรรมส่งเสริมความเพียรละความขี้และเพิ่มพูนความดีงาม (๓) สติพละ กิจกรรมฝึกสติเพื่อสร้างพลังแห่งการตื่นรู้อยู่เสมอ (๔) สมาธิพละ กิจกรรมฝึกสมาธิธรรมฐานเพื่อให้จิตสงบตั้งมั่น มีกำลังใจและมีอุดมคติในการดำเนินชีวิต และ (๕) ปัญญาพละ กิจกรรมสร้างสร้างปัญญาความรอบรู้ทางพระพุทธศาสนา โดยการฝึกวิปัสสนากรรมฐาน สร้างการตระหนักรู้คุณค่าของชีวิต และดำเนินชีวิตอย่างไม่ประมาท เมื่อผู้สูงอายุมีพุทธพลังสร้างสรรค์แล้วยกระดับไปสู่กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์เพื่อให้ผู้สูงอายุนำองค์ความรู้และประสบการณ์ไปถ่ายทอดให้กับคนในสังคม ส่งผลให้กระบวนการท่องเที่ยวเชิงพุทธปัญญาสร้างสรรค์ทำให้ผู้สูงอายุตระหนักถึงคุณค่าในตนเอง สามารถต่อยอดไปสู่การส่งเสริมบทบาทผู้สูงอายุให้ใช้พุทธพลังสร้างสรรค์คุณประโยชน์แก่อุทิศต่อสังคมด้วย

๔.๒.๓ จัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม

จากทดลองจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม โดยการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวเยี่ยมชมสำหรับผู้สูงอายุในแหล่งท่องเที่ยว ๑๐ แห่ง แล้วนำผลมาพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่วิจัยต้นแบบ ๒ แห่ง คือ ๑) วัดอัมพวันาราม บ้านหนองโก ตำบลแพง อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดมหาสารคาม และ ๒) วัดกลางเข่งยี่น อำเภอยี่น จังหวัดมหาสารคาม

๔.๓.๓.๑ การท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุวัดกลางเข่งยี่น

การวิจัยการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุวัดกลางเข่งยี่น โดยได้จำแนกประเด็นที่เกี่ยวข้อง ๔ ส่วน คือ ปัจจัยด้านการท่องเที่ยวของวัดกลางเข่งยี่น ปัญหาด้านการท่องเที่ยวของวัดกลางเข่งยี่น รูปแบบการท่องเที่ยวของวัดที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุ และกิจกรรมการท่องเที่ยวของวัดกลางเข่งยี่น ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๑. ปัจจัยด้านการท่องเที่ยวของวัดกลางเข่งยี่น

การท่องเที่ยวของวัดกลางเข่งยี่นมีหลายปัจจัยที่มีผลต่อการท่องเที่ยวของวัด ในงานวิจัยนี้ได้พบปัจจัยที่มีความโดดเด่น ๑๐ ปัจจัย สรุปได้ดังนี้^{๙๖}

๑) อุโบสถที่มีความสวยงาม เพราะเป็นโบสถ์เก่าแก่ ศิลปะดั้งเดิม ฝีมือช่างท้องถิ่นที่หาได้ยากในปัจจุบัน ในอุโบสถมีพระพุทธรูปเก่าแก่ชื่อว่าหลวงพ่อดังดีสิทธิ์ประชาชนทั่วไปและผู้สูงอายุนิยมเข้ากราบไหว้เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต

๒) ศาลาเอนกประสงค์อายุหลายสิบปี ทางวัดยังรักษาเอาไว้และยังใช้ทำกิจกรรมได้หลากหลาย ภายในศาลามีรูปภาพกิจกรรมที่อยู่ในศาลาที่ผู้สูงอายุส่วนใหญ่มาจัดกิจกรรมศึกษาเรียนรู้ ใช้รองรับการจัดกิจกรรมของโรงเรียนผู้สูงอายุ กิจกรรมทางพระพุทธศาสนา

^{๙๖} ข้อมูลสังเคราะห์จากการสำรวจบริบทพื้นที่วิจัยวัดกลางเข่งยี่น, (๒๗ มกราคม ๒๕๖๗).

และกิจกรรมทางสังคมอื่น ๆ มีความสะอาดเรียบร้อย มีการประดับสวยงาม และมีบรรยากาศสงบ เหมาะแก่การปฏิบัติธรรม

๓) ความร่มรื่นของวัด ภายในวัดมีต้นไม้ใหญ่จำนวนมาก นอกจากบริเวณหน้าวัดแล้วพื้นที่ส่วนอื่นเป็นสวนป่า คัดแปลงเป็นลานปฏิบัติธรรมท่ามกลางความสงบร่มรื่น โดยมีกลุ่มนักท่องเที่ยวสูงอายุที่นิยมมาใช้สวนป่าเป็นที่ปฏิบัติธรรมและสนทนาธรรมกับพระสงฆ์

๔) มุมสงบหลบร้อน ภายในวัดมีมุมสงบท่ามกลางแมกไม้หลากหลายชนิด เหมาะแก่การพักผ่อนหย่อนใจสำหรับผู้สูงอายุ เพราะทั่วทั้งวัดนั้นมีความสงบร่มรื่น มีศาลาเล็ก ๆ ตั้งอยู่ใต้ต้นไม้หลายจุด เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้นั่งสงบจิตและไตร่ตรองธรรมะที่ติดใจตามต้นไม้จำนวนมาก

๕) วัดมีธรรมชาติที่งดงาม มีต้นไม้ใหญ่เก่าแก่จำนวนมากที่ทางวัดอนุรักษ์ไว้ รวมถึงการประดับตกแต่งภูมิทัศน์ทั้งภายในและภายนอกวัดให้มีความสวยงาม ทำให้นักท่องเที่ยวมีมุมในการถ่ายรูปหลากหลายมุม

๖) ต้นไม้ใหญ่มากมายทำให้บรรยากาศร่มรื่น เพราะต้นไม้ช่วยลดความร้อนจากแสงแดดลง และผู้สูงอายุยังให้ข้อมูลว่าเปรียบเสมือนพื้นที่สีเขียวที่อยู่ใจกลางอำเภอเชียงใหม่ เพราะแม้วัดจะมีการพัฒนาหลายด้านแต่ก็ยังรักษาด้านไม้ขนาดใหญ่ไว้จำนวนมาก

๗) เสนาสนะสวยงาม มีทั้งเสนาสนะที่เป็นศิลปะสมัยโบราณ สร้างด้วยความปราณีตจากช่างฝีมือในท้องถิ่น และเสนาสนะที่สร้างขึ้นใหม่ก็เน้นความเป็นระเบียบเรียบร้อย ดูแลรักษาง่าย รองรับการใช้ประโยชน์ จึงทำให้มีความสะอาด

๘) ศูนย์พัฒนาผู้สูงอายุภายในวัด ซึ่งเป็นศูนย์เรียนรู้ผู้สูงอายุประจำวัด โดยได้มีการทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การทำมาลัยกร ผ้าขาวม้า เกล็ดนาค กาลพฤกษ์ ตุงดอกไม้จัน มีกิจกรรมการเรียนรู้วิชาการ วิชาชีพ และวิชาชีพิต สวดมนต์ ปฏิบัติธรรม สนทนาธรรม นอกจากนี้ผู้สูงอายุยังร่วมกันทำกิจกรรมทางสังคมอยู่เสมอ

๙) โรงเรียนผู้สูงอายุ โดยครูจิตอาสาพาผู้สูงอายุพัฒนาตนเอง เช่น กิจกรรมกลุ่ม ย้อมผ้าจากใบไม้ เปลือกไม้ ฝึกอบรมผู้สูงอายุบูรณาการกับพระพุทธศาสนา รวมทั้งกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาและกิจกรรมทางสังคมด้วย

๑๐) ศูนย์ส่งเสริมอาชีพในชุมชน สอนผู้สูงอายุให้พัฒนาผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ออกมาจำหน่าย เช่น ตุง กาลพฤกษ์ ดอกไม้จันจากหลอดเตอรี น้ำหอมสมุนไพร อาหาร และผลิตภัณฑ์ชุมชน เพื่อส่งเสริมการสร้างงานและอาชีพแก่ผู้สูงอายุ

๑๑) กิจกรรมทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรม เช่น ทำบุญตักบาตร งานเทศกาล บุญประเพณีตลอดทั้งปี โดยการนำของพระสงฆ์ที่พาญาติโยมและนักท่องเที่ยวทำกิจกรรมอย่างสม่ำเสมอ

๒. ปัญหาด้านการท่องเที่ยวของวัดกลางเชียงยืน

ในส่วนของปัญหาของวัดกลางเชียงยืน ไม่พบปัญหาที่มีผลกระทบต่อวัดและพระพุทธศาสนา แต่พบปัญหาที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยว ซึ่งคณะวิจัยได้สังเคราะห์ปัญหาของวัดกลางเชียงยืนออกเป็น ๕ ด้าน ดังต่อไปนี้^{๙๗}

๑) ปัญหาด้านการประชาสัมพันธ์ มีการสื่อสารกับผู้คนเพียงไม่กี่ช่องทาง จึงควรมีการโปรโมตทั้งทางชุมชนและสื่อออนไลน์ เช่น การลงโปรโมตทาง Facebook, TikTok, YouTube, Line เป็นต้น ทำให้คนยังเข้าถึงข้อมูลข่าวสารจากทางวัดได้น้อย ทำให้การประชาสัมพันธ์กิจกรรมต่าง ๆ ไม่ทั่วถึง

๒) รูปแบบการท่องเที่ยวยังไม่ชัดเจน เพราะยังไม่รู้ว่าจะเน้นไปทางด้านใดบ้าง ทางวัดยังไม่ได้จัดระเบียบหรือแบ่งโซนไว้ ส่วนหนึ่งมาจากการที่ทางวัดไม่ได้ตั้งใจให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวมาตั้งแต่แรก แต่เมื่อบริหารจัดการวัดได้ดีจึงเป็นผลพวงให้เกิดกิจกรรมการท่องเที่ยวขึ้น ทางวัดจึงได้มีการปรับปรุงและพัฒนาเพื่อรองรับกิจกรรมการท่องเที่ยวให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น^{๙๘}

๓) ศูนย์บริการและบุคลากรบริการนักท่องเที่ยวยังไม่ชัดเจน เนื่องจากวัดเพิ่งดำเนินการและให้ความสำคัญกับการท่องเที่ยวไม่กี่ปี จึงยังไม่ได้จัดทำส่วนนี้ขึ้นมาอย่างเป็นทางการ แต่ปัจจุบันได้มีการให้ความรู้และการอบรมจิตอาสาเพื่อให้เข้ามาร่วมบริการนักท่องเที่ยว

๔) กิจกรรมการท่องเที่ยวมีหลายอย่างแต่ยังขาดการพัฒนา รูปแบบและกิจกรรมที่สอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมายแต่ละกลุ่ม เพราะส่วนใหญ่พระในวัดจะเป็นผู้จัดการ จึงเน้นไปที่การทำบุญและปฏิบัติธรรมเป็นหลัก แต่มีหลายกิจกรรมที่ทางวัดทำอยู่เป็นประจำแต่ยังไม่ถูกพัฒนาให้เป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวอย่างเป็นทางการ

๕) ขาดการดำเนินงานเชิงเครือข่ายการท่องเที่ยว เนื่องจากยังไม่มี การพัฒนากิจกรรมท่องเที่ยวในเชิงเครือข่ายที่ชัดเจนเป็นรูปธรรม ส่วนใหญ่เป็นการมีส่วนร่วมทำกิจกรรมเฉพาะกิจเท่านั้น

^{๙๗} สังเคราะห์ข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม ครั้งที่ ๒ (๑๕ กรกฎาคม ๒๕๖๗).

^{๙๘} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๑.

๓. รูปแบบการท่องเที่ยวของวัดที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุ

ในงานวิจัยนี้พบว่า รูปแบบการท่องเที่ยวของวัดที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุวัดกลางเชียงยืน จำแนกออกเป็น ๔ รูปแบบ ดังนี้^{๙๙}

๑) รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงกายภาพ

การเดินชมความงามของศาสนสถาน เสนาสนะต่าง ๆ และธรรมชาติที่ถูกอนุรักษ์ไว้เป็นอย่างดี โดยทางวัดได้ปรับภูมิทัศน์ไปทั่วบริเวณวัด มีป้ายบอกจุดสำคัญต่าง ๆ มีจุดเช็คอินสำคัญ เช่น ห้างใหญ่ โบสถ์โบราณ และพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์โบราณภายในโบสถ์ และยังมีการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพที่เน้นการให้ความรู้ด้านสุขภาพและการบริหารกายสำหรับผู้สูงอายุ

๒) รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงสังคมและท่องเที่ยวเชิงพุทธนิเวศ

การจัดกิจกรรมเพื่อให้ผู้สูงอายุและประชาชนเข้าร่วมงานบุญ งานเทศกาล งานประเพณีประจำปี โดยมีประเพณีการทำบุญฮีต ๑๒ คลอง ๑๔ ซึ่งจัดขึ้นเป็นประจำ การเข้าร่วมศูนย์พัฒนาผู้สูงอายุและชมศูนย์ส่งเสริมอาชีพในชุมชน จะมีครูจิตอาสาคอยสอนผู้สูงอายุทำกิจกรรมเพื่อสุขภาพ และงานประดิษฐ์ต่าง ๆ เพิ่มรายได้ให้กับผู้สูงอายุ โดยบุคคลทั่วไปสามารถเข้าเยี่ยมชมกิจกรรมการเรียนการสอนและผลงานของผู้สูงอายุได้ นอกจากนี้ยังมีรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธนิเวศเพื่อชมความสงบร่มรื่นภายใต้แมกไม้ที่มีมุมสงบให้ได้พักผ่อนหย่อนใจ^{๑๐๐}

๓) รูปแบบการท่องเที่ยวทางจิตใจ

รูปแบบการท่องเที่ยวทางจิตใจของวัดกลางเชียงยืน ประกอบด้วย การท่องเที่ยวในรูปแบบบุญในงานทำบุญของทางวัดและร่วมทำบุญประเพณี และยังมีการสักการะพระพุทธรูปหลวงพ่อดีสิทธิ์เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต^{๑๐๑} รวมทั้งการเยี่ยมชมความสวยงามในเชิงพุทธศิลป์ด้วย ทำให้เกิดสุนทรียารมณ์และกุศลจิต โดยบรรยากาศสงบร่มรื่นเหมาะแก่การพักผ่อนหย่อนใจยังส่งผลให้จิตใจสงบด้วย

๔) รูปแบบการท่องเที่ยวทางพุทธปัญญา

การท่องเที่ยวในรูปแบบการเข้าร่วมกิจกรรมปฏิบัติธรรม ทางวัดจะจัดกิจกรรมปฏิบัติธรรมขึ้นเป็นประจำตลอดทั้งปี^{๑๐๒} โดยมีพระวิปัสสนาจารย์ทั้งภายในและภายนอกวัดมานำพาปฏิบัติธรรม รวมทั้งสนทนาธรรมและแสดงธรรมให้ความรู้ผู้เข้าปฏิบัติธรรม

^{๙๙} สังเคราะห์ข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม ครั้งที่ ๒ (๑๕ กรกฎาคม ๒๕๖๗).

^{๑๐๐} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๑.

^{๑๐๑} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๘.

^{๑๐๒} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๙.

๔. กิจกรรมการท่องเที่ยวของวัดกลางเชียงใหม่

การท่องเที่ยวเชิงพุทธของจังหวัดตรังเชียงใหม่ มีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีหลากหลายรูปแบบ โดยเฉพาะกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุที่เป็นกลุ่มเป้าหมาย จากการวิจัยพบว่า กิจกรรมการท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับบริบทผู้สูงอายุในวัดกลางเชียงใหม่ ดังต่อไปนี้^{๑๐๓}

๑) งานบุญประเพณี/งานเทศกาลประจำปี

งานประเพณีประจำปี ฮีต ๑๒ คลอง ๑๔ เป็นงานที่จัดขึ้นตามประเพณีและวันสำคัญ ซึ่งจะจัดเป็นประจำทุกปี เช่น งานปีใหม่ สงกรานต์ บุญผะเหวด เข้าพรรษา ออกพรรษา งานกฐิน ลอยกระทง เป็นต้น^{๑๐๔} เข้าร่วมกิจกรรมงานบุญ งานเทศกาล และประเพณีที่จัดขึ้นทุกเดือน เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเป็นประจำ มีวันเวลาที่แน่นอน ผู้สนใจเข้าร่วมสามารถเช็คได้จากปฏิทินวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาและตารางกำหนดการของวัด^{๑๐๕}

๒) กิจกรรมปฏิบัติธรรม

กิจกรรมปฏิบัติธรรมของพระสงฆ์ สามเณร นักเรียน นักศึกษา และพุทธศาสนิกชนทั่วไป โดยจะจัดเป็นการเข้าค่ายปฏิบัติธรรมต่อเนื่องหลายวัน มีพระวิทยากรสลับสับเปลี่ยนกันมาอบรมหลายรูป^{๑๐๖} การเข้าร่วมกิจกรรมปฏิบัติธรรมจะจัดขึ้นหลายครั้งต่อปี สามารถเข้าร่วมได้ตามโอกาส^{๑๐๗} นอกจากนี้ยังมีการจัดกิจกรรมอบรมเข้าค่ายปฏิบัติธรรม ผู้สนใจทั่วไปสามารถสมัครเข้ารับการอบรมได้ หรือจะเข้าร่วมเฉพาะบางเวลาที่สะดวกก็ได้

๓) กิจกรรมของศูนย์พัฒนาผู้สูงอายุ

กิจกรรมของศูนย์พัฒนาผู้สูงอายุ โดยใช้โรงเรียนผู้สูงอายุ และศูนย์ส่งเสริมอาชีพในชุมชน เปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุในชุมชนมารวมกลุ่มกันทำกิจกรรมและประดิษฐ์สิ่งของเครื่องใช้ออกมาจำหน่ายหรือแจกจ่ายให้กับวัดและชุมชน^{๑๐๘}

๔) กราบสักการะพระพุทธรูปและศาสนสถาน

การท่องเที่ยวเข้าชมและกราบสักการะพระพุทธรูปและศาสนสถานต่าง ๆ ภายในวัด โดยจะมีป้ายบอกทางจุดสำคัญภายในวัด มีจุดเช็คอินโดยใช้ธงใหญ่^{๑๐๙}

^{๑๐๓} สังเคราะห์ข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม ครั้งที่ ๒ (๑๕ กรกฎาคม ๒๕๖๗).

^{๑๐๔} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๒.

^{๑๐๕} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๓.

^{๑๐๖} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๑.

^{๑๐๗} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๔.

^{๑๐๘} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๕.

^{๑๐๙} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๖.

๕) ชมธรรมชาดิร่มรื่น (รมณีสถาน)

ชมธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์ และพักผ่อนหย่อนใจภายในวัด มีต้นไม้ใหญ่มากมายที่ให้ความร่มรื่น ทำให้มีมุมสงบร่มรื่นเหมาะสำหรับพักผ่อนของนักท่องเที่ยว^{๑๑๐}

๖) จัดกิจกรรมสวดมนต์ เช่น สวดมนต์ข้ามปี สวดมนต์สงกรานต์ จะสวดมนต์ในเย็นวันสิ้นปีจนข้ามมาถึงเช้าวันปีใหม่ และสวดมนต์ตลอดเทศกาลสงกรานต์ ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ทุกคนสามารถเข้าร่วมได้ตลอดเวลาโดยไม่ต้องลงทะเบียน^{๑๑๑}

สรุป กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุของวัดกลางเข็ญยี่นนั้นมีให้เลือกอย่างหลากหลาย ซึ่งสามารถไปทำกิจกรรมได้ตลอดทั้งปี ไม่ว่าจะเป็นงานบุญประเพณีต่าง ๆ กิจกรรมปฏิบัติธรรมในวันสำคัญและโครงการปฏิบัติธรรมประจำปี เข้ากราบสักการะพระพุทธรูปเก่าแก่และศาสนสถานสำคัญภายในวัด หรือถ้าอยากพักกายพักใจวัดกลางเข็ญยี่นก็มีธรรมชาติอันร่มรื่น (รมณีสถาน) ให้พักผ่อนหย่อนใจอยู่ทั่วบริเวณวัด เมื่อสรุปเชิงวิเคราะห์พบว่า กิจกรรมการท่องเที่ยวของวัดกลางเข็ญยี่น ๙ กิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพวิถีพุทธ กิจกรรมการท่องเที่ยวเข้าร่วมกิจกรรมพระพุทธศาสนา กิจกรรมการท่องเที่ยววิถีชีวิตชาวพุทธ กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชาวพุทธ กิจกรรมการท่องเที่ยวระบบพุทธนิเวศ กิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อความเป็นศิริมงคลแก่ชีวิต กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติธรรม กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงภูมิปัญญาพระพุทธศาสนา และกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธปัญญาสร้างสรรค์

๔.๓.๓.๒ การท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุวัดอัมพวนาราม

งานวิจัยนี้ได้จัดกรอบเนื้อหาการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุวัดอัมพวนาราม ๔ ส่วน ประกอบด้วย ปัจจัยด้านการท่องเที่ยวของวัดอัมพวนาราม ปัญหาด้านการท่องเที่ยวของวัดอัมพวนาราม รูปแบบการท่องเที่ยวของวัดที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุวัดอัมพวนาราม และกิจกรรมการท่องเที่ยวของวัดอัมพวนาราม ดังนี้

๑. ปัจจัยด้านการท่องเที่ยวของวัดอัมพวนาราม

วัดอัมพวนาราม ตั้งอยู่เลขที่ ๓๖ หมู่ ๖ บ้านหนองโก ตำบลแพ่ง อำเภอกอสุ่มพิสัย จังหวัดมหาสารคาม มีเนื้อที่ ๑๒ ไร่ ๔ ตารางวา การเดินทางจากอำเภอกอสุ่มพิสัย มุ่งหน้าไปทางอำเภอกาฬพระ จังหวัดขอนแก่น พอถึงบ้านแพ่งเลี้ยวซ้าย ระยะทางจากบ้านแพ่งเข้าไปประมาณ ๖ กิโลเมตร ถึงบ้านหนองโก เข้าหมู่บ้านประมาณ ๑๐๐ เมตร เลี้ยวซ้ายสี่แยกประมาณ ๓๐ เมตร ก็ถึงวัด^{๑๑๒} ส่วนปัจจัยการท่องเที่ยวของวัดอัมพวนาราม มีดังนี้

^{๑๑๐} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๗.

^{๑๑๑} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๑๐.

^{๑๑๒} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๑๑.

๑) โบสถ์โบราณ

โบสถ์โบราณมีความยาว ๓ เส้น กว้าง ๒ เส้น ๑๐ วา สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๙ ภายในโบสถ์มีพระประธานเก่าแก่ประดิษฐานอยู่ภายในอุโบสถ มีภาพวาดที่สวยงาม เป็นที่เคารพศรัทธาของชาวบ้าน และชุมชนในระแวกนั้น โดยเปิดให้เข้ามาเยี่ยมชมท่องเที่ยวเชิงพุทธ โบสถ์เก่าแก่ที่ชาวบ้านเคารพและศรัทธา อนุรักษ์ไว้ให้เป็นมรดกพระพุทธศาสนาและชุมชน ทำให้มีคนที่ศรัทธาได้มากราบไหว้สักการะบูชาขอพรอยู่เสมอ^{๑๑๓}

๒) เจดีย์หลวงปู่าม

เจดีย์หลวงปู่ามสร้างเมื่อวันที่ ๑๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๘ มีความสำคัญสำหรับชาวบ้านหนองโก และชุมชนใกล้เคียง ที่เคารพศรัทธาหลวงปู่าม เพื่อกากราบไหว้บูชาขอพร ประวัติการก่อสร้างเจดีย์หลวงปู่าม จิตธิมโม ซึ่งเป็นพระเถระที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นพระเกจิอาจารย์ที่ได้รับความเคารพนับถือจากประชาชนทั้งภายในและภายนอกจังหวัดมหาสารคาม ภายในเจดีย์มีธาตุเก่าที่บรรจุอัฐิของอดีตเจ้าอาวาส^{๑๑๔} โดยเปิดให้เข้าชมได้ทุกวัน

๓) สวนสมุนไพรม

วัดอัมพวันารามได้ปลูกสมุนไพรมตามแนวกำแพง และใช้พื้นที่ว่างภายในวัดให้เกิดประโยชน์ โดยทำเป็นสวนสมุนไพรมหลากหลายชนิด เพื่อเป็นแหล่งศึกษาเล่าเรียนแก่ชาวบ้านและผู้สนใจเกี่ยวกับยาสมุนไพรม และยังนำไปใช้เป็นส่วนประกอบในการปรุงยาสมุนไพรมเพื่อรักษาโรคให้กับประชาชน นักท่องเที่ยว และผู้สูงอายุ^{๑๑๕} ทั้งยังมีการจัดอบรมให้ความรู้แก่ผู้สนใจด้านยาสมุนไพรม มีทั้งพระสงฆ์ นักท่องเที่ยว และผู้สนใจทั่วไป

๔) ศาลาการเปรียญโบราณ

ทางวัดมีการอนุรักษ์ ศาลาการเปรียญรูปทรงโบราณ สร้างด้วยไม้แบบฉบับของชาวอีสานเพื่อให้เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ รูปแบบการก่อสร้างโดยได้มีการปรับปรุงและยกพื้นให้เป็นศาลา ๒ ชั้น และปรับปรุงชั้นล่างให้เป็นที่ทำกิจกรรมทางสังคมหรือกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา ทำบุญตักบาตร ปฏิบัติธรรม ไหว้พระสวดมนต์ และการจัดกิจกรรมอบรมต่าง ๆ ซึ่งทางวัดได้อนุรักษ์ไว้^{๑๑๖} บนศาลาชั้น ๒ ยังมีธรรมาสนโบราณแบบอีสานที่ทางวัดอนุรักษ์ไว้อย่างดี

^{๑๑๓} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๑๑.

^{๑๑๔} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๑๒.

^{๑๑๕} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๑๓.

^{๑๑๖} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๑๔.

๕) ห้องปรุยาสมุนไพร

ทางวัดได้มีการจัดทำห้องเพื่อใช้ในการปรุยาสมุนไพร และเก็บยาสมุนไพร รวมทั้งผลิตภัณฑ์ที่ทำจากยาสมุนไพร โดยเป็นห้องที่ใช้ในการอบรมให้ความรู้ และจัดกิจกรรมเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพสภาพให้กับผู้สูงอายุ รวมทั้งผู้ที่มีความสนใจทั่วไป โดยห้องปรุยาสมุนไพรจะใช้ในการดูแลสุขภาพอบรมและการถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านการรักษาโรคด้วยยาสมุนไพรบูรณาการกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา^{๑๑๗} เพื่อใช้เป็นห้องบริการนักท่องเที่ยวด้วย

๖) สิ่งอำนวยความสะดวก

ปัจจัยการท่องเที่ยวที่สำคัญของวัดอัมพวันดารามประกอบไปด้วย สิ่งอำนวยความสะดวกที่พร้อมในการรองรับผู้สูงอายุและนักท่องเที่ยวทั่วไป โดยเฉพาะอาคารสถานที่รองรับนักท่องเที่ยว อุปกรณ์เครื่องใช้ที่อำนวยความสะดวก เครื่องมือที่ใช้ในการฝึกอบรม นอกจากนี้ยังมีห้องน้ำที่มีความสะอาดและปลอดภัย รวมทั้งยังมีจิตอาสาของชุมชนมาคอยให้บริการนักท่องเที่ยว ทั้งยังมีการสร้างกุฏิรับรองในกรณีที่นักท่องเที่ยวไม่มีที่พัก หรือใช้เป็นที่พักผ่อนรับพระสงฆ์สูงอายุที่มารับการรักษาโรคด้วยยาสมุนไพรด้วย

๒. ปัญหาด้านการท่องเที่ยวของวัดอัมพวันดาราม

จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลวิจัยในพื้นที่วัดอัมพวันดาราม พบว่า มีปัญหาเกี่ยวกับการท่องเที่ยวของวัดอัมพวันดาราม จำแนกออกเป็น ๕ ประการ ดังนี้^{๑๑๘}

๑) ปัญหาการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยว

วัดอัมพวันดารามมีปัญหาด้านการสื่อสารการทำความเข้าใจในการบริการนักท่องเที่ยวของชุมชน การประชาสัมพันธ์เพื่อให้รับรู้กิจกรรมการท่องเที่ยวยังมีน้อย ทำให้นักท่องเที่ยวภายนอกขาดการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร หรือขาดการขับเคลื่อนของชุมชนเพื่อดึงดูดให้ผู้ที่จะเข้ามาท่องเที่ยวได้กลับเข้ามาท่องเที่ยวใหม่อีกครั้ง

๒) ขาดแหล่งเงินทุนสนับสนุนการบริหารและการจัดการท่องเที่ยว

วัดอัมพวันดารามขาดการต่อยอดการท่องเที่ยว เนื่องจากปัญหาส่วนหนึ่งมาจากขาดงบประมาณสนับสนุนการท่องเที่ยวและบำรุงปัจจัยการท่องเที่ยวที่ชำรุดเสียหาย เพื่อให้กลับมามีสภาพที่สมบูรณ์เหมือนเดิม รวมทั้งยังขาดงบประมาณในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว

๓) การบริการนักท่องเที่ยว

ในส่วนของการบริการนักท่องเที่ยวของวัดอัมพวันดาราม ยังมีกระบวนการบริการนักท่องเที่ยวตามจิตอาสาของคนในชุมชนและพระสงฆ์ภายในวัด ยังไม่ได้รับการ

^{๑๑๗} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๑๕.

^{๑๑๘} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๑๑.

อบรมเพื่อให้มีทักษะในการบริการนักท่องเที่ยวอย่างเป็นรูปธรรม ปัญหาส่วนหนึ่งมาจากการที่ทางวัดไม่ได้ออกแบบมาเพื่อให้เกิดกระบวนการท่องเที่ยวตั้งแต่แรก จึงทำให้คนในพื้นที่และพระสงฆ์ ยังไม่ได้เตรียมความพร้อมเพื่อรองรับกิจกรรมการท่องเที่ยว ก่อให้เกิดปัญหาด้านการบริการนักท่องเที่ยว

๔) สิ่งอำนวยความสะดวกที่เหมาะสมสำหรับวัยสูงอายุ

จากการได้ศึกษาวิเคราะห์พบว่าสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับนักท่องเที่ยวทั่วไป แต่ในกรณีของนักท่องเที่ยวกลุ่มผู้สูงอายุทางวัดจำเป็นต้องปรับปรุงสิ่งอำนวยความสะดวกให้สอดคล้องกับวัยสูงอายุ เช่น การปรับปรุงสถานที่พักสำหรับผู้สูงอายุ ปรับปรุงการบริการดูแลผู้สูงอายุ การปรับปรุงห้องน้ำเพื่ออำนวยความสะดวกให้กับผู้สูงอายุ^{๑๑๙} โดยเน้นความสะดวกและความปลอดภัย โดยมีราวจับพยุงตัวในห้องน้ำ เป็นต้น

๕) ความปลอดภัยของผู้สูงอายุ

เนื่องจากส่วนมากผู้ที่เข้ามาท่องเที่ยวหรือมาทำกิจกรรมทางวัดก็จะมีแต่ผู้สูงอายุ การดูแลสุขภาพก็เป็นปัญหาสำคัญ แนวทางในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงศาสนาในวัดอัมพวันาราม เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวกลุ่มผู้สูงอายุ หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน^{๑๒๐} ได้เข้ามาช่วยกันพัฒนาการท่องเที่ยวในลักษณะบูรณาการ เช่น เน้นการพัฒนาระบบความปลอดภัย สิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานและบริการต่าง ๆ สำหรับผู้สูงอายุ จัดกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุ รวมทั้งพัฒนาบุคลากรที่เกี่ยวข้องให้มีความรู้ความเข้าใจในการดูแลสุขภาพความปลอดภัยของกลุ่มผู้สูงอายุ

ดังนั้น ปัญหาการท่องเที่ยวของวัดในภาพรวม คือ ทางวัดก็ยังขาดปัจจัยด้านการสนับสนุน การเข้ามาสนับสนุนของหน่วยงาน และองค์กรก็มีบทบาทน้อยลง เนื่องจากช่วงเวลานี้มีแหล่งท่องเที่ยวใหม่หลายแห่ง ซึ่งบุคคลทั่วไปก็มักจะนิยมกับสิ่งใหม่ ๆ จึงทำให้หลงลืมคุณค่าวัตถุและวัฒนธรรมเก่าแก่ของพื้นที่ การจัดการประชาสัมพันธ์ การแนะนำ การชักชวนให้บุคคลเข้ามาท่องเที่ยวยังไม่เข้าถึงกลุ่มนักท่องเที่ยวมากนัก เนื่องจากพระภิกษุภายในวัดมีน้อย พื้นที่อยู่ในที่ห่างไกลแหล่งเศรษฐกิจและความเจริญ เป็นต้น

๓. รูปแบบการท่องเที่ยวของวัดที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุวัดอัมพวันาราม

ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการท่องเที่ยวของวัดที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุวัดอัมพวันาราม จำแนกออกเป็น ๖ รูปแบบ ดังต่อไปนี้

^{๑๑๙} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๑๖.

^{๑๒๐} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๑๗.

๑) รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

วัดอัมพวันารามบ้านหนองโกได้ร่วมกันปฏิบัติสืบกันเป็นประจำทุกปี คือประเพณีฮีตสิบสอง คลองสิบสี่ ไม่ว่าจะเป็นบุญมหาชาติ บุญเดือนสาม บุญเดือนสี่ เข้าพรรษา ออกพรรษา บุญกฐิน กิจกรรมวันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา กิจกรรมรดน้ำอบน้ำหอม กิจกรรมบุญเบิกบ้านเปิดประตูน้ำบายศรีสู่ขวัญ งานบุญสงกรานต์พระธาตุหลวงปู่าม ที่ชาวบ้านได้ร่วมกันจัดขึ้นเป็นประจำทุกปี^{๑๒๑}

๒) รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ

การรักษาสุขภาพด้วยสมุนไพร โดยได้มีศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น สมุนไพรพื้นบ้าน ในด้านการทำยาสมุนไพร เพื่อให้ชาวบ้านผู้สนใจได้เข้ามาเรียนรู้ ศึกษาอบรม ค้นคว้า เพื่อนำไปประกอบอาชีพ และสามารถนำไปต่อยอดเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับชุมชนและครอบครัว ซึ่งได้มีการรักษาโรคหลายโรค ยกตัวอย่างเช่น (๑) การรักษาโรคปวดกล้ามเนื้อ แขน ขา หลัง เอว ซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่ได้สืบทอดมาจากบรรพบุรุษของชาวบ้านหนองโกและพระครูอัมพวันารามได้มีการเรียนรู้เพิ่มเติมจากนักปราชญ์ด้านยาสมุนไพร สมุนไพรที่ใช้ประกอบด้วย เถาเอ็นอ่อน แก่นตาปา แก่นม้ากระต๊อบโรง แก่นตากวาง แก่นตาไก่ แก่นตานกกด แก่นตุ๊กไส แก่นช้างน้ำว แก่นกล้วยน้อย รากพังคี่ แก่นฝางแดง แก่นตะไคร้ตัน แก่นกำลั่งเสือโคร่ง แก่นอ้อยสามสวน แก่นประดง เลือด แก่นมะมอ แก่นชะเอม เหง้ายาหั่วใหญ่ วานน้ำ ฝอยลม ดอกคำฝอย ลูก กระวาน โกฐสอ และโกศหัวบัว ส่วนวิธีการรักษาโดยนำสมุนไพรทั้งหมดมาต้มน้ำดื่มเช้าและเย็น ส่งผลให้บรรเทาอาการปวดเมื่อย และ (๒) การรักษาโรคนี้ว ซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่ได้สืบทอดมาจากบรรพบุรุษและการเรียนรู้โดยอาการของโรคปัสสาวะกระปิตกระปอย ปัสสาวะสีขุ่น ปวดท้องน้อย ส่วนสมุนไพรที่ใช้รักษาประกอบด้วย แก่นกันจ้ำ (ครอบจักรวาล) เหง้าเพ็ก เหง้าหญ้าหวาย แก่นตานกกด แก่นตากวาง แก่นตาไก่ แก่นมะเฟือง แก่นถั่วแระฝี่ รากเกด เหง้าแห้วหมู เมล็ดฝ้าย แก่นข้าวโพน รากไทรย้อย ฝอยลม โกศสอ โกศหัวบัว แก่นแคป้า วิธีการรักษาด้วยการนำสมุนไพรทั้งหมดมาต้มน้ำดื่มเช้า - เย็น สรรพคุณช่วยขับนิ่วและขับปัสสาวะ^{๑๒๒} และยังมีผลิตภัณฑ์ยาสมุนไพรที่ใช้รักษาโรคหลากหลายชนิด

๓) รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธนิเวศ

รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศภายในวัดอัมพวันาราม คือ การได้เดินชมสถานที่ต่าง ๆ มีต้นไม้ที่ปลูกไว้เป็นธรรมชาติ สวนสมุนไพร สวนป่าสงวนภายในวัด สวนเกษตร ชุมชนที่ชาวบ้านหนองโกได้ร่วมกับปลูกไว้เพื่อศึกษาและใช้ในชุมชน บ่อน้ำประจำวัดเพื่อใช้ในการเกษตร และวิถีการดำรงชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง^{๑๒๓} เป็นต้น

^{๑๒๑} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๑.

^{๑๒๒} สังเคราะห์ข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม ครั้งที่ ๑ (๒๑ พฤษภาคม ๒๕๖๗).

^{๑๒๓} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๑๘.

๔) รูปแบบการท่องเที่ยวพุทธศิลป์

พุทธศิลป์เป็นงานศิลปะที่ศิลปินสร้างขึ้นเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา หรือสร้างขึ้นเพื่อรับใช้พระพุทธศาสนา โดยเฉพาะที่เป็นงานจิตรกรรม ได้แก่ ภาพวาดฝาผนังในโบสถ์ วัดอัมพวันาราม ส่วนงานประติมากรรม ได้แก่ พระพุทธรูป เจดีย์หลวงปู่нам งานสถาปัตยกรรม และ ธรรมาสถูปโบราณแกะสลักสวยงามจากฝีมือช่างท้องถิ่นอีสานที่หาชมได้ยาก^{๑๒๔}

๕) รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธปัญญา

เนื่องจากวัดอัมพวันารามมีหนังสือโบราณเก่าแก่ที่มีไว้ให้บุคคล ผู้สนใจเข้ามาอ่าน ศึกษาทานโบราณ วรรณกรรมอีสาน แนวคำสอนทางพระพุทธศาสนา ภูมิปัญญา ด้านสมุนไพร ภูมิปัญญาของชาวอีสาน^{๑๒๕} ซึ่งเป็นคัมภีร์โบราณเก่าแก่ที่ทางวัดเก็บรักษาเอาไว้

๖) รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธเกษตร

วัดอัมพวันารามร่วมกับชาวบ้านในเขตชุมชนได้จัดกิจกรรมด้านการเกษตร เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้เชิงเกษตรอินทรีย์ แบบเศรษฐกิจพอเพียง และปลูกพืชยาสมุนไพร เพื่อให้ผู้ที่มาท่องเที่ยวภายในวัดได้ศึกษาหาความรู้ และนำไปต่อยอดภายในชุมชน เพื่อสร้างรายได้ให้ครอบครัว ทางวัดได้ใช้พื้นที่ว่างของวัดจัดทำโครงการเกษตรปลูกพืชผักสวนครัว มีการแบ่งเมล็ดพันธุ์ พืชผักมาปลูกในแปลงของวัด เพื่อลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ให้แก่ชุมชน โดยทำเป็นแบบเกษตร หมุนเวียน ทำนา ปลูกข้าวโพด แตงกวา ถั่วฝักยาว พืชผักสวนครัว หมุนเวียนไปตามฤดูกาล และยังมี การฝึกทำและให้ความรู้ด้านการต้มยาสมุนไพรพื้นบ้านเพื่อรักษาโรคให้แก่บุคคลที่มาเที่ยวชม และผู้ที่ สนใจ และวิธีการปลูกยาสมุนไพรแต่ละชนิด เช่น บอระเพ็ด ว่านไฟ ขมิ้นชัน อ้อยดำ เถาเอ็นอ่อน ปลาไหลเผือก ว่านชักมดลูก เป็นต้น^{๑๒๖}

๔. กิจกรรมการท่องเที่ยวของวัดอัมพวันาราม

ผลการวิจัยในประเด็นกิจกรรมการท่องเที่ยวของวัดอัมพวันารามมีหลาย กิจกรรมที่มีความสอดคล้องกับบริบทของวัดและนักท่องเที่ยวกลุ่มผู้สูงอายุ จากการสนทนากลุ่มได้ จำแนกออกเป็น ๗ กิจกรรม ดังต่อไปนี้^{๑๒๗}

๑) กิจกรรมสร้างสรรค์

วัดอัมพวันารามมีการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยได้จัดฝึกอบรมฝึก ให้ผู้สูงอายุทำกิจกรรมเย็บชั้นหมากเบง ศึกษาวิธีการต้มยาสมุนไพร และจัดกิจกรรมแข่งกีฬาต้านยา เสพติดในเขตตำบล โดยที่วัดอัมพวันารามบ้านหนองโกเป็นเจ้าภาพจัดกิจกรรมทุกปี และมีกิจกรรม

^{๑๒๔} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๑๙.

^{๑๒๕} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๒๐.

^{๑๒๖} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๑๑.

^{๑๒๗} สังเคราะห์ข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม ครั้งที่ ๑ (๒๑ พฤษภาคม ๒๕๖๗).

ทอดเทียนโคมภายในตำบล ชุมชนร่วมพิธีตักบาตรเทโวในวันออกพรรษาของทุกปี จนเป็นประเพณีของชุมชน^{๑๒๘}

๒) กิจกรรมสักการะขอพรสิ่งศักดิ์สิทธิ์

กิจกรรมเกี่ยวกับการสักการะขอพรสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในรูปการเข้าชมและกราบสักการะศาสนสถานต่าง ๆ ภายในวัด โดยผู้สูงอายุที่ร่วมกันทำชันหมากเบงเข้ากราบไหว้บูชาพระประธาน เจดีย์และอัฐิของหลวงปู่ نامเป็นประจำทุกวันพระ และวันสำคัญในพระพุทธศาสนา

๓) กิจกรรมชมธรรมชาติ

การชมธรรมชาติที่สงบร่มรื่น และพักผ่อนหย่อนใจภายในวัด ผู้สูงอายุบ้านหนองโกและนักท่องเที่ยวสูงอายุจากภายนอกจะมาพักผ่อนในบริเวณวัด เพราะมีป่าไม้และมีมุมสงบร่มรื่นให้พักผ่อนหรืออ่านหนังสือศึกษารธรรมะ

๔) กิจกรรมปฏิบัติธรรม

การเข้าร่วมกิจกรรมปฏิบัติธรรม ผู้สูงอายุส่วนใหญ่เข้ามาจำศีลในวันเข้าพรรษา การนุ่งขาวห่มขาวทำกิจกรรมสำคัญเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา และจัดกิจกรรมปฏิบัติธรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

๕) กิจกรรมบำเพ็ญบุญ

การเข้าร่วมกิจกรรมงานบุญ งานเทศกาล และประเพณีต่าง ๆ ตลอดปี ชาวบ้านหนองโกและผู้สูงอายุได้มีส่วนร่วมทำกิจกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับบุญประเพณี ไม่ว่าจะเป็นตักบาตรวันขึ้นปีใหม่ สงกรานต์ในวันสงกรานต์ บุญเดือนสาม เดือนสี่ บุญมหาชาติ กิจกรรมในวันสำคัญต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนาและกิจกรรมด้านยาเสพติดของเยาวชน และชุมชน เป็นต้น^{๑๒๙}

๖) กิจกรรมอบรมคุณธรรม

การจัดกิจกรรมอบรมเข้าค่ายปฏิบัติธรรมที่วัดอัมพวันารามร่วมกับชุมชนและผู้สูงอายุในชุมชนจัดกิจกรรมปฏิบัติธรรมในช่วงเข้าพรรษาลงเวลา ๓ เดือน

๗) กิจกรรมสวดมนต์

จัดกิจกรรมเกี่ยวกับการสวดมนต์ เช่น สวดมนต์ข้ามปี สวดมนต์สงกรานต์ ในช่วงเวลาวันขึ้นปีใหม่ ชาวบ้านในชุมชน ผู้สูงอายุ เยาวชน ชาย-หญิง โดยได้ร่วมกันทำด้ายสายสิญจน์สานเป็นตาข่ายสี่เหลี่ยมในบริเวณศาลาการเปรียญเพื่อที่จะได้ร่วมพิธีสวดมนต์ข้ามปีเป็นประจำทุกปี กิจกรรมการสวดมนต์เพื่อเป็นสิริมงคลจึงมีหลายช่วงเวลาให้นักท่องเที่ยวเลือกเวลาเข้าร่วมได้ตามความสะดวก^{๑๓๐}

^{๑๒๘} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๑๒.

^{๑๒๙} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๑๓.

^{๑๓๐} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๑๔.

ดังนั้น กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุที่มาเที่ยวในภาพรวม จะเน้นกิจกรรมเข้าวัดทำบุญตามประเพณีของท้องถิ่น ฮีตสิบสอง คองสิบสี่ ฟังเทศน์ สวดมนต์ ฟีกสมาธิ ประเด็นต่อมาเป็นการเข้าชม กราบไหว้สักการะขอพรอัฐิของพระเจ้าอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก การศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับหลักธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ส่วนสิ่งดึงดูดนักท่องเที่ยวมีทั้งส่วนที่เป็นธรรมชาติ ปักจัยทางพระพุทธศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี และสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐาน และยังมีการจัดสถานที่แบ่งแยกให้เป็นสัดส่วน เส้นทางในการท่องเที่ยวให้เหมาะสมกับผู้สูงอายุ มีการจัดกิจกรรมที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุในทางพระพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็นการเข้าวัดฟังธรรม รักษาศีลอุโบสถ เยี่ยมชมศิลปะโบราณ ฝีมือช่างพื้นบ้าน การตักบาตรในวันสำคัญ และที่โดดเด่นเป็นการท่องเที่ยวในเชิงสุขภาพวิถีพุทธ

ส่วนเส้นทางการเดินทางจากอำเภอโกสุมพิสัย มุ่งหน้ามาตามถนนเส้นโกสุมพิสัย - ไปท่าพระ ถึงบ้านแพ่งให้เลี้ยวซ้าย แล้วตรงตามถนนสายหลักไปถึงบ้านหนองโก ใช้เวลาประมาณ ๒๐ นาที รวมทั้งประวัติของวัดอัมพวันาราม ที่มีเจดีย์บรรจุอัฐิของหลวงปู่ขาว อนาลโย ที่ก่อสร้างขึ้นอย่างโดดเด่น สง่างามตั้งอยู่ภายในบริเวณวัด และเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวบ้านในเขตชุมชนและผู้ที่มาท่องเที่ยวเคารพ และศรัทธากราบไหว้ขอพร และมีภาพวาดฝาผนังที่สวยงามภายในอุโบสถเก่าแก่ที่นักท่องเที่ยวเข้ามาชม รวมทั้งประวัติของพระครูพิทักษ์อัมพวัน เจ้าอาวาสวัดอัมพวันาราม และการได้มาศึกษาหาความรู้ด้านการปฐกฐาสมณไพร การรักษาโรค ที่ได้มีมาตั้งแต่โบราณแบบภูมิปัญญาชาวบ้าน ทุกวันนี้ไม่ค่อยมีผู้สืบทอด รวมทั้งผู้สูงอายุได้มีกิจกรรมปลูกพืชผักสวนครัวตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงในเวลาว่างให้เกิดประโยชน์ และเป็นแหล่งเรียนรู้แบบเกษตรหมุนเวียนตามฤดูกาล และท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ประเพณีสำคัญต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ที่ชาวบ้านร่วมปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นประจำทุกปี และเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่ผู้สูงอายุให้ความสนใจและต้องการท่องเที่ยว รวมทั้งการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในวิถีชนบท โดยให้การสนับสนุนในการหาแนวทางพัฒนาออกแบบสถานที่ให้เหมาะสมรองรับผู้สูงอายุ ทั้งอำนวยความสะดวกและความปลอดภัยให้กับผู้สูงอายุ ซึ่งวัตถุประสงค์ในการท่องเที่ยวรูปแบบนี้เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ การสัมผัสใกล้ชิดกับบรรยากาศของธรรมชาติแบบชนบท สัมผัสวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในท้องถิ่น และมีกิจกรรมที่ไม่ใช่กำลังมาก เช่น นั่งสมาธิ ไหว้พระสวดมนต์ ดูแปลงเกษตร ชมทิวทัศน์ธรรมชาติ ความสงบร่มรื่นเชิงพุทธนิเวศ การท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุ มีวัตถุประสงค์เพื่อทำบุญ ไหว้พระสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และชมความสวยงามเรื่องราวในจิตรกรรมฝาผนัง เป็นต้น

สรุป พระครูพิทักษ์อัมพวัน เจ้าอาวาสวัดอัมพวัน ได้วางแนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธในวัดอัมพวันาราม โดยจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมให้เกิดความเชื่อและความศรัทธา มีกิจกรรมสอดคล้องกับพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นการสร้างความประทับใจให้กับนักท่องเที่ยวและให้นักท่องเที่ยวกลับมาเที่ยวซ้ำ การจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาในระยะยาวโดย

คำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรมท้องถิ่น ให้ทุกฝ่ายได้มีส่วนร่วมโดยไม่ทิ้งมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน และชุมชนเป็นองค์ประกอบสำคัญในการพัฒนาการท่องเที่ยวของวัด โดยให้ได้จัดการฝึกอบรมกลุ่มสมาชิก ผู้นำหมู่บ้าน เยาวชนและผู้สูงอายุในชุมชน ทั้งเรื่องของยาสมุนไพร วิธีการปรุงยาและตัวยาที่สามารถหาได้ในพื้นที่ เพื่อให้ร่วมกันจัดทำมาไว้ต่อยอดในการศึกษาของกลุ่มนักท่องเที่ยวและผู้สนใจจะศึกษาเกี่ยวกับยาสมุนไพร รวมทั้งการพัฒนาในเรื่องกิจกรรมเย็บชั้นหมากเบงของกลุ่มผู้สูงอายุให้มีฝีมือปราณีตและสวยงามเพิ่มขึ้น นอกจากนี้ยังมีการร่วมมือกันบูรณะสิ่งปลูกสร้างถาวรวัตถุที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวให้คงอยู่ในสภาพที่สมบูรณ์ และแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรด้วยการหาพันธุ์พืชมาปลูกทดแทนหมุนเวียนกันไปตามฤดูกาล เพื่อให้เป็นอาชีพสร้างรายได้ให้กับวัดและชุมชน ทั้งยังมีการจัดกิจกรรมในวันสำคัญต่าง ๆ เพื่อผลักดันให้ผู้นำท้องถิ่น ผู้นำชุมชน และนักท่องเที่ยวให้มาร่วมกันทำกิจกรรม ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมเกี่ยวกับประเพณีบุญฮีตสิบสองคองสิบสี่ ประเพณีวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ประเพณีประจำหมู่บ้าน เช่น การส่งเสริมเยาวชนแข่งกีฬาต้านยาเสพติด ซึ่งได้จัดทำขึ้นเพื่อให้เยาวชนห่างไกลยาเสพติด พิธีตักบาตรข้าวสารอาหารแห้ง บุญเบิกบ้าน เปิดประตูน้ำ และพิธีบุญสงฆ์น้ำอัฐิหลวงปู่ตามที่ชาวบ้านเคารพศรัทธาเป็นประจำก็ให้ทำกันทุกปี รวมทั้งการปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมในส่วนที่บกพร่องให้ได้มาตรฐานเพิ่มขึ้น เพื่อให้เป็นสถานที่เหมาะสมกับการท่องเที่ยวเชิงพุทธ

๔.๒.๔. ประเมินผลจากการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ

หลังจากที่ได้ดำเนินการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวตามแผนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุแล้ว จึงได้มีการประเมินผลการดำเนินงานร่วมกันระหว่างผู้วิจัยและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยได้มีการประเมินผลจากการทดลองท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุออกเป็น ๕ ส่วน คือ ประเมินผลกระทบจากการจัดการท่องเที่ยว ประเมินแผนการดำเนินงาน ประเมินกระบวนการดำเนินงาน ประเมินผลผลิต และการประเมินผลลัพธ์ที่เกิดจากการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ ซึ่งได้สังเคราะห์จากการสนทนากลุ่ม ดังนี้^{๑๓๑}

๑. ประเมินผลกระทบจากการจัดการท่องเที่ยว

จากการประเมินผลกระทบในการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ ได้สรุปผลการประเมินที่ได้จากการสัมภาษณ์ และการจัดกิจกรรมสนทนากลุ่มกับผู้ที่มีความเกี่ยวข้อง จำแนกผลการประเมินผลกระทบออกเป็น ๒ ส่วน ดังนี้

๑) ผลกระทบต่อแหล่งท่องเที่ยว จากการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ พบว่า กิจกรรมการท่องเที่ยวมีผลกระทบต่อวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว ทั้งทางตรงและทางอ้อม ส่วนที่เป็นผลกระทบทางตรงพบว่า ทางวัดได้เข้าใจกระบวนการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับ

^{๑๓๑} สังเคราะห์ข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม ครั้งที่ ๒ (๑๕ กรกฎาคม ๒๕๖๓).

ผู้สูงอายุเพิ่มมากขึ้น ส่งผลให้วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธได้มีการปรับตัวและสร้างกิจกรรมรองรับการท่องเที่ยวสำหรับผู้สูงอายุให้มีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังพบว่า แหล่งท่องเที่ยวได้พยายามที่จะปรับปรุงปัจจัยการท่องเที่ยวโดยเฉพาะสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อให้สอดคล้องกับวัยผู้สูงอายุ และการเตรียมความพร้อมเพื่อให้บริการนักท่องเที่ยวผู้สูงอายุได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ในส่วนของการบริการนักท่องเที่ยวกลุ่มผู้สูงอายุของวัดอัมพวันารามได้เน้นการให้ชุมชนและพระสงฆ์มีส่วนร่วมในการบริการนักท่องเที่ยว ส่วนวัดกลางเชียงยืนได้มีการฝึกอบรมผู้ประสานงานด้านการท่องเที่ยว และการออกแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยมีผู้สูงอายุเข้ามามีส่วนร่วมกิจกรรมของโรงเรียนผู้สูงอายุ และปรับรูปแบบของการจัดกิจกรรมผู้สูงอายุให้สอดคล้องกับกิจกรรมด้านการท่องเที่ยว เพื่อให้กิจกรรมผู้สูงอายุมีความหลากหลายและตอบโจทย์ด้านการท่องเที่ยวเชิงพุทธที่เหมาะสมกับกลุ่มนักท่องเที่ยวสูงอายุ

๒) ผลกระทบต่อผู้สูงอายุ ในส่วนของผลกระทบที่มีต่อผู้สูงอายุโดยตรงทำให้ผู้สูงอายุ มีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เป็นทางเลือกในการท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้น และสามารถเลือกกิจกรรมการท่องเที่ยวได้หลากหลาย รวมทั้งผู้สูงอายุก็สามารถที่จะวางแผนการท่องเที่ยวในจังหวัดมหาสารคามได้ เนื่องจากมีข้อมูลด้านการท่องเที่ยว ก่อให้เกิดความน่าสนใจในการท่องเที่ยว และได้บูรณาการกิจกรรมการท่องเที่ยวกับการศึกษาเรียนรู้พระพุทธศาสนา ส่งผลให้มีสุขภาพจิตที่ดีและได้องค์ความรู้เชิงพุทธปัญญา เพื่อนำไปปรับใช้ในการดำเนินชีวิต ส่วนผลกระทบในทางลบมีเพียงประเด็นด้านระยะเวลาในการเดินทางท่องเที่ยว และกิจกรรมการท่องเที่ยวในแต่ละแห่งค่อนข้างใช้เวลาาน ซึ่งเบื้องต้นได้มีข้อเสนอแนะให้กับแหล่งท่องเที่ยวเพื่อปรับปรุงระยะเวลาในการทำกิจกรรมการท่องเที่ยวให้เหมาะสมกับวัยสูงอายุ

๒. ประเมินแผนการดำเนินงาน

ส่วนการประเมินผลด้านแผนการดำเนินงาน พบว่า แผนการดำเนินงานด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุมีผลการประเมินจากการสนทนากลุ่ม สรุปได้ดังนี้

๑) การมีแผนงานด้านการท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับวัยผู้สูงอายุ และสามารถจัดการท่องเที่ยวได้จริง มีรูปแบบการท่องเที่ยวที่ชัดเจนและมีกิจกรรมท่องเที่ยวที่หลากหลายเป็นทางเลือกให้กับผู้สูงอายุ นอกจากนี้แต่ละพื้นที่ที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวยังมีผู้รับผิดชอบในการดูแลผู้สูงอายุควบคู่ไปกับการดูแลและการบริการด้านการท่องเที่ยว

๒) การปรับปรุงกระบวนการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ ส่วนผลการประเมินที่ควรนำไปปรับปรุงพัฒนาแผนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ พบว่า ควรมีแผนงานด้านการกำหนดเส้นทางท่องเที่ยวเพื่อให้มีจุดแวะพัก หรือการประสานกับผู้ประกอบการที่อยู่ในระหว่างเส้นทางท่องเที่ยว ทั้งแหล่งบริการด้านอาหารและที่พัก เป็นต้น

๓) การปรับปรุงและพัฒนา สิ่งอำนวยความสะดวกภายในแหล่งท่องเที่ยว เพื่อรองรับผู้สูงอายุ เพื่อให้มีความสะดวกความปลอดภัย

๔) แหล่งท่องเที่ยวควรมีแผนในการพัฒนาด้านการบริการนักท่องเที่ยว โดย การมีฐานข้อมูลและเอกสารประกอบการแนะนำนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยว มีแผนในการ ฝึกอบรมผู้ให้บริการนักท่องเที่ยว ที่มุ่งเน้นการบริการนักท่องเที่ยวกลุ่มผู้สูงอายุ ซึ่งเป็นกลุ่ม นักท่องเที่ยวที่มีความเปราะบาง อาจจะประสบกับปัญหาด้านสุขภาพหรืออุบัติเหตุฉุกเฉินได้ง่ายกว่า กลุ่มอื่น จึงควรอบรมให้ความเข้าใจด้านการบริการนักท่องเที่ยวกลุ่มผู้สูงอายุเป็นพิเศษ

๓. ประเมินกระบวนการดำเนินงาน

จากการประเมินกระบวนการดำเนินงานด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ ซึ่งได้มีการทดลองจัดกิจกรรมนำผู้สูงอายุไปท่องเที่ยวภายในวัด พบว่า กระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุเป็นการเชื่อมโยงเครือข่ายของวัดที่มีปัจจัยด้านการท่องเที่ยวที่สามารถดึงดูดผู้สูงอายุ และสามารถจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับวัยผู้สูงอายุได้ โดยวัดควรมีการประสานงานเพื่อออกแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับกลุ่มผู้สูงอายุด้วย เพราะบางวัดมี กิจกรรมการท่องเที่ยวที่หลากหลาย แต่ยังขาดกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับวัยผู้สูงอายุ เมื่อ ผู้สูงอายุเข้าไปท่องเที่ยว จึงไม่สามารถทำกิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่ได้เหมือนวัยอื่น เนื่องจากมี ข้อจำกัดด้านสุขภาพ ดังนั้น กระบวนการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจึงจำเป็นต้องปรับ รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับวัยผู้สูงอายุ และหลีกเลี่ยงการใช้อิริยาบถใดอิริยาบถ หนึ่งเป็นเวลานาน เพราะจะทำให้เกิดการบีบคั้นทางด้านกายภาพต่อผู้สูงอายุ ซึ่งจะเป็นผลพวงต่อ ปัญหาสุขภาพตามมา ในส่วนของกระบวนการดำเนินงานด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้ สูงอายุในบางกิจกรรม อาจไม่จำเป็นต้องเน้นที่กิจกรรมเชิงพุทธเท่านั้น เพื่อไม่ให้กิจกรรมไปซ้ำกับวัด ท่องเที่ยวแห่งอื่น และแต่ละวัดควรมีกระบวนการดำเนินงานพัฒนา/ปรับปรุงสิ่งอำนวยความสะดวก ภายในวัด เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวกลุ่มผู้สูงอายุ เช่น ที่พักผ่อนสำหรับผู้สูงอายุ การดูแลความ ปลอดภัยให้กับผู้สูงอายุ สถานที่จอดรถสะดวกสบาย ห้องน้ำที่มีความสะอาดและปลอดภัย เป็นต้น

๔. ประเมินผลผลิต

จากกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ และได้มีการประเมินผล ผลิตที่เกิดขึ้นจากการจัดการท่องเที่ยว โดยมีผลผลิตดังตารางสรุปดังต่อไปนี้

ตารางที่ ๒ สรุปการประเมินผลผลิตการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ

ที่	ลักษณะผลผลิต	รายละเอียดผลผลิต
๑	ผลผลิตในเชิงกระบวนการ	ได้กระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธที่เหมาะสม สำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม มีรูปแบบการ

ที่	ลักษณะผลผลิต	รายละเอียดผลผลิต
		ท่องเที่ยว กิจกรรมการท่องเที่ยว และเส้นทางการท่องเที่ยว
๒	ผลผลิตด้านเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ	สามารถเชื่อมโยงเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุในจังหวัดมหาสารคามได้
๓	ผลผลิตด้านรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ	ได้รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ ๔ รูปแบบ คือ รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงกายภาพ รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงสังคมและรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธนิเวศ รูปแบบการท่องเที่ยวทางจิตใจ และรูปแบบการท่องเที่ยวทางพุทธปัญญา
๔	ผลผลิตด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ	ได้กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ ๑๕ กิจกรรม ได้แก่ การท่องเที่ยวตามพุทธสถาน การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพวิถีพุทธ การท่องเที่ยวเข้าร่วมกิจกรรมพระพุทธศาสนา การท่องเที่ยววิถีชีวิตชาวพุทธ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชาวพุทธ การท่องเที่ยวระบบพุทธนิเวศ การท่องเที่ยวเชิงพุทธอนุรักษ์ การท่องเที่ยวแสวงบุญ การท่องเที่ยวเพื่อความเป็นศิริมงคลแก่ชีวิต การท่องเที่ยวพุทธศิลป์ การท่องเที่ยวเกจอาจารย์ การท่องเที่ยวเชิงทัศนศึกษา การท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติธรรม การท่องเที่ยวเชิงภูมิปัญญาพระพุทธศาสนา และการท่องเที่ยวเชิงพุทธปัญญาสร้างสรรค์

จากตารางสรุปการประเมินผลผลิตการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุดังกล่าว สรุปสาระสำคัญดังนี้

๑) ผลผลิตในเชิงกระบวนการ ทำให้กระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุ ประกอบด้วย เส้นทางการท่องเที่ยว รูปแบบการท่องเที่ยว และกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุ

๒) ผลผลิตด้านเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุในจังหวัดมหาสารคาม ทำให้สามารถเชื่อมโยงเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุในจังหวัดมหาสารคามได้

๓) ผลผลิตด้านรูปแบบการท่องเที่ยวยังพุทธสำหรับผู้สูงอายุ ทำให้ได้รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวยังพุทธที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุครอบคลุม ๔ รูปแบบ ได้แก่ รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงกายภาพ รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงสังคมและรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธนิเวศ รูปแบบการท่องเที่ยวทางจิตใจ และรูปแบบการท่องเที่ยวทางพุทธปัญญา

๔) ผลผลิตด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวยังพุทธสำหรับผู้สูงอายุ จากการได้ศึกษาข้อมูลและการได้จัดกิจกรรมการท่องเที่ยวยังพุทธสำหรับผู้สูงอายุ ได้สังเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับกิจกรรมการท่องเที่ยวสำหรับผู้สูงอายุออกเป็น ๑๕ กิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมการท่องเที่ยวตามพุทธสถาน กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพวิถีพุทธ กิจกรรมการท่องเที่ยวเข้าร่วมกิจกรรมพระพุทธศาสนา กิจกรรมการท่องเที่ยววิถีชีวิตชาวพุทธ กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชาวพุทธ กิจกรรมการท่องเที่ยวระบบพุทธนิเวศ กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธอนุรักษ์ กิจกรรมการท่องเที่ยวแสวงบุญ กิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อความเป็นศิริมงคลแก่ชีวิต กิจกรรมการท่องเที่ยวพุทธศิลป์ กิจกรรมการท่องเที่ยวเกิอาจารย์ กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงทัศนศึกษา กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติธรรม กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงภูมิปัญญาพระพุทธศาสนา และกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธปัญญาสร้างสรรค์

๕. การประเมินผลลัพธ์ที่เกิดจากการจัดการท่องเที่ยวยังพุทธสำหรับผู้สูงอายุ

จากการประมวลผลลัพธ์ที่เกิดจากการจัดการท่องเที่ยวยังพุทธสำหรับผู้สูงอายุ พบว่ามีผลลัพธ์ที่เกิดจากการจัดการท่องเที่ยวจำแนกออกเป็น ๕ ส่วน ดังตารางสรุปนี้

ตารางที่ ๓ สรุปผลลัพธ์ที่เกิดจากการจัดการท่องเที่ยวยังพุทธสำหรับผู้สูงอายุ

ที่	ลักษณะผลลัพธ์	รายละเอียดผลลัพธ์
๑	ผลลัพธ์ในเชิงรูปแบบ	ผลลัพธ์เชิงรูปแบบการท่องเที่ยวยังพุทธที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุ ๔ รูปแบบ ดังนี้ ๑) รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงกายภาพ ๒) รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงสังคมและรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธนิเวศ ๓) รูปแบบการท่องเที่ยวทางจิตใจ ๔) รูปแบบการท่องเที่ยวทางพุทธปัญญา
๒	ผลลัพธ์ในเชิงกิจกรรม	๑) ออกแบบกิจกรรมการจัดการท่องเที่ยวยังพุทธสอดคล้องกับวัยผู้สูงอายุ บริบทของแหล่งท่องเที่ยวยังพุทธ

ที่	ลักษณะผลลัพธ์	รายละเอียดผลลัพธ์
		๒) การปรับปรุงพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับบริบทของวัดและความต้องการของผู้สูงอายุ ๑๕ กิจกรรม
๓	ผลลัพธ์ในแหล่งท่องเที่ยว	๑) ทำให้ได้แหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธยอดเยี่ยมสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม ๑๐ แห่ง ได้แก่ วัดป่าวังน้ำเย็น พระธาตุนาดูน วัดหนองहुลึง วัดมหาชัย วัดขุนพรหมดำริ วัดกลางเขิงยีน วัดพุทธมงคล วัดอัมพวนาราม วัดป่าโคกดินแดง และวัดป่าธรรมอุทยาน ๒) วัดท่องเที่ยวเชิงพุทธต้นแบบ ๒ แห่ง คือ วัดกลางเขิงยีนและวัดอัมพวนาราม ๓) วัดท่องเที่ยวเชิงพุทธแต่ละแห่งได้พัฒนารูปแบบการท่องเที่ยว กิจกรรมการท่องเที่ยว และสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวผู้สูงอายุ
๔	ผลลัพธ์ต่อชุมชน	๑) ชุมชนที่อยู่ใกล้แหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธมีส่วนร่วมจัดการท่องเที่ยว มีความภาคภูมิใจในวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธ ๒) การได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริการนักท่องเที่ยว และสื่อความหมายแหล่งท่องเที่ยว ๓) ส่งเสริมเศรษฐกิจฐานราก ส่งเสริมรายได้ การได้ขายผลิตภัณฑ์ให้กับนักท่องเที่ยว ๔) ส่งผลให้ชุมชนเกิดความหวงแหนพระพุทธศาสนา และหวงแหนปัจจัยการท่องเที่ยวในวัด และกระตุ้นให้เกิดกระบวนการดูแลรักษาแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธแบบมีส่วนร่วม
๕	ผลลัพธ์ต่อพระพุทธศาสนา	๑) ก่อให้เกิดการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในรูปของการท่องเที่ยว ๒) มีปัจจัยที่สามารถดึงดูดคนเข้าวัดได้จำนวนมาก ๓) ก่อให้เกิดการท่องเที่ยวเชิงพุทธ ๔ รูปแบบ ๔) มีกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ ๑๕ กิจกรรม ๕) การพัฒนาศักยภาพของวัดรองรับนักท่องเที่ยว

ที่	ลักษณะผลลัพธ์	รายละเอียดผลลัพธ์
		๖) ก่อให้เกิดกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธในจังหวัดมหาสารคาม ๗) องค์การสงฆ์จังหวัดมหาสารคามตระหนักถึงค่าและความสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงพุทธ รวมถึงการปรับตัวรองรับการท่องเที่ยวเชิงพุทธ

๑) ผลลัพธ์ในเชิงรูปแบบ ทำให้วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธ เข้าใจรูปแบบในการจัดการท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับแนวคิดทางพระพุทธศาสนา และบูรณาการกับกิจกรรมการท่องเที่ยว ๔ รูปแบบ ได้แก่ รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงกายภาพ รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงสังคมและรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธนิเวศ รูปแบบการท่องเที่ยวทางจิตใจ และรูปแบบการท่องเที่ยวทางพุทธปัญญา

๒) ผลลัพธ์ในเชิงกิจกรรม การท่องเที่ยวทำให้วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวสามารถออกแบบกิจกรรมการจัดการท่องเที่ยวสอดคล้องกับวัยผู้สูงอายุ และนำไปเป็นแนวทางในการปรับปรุงพัฒนางานกิจกรรมการท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้สูงอายุในแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธจังหวัดมหาสารคาม ในระยะยาว ๑๕ กิจกรรม ได้แก่ การท่องเที่ยวตามพุทธสถาน การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพวิถีพุทธ การท่องเที่ยวเข้าร่วมกิจกรรมพระพุทธศาสนา การท่องเที่ยววิถีชีวิตชาวพุทธ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชาวพุทธ การท่องเที่ยวระบบพุทธนิเวศ การท่องเที่ยวเชิงพุทธอนุรักษ์ การท่องเที่ยวแสวงบุญ การท่องเที่ยวเพื่อความเป็นศิริมงคลแก่ชีวิต การท่องเที่ยวพุทธศิลป์ การท่องเที่ยวเกจิอาจารย์ การท่องเที่ยวเชิงทัศนศึกษา การท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติธรรม การท่องเที่ยวเชิงภูมิปัญญาพระพุทธศาสนา และกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธปัญญาสร้างสรรค์

๓) ผลลัพธ์ในแหล่งท่องเที่ยว ผลที่เกิดจากการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ ทำให้แหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่งมีการปรับตัวและพัฒนา กิจกรรมการท่องเที่ยว รวมทั้งการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวได้อย่างเหมาะสม และสอดคล้องกับวัยผู้สูงอายุในแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธจังหวัดมหาสารคาม ๑๐ แห่ง ได้แก่ วัดป่าวังน้ำเย็น พระธาตุนาคุณ วัดหนองหูลิง วัดมหาชัย วัดขุนพรหมดำริ วัดกลางเข่งยืน วัดพุทธมงคล วัดอัมพวันาราม วัดป่าโคกดินแดง และวัดป่าธรรมอุทยาน รวมทั้งได้วัดท่องเที่ยวเชิงพุทธต้นแบบ ๒ แห่ง คือ วัดกลางเข่งยืนและวัดอัมพวันาราม

๔) ผลลัพธ์ต่อชุมชน ชุมชนที่อยู่ใกล้แหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธมีความภาคภูมิใจในวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวและการได้มีส่วนร่วมในการบริการนักท่องเที่ยว รวมทั้งการได้ขายผลิตภัณฑ์ให้กับนักท่องเที่ยว ทำให้เกิดความภาคภูมิใจ และรู้สึกมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมทั้ง

เที่ยวในวัด ส่งผลให้เกิดความหวงแหนพระพุทธศาสนาและหวงแหนปัจจัยการท่องเที่ยวในวัด และกระตุ้นให้เกิดกระบวนการดูแลรักษาแหล่งท่องเที่ยวแบบมีส่วนร่วม

๕) ผลลัพธ์ต่อพระพุทธศาสนา การท่องเที่ยวเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอีกรูปแบบหนึ่ง โดยนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเที่ยวในวัด นอกจากจะเป็นการเยี่ยมชมความสวยงามโบราณสถาน สถาปัตยกรรม ประติมากรรม และพุทธศิลป์ รวมทั้งปัจจัยที่เป็นบริบทของพระพุทธศาสนาแล้ว กระบวนการจัดการท่องเที่ยวยังมีผลต่อการสร้างการตระหนักรู้ถึงความสำคัญของพระพุทธศาสนา และทำให้นักท่องเที่ยวเกิดความซาบซึ้งในพระพุทธศาสนา ได้มีโอกาสได้เข้ามาศึกษาเรียนรู้พระพุทธศาสนาผ่านกระบวนการท่องเที่ยว ซึ่งจะส่งผลให้มีกระบวนการที่ดีต่อพระพุทธศาสนา ทำให้กระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสามารถต่อยอดไปสู่การเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้อีกรูปแบบหนึ่ง

๔.๒.๕ พัฒนากิจกรรมและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ

หลังจากที่ได้ประเมินผลการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุแล้ว นำผลจากการประเมินมาใช้ในการพัฒนากิจกรรมและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุในแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธ ในงานวิจัยนี้จำแนกการพัฒนากิจกรรมและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุออกเป็น ๒ ส่วน คือ พัฒนากิจกรรมและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธในพื้นที่วิจัย และพัฒนากิจกรรมและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธในภาพรวม

๑. พัฒนากิจกรรมและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธในพื้นที่วิจัย

ผลจากการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ ได้มีการประเมินผลและนำผลการประเมินมาใช้ในการพัฒนากิจกรรมและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุในพื้นที่วิจัย ๒ แห่ง โดยเน้นการพัฒนากิจกรรมและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธที่เป็นรูปธรรม ดังนี้

๑) พัฒนากิจกรรมและกระบวนการจัดการท่องเที่ยววัดกลางเชียงยืน

การพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุที่ทางวัดกลางเชียงยืนได้นำไปพัฒนาต่อยอดที่เป็นรูปธรรม ดังแผนภาพต่อไปนี้

พัฒนากิจกรรมและกระบวนการจัดการท่องเที่ยว เชิงพุทธวัดกลางเขียงยืน

แผนภาพที่ ๕ พัฒนากิจกรรมและกระบวนการจัดการท่องเที่ยววัดกลางเขียงยืน

จากแผนภาพพัฒนากิจกรรมและกระบวนการจัดการท่องเที่ยววัดกลางเขียงยืนดังกล่าว อธิบายรายละเอียดเพิ่มเติมดังต่อไปนี้

(๑) ออกแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเสริมสร้างสัมพันธภาพในครอบครัว ซึ่งได้มีการจัดกิจกรรมให้ผู้สูงอายุที่ยึดโยงกับการสร้างสายสัมพันธ์กับครอบครัวเพื่อลดช่องว่างระหว่างวัย โดยใช้กิจกรรมการท่องเที่ยวเป็นตัวเชื่อมประสาน เช่น ทำบุญร่วมกับครอบครัว การเดินทางไปท่องเที่ยวพร้อมครอบครัว การสงฆ์วันสงกรานต์ โดยให้สมาชิกในครอบครัวได้ใช้เวลาร่วมกันผ่านกิจกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรมโดยมีวัดเป็นศูนย์กลาง

(๒) ออกแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนผู้สูงอายุวัดกลางเขียงยืน โดยมีการปรับกระบวนการเรียนรู้ของผู้สูงอายุ เพื่อให้ผู้สูงอายุได้มีโอกาสไปท่องเที่ยวเรียนรู้พระพุทธศาสนาและเพิ่มประสบการณ์ในแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธแห่งอื่นด้วย

(๓) การพัฒนาศูนย์ประสานงานนักท่องเที่ยวภายในวัด โดยในปัจจุบันวัดกลางเขียงยืนอยู่ในระหว่างการสร้างศูนย์ประสานงานนักท่องเที่ยวอยู่หน้าวัดเพื่อให้เกิดความสะดวกในการประสานงานและการบริการนักท่องเที่ยว โดยมีการจัดอบรมผู้สูงอายุเพื่อให้เป็น

กลุ่มจิตอาสาพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวภายในวัดและเป็นไกด์นำเที่ยว ส่งผลให้มีความพร้อมในการจัดการท่องเที่ยวในวัดได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

(๔) บูรณาการการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธกับการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ โดยทางวัดได้ออกแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวสอดคล้องกับกิจกรรมให้ผู้สูงอายุได้ร่วมกันสร้างสรรค์งานประดิษฐ์ งานฝีมือ เพื่อตกแต่งภายในวัด และสร้างผลิตภัณฑ์จากภูมิปัญญา เพื่อเป็นการสร้างงานและสร้างอาชีพเสริมให้กับผู้สูงอายุ เช่น การท่องเที่ยวแบบมีส่วนร่วมที่ให้ผู้สูงอายุเข้าร่วมกิจกรรม การทำอาหาร การทำขนม งานเกี่ยวกับหัตถกรรม การผลิตตุ๊กตาแบบต่าง ๆ เพื่อใช้ในการประดับในงานบุญประเพณีต่าง ๆ และจัดจำหน่ายให้นักท่องเที่ยว

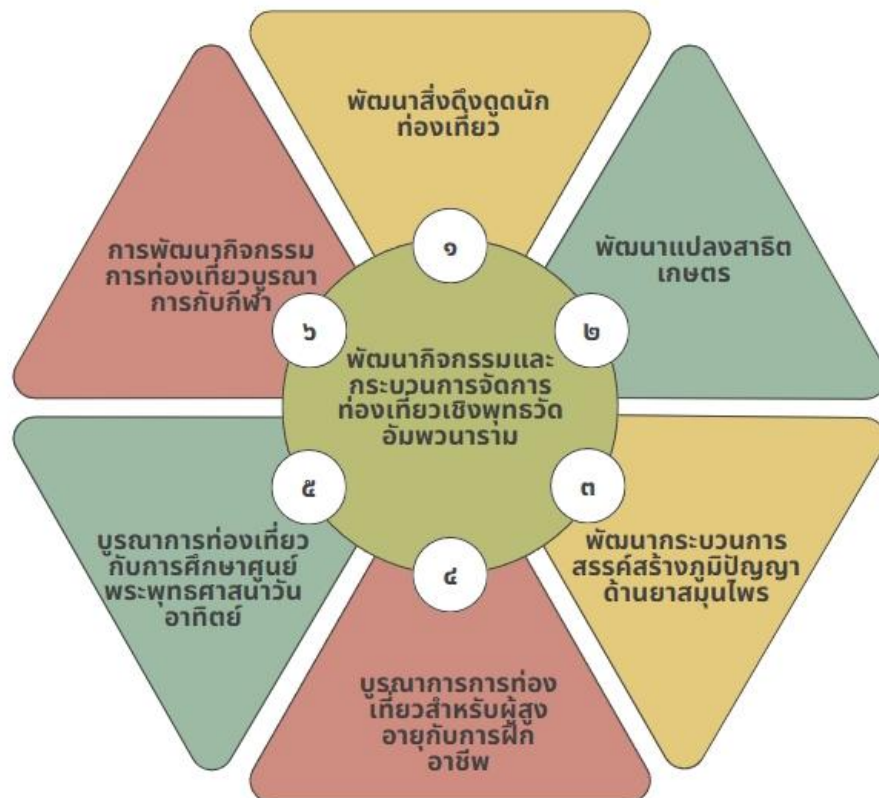
(๕) พัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพวิถีพุทธ การพัฒนากระบวนการจัดการท่องเที่ยวโดยสอดคล้องรูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ การประสานกับอาสาสมัครที่มีความรู้ด้านสุขภาพมาให้ความรู้เกี่ยวกับการดูแลสุขภาพที่เหมาะสมกับวัยผู้สูงอายุ การบริโภคอาหารที่เหมาะสมกับวัย การบริหารร่างกายช่วยให้เกิดการเคลื่อนไหวสมดุลทางร่างกาย และบริหารสมองลดการเกิดอัลไซเมอร์ ผู้มีจิตอาสาที่มีความชำนาญมาเป็นผู้สอนงาน บูรณาการกับการพัฒนาจิตใจให้กับผู้สูงอายุโดยพระสงฆ์ ซึ่งสืบเนื่องมาจากกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพวิถีพุทธของวัดกลางเชียงยืน สามารถนำมาปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ด้านการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพวิถีพุทธของวัดกลางเชียงยืน^{๑๓๒}

๒) พัฒนากิจกรรมและกระบวนการจัดการท่องเที่ยววัดอัมพวนาราม

ส่วนการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุของวัดอัมพวนาราม ซึ่งทางวัดได้นำข้อเสนอแนะและประสบการณ์จากการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธให้สอดคล้องกับสังคมผู้สูงอายุไปปรับปรุงและพัฒนา ๖ ส่วน ดังแผนภาพต่อไปนี้^{๑๓๓}

^{๑๓๒} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๑.

^{๑๓๓} สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม ครั้งที่ ๒ (๑๕ กรกฎาคม ๒๕๖๓).

แผนภาพที่ ๖ พัฒนากิจกรรมและกระบวนการจัดการท่องเที่ยววัดอัมพวันาราม

จากแผนภาพดัง แสดงให้เห็นการพัฒนากิจกรรมและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธของวัดอัมพวันาราม โดยได้ดำเนินการพัฒนาออกเป็น ๖ ด้าน ดังนี้

(๑) พัฒนาสิ่งดึงดูดนักท่องเที่ยว โดยได้มีการพัฒนาความสะอาดและจัดระเบียบบริเวณพระธาตุเจดีย์หลวงปู่ามและโบสถ์เก่าแก่ที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชนในและนักท่องเที่ยวที่มาราบไหว้ขอพรได้สะดวกสบายมากยิ่งขึ้น

(๒) พัฒนาแปลงสาธิตเกษตร ปลูกพืชผักสวนครัวเป็นกิจกรรมในชุมชนที่ผู้สูงอายุใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ โดยปลูกพืชผักไว้ทานเอง และเป็นเศรษฐกิจหมุนเวียนที่ชาวบ้านร่วมกันลงมือทำเป็นแปลงเกษตรชุมชนและต่อยอดเพื่อสร้างรายได้ ลดรายจ่ายให้กับชุมชนและครอบครัว รวมทั้งนำมาทำบุญสนับสนุนกิจกรรมการท่องเที่ยวของทางวัด

(๓) พัฒนาระบบการสร้างสรรค์สร้างภูมิปัญญาด้านยาสมุนไพร โดยได้จัดทำชุดความรู้จากยาสมุนไพร การอบรมให้ความรู้ด้านยาสมุนไพรพื้นบ้าน ภูมิปัญญาจากสวนสมุนไพรภายในวัด แหล่งสมุนไพรที่สามารถหาสมุนไพรได้ในท้องถิ่น ตำรายาสมุนไพรรักษาโรคส่วนประกอบของยาสมุนไพรที่ใช้ในการลดรักษาโรคต่าง ๆ และการปรุงยาสมุนไพร รวมทั้งการให้นักท่องเที่ยวทดลองปรุงยาสมุนไพร และทดลองรักษาโรคด้วยยาสมุนไพร นอกจากนี้แล้วยังมีการ

พัฒนาผลิตภัณฑ์ของยาสมุนไพรวัดอัมพวันรามให้มีคุณภาพมากยิ่งขึ้น โดยมีพระครูพิทักษ์อัมพวัน เป็นผู้ให้ความรู้ด้านยาสมุนไพร วิธีการต้มหรือปรุงยา และวิธีการรักษาตามแบบโบราณ ส่งผลทำให้นักท่องเที่ยวได้มีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ มีการจัดกิจกรรมและอบรมให้ความรู้ในเรื่องสมุนไพร การปลูกสมุนไพร การทำผลิตภัณฑ์ยาสมุนไพร และการปลูกพืชผักสวนครัว^{๑๓๔} ก่อให้เกิดความรู้และประสบการณ์ในการดูแลสุขภาพผ่านกระบวนการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ

(๔) บูรณาการการท่องเที่ยวสำหรับผู้สูงอายุกับการฝึกอาชีพ ฝึกอาชีพกลุ่มสตรี แม่บ้านและเยาวชน เช่น ปลูกผัก ตัดผม ช่างไฟฟ้า อาหาร ขนม ทำยาสมุนไพร การนวดเพื่อสุขภาพ โดยทางวัดได้มีการจัดกิจกรรมพาผู้สนใจฝึกวิชาชีพ หรือไปอบรมวิชาชีพตามหน่วยงานต่าง ๆ ที่มีการเปิดอบรมให้แก่กลุ่มชาวบ้าน เพื่อนำมาต่อยอดในชุมชนและครอบครัว นอกจากนี้ผู้สูงอายุจะมาท่องเที่ยวแล้วยังสามารถใช้บริการจากวัดและชุมชนเกี่ยวกับสุขภาพด้วย

(๕) บูรณาการท่องเที่ยวกับการศึกษาศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ โดยพระครูพิทักษ์อัมพวันได้ใช้พื้นที่วัดบางส่วนสร้างศาลาศาลาภัทรา จารุจินดา เพื่อเปิดเป็นศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ โดยใช้งบประมาณในการสร้าง ๑๔๘,๒๑๘ บาท เพื่อให้เด็กนักเรียนและผู้สนใจด้านพระพุทธศาสนาได้เข้ามาศึกษาเรียนรู้ การศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ของวัดอัมพวันนารามไม่ได้มีเฉพาะเด็กและเยาวชนเท่านั้น แต่มีผู้สูงอายุจำนวนมากที่มีส่วนร่วมในการทำกิจกรรม การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการถ่ายทอดภูมิปัญญาให้กับเยาวชน ส่งผลให้ผู้สูงอายุตระหนักถึงคุณค่าในตนเอง นักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวในวันอาทิตย์ก็จะสามารถเรียนรู้การถ่ายทอดภูมิปัญญาทางศาสนาและวัฒนธรรมของผู้สูงอายุให้กับเยาวชนได้ เช่น กิจกรรมกลุ่มให้ผู้สูงอายุร่วมกันทำขันหมากเบงเพื่อบูชาในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ผู้สูงอายุให้ความสนใจมากเนื่องจากเป็นกิจกรรมที่สำคัญที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เพราะขันหมากเบงเป็นสิ่งที่อยู่กับชาวบ้านวัด และพระพุทธศาสนาในท้องถิ่น จึงมีกิจกรรมอนุรักษ์ไว้เพื่อให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้สืบทอดกันไป

(๖) การพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวบูรณาการกับกีฬา โดยวัดอัมพวันรามร่วมกับชาวบ้านหนองโก และชุมชนเขตตำบลแพง ๔ หมู่บ้าน ได้ร่วมกันจัดกิจกรรมต้านยาเสพติดขึ้นทุกปีในวันขึ้นปีใหม่ โดยให้แต่ละหมู่บ้านส่งนักกีฬามาทำการแข่งกีฬาระดับมิตร ด้านยาเสพติด มีกิจกรรมเดินพาเหรดของแต่ละหมู่ ประกวดความสวยงาม โดยมีผู้สูงอายุเข้าร่วมกิจกรรมกีฬาด้วย และทำบุญตักบาตร เพื่อเป็นการกระชับมิตรให้เกิดความรักใคร่กลมเกลียวในเขตชุมชน โดยใช้พื้นที่ของทางวัดอัมพวันรามเป็นพื้นที่จัดงาน^{๑๓๕}

^{๑๓๔} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๑๕.

^{๑๓๕} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๑๑.

๒. พัฒนากิจกรรมและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธในภาพรวม

การพัฒนากิจกรรมและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุ โดยในงานวิจัยนี้ได้ศึกษาข้อมูลเชิงปริมาณเพื่อนำมาประกอบการพัฒนากิจกรรมและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธในจังหวัดมหาสารคาม ดังนี้

ตารางที่ ๔ วิธีการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ

วิธีการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ	ระดับ					ค่าเฉลี่ย
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด	
ซื้อทริป (แพ็คเกจ) จากทัวร์นำเที่ยว	๑๐๘ (๒๗.๒๕)	๘๗ (๒๑.๗๕)	๑๒๑ (๓๐.๒๕)	๖๑ (๑๕.๒๕)	๒๑ (๕.๒๕)	๓.๕๐
การจัดการการท่องเที่ยวตามความสนใจของตนเอง	๓๑๑ (๗๗.๗๕)	๗๓ (๑๘.๒๕)	๑๑ (๒.๗๕)	๔ (๑.๐)	๐	๔.๗๓
คนใกล้ชิดจัดการการท่องเที่ยวให้	๑๕๘ (๓๙.๕๐)	๑๓๖ (๓๔)	๗๒ (๑๘.๐)	๒๔ (๖.๐)	๑๐ (๒.๕๐)	๔.๐๓
ร่วมกับคนอื่นจัดทัวร์แสวงบุญตามวัด	๑๒๑ (๓๐.๒๕)	๙๖ (๒๔.๐)	๑๑๘ (๒๙.๗๕)	๔๕ (๑๑.๒๕)	๑๘ (๔.๗๕)	๓.๖๓
เข้าร่วมกิจกรรมท่องเที่ยวที่ทางวัดจัดขึ้น	๒๘๖ (๗๑.๕)	๘๒ (๒๐.๕)	๒๓ (๕.๗๕)	๓ (๐.๗๕)	๖ (๑.๕)	๔.๖๐

จากตารางวิธีการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงการเลือกวิธีการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ เรียงลำดับวิธีการที่ผู้สูงอายุเลือกมาเที่ยวมากที่สุด ๕ ลำดับ คือ ลำดับแรกเป็นวิธีการจัดการการท่องเที่ยวตามความสนใจของตนเอง มีค่าเฉลี่ย ๔.๗๓ แสดงให้เห็นว่าผู้สูงอายุจะเน้นการจัดการท่องเที่ยวตามความสนใจของตนเองเป็นหลัก แสดงว่าผู้สูงอายุมีข้อมูลเกี่ยวกับการท่องเที่ยวในวัดแต่ละแห่งแล้ว จึงกำหนดสถานที่ท่องเที่ยวตามที่ตนเองมีความสนใจ รองลงมาเป็นการเข้าร่วมกิจกรรมท่องเที่ยวที่ทางวัดจัดขึ้น มีค่าเฉลี่ย ๔.๖๐ แสดงว่าผู้สูงอายุจะมีวิธีการท่องเที่ยวโดยยึดตามกิจกรรมที่ทางวัดจัดขึ้น อาจเป็นกิจกรรมที่กำหนดเป็นปฏิทินของวัด เช่น ปฏิบัติธรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาและวันสำคัญของชาติ หรือกิจกรรมปฏิบัติธรรมประจำปี เป็นต้น นอกจากนี้ยังกิจกรรมเฉพาะกิจที่ทำขึ้นร่วมกับหน่วยงานหรือองค์กรต่าง ๆ วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวจึงควรออกแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวสำหรับผู้สูงอายุที่หลากหลาย เพื่อเป็นทางเลือกของนักท่องเที่ยว ลำดับที่สามเป็นวิธีการให้คนใกล้ชิดจัดการท่องเที่ยวให้ มีค่าเฉลี่ย ๔.๐๓ นักท่องเที่ยวสูงอายุกลุ่มนี้จะเลือกวิธีการท่องเที่ยวตามที่คนใกล้ชิดจะจัดการให้ โดยคำนึงถึงความเหมาะสมกับวัยและความสะดวกของคนใกล้ชิดด้วย ลำดับที่สี่เป็นวิธีการร่วมกับคนอื่นจัดทัวร์แสวงบุญตามวัด มีค่าเฉลี่ย ๓.๖๓ เนื่องจากไม่ค่อยมีการจัดทัวร์แสวงบุญ ส่วนลำดับที่ห้าเป็นวิธีการซื้อทริป (แพ็คเกจ) จากทัวร์นำเที่ยว มีค่าเฉลี่ย ๓.๕๐ วิธีการนี้ผู้สูงอายุไม่ค่อยเลือกเนื่องจากไม่คุ้นเคยอีก

ทั้งจังหวัดมหาสารคามไม่ค่อยมีแพคเกจทัวร์นำเที่ยวสำหรับผู้สูงอายุ และส่วนใหญ่ผู้สูงอายุต้องการมีอิสระในการเลือกเที่ยวตามความสนใจของตนเอง

การพัฒนาวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวจึงเน้นการพัฒนารูปแบบ กิจกรรม และกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงเครือข่าย โดยประสานงานกับกรู๊ปทัวร์หรือร่วมกันจัดทัวร์แสวงบุญ และจัดทำเป็นเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงพุทธให้มีลักษณะเป็นแพคเกจท่องเที่ยวที่มีกิจกรรมเหมาะสมสำหรับวัยของผู้สูงอายุ

ตารางที่ ๕ ระยะเวลาในการท่องเที่ยวเชิงพุทธที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุ

ระยะเวลาในการท่องเที่ยวเชิงพุทธที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุ	ระดับ					ค่าเฉลี่ย
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด	
๑ วัน (ค้างคืน)	๒๙๕ (๗๓.๗๕)	๗๗ (๑๙.๒๕)	๒๐ (๕.๐)	๒ (๐.๕)	๖ (๑.๕)	๔.๖๔
๑ วัน (ไม่ค้างคืน)	๓๓๔ (๘๓.๕)	๔๙ (๑๒.๒๕)	๘ (๒.๐)	๒ (๐.๕)	๗ (๑.๗๕)	๔.๗๖
๒ วัน	๒๘๔ (๗๑)	๖๐ (๑๕.๐)	๒๘ (๗.๐)	๗ (๑.๗๕)	๒๑ (๕.๒๕)	๔.๔๕
๓-๔ วัน	๒๒๖ (๕๖.๕)	๔๓ (๑๐.๗๕)	๓๗ (๙.๒๕)	๓๑ (๗.๗๕)	๖๓ (๑๕.๗๕)	๓.๘๔
๕-๖ วัน	๒๕๓ (๖๓.๒๕)	๔๒ (๑๐.๕๐)	๒๔ (๖.๐)	๓๔ (๘.๕)	๔๗ (๑๑.๗๕)	๔.๐๔
มากกว่า ๑ สัปดาห์	๑๖๕ (๔๑.๒๕)	๔๙ (๑๒.๒๕)	๕๒ (๑๓.๐)	๖๐ (๑๕.๐)	๗๔ (๑๘.๕)	๓.๔๒

จากตารางข้อมูลระยะเวลาในการท่องเที่ยวที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุ นักท่องเที่ยวสูงอายุจะเลือกท่องเที่ยวภายในระยะเวลา ๑ วัน แบบไม่ค้างคืน มีค่าเฉลี่ย ๔.๗๖ แสดงให้เห็นว่าผู้สูงอายุส่วนใหญ่นิยมท่องเที่ยวแบบไม่ค้างคืน โดยจะเลือกท่องเที่ยวที่ใช้เวลาไม่นานและเดินทางไม่ไกลจนเกินไป เพื่อให้สามารถท่องเที่ยวได้ภายใน ๑ วัน รองลงมาเป็นการท่องเที่ยว ๑ วัน ค้างคืนด้วยมีค่าเฉลี่ย ๔.๖๔ แสดงให้เห็นว่านักท่องเที่ยวสูงอายุมีกำหนดเที่ยวภายใน ๑ วัน แต่จะหาที่พักใกล้กับแหล่งท่องเที่ยว ๑ คืน ลำดับที่สามเป็นการท่องเที่ยวที่ใช้เวลา ๒ วัน มีค่าเฉลี่ย ๔.๔๕ กลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะใช้เวลาท่องเที่ยวในช่วงวันหยุดเสาร์-อาทิตย์ ลำดับที่สี่เป็นการท่องเที่ยวที่ใช้เวลา ๕-๖ วัน มีค่าเฉลี่ย ๔.๐๔ ส่วนใหญ่จะท่องเที่ยวในช่วงวันหยุดตามเทศกาลสำคัญที่มีวันหยุดหลายวัน ผู้สูงอายุจะไปท่องเที่ยวในรูปของแพคเกจการท่องเที่ยวร่วมกับกรู๊ปทัวร์ หรือไปท่องเที่ยวร่วมกับครอบครัวในวันหยุดเทศกาล ส่วนลำดับที่ห้าเป็นการท่องเที่ยวที่ใช้เวลา ๓-๔ วัน มีค่าเฉลี่ย ๐.๘๔ แสดงให้เห็นว่า

นักท่องเที่ยวสูงอายุเลือกเที่ยวค้างคืน ๓ คืน ลำดับที่ ๖ เป็นการท่องเที่ยวที่ใช้เวลามากกว่า ๑ สัปดาห์ มีค่าเฉลี่ย ๓.๔๒ แสดงให้เห็นว่านักท่องเที่ยวกลุ่มนี้มีพฤติกรรมการท่องเที่ยว ๒ ลักษณะ ลักษณะแรกเป็นการเดินทางท่องเที่ยวตามสถานที่ท่องเที่ยวสำคัญครอบคลุมทุกอำเภอในจังหวัดมหาสารคาม มีเวลามากในการท่องเที่ยวแต่ละแห่ง ลักษณะที่สองเป็นการท่องเที่ยวที่อยู่ประจำแหล่งท่องเที่ยว เช่น นักท่องเที่ยวกลุ่มปฏิบัติธรรมจะเดินทางไปร่วมปฏิบัติธรรมให้ครบตามคอรสที่ทางวัดกำหนดมากกว่า ๗ วัน เพื่อให้การปฏิบัติมีความต่อเนื่อง เป็นต้น

ส่วนการพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวจึงดำเนินการพัฒนาสถานที่พักหรือมีที่พักใกล้แหล่งท่องเที่ยว และมีสิ่งอำนวยความสะดวกรองรับผู้สูงอายุ พร้อมทั้งการออกแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวให้สัมพันธ์กับระยะเวลาที่ผู้สูงอายุมาท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวด้วย เพื่อให้กิจกรรมการท่องเที่ยวสอดคล้องกับระยะเวลาที่ผู้สูงอายุต้องการ และให้ผู้สูงอายุมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ส่งผลให้ผู้สูงอายุไม่รู้สึกรบกวนกับกิจกรรมการท่องเที่ยว

ตารางที่ ๖ วันที่ผู้สูงอายุนิยมท่องเที่ยวเชิงพุทธ

วันที่ผู้สูงอายุนิยมท่องเที่ยวเชิงพุทธ	ระดับ					ค่าเฉลี่ย
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด	
วันจันทร์ – ศุกร์	๒๒๘ (๕๗)	๑๖ (๔)	๕๔ (๑๓.๕)	๔๗ (๑๑.๗๕)	๕๕ (๑๓.๗๕)	๓.๗๘
วันเสาร์-อาทิตย์	๓๓๗ (๘๔.๒๕)	๒๒ (๕.๕)	๑๘ (๔.๕)	๑๐ (๒.๕)	๑๓ (๓.๒๕)	๔.๖๕
วันหยุดนักขัตฤกษ์	๒๓๕ (๕๘.๗๕)	๓๑ (๗.๗๕)	๒๐ (๕.๐)	๔ (๑.๐)	๓๐ (๗.๕)	๓.๙๙
วันหยุดเทศกาล	๒๙๒ (๗๓)	๓๐ (๗.๕)	๓๗ (๙.๒๕)	๑๙ (๔.๗๕)	๒๒ (๕.๕)	๔.๓๘
วันที่ทางวัดจัดกิจกรรม	๒๗๕ (๖๘.๗๕)	๒๔ (๖.๐)	๔๒ (๑๐.๕)	๓๗ (๙.๒๕)	๒๒ (๕.๕)	๔.๒๓

จากตารางข้อมูลแสดงวันที่ผู้สูงอายุนิยมท่องเที่ยวเชิงพุทธมากที่สุด วันที่ผู้สูงอายุนิยมเดินทางท่องเที่ยวมากที่สุดเป็นวันเสาร์-อาทิตย์ มีค่าเฉลี่ย ๔.๖๕ แสดงให้เห็นว่าผู้สูงอายุส่วนใหญ่นิยมไปท่องเที่ยวในวันปิดราชการแต่ละสัปดาห์ รองลงมาเป็นวันหยุดเทศกาล มีค่าเฉลี่ย ๔.๓๘ ซึ่งส่วนใหญ่การท่องเที่ยวในช่วงวันหยุดเทศกาล ผู้สูงอายุจะอาศัยลูกหลานหรือคนในครอบครัวพาไปท่องเที่ยว ลำดับที่สามเป็นวันที่ทางวัดจัดกิจกรรม มีค่าเฉลี่ย ๔.๒๓ ซึ่งเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ผู้สูงอายุเดินทางไปร่วมกิจกรรมกับทางวัด โดยส่วนใหญ่ผู้สูงอายุจะไม่สามารถออกแบบกิจกรรมการ

ท่องเที่ยวได้ แต่จะเน้นการเข้าร่วมกับกิจกรรมที่ทางวัดจัดขึ้น ลำดับที่สี่เป็นวันหยุดนักขัตฤกษ์ มีค่าเฉลี่ย ๓.๙๙ ถึงแม้ว่าจะเป็นวันหยุด แต่ส่วนใหญ่นักท่องเที่ยวสูงอายุมักจะเลือกทำกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับวันนักขัตฤกษ์ในแต่ละช่วง เช่น วันขึ้นปีใหม่ก็จะเน้นการอยู่กับครอบครัวและลูกหลานที่เดินทางกลับมาเยี่ยม เป็นต้น ลำดับที่ห้าเป็นวันจันทร์-ศุกร์ ค่าเฉลี่ย ๓.๗๘ ซึ่งเป็นวันที่นักท่องเที่ยวสูงอายุเดินทางไปท่องเที่ยวเชิงพุทธน้อยที่สุด แม้ผู้สูงอายุส่วนหนึ่งจะเกษียณอายุราชการไปแล้ว แต่ก็ไม่ค่อยนิยมไปท่องเที่ยวในช่วงวันจันทร์-ศุกร์ ถ้าหากแหล่งท่องเที่ยวจะออกแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ ควรหลีกเลี่ยงการจัดกิจกรรมในช่วงวันจันทร์-ศุกร์ หรือหากมีการจัดกิจกรรมก็ไม่ควรเป็นกิจกรรมที่ต้องใช้เวลานาน

การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธ ควรมีการปรับช่วงเวลาในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวให้สอดคล้องกับวันหยุดราชการ วันหยุด ในช่วงเทศกาล วันหยุดในช่วงนักขัตฤกษ์ และปรับเปลี่ยนการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธในช่วงวันเสาร์อาทิตย์ แต่หากกิจกรรมการท่องเที่ยวใดที่อยู่นอกเหนือวันหยุดดังกล่าว หรืออยู่ในระหว่างวันจันทร์-วันศุกร์ แหล่งท่องเที่ยวก็ควรมีการปรับเปลี่ยนกิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อให้สอดคล้องกับผู้สูงอายุ เช่น กิจกรรมที่ไม่ต้องใช้พลังงานมาก กิจกรรมที่ไม่ต้องแข่งกับเวลา และเพิ่มกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ด้วย

ตารางที่ ๗ พาหนะที่ผู้สูงอายุใช้เดินทางท่องเที่ยวเชิงพุทธ

พาหนะที่ผู้สูงอายุใช้ เดินทางท่องเที่ยวเชิงพุทธ	ระดับ					ค่าเฉลี่ย
	มากที่สุด	มาก	น้อย	ปานกลาง	น้อยที่สุด	
รถยนต์ส่วนตัว	๓๔๘ (๘๗.๐)	๔๐ (๑๐)	๘ (๒)	๒ (๐.๕)	๒ (๐.๕)	๔.๘๒
รถเช่า	๑๘๘ (๔๗)	๕๒ (๑๓)	๔๔ (๑๑)	๕๔ (๑๓.๕)	๖๒ (๑๕.๕)	๓.๖๓
รถรับจ้าง	๓๑๒ (๗๘)	๕๒ (๑๓)	๒๐ (๕)	๑๒ (๓.๐)	๔ (๑)	๔.๖๔
รถโดยสาร	๒๘๐ (๗๐)	๕๓ (๑๓.)	๓๐ (๗.๕)	๒๐ (๕.๐)	๑๘ (๔.๕)	๔.๓๘
รถบริการของทางวัด	๘๔ (๒๑)	๒๘ (๗)	๗๖ (๑๙)	๗๒ (๑๘)	๑๔๐ (๓๕)	๒.๖๒

จากตารางข้อมูล พาหนะที่ผู้สูงอายุใช้เดินทางท่องเที่ยวเชิงพุทธ ๕ ลำดับ พาหนะที่ผู้สูงอายุนิยมใช้ในการเดินทางท่องเที่ยวลำดับแรกผู้สูงอายุใช้รถยนต์ส่วนตัว มีค่าเฉลี่ย ๔.๘๒

รองลงมาเป็นรถรับจ้าง มีค่าเฉลี่ย ๔.๖๔ ลำดับที่สามเป็นรถโดยสาร มีค่าเฉลี่ย ๔.๓๘ ส่วนลำดับที่สี่เป็นรถเช่า มีค่าเฉลี่ย ๓.๖๓ และลำดับที่ ๕ เป็นการใช้บริการของทางวัด มีค่าเฉลี่ย ๒.๖๒

จากข้อมูลดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า การเดินทางไปท่องเที่ยวเชิงพุทธของผู้สูงอายุส่วนใหญ่ นิยมเดินทางโดยรถส่วนตัว เนื่องจากมีความสะดวกสบายมากกว่า ส่วนรถรับจ้าง รถโดยสาร รถเช่า และรถบริการของทางวัด ผู้สูงอายุนิยมใช้น้อย การพัฒนาจากข้อมูลดังกล่าว โดยวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวจึงควรปรับพื้นที่ในแหล่งท่องเที่ยวให้มีลานจอดรถที่มีความสะดวกสบายและมีความปลอดภัย เพื่อรองรับรถส่วนตัวของนักท่องเที่ยว นอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงปัญหาระบบขนส่งบริการสาธารณะของทางจังหวัดที่ยังไม่ครอบคลุม จึงควรมีการพัฒนากระบวนการบริการและการขนส่งสาธารณะที่มีความสะดวกสบาย ทันสมัยและมีคุณภาพ เพื่อให้ผู้สูงอายุสามารถใช้บริการขนส่งสาธารณะได้อย่างสะดวกและมีความปลอดภัย

ตารางที่ ๘ พฤติกรรมการเลือกซื้อหรือรับประทานอาหารของผู้สูงอายุในการท่องเที่ยวเชิงพุทธ

พฤติกรรมการเลือกซื้อหรือ รับประทานอาหารของผู้สูงอายุ ในการท่องเที่ยวเชิงพุทธ	ระดับ					ค่าเฉลี่ย
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด	
บนรถโดยสาร	๒๑๒ (๕๓)	๓๒ (๘)	๔๘ (๑๒)	๘๐ (๒๐)	๒๘ (๗)	๓.๗๘
ร้านสะดวกซื้อทั่วไป	๓๒๘ (๘๒)	๔๐ (๑๐)	๑๖ (๕)	๒ (๐.๕)	๑๐ (๒.๕)	๔.๖๘
ร้านสะดวกซื้อในปั้มน้ำมัน	๒๗๖ (๖๙)	๓๖ (๙)	๓๖ (๙)	๓๒ (๘)	๒๐ (๕)	๔.๒๙
ร้านอาหาร	๒๓๐ (๕๗.๕)	๓๒ (๘.๐)	๗๐ (๑๗.๕)	๔๘ (๑๒.๐)	๒๐ (๕)	๔.๐๑
ศูนย์บริการอาหารใน ห้างสรรพสินค้า	๑๖๔ (๔๑)	๓๒ (๘)	๘๘ (๒๒.)	๗๖ (๑๙.)	๔๐ (๑๐)	๓.๕๒

จากตารางข้อมูล พฤติกรรมการเลือกซื้อหรือรับประทานอาหารของผู้สูงอายุในการท่องเที่ยวเชิงพุทธ สิ่งที่ได้รับความนิยมใช้ลำดับแรกเป็นร้านสะดวกซื้อทั่วไป ค่าเฉลี่ย ๔.๖๘ ลำดับต่อมาเป็นร้านสะดวกซื้อในปั้มน้ำมัน ค่าเฉลี่ย ๔.๒๙ ลำดับสามเป็นร้านอาหาร ค่าเฉลี่ย ๔.๐๑ ส่วนลำดับที่สี่เป็นบนรถโดยสาร ค่าเฉลี่ย ๓.๗๘ และลำดับสุดท้ายเป็นศูนย์บริการอาหารในห้างสรรพสินค้า ค่าเฉลี่ย ๓.๕๒ แสดงให้เห็นว่านักท่องเที่ยวสูงอายุส่วนใหญ่จะมีพฤติกรรมการเลือกซื้อหรือรับประทานอาหารตามร้านสะดวกซื้อที่มีอยู่ตามเส้นทางท่องเที่ยว

การนำข้อมูลดังกล่าวมาใช้ในการพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุในแหล่งท่องเที่ยว จึงมีการประสานงานกับร้านสะดวกซื้อที่อยู่ใกล้แหล่งท่องเที่ยว หรือร้านสะดวกซื้อใน

ชุมชน เพื่อให้มีส่วนร่วมในการบริการนักท่องเที่ยวในรูปแบบของเครือข่ายในการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว เพื่อให้เกิดการหมุนเวียนทางด้านเศรษฐกิจฐานราก ส่วนร้านสะดวกซื้อร้านที่อยู่ตามปั้มน้ำมัน ร้านอาหาร การบริการอาหารบนรถโดยสาร และศูนย์บริการอาหาร อาจจะอยู่นอกเหนือจากการควบคุมของแหล่งท่องเที่ยว เพราะไม่สามารถเข้าไปแทรกแซงได้ แต่แหล่งท่องเที่ยวควรดำเนินการสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับภาคส่วนที่เกี่ยวข้องกับการบริการอาหารหรือวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวให้บริการในรูปร้านอาหาร โรงครัว หรือโรงทาน เป็นต้น แต่ควรเน้นพัฒนาการบริการด้านอาหารเพื่อสุขภาพให้เหมาะสมกับวัยสูงอายุ

ตารางที่ ๙ การเลือกสถานที่พักในการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ

การเลือกสถานที่พักในการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ	ระดับ					ค่าเฉลี่ย
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด	
กลับมาพักที่บ้านตัวเอง	๓๒๘ (๘๒.๐)	๔๐ (๑๐)	๒๘ (๗)	๒ (๐.๕)	๒ (๐.๕)	๔.๗๓
บ้านญาติหรือคนรู้จัก	๒๖๘ (๖๗)	๕๖ (๑๔)	๔๘ (๑๒.๐)	๑๒ (๓)	๑๖ (๔)	๔.๓๗
โรงแรม	๑๕๒ (๓๘)	๔๔ (๑๑)	๙๒ (๒๓)	๕๖ (๑๔)	๕๖ (๑๔)	๓.๔๙
รีสอร์ท	๒๘๘ (๗๒)	๕๖ (๑๔)	๔๔ (๑๑.๐)	๔ (๑.๐)	๘ (๒)	๔.๕๔
โฮมสเตย์	๒๓๖ (๕๙.๐)	๖๐ (๑๕)	๕๖ (๑๔)	๒๔ (๖)	๔๒ (๖)	๔.๑๕
พักในวัด	๙๖ (๒๔.)	๔๐ (๑๐.๐)	๖๘ (๑๗)	๑๑๖ (๒๙.๐)	๘๐ (๒๐.๐)	๒.๘๙

จากตารางการเลือกสถานที่พักในการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ ที่ได้สำรวจข้อมูลเกี่ยวกับการเลือกสถานที่พักของผู้สูงอายุ การเลือกลำดับแรกเป็นการกลับมาพักที่บ้านตัวเอง มีค่าเฉลี่ย ๔.๗๓ ซึ่งเป็นทางเลือกสำหรับผู้สูงอายุที่ใช้เวลาท่องเที่ยวภายใน ๑ วัน มีเส้นทางการท่องเที่ยวไม่ไกลจากที่พัก รองลงมาเป็นพักที่รีสอร์ท มีค่าเฉลี่ย ๔.๕๔ ซึ่งเป็นทางเลือกของนักท่องเที่ยวสูงอายุที่ใช้เวลาตั้งแต่ ๒ วัน ๑ คืน (ค้างคืน) ขึ้นไป ลำดับที่สามเป็นบ้านญาติหรือคนรู้จัก มีค่าเฉลี่ย ๔.๓๗ ซึ่งเป็นกลุ่มนักท่องเที่ยวสูงอายุที่กำหนดสถานที่หรือเส้นทางการท่องเที่ยวเชื่อมโยงกับที่พักจากบ้านญาติหรือคนรู้จัก ลำดับที่สี่เป็นโฮมสเตย์ มีค่าเฉลี่ย ๔.๑๕ ซึ่งเป็นที่พักประเภทโฮมสเตย์ที่อยู่ไม่ไกลจากแหล่งท่องเที่ยวและเส้นทางการท่องเที่ยว ส่วนลำดับที่ห้าเป็นการพักที่โรงแรม มี

ค่าเฉลี่ย ๓.๔๙ การพักที่โรงแรมส่วนใหญ่จะเป็นการท่องเที่ยวในเขตเมืองหรือในตัวอำเภอ แหล่งท่องเที่ยวนอกเขตเมืองจะไม่มีโรงแรมให้นักท่องเที่ยวได้พัก และลำดับสุดท้ายเป็นการพักที่วัด มีค่าเฉลี่ย ๒.๘๙ ซึ่งมีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด ทำให้เห็นจุดด้อยของการท่องเที่ยวเชิงพุทธที่วัดยังไม่ค่อยให้ความสำคัญกับการให้บริการที่พักนักท่องเที่ยว

ส่วนการพัฒนาเกี่ยวกับสถานที่พักในการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ โดยการให้บริการที่พักเป็นส่วนสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงพุทธ จากข้อมูลดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงปัญหาด้านการท่องเที่ยวเชิงพุทธที่ยังขาดการให้บริการสถานที่พักกับนักท่องเที่ยว โดยแหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่งสามารถพัฒนาด้านที่พัก ๒ ส่วน ส่วนแรกเป็นการพัฒนาที่พักประเภทโฮมสเตย์ที่อยู่ในท้องถิ่นที่มีแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธ โดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการให้บริการสถานที่พักแบบโฮมสเตย์เพื่อให้ นักท่องเที่ยวได้สัมผัสกับวัฒนธรรมท้องถิ่นไปพร้อมกับการพักแบบวิถีชุมชน ส่วนที่สองเป็นการพัฒนาการบริการที่พักในวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว โดยการจัดสถานที่พักให้กับนักท่องเที่ยวที่ต้องการพักในวัด เหมือนกับวัดท่องเที่ยวหลายแห่งทางภาคเหนือ สถานที่สะอาด สะดวกและปลอดภัย เพื่อให้สถานที่พักเป็นปัจจัยเอื้อในการตัดสินใจมาเที่ยวสำหรับนักท่องเที่ยว

ตารางที่ ๑๐ ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกสถานที่ท่องเที่ยวเชิงพุทธของผู้สูงอายุ

ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือก สถานที่ท่องเที่ยวเชิงพุทธ	ระดับ					ค่าเฉลี่ย
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด	
ความสะดวกในการเดินทางเข้าถึง แหล่งท่องเที่ยว	๑๙๖ (๔๙)	๘๘ (๒๒)	๖๘ (๑๗)	๒๘ (๗.)	๒๐ (๕)	๔.๐๒
สิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับผู้สูงอายุ	๒๗๐ (๖๗.๕)	๖๐ (๑๕.๐)	๓๔ (๘.๕)	๑๘ (๔.๕)	๑๘ (๔.๕)	๔.๓๗
ความปลอดภัยในแหล่งท่องเที่ยว	๑๖๔ (๔๑)	๘๔ (๒๑)	๖๘ (๑๗)	๔๔ (๑๑.๐)	๔๐ (๑๐)	๓.๗๓
การประชาสัมพันธ์/ข้อมูลข่าวสาร	๓๒๐ (๘๐)	๒๐ (๕)	๒๘ (๗.๐)	๒๐ (๕)	๑๒ (๓.๐)	๔.๕๕
คุณภาพการบริการนักท่องเที่ยว	๑๕๖ (๓๙)	๗๖ (๑๙)	๕๖ (๑๔)	๔๐ (๑๐)	๗๒ (๑๘)	๓.๔๘
กิจกรรมการท่องเที่ยวเหมาะสมกับ วัยสูงอายุ	๒๔๖ (๖๑.๕)	๗๖ (๑๙)	๓๐ (๗.๕)	๓๐ (๗.๕)	๑๘ (๔.๕)	๔.๒๕
อัตลักษณ์โดดเด่นของแหล่ง ท่องเที่ยว	๑๔๔ (๓๖)	๖๐ (๑๕)	๖๘ (๑๗)	๔๘ (๑๒)	๘๐ (๒๐)	๓.๓๓
อาหารที่เกื้อกูลต่อสุขภาพ	๑๖๔ (๔๑)	๗๒ (๑๘)	๗๘ (๑๙.๕)	๓๘ (๙.๕)	๔๘ (๑๒.๐)	๓.๖๖

ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือก สถานที่ท่องเที่ยวเชิงพุทธ	ระดับ					ค่าเฉลี่ย
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด	
สถานที่พัก	๑๕๙ (๓๙)	๘๖ (๒๑.๕)	๖๐ (๑๕)	๒๖ (๖.๕)	๗๒ (๑๘)	๓.๕๗
อยู่ไม่ไกลสถานพยาบาล	๑๗๒ (๔๓)	๙๖ (๒๔)	๖๘ (๑๗)	๓๔ (๘.๕)	๓๐ (๗.๕)	๓.๘๖

จากตารางปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกสถานที่ท่องเที่ยวเชิงพุทธของผู้สูงอายุ เรียงลำดับจากมากที่สุดไปหาน้อยที่สุด ลำดับที่หนึ่งเป็นการประชาสัมพันธ์/ข้อมูลข่าวสาร มีค่าเฉลี่ย ๔.๕๕ แสดงให้เห็นว่าผู้สูงอายุต้องการข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการท่องเที่ยวมากที่สุด เพื่อใช้ประกอบการตัดสินใจและวางแผนการท่องเที่ยว รองลงมาเป็นสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับผู้สูงอายุ มีค่าเฉลี่ย ๔.๓๗ เนื่องจากกลุ่มนักท่องเที่ยวคำนึงถึงสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐานสำหรับผู้สูงอายุในแหล่งท่องเที่ยว ลำดับที่สามเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวเหมาะสมกับวัยสูงอายุ มีค่าเฉลี่ย ๔.๒๕ ปัจจัยการท่องเที่ยวที่สำคัญในการเลือกสถานที่ท่องเที่ยวจะต้องมีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับวัยสูงอายุ กิจกรรมที่ไม่ใช้กำลังมากและความปลอดภัยสำหรับผู้สูงอายุ ลำดับที่สี่เป็นความสะดวกในการเดินทางเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว มีค่าเฉลี่ย ๔.๐๒ นักท่องเที่ยวสูงอายุจะคำนึงถึงการเดินทางที่สะดวกสบาย ทั้งเทคโนโลยีนำทางและเส้นทางการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวด้วย ลำดับที่ห้าอยู่ไม่ไกลสถานพยาบาล มีค่าเฉลี่ย ๓.๘๖ เนื่องจากวัยสูงอายุมีความเสี่ยงกับปัญหาสุขภาพ แหล่งท่องเที่ยวที่อยู่ใกล้สถานพยาบาลจะเป็นปัจจัยสำคัญในการเลือกแหล่งท่องเที่ยวหากมีอาการเจ็บป่วยฉุกเฉิน ลำดับที่หกเป็นความปลอดภัยในแหล่งท่องเที่ยว มีค่าเฉลี่ย ๓.๗๓ แหล่งท่องเที่ยวจะต้องมีระบบการดูแลรักษาความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว เช่น สิ่งของที่เกี่ยวข้องกับการใช้ในการท่องเที่ยวไม่ชำรุดพร้อมใช้งาน และมีคุณภาพ รวมทั้งมีบุคลากรทำหน้าที่ดูแลหรือช่วยเหลือนักท่องเที่ยวด้านความปลอดภัยด้วย ลำดับที่เจ็ดเป็นอาหารที่เกื้อกูลต่อสุขภาพ มีค่าเฉลี่ย ๓.๖๖ เนื่องจากผู้สูงอายุส่วนใหญ่จะคำนึงถึงแหล่งอาหารที่เกื้อกูลต่อสุขภาพในแหล่งท่องเที่ยวหรืออยู่ไม่ไกลจากแหล่งท่องเที่ยว ลำดับที่แปดเป็นสถานที่พัก มีค่าเฉลี่ย ๓.๕๗ การท่องเที่ยวที่มีสถานที่พักรองรับกลุ่มผู้สูงอายุ มีสิ่งอำนวยความสะดวกและปลอดภัยในที่พัก ส่วนลำดับที่เก้าเป็นคุณภาพการบริการนักท่องเที่ยว การบริการนักท่องเที่ยวที่เหมาะสมสำหรับกลุ่มผู้สูงอายุ ๓.๔๘ ลำดับสุดท้ายเป็นอัตลักษณ์โดดเด่นของแหล่งท่องเที่ยว ๓.๓๓ ความมีอัตลักษณ์โดดเด่นของแหล่งท่องเที่ยวเป็นปัจจัยสุดท้ายที่ผู้สูงอายุนำมาใช้ประกอบการตัดสินใจเลือกสถานที่ท่องเที่ยวเชิงพุทธของผู้สูงอายุ

ส่วนการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวให้มีผลต่อการตัดสินใจเลือกสถานที่ท่องเที่ยวเชิงพุทธของผู้สูงอายุ เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาเที่ยวตามสถานที่ท่องเที่ยวเชิงพุทธ จึงควรมีการพัฒนาเชิงบูรณาการให้ครอบคลุมทุกด้าน ตั้งแต่สิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับผู้สูงอายุ การออกแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวให้เหมาะสมกับวัยสูงอายุ การเดินทางสะดวก ในกรณีที่บริบทพื้นที่ท่องเที่ยวอยู่ไกลก็ควรปรับเส้นทางให้สะดวก มีการปักหมุดเทคโนโลยีนำทาง และป้ายบอกทางที่ชัดเจน รวมถึงการให้

ความสำคัญกับความปลอดภัยในแหล่งท่องเที่ยว การดูแลด้านสุขภาพเบื้องต้นในแหล่งท่องเที่ยวและสร้างเครือข่ายบริการสุขภาพกรณีฉุกเฉิน เช่น โรงพยาบาล คลินิก ร้านขายยา โดยมีการสร้างระบบการดูแลความปลอดภัยให้กับผู้สูงอายุเพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นว่าถ้ามาเที่ยวแล้วจะมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน มีแหล่งอาหารหรือบริการอาหารเพื่อสุขภาพสำหรับผู้สูงอายุ พร้อมทั้งการให้บริการสถานที่พักทั้งในและนอกแหล่งท่องเที่ยว รวมไปถึงการให้บริการนักท่องเที่ยวสูงอายุให้เหมาะสมกับวัยที่มีคุณภาพ ซึ่งจะส่งผลต่อการตัดสินใจมาท่องเที่ยว และเป็นปัจจัยที่ดึงดูดผู้สูงอายุให้กลับมาเที่ยวแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธที่เดิมซ้ำอีก

ตารางที่ ๑๑ กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม

กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ สำหรับผู้สูงอายุจังหวัด มหาสารคาม	ระดับ					ค่าเฉลี่ย
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด	
รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงกายภาพ						
การท่องเที่ยวตามพุทธสถาน (เสนาสนะ โบราณสถาน โบสถ์/สิม เจดีย์)	๑๙๘ (๖๖.๐)	๔๘ (๑๖.๐)	๔๐.๒ (๑๓.๔)	๓ (๑.๐)	๑๐.๘ (๓.๖)	๔.๓๙
การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพวิถีพุทธ-๓	๒๔๙.๖ (๘๓.๒)	๓๑.๒ (๑๐.๔)	๑๔.๔ (๔.๘)	๐	๔.๘ (๑.๖)	๔.๗๓
รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงสังคม และการท่องเที่ยวเชิงพุทธนิเวศ	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด	ค่าเฉลี่ย
การท่องเที่ยวที่เข้าร่วมกิจกรรม พุทธศาสนา	๒๒๐.๒ (๗๓.๔)	๔๔.๔ (๑๔.๘)	๒๘.๒ (๙.๔)	๓ (๑.๐)	๔.๒ (๑.๔)	๔.๕๗
การท่องเที่ยววิถีชีวิตชาวพุทธ	๑๔๒.๒ (๔๗.๔)	๓๓.๖ (๑๑.๒)	๑๐๓ (๒๐.๖)	๓๑.๘ (๑๐.๖)	๓๐.๖ (๑๐.๒)	๓.๗๕
การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชาว พุทธ (บุญประเพณีของชาวอีสาน)	๑๗๕.๒ (๕๘.๔)	๒๗.๖ (๙.๒)	๑๗.๔ (๑๗.๔)	๒๓.๔ (๗.๘)	๒๑.๖ (๗.๒)	๔.๐๓
การท่องเที่ยวเชิงพุทธนิเวศ (ชม ธรรมชาติในวัด/ธรรมชาติป่าบ่ด)	๑๖๒.๖ (๕๔.๒)	๓๐.๖๐ (๑๐.๒)	๕๖.๔ (๑๘.๘)	๒๕.๘ (๘.๖)	๒๔.๖ (๘.๒)	๓.๙๓
การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ (นักท่องเที่ยวมีส่วนร่วมอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อมในวัด)	๑๐๔.๔ (๓๔.๘)	๔๖.๘ (๑๕.๖)	๗๕.๖ (๒๕.๒)	๔๑.๔ (๑๓.๘)	๓๑.๘ (๑๐.๖)	๓.๕๐
รูปแบบการท่องเที่ยวทางจิตใจ	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด	ค่าเฉลี่ย
การท่องเที่ยวแสวงบุญ	๒๘๕.๖ (๙๕.๒)	๘.๔ (๒.๘)	๖ (๒.๐)	๐ ๐	๐ ๐	๔.๙๓

กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ สำหรับผู้สูงอายุจังหวัด มหาสารคาม	ระดับ					ค่าเฉลี่ย
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด	
การท่องเที่ยวเพื่อความเป็นศิริมงคลแก่ชีวิต	๒๓๘.๒ (๗๙.๔)	๓๔.๒ (๑๑.๔)	๑๙.๘ (๖.๖)	๓ (๑.๐)	๔.๘ (๑.๖)	๔.๖๖
การท่องเที่ยวพุทธศิลป์ (เยี่ยมชมสถาปัตยกรรม ประติมากรรมและจิตรกรรม)	๑๒๙.๖ (๔๓.๒)	๓๙ (๑๓.๐)	๖๓.๖ (๒๑.๒)	๓๒.๔ (๑๐.๘)	๓๕.๔ (๑๑.๘)	๓.๖๕
การท่องเที่ยวเกจิอาจารย์	๒๖๙.๔ (๘๙.๘)	๒๑.๖ (๗.๒)	๓ (๓.๐)	๐	๐	๔.๘๖
รูปแบบการท่องเที่ยวทางพุทธ ปัญญา	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด	ค่าเฉลี่ย
การท่องเที่ยวเชิงทัศนศึกษา (เช่น พิพิธภัณฑวัดมหาชัย)	๑๘๓.๖ (๖๑.๒)	๔๔.๔ (๑๔.๘)	๔๓.๘ (๑๔.๖)	๘.๔ (๒.๘)	๑๙.๘ (๖.๖)	๔.๒๑
การท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติธรรม	๓๓๗ (๖๗.๔)	๘๔ (๑๖.๘)	๖๒ (๑๒.๔)	๙ (๑.๘)	๘ (๑.๖)	๔.๔๖
การท่องเที่ยวเชิงภูมิปัญญา พระพุทธศาสนา (ปริศนาธรรม/ภูมิปัญญา)	๓๐๒ (๖๐.๔)	๖๕ (๑๓.๐)	๗๗ (๑๕.๔)	๒๑ (๔.๒)	๓๕ (๗.๐)	๔.๑๕
การท่องเที่ยวเชิงพุทธปัญญา สร้างสรรค์	๑๙๒ (๓๘.๔)	๗๕ (๑๕.๐)	๑๑๙ (๒๓.๘)	๖๐ (๑๒.๐)	๕๔ (๑๐.๘)	๓.๕๘

จากตารางแสดงให้เห็นกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม มีทั้งหมด ๑๕ กิจกรรม กระจายอยู่ในรูปแบบการท่องเที่ยว ๔ รูปแบบ คือ รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงกายภาพ รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงสังคมและการท่องเที่ยวเชิงพุทธนิเวศ รูปแบบการท่องเที่ยวทางจิตใจ และรูปแบบการท่องเที่ยวทางพุทธปัญญา ส่วนกิจกรรมที่นักท่องเที่ยวสูงอายุนิยมท่องเที่ยวมากที่สุด ๑๐ ลำดับ ดังนี้ ลำดับแรกเป็นการท่องเที่ยวแสวงบุญ มีค่าเฉลี่ย ๔.๙๓ ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวเกี่ยวกับกิจกรรมการแสวงบุญตามวัดต่าง ๆ เช่น ท้าวไหว้พระ ๙ วัด เป็นต้น รองลงมาเป็นการท่องเที่ยวเกจิอาจารย์ มีค่าเฉลี่ย ๔.๘๖ ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวตามวัดที่มีพระเกจิอาจารย์ ทั้งเกจิอาจารย์ฝ่ายกรรมฐานและเกจิอาจารย์สายวัดธมฺมคฺล ลำดับที่สามเป็นการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพวิถีพุทธ มีค่าเฉลี่ย ๔.๗๓ ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวเกี่ยวกับสุขภาพ ทั้งการเรียนรู้ การรับบริการด้านสุขภาพวิถีพุทธตามวัดที่มีภูมิปัญญาด้านสมุนไพร เช่น วัดอัมพวันาราม เป็นต้น ลำดับที่สี่เป็นการท่องเที่ยวเพื่อความเป็นศิริมงคลแก่ชีวิต มีค่าเฉลี่ย ๔.๖๖ ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวที่ทำให้เกิดความรู้สึกเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา โดยมีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้อง เช่น การไหว้พระขอพร การสวดมนต์ข้ามปีเริ่มต้นชีวิตสิริมงคล เป็นต้น ลำดับที่ห้าเป็นการท่องเที่ยวที่เข้าร่วมกิจกรรมพุทธศาสนา มี

ค่าเฉลี่ย ๔.๕๗ ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวที่เน้นการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น การทำบุญตามวัดในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา การเวียนเทียน ร่วมทำบุญตามเทศกาลต่าง ๆ ของท้องถิ่น รวมทั้งการทอดผ้าป่าและทอดกฐิน เป็นต้น ลำดับที่หกเป็นการท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติธรรม มีค่าเฉลี่ย ๔.๔๖ ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวปฏิบัติธรรมตามวัดหรือสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด เช่น วัดขุนพรหมดำริ ที่เป็นวัดที่จัดกิจกรรมปฏิบัติธรรมรองรับผู้สูงอายุและผู้สนใจทั่วไปตลอดทั้งปี ลำดับที่แปดเป็นการท่องเที่ยวเชิงทัศนศึกษา มีค่าเฉลี่ย ๔.๒๑ ซึ่งเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวในเชิงเยี่ยมชมหรือทัศนศึกษาตามวัดต่าง ๆ ที่มีปัจจัยการท่องเที่ยวที่เพิ่มพูนองค์ความรู้ เช่น ทัศนศึกษาพิพิธภัณฑ์วัดมหาชัย เป็นต้น ลำดับที่เก้าเป็นการท่องเที่ยวเชิงภูมิปัญญาพระพุทธศาสนา มีค่าเฉลี่ย ๔.๑๕ ซึ่งเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ก่อให้เกิดปัญญาทางพระพุทธศาสนา เช่น การศึกษาภาพปริศนาธรรม คติธรรม หรือภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนา และลำดับที่สิบเป็นการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชาวพุทธ มีค่าเฉลี่ย ๔.๐๓ ซึ่งเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับวิถีวัฒนธรรมชาวพุทธ เช่น การท่องเที่ยวเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวพุทธ หรือบุญประเพณีของท้องถิ่นชาวอีสาน เป็นต้น

ส่วนการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม กิจกรรมการท่องเที่ยวที่ควรพัฒนาอย่างเร่งด่วน ๕ ลำดับสุดท้าย คือ ลำดับที่สิบเอ็ดการท่องเที่ยวเชิงพุทธนิเวศ มีค่าเฉลี่ย ๓.๙๓ ซึ่งเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวเยี่ยมชมธรรมชาติในวัดเพื่อให้ธรรมชาติบำบัด เพราะกิจกรรมยังไม่ชัดเจน วัดท่องเที่ยวจึงควรพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวและเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงพุทธนิเวศในวัดให้มีความหลากหลายและน่าสนใจ ลำดับที่สิบสองการท่องเที่ยววิถีชีวิตชาวพุทธ มีค่าเฉลี่ย ๓.๗๕ ซึ่งยังไม่มีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เป็นรูปธรรม ส่วนใหญ่เป็นการท่องเที่ยวตามที่มีอยู่แล้วตามวิถีชีวิตของชาวพุทธ จึงควรออกแบบกิจกรรมเพื่อรองรับการท่องเที่ยวเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวพุทธบูรณาการกับวิถีวัฒนธรรม ลำดับที่สิบสามเป็นการท่องเที่ยวพุทธศิลป์ มีค่าเฉลี่ย ๓.๖๕ ส่วนใหญ่นิยมเยี่ยมชมสถาปัตยกรรม ประติมากรรมและจิตรกรรม ควรพัฒนากิจกรรมท่องเที่ยวพุทธศิลป์ที่เน้นการเรียนรู้ เช่น ฝึกอบรมบุคลากรคอยให้บริการข้อมูลนักท่องเที่ยว การทำข้อมูลอธิบายให้ความรู้เกี่ยวกับพุทธศิลป์ในแหล่งท่องเที่ยว เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้และทำความเข้าใจได้ด้วยตนเอง ส่วนลำดับที่สิบสี่เป็นการท่องเที่ยวเชิงพุทธปัญญาสร้างสรรค์ มีค่าเฉลี่ย ๓.๕๘ และลำดับที่สิบห้าการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ มีค่าเฉลี่ย ๓.๕๐ จึงควรออกแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อให้นักท่องเที่ยวมีส่วนร่วมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในวัดไปพร้อมกับการท่องเที่ยวแบบผ่อนคลาย กิจกรรมการท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่อาศัยธรรมชาติภายในวัดช่วยบำบัดและผ่อนคลายทางจิตใจ ดังนั้น ทุกกิจกรรมการท่องเที่ยวจึงควรออกแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวให้สอดคล้องกับวัยสูงอายุ บริบทของวัด ปัจจัยการท่องเที่ยว และออกแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อให้นักท่องเที่ยวมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยว

ในงานวิจัยนี้ได้มีการสำรวจความคิดเห็นของสถานที่ท่องเที่ยวเชิงพุทธยอดนิยมในจังหวัดมหาสารคามที่นักท่องเที่ยวสูงอายุนิยมไปเที่ยวมากที่สุด โดยได้เรียงลำดับวัดที่ได้รับความนิยมมากที่สุด ๑๐ ลำดับ ดังตารางต่อไปนี้

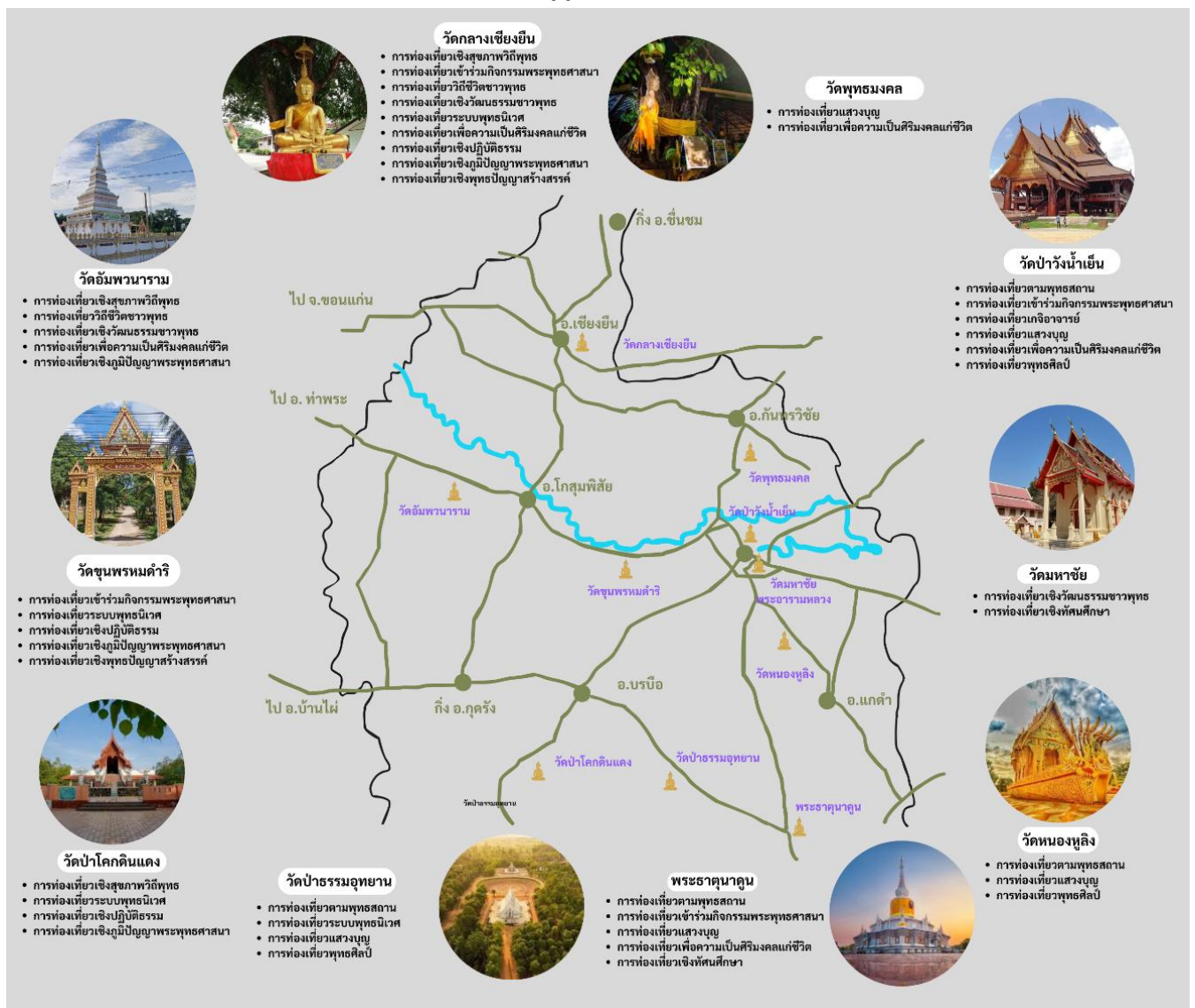
ตารางที่ ๑๒ ลำดับวัดยอดนิยมที่ผู้สูงอายุนิยมไปท่องเที่ยว

ลำดับที่	วัดท่องเที่ยวเชิงพุทธ ในจังหวัด มหาสารคาม	ระดับ					ค่าเฉลี่ย
		มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด	
๑	วัดป่าวังน้ำเย็น	๓๐๐ (๗๕.๐)	๗๘ (๑๙.๕)	๑๔ (๓.๕)	๖ (๑.๕)	๒ (๐.๕)	๔.๖๖
๒	พระธาตุนาตูน	๒๖๒ (๖๕.๕)	๑๐๐ (๒๕.๐)	๒๒ (๕.๕)	๑๒ (๓)	๔ (๑.๐)	๔.๕๑
๓	วัดหนองหูลิง	๒๔๐ (๖๐.๐)	๑๑๐ (๒๗.๕)	๒๒ (๕.๕)	๑๒ (๓)	๑๖ (๔.๐)	๔.๓๗
๔	วัดมหาชัย	๑๘๐ (๔๕.๐)	๑๕๒ (๓๘)	๔๘ (๑๒)	๘ (๒)	๑๒ (๓)	๔.๒๐
๕	วัดขุนพรหมดำริ	๑๙๖ (๔๙)	๑๒๔ (๓๑.๐)	๕๔ (๑๓.๕)	๑๐ (๒.๕)	๑๖ (๔)	๔.๑๘
๖	วัดกลางเชียงยืน	๑๖๔ (๔๑.๐)	๑๓๐ (๓๒.๕)	๘๖ (๒๑.๕)	๖ (๑.๕)	๑๔ (๓.๕)	๔.๐๕
๗	วัดพุทธมงคล	๑๖๔ (๔๑.๐)	๑๒๔ (๓๑.๐)	๘๐ (๒๐)	๒๐ (๕)	๑๒ (๓)	๔.๐๐
๘	วัดอัมพวันาราม	๑๕๔ (๓๘.๕)	๑๒๔ (๓๑)	๘๘ (๒๒.๐)	๒๖ (๖.๕)	๘ (๒)	๓.๙๖
๙	วัดป่าโคกดินแดง	๑๐๘ (๒๗)	๑๔๐ (๓๕)	๑๓๒ (๓๓)	๑๖ (๔.๐)	๔ (๑)	๓.๘๒
๑๐	วัดป่าธรรมอุทยาน	๑๐๔ (๒๖)	๑๓๖ (๓๔)	๑๒๔ (๓๑)	๒๘ (๗.๐)	๘ (๒)	๓.๗๘

จากตารางข้อมูลลำดับวัดยอดนิยมที่ผู้สูงอายุนิยมไปท่องเที่ยว การพัฒนากิจกรรมและการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม ได้มีการแจกแบบสอบถามและวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณในประเด็นวัดท่องเที่ยวยอดนิยมสำหรับผู้สูงอายุในจังหวัดมหาสารคาม และได้นำข้อมูลมาจัดลำดับสถานที่ท่องเที่ยวเชิงพุทธที่ได้รับความนิยมสำหรับผู้สูงอายุ ๑๐ แห่งตามลำดับดังนี้ สถานที่ท่องเที่ยวได้รับความนิยมมากที่สุดลำดับที่หนึ่งเป็นวัดป่าวังน้ำเย็น มีค่าเฉลี่ยความนิยม ๔.๖๖ รองลงมาเป็นพระธาตุนาตูน มีค่าเฉลี่ยความนิยม ๔.๕๑ ลำดับที่สามเป็นวัดหนองหูลิง มีค่าเฉลี่ยความนิยม ๔.๓๗ ลำดับที่สี่เป็นวัดมหาชัย มีค่าเฉลี่ยความนิยม ๔.๒๐ ลำดับที่ห้าเป็นวัดขุนพรหมดำริ มีค่าเฉลี่ยความนิยม ๔.๑๘ ลำดับที่หกเป็นวัดกลางเชียงยืน มีค่าเฉลี่ยความนิยม ๔.๐๕

ลำดับที่เจ็ดเป็นวัดพุทธมงคล มีค่าเฉลี่ยความนิยม ๔.๐๐ ลำดับที่แปดเป็นวัดอัมพวนาราม มีค่าเฉลี่ยความนิยม ๓.๙๖ ลำดับที่เก้าเป็นวัดป่าโคกดินแดง มีค่าเฉลี่ยความนิยม ๓.๘๒ และลำดับที่สิบเป็นวัดป่าธรรมอุทยาน มีค่าเฉลี่ยความนิยม ๓.๗๘ ตามลำดับ แต่ละวัดก็จะมีรูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีอัตลักษณ์โดดเด่น เพื่อเป็นทางเลือกสำหรับนักท่องเที่ยว แสดงให้เห็นนัยยะสำคัญว่ากลุ่มผู้สูงอายุนิยมท่องเที่ยวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา

จากข้อมูลลำดับวัดยอดนิยมที่ผู้สูงอายุนิยมไปท่องเที่ยว โดยได้สังเคราะห์ข้อมูลใช้ในการพัฒนากิจกรรมและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธ ได้นำมาจัดทำแคมเปญกิจกรรมและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม ดังแผนภาพต่อไปนี้

แผนภาพที่ ๗ แคมเปญการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม

จากแผนภาพดังกล่าว แสดงให้เห็นเส้นทางการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกันของแหล่งท่องเที่ยวยอดนิยมในจังหวัดมหาสารคามสำหรับผู้สูงอายุ โดยแหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่งจะมีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีอัตลักษณ์โดดเด่น เพื่อเป็นทางเลือกให้กับนักท่องเที่ยวที่สนใจกิจกรรมการท่องเที่ยวของวัดใดก็สามารถไปเที่ยวได้ตามความต้องการ งานวิจัยนี้จึงได้เสนอแคมเปญการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม ๑๐ แห่ง ที่ได้รับความนิยมจากผู้สูงอายุตามลำดับ ดังนี้

๑. วัดป่าวังน้ำเย็น มีกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ ๖ กิจกรรม คือ การท่องเที่ยวตามพุทธสถาน การท่องเที่ยวเข้าร่วมกิจกรรมพระพุทธศาสนา การท่องเที่ยวเกจิอาจารย์ การท่องเที่ยวแสวงบุญ การท่องเที่ยวเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต และการท่องเที่ยวพุทธศิลป์

๒. พระธาตุนาคูน มีกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ ๕ กิจกรรม คือ การท่องเที่ยวตามพุทธสถาน การท่องเที่ยวเข้าร่วมกิจกรรมพระพุทธศาสนา การท่องเที่ยวแสวงบุญ การท่องเที่ยวเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต และการท่องเที่ยวเชิงทัศนศึกษา

๓. วัดหนองหูลิง มีกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ ๓ กิจกรรม คือ การท่องเที่ยวตามพุทธสถาน การท่องเที่ยวแสวงบุญ และการท่องเที่ยวพุทธศิลป์

๔. วัดมหาชัย มีกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ ๒ กิจกรรม คือ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชาวพุทธ และการท่องเที่ยวเชิงทัศนศึกษา

๕. วัดขุนพรหมดำริ มีกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ ๕ กิจกรรม คือ การท่องเที่ยวเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา การท่องเที่ยวระบบพุทธนิเวศ การท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติธรรม การท่องเที่ยวเชิงภูมิปัญญาพระพุทธศาสนา และการท่องเที่ยวเชิงพุทธปัญญาสร้างสรรค์

๖. วัดกลางเชียงยืน มีกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ ๙ กิจกรรม คือ การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพวิถีพุทธ การท่องเที่ยวเข้าร่วมกิจกรรมพระพุทธศาสนา การท่องเที่ยววิถีชีวิตชาวพุทธ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชาวพุทธ การท่องเที่ยวระบบพุทธนิเวศ การท่องเที่ยวเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต การท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติธรรม การท่องเที่ยวเชิงผูกปัญญาพระพุทธศาสนา และการท่องเที่ยวเชิงพุทธปัญญาสร้างสรรค์

๗. วัดพุทธมงคล มีกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ ๒ กิจกรรม คือ การท่องเที่ยวแสวงบุญ และการท่องเที่ยวเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต

๘. วัดอัมพวันาราม มีกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ ๕ กิจกรรม คือ การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพวิถีพุทธ การท่องเที่ยววิถีชีวิตชาวพุทธ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชาวพุทธ การท่องเที่ยวเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต และการท่องเที่ยวเชิงภูมิปัญญาพระพุทธศาสนา

๙. วัดป่าโคกดินแดง มีกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ ๔ กิจกรรม คือ การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพวิถีพุทธ การท่องเที่ยวระบบพุทธนิเวศ การท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติธรรม และการท่องเที่ยวเชิงภูมิปัญญาพระพุทธศาสนา

๑๐. วัดป่าธรรมอุทยาน มีกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ ๔ กิจกรรม คือ การท่องเที่ยวตามพุทธสถาน การท่องเที่ยวระบบพุทธนิเวศ การท่องเที่ยวแสวงบุญ และการท่องเที่ยวพุทธศิลป์

ในส่วนของกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ พบว่า มีส่วนสำคัญที่เกี่ยวข้องและเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน ตามแผนภาพวงจรกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ ดังต่อไปนี้

แผนภาพที่ ๘ วงจรกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ

จากแผนภาพดังกล่าว แสดงให้เห็นวงจรกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ ประกอบด้วย ๑๐ ส่วน ดังต่อไปนี้

๑. ทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงพุทธ ซึ่งเป็นมากกว่าแค่สถานที่ท่องเที่ยวทางศาสนา แต่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่า มีความเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตและจิตวิญญาณของผู้คนมาอย่างยาวนาน การนำเสนอทรัพยากรเหล่านี้ในรูปแบบการท่องเที่ยว จึงเป็นการเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยว

ได้สัมผัสกับความงามของศิลปะ วัฒนธรรม และปรัชญาของพุทธศาสนา เช่น ประเพณีและพิธีกรรมทางศาสนา เช่น การทำบุญ การเวียนเทียน การสวดมนต์ ส่วนที่เป็นวิถีชีวิตของชาวพุทธ เช่น การปฏิบัติธรรม การไหว้พระสวดมนต์ และสิ่งแวดล้อมหรือระบบนิเวศในวัด รวมทั้งพระธาตุเจดีย์ พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ เป็นต้น

๒. ปัจจัยการท่องเที่ยว ประกอบด้วยปัจจัยภายในของนักท่องเที่ยวและปัจจัยภายนอก ๑) ปัจจัยภายในของนักท่องเที่ยว ได้แก่ (๑) ความเชื่อทางศาสนา ความศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นปัจจัยหลักที่กระตุ้นให้ผู้คนเดินทางไปยังสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ (๒) การแสวงหาความสงบ การหลีกหนีจากความวุ่นวายในชีวิตประจำวัน เพื่อหาความสงบทางใจ (๓) การเรียนรู้ ความสนใจที่จะศึกษาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม (๔) ประสบการณ์ส่วนตัว การได้รับคำแนะนำจากบุคคลอื่น หรือการเคยมีประสบการณ์ที่ดีจากการเดินทางมาก่อน (๕) ความต้องการพัฒนาตนเองในการปฏิบัติธรรมและการทำกิจกรรมทางศาสนา เพื่อพัฒนาจิตใจและปัญญาทางพระพุทธศาสนา ๒) ปัจจัยภายนอก ประกอบด้วย (๑) สถานที่ท่องเที่ยว ความสวยงามของวัดวาอาราม สถาปัตยกรรม และภาพจิตรกรรมฝาผนัง (๒) กิจกรรมทางศาสนา การจัดกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การทำบุญ การเวียนเทียน การปฏิบัติธรรม (๓) สิ่งอำนวยความสะดวก การมีที่พัก ห้องน้ำ อาหาร และการเดินทางที่สะดวกสบาย (๔) การประชาสัมพันธ์ การโปรโมทแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธผ่านสื่อต่าง ๆ และ (๕) นโยบายการสนับสนุนและส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธของภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง

๓. สิ่งอำนวยความสะดวกที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงพุทธ ประกอบด้วย ๑) ที่พัก โรงแรม รีสอร์ท โฮมสเตย์ ที่มีคุณภาพและหลากหลายระดับ ๒) ร้านอาหาร ร้านอาหารท้องถิ่น ร้านอาหารนานาชาติ ร้านกาแฟ หรือตลาดนัด ๓) การคมนาคม ได้แก่ ถนนหนทางที่สะดวก สัญญาณบอกทางที่ชัดเจน การขนส่งสาธารณะเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว ๔) สิ่งอำนวยความสะดวกอื่น ๆ เช่น ห้องน้ำสาธารณะ ที่จอดรถ และศูนย์บริการนักท่องเที่ยว รวมทั้งความปลอดภัยด้วย

๔. รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุ จำแนกออกเป็น ๔ รูปแบบ ประกอบด้วย รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงกายภาพ รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงสังคมและรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธนิเวศ รูปแบบการท่องเที่ยวทางจิตใจ และรูปแบบการท่องเที่ยวทางพุทธปัญญา

๕. กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ การออกแบบพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวประกอบด้วย ๑๕ กิจกรรม ประกอบด้วย กิจกรรมการท่องเที่ยวตามพุทธสถาน กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพวิถีพุทธ กิจกรรมการท่องเที่ยวเข้าร่วมกิจกรรมพระพุทธศาสนา กิจกรรมการท่องเที่ยววิถีชีวิตชาวพุทธ กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชาวพุทธ กิจกรรมการท่องเที่ยวระบบพุทธนิเวศ กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธอนุรักษ์ กิจกรรมการท่องเที่ยวแสวงบุญ กิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อความเป็นศิริมงคลแก่ชีวิต กิจกรรมการท่องเที่ยวพุทธศิลป์ กิจกรรมการท่องเที่ยว

เกจิอาจารย์ กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงทัศนศึกษา กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติธรรม กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงภูมิปัญญาพระพุทธศาสนา และกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธปัญญาสร้างสรรค์

๖. การจัดการ คือ การวางแผนกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ ประกอบด้วย การวางแผนการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน การบริหารจัดการทรัพยากรที่มีประสิทธิภาพ การตลาดประชาสัมพันธ์และส่งเสริมการท่องเที่ยว รวมทั้งการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมและสิ่งก่อสร้างที่เอื้อต่อการท่องเที่ยว

๗. เทคโนโลยีการท่องเที่ยว ประกอบด้วย การสื่อสาร อินเทอร์เน็ตไร้สาย แอปพลิเคชันสำหรับนักท่องเที่ยว การชำระเงินแบบอิเล็กทรอนิกส์ ระบบนำทางด้วย GPS และการปักหมุดแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธ

๘. ความปลอดภัยในแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธ ประกอบด้วย ความปลอดภัยส่วนบุคคล คือ การมีระบบรักษาความปลอดภัยที่มีคุณภาพเพื่อให้นักท่องเที่ยวมีความเชื่อมั่น รวมทั้งความปลอดภัยทางด้านสิ่งแวดล้อม เช่น การจัดการขยะและสิ่งปฏิกูลอย่างถูกวิธี ปราศจากมลภาวะในแหล่งท่องเที่ยว เป็นต้น

๙. การบริการนักท่องเที่ยว ประกอบด้วย ๑) แหล่งข้อมูล ให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์แก่ผู้มาเยือน เช่น ที่พัก สถานที่ท่องเที่ยว ร้านอาหาร การเดินทาง การแลกเปลี่ยนเงินตรา และกิจกรรมต่างๆ ที่น่าสนใจ ๒) การให้คำปรึกษา ให้คำแนะนำและตอบข้อซักถามเกี่ยวกับการเดินทางและท่องเที่ยว ๓) การจำหน่ายสินค้า ได้แก่ การจำหน่ายสินค้าและของที่ระลึก ๔) การประชาสัมพันธ์ประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวและกิจกรรมต่าง ๆ ในพื้นที่ท่องเที่ยว ๕) การช่วยเหลือฉุกเฉิน ให้ความช่วยเหลือเบื้องต้นในกรณีฉุกเฉิน เช่น การติดต่อรถพยาบาล หรือสถานีตำรวจ เพื่อใช้ในกรณีที่นักท่องเที่ยวมีอาการป่วยฉุกเฉิน

๑๐. เครือข่ายการท่องเที่ยว คือ กลุ่มบุคคล องค์กร หรือชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นการส่งเสริมและอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมและของพุทธศาสนา เข้ามามีส่วนร่วมเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ประสบการณ์ และความรู้ เพื่อร่วมกันพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุ

๔.๒.๖. ปรับปรุงและพัฒนาวัดต้นแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ

หลังจากประเมินผลการดำเนินงานแล้ว นำผลจากการประเมินมาวิเคราะห์และปรับปรุงการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ รวมทั้งพัฒนากระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุให้สอดคล้องกับบริบทชุมชนและวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว และสนองความต้องการนักท่องเที่ยวกลุ่มผู้สูงอายุได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น และจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ

สำหรับผู้สูงอายุ เพื่อยืนยันเป็นแนวทางการปฏิบัติที่ดี โดยนำเสนอวัดต้นแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุในภาพรวม ดังต่อไปนี้

แผนภาพที่ ๙ Model พัฒนาวัดต้นแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ

จากแผนภาพดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงการพัฒนาวัดให้เป็นต้นแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ พบว่า วัดต้นแบบด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุอย่างเหมาะสมและดำเนินการจัดการได้อย่างมีประสิทธิภาพ จำเป็นจะต้องมีองค์ประกอบ คือ แหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธที่มีอัตลักษณ์โดดเด่น มีแหล่งอาหารภายในวัดหรือมีร้านอาหารให้บริการที่อยู่ใกล้กับวัด ภายในวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวจะต้องมีแหล่งที่พักสำหรับผู้สูงอายุ เป็นสถานที่ที่เดินทางสะดวกสบาย ทั้งเดินทางไปที่พักท่องเที่ยวและเส้นทางการท่องเที่ยวภายในวัดที่มีความสะดวกสบายและอยู่ไม่ไกลกันเกินไป สิ่งสำคัญที่จะทำให้วัดมีความโดดเด่นด้านการท่องเที่ยวเชิงพุทธจะต้องมีกิจกรรมที่หลากหลาย โดยเฉพาะกิจกรรมในเชิงสร้างสรรค์ที่ให้ผู้สูงอายุมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมหรือการเรียนรู้ที่หลากหลาย เพื่อให้เป็นทางเลือกสำหรับผู้สูงอายุ และการมีรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธที่ชัดเจน มีปัจจัยส่งเสริมและสนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงพุทธ มีสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อรองรับผู้สูงอายุ มีศูนย์บริการนักท่องเที่ยว พร้อมทั้งสินค้าหรือผลิตภัณฑ์ชุมชน โดยชุมชนมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยว โดยใช้กระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุอย่างเป็นระบบ และแหล่งท่องเที่ยวต้นแบบจำเป็นต้องมีเครือข่ายการท่องเที่ยวเชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวอื่น

รวมทั้งเชื่อมโยงกับกิจกรรมและรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุด้วย ซึ่งในงานวิจัยนี้ได้พบว่า วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุได้มีการประสานความร่วมมือเป็นเครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุหลายแห่ง และพบว่า แหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญและเหมาะสมกับผู้สูงอายุที่เป็นเครือข่ายความร่วมมือด้านการท่องเที่ยว ซึ่งได้รับความนิยมจากผู้สูงอายุ ๑๐ แห่ง ตามลำดับ ดังนี้ วัดป่าวังน้ำเย็น พระธาตุนาดูน วัดหนองहुลิ่ง วัดมหาชัย วัดขุนพรหมดำริ วัดกลางเชียงยืน วัดพุทธมงคล วัดอัมพวันาราม วัดป่าโคกดินแดง และวัดป่าธรรมอุทยาน โดยวัดดังกล่าวติด ๑ ใน ๑๐ วัดท่องเที่ยวเชิงพุทธยอดนิยมสำหรับผู้สูงอายุในจังหวัดมหาสารคาม

๔.๓ การเสริมสร้างเครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม

ในประเด็นการเสริมสร้างเครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุ จังหวัดมหาสารคาม จำแนกขอบเขตเนื้อหาออกเป็น ๓ ส่วน คือ การสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ การพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุในภาพรวม และการพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๔.๓.๑ การสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ

การสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ ในงานวิจัยนี้จำแนกออกเป็น ๒ ส่วน ส่วนแรกขั้นตอนการสร้างเครือข่ายท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ ส่วนที่สองเป็นเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุในพื้นที่วิจัย ดังรายละเอียดต่อไปนี้^{๑๓๖}

๑. ขั้นตอนการสร้างเครือข่ายท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ

๑) การกำหนดองค์กรเครือข่าย ขั้นตอนแรกเป็นการกำหนดองค์กรเครือข่ายเป้าหมายที่มีความเกี่ยวข้องและประสงค์ที่จะมาร่วมเป็นภาคีเครือข่ายในการจัดการท่องเที่ยวเชิงกลสำหรับผู้สูงอายุ

๒) การประสานเครือข่าย ประสานงานกับองค์กรเครือข่ายที่ประสงค์จะมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ แล้วนัดประชุมและทำความเข้าใจบทบาทหน้าที่วัตถุประสงค์ของการดำเนินงาน รวมทั้งลักษณะของการมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยว

๓) กำหนดวัตถุประสงค์ กำหนดวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่ชัดเจนว่าต้องการสร้างเครือข่ายเพื่อประสานความร่วมมือในด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ เพื่อให้องค์กรเครือข่ายได้เข้าใจวัตถุประสงค์ร่วมกัน

^{๑๓๖} สังเคราะห์ข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม ครั้งที่ ๒ (๑๕ กรกฎาคม ๒๕๖๓).

๔) การสร้างความเข้าใจร่วมกัน สร้างความเข้าใจร่วมกันในหมู่สมาชิก เกี่ยวกับความสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงพุทธ และประโยชน์ที่จะได้รับการเข้าร่วมเครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ รวมทั้งทำความเข้าใจระบบกลไกความร่วมมือ

๕) ตั้งคณะกรรมการ การจัดตั้งคณะกรรมการที่มีความหลากหลายทางความรู้ และประสบการณ์ ประกอบด้วยตัวแทนหน่วยงานหรือองค์กรเครือข่าย เพื่อขับเคลื่อนกิจกรรมของเครือข่ายและความรับผิดชอบร่วมกันในการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ

๖) พัฒนาระบบการสื่อสาร สร้างช่องทางการสื่อสารที่สะดวกและรวดเร็ว สำหรับเครือข่ายความร่วมมือ เช่น กลุ่มไลน์ กลุ่มเฟซบุ๊ก เว็บไซต์ เพื่อให้สมาชิกสามารถติดต่อสื่อสารกันได้อย่างสะดวก เพื่อเป็นช่องทางในการสื่อสารความเข้าใจของเครือข่าย

๗) จัดกิจกรรมร่วมกัน เมื่อตั้งคณะกรรมการเรียบร้อยแล้ว ร่วมกันจัดกิจกรรม เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เช่น การอบรมสัมมนา การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การทดลองจัดกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงพุทธ และการจัดทริปปศึกษาดูงานท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ เพื่อสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างสมาชิก

๘) พัฒนาผลิตภัณฑ์ท่องเที่ยว เครือข่ายร่วมกันพัฒนาผลิตภัณฑ์ท่องเที่ยวเชิงพุทธที่น่าสนใจและมีความเป็นเอกลักษณ์แต่ละแห่ง สินค้าหรือของที่ระลึก เพื่อให้เป็นปัจจัยดึงดูดนักท่องเที่ยว โดยการควบคุมคุณภาพผลิตภัณฑ์และราคาไม่แพงเกินไป^{๑๓๗}

๙) การสื่อสาร การสื่อสารและประชาสัมพันธ์เครือข่าย การสื่อสารองค์กร เพื่อสร้างความเข้าใจและรับรู้ข้อมูลร่วมกันของเครือข่าย การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูลข่าวสาร การร่วมรับรู้กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ และการประชาสัมพันธ์ที่เน้นสร้างการรับรู้ให้นักท่องเที่ยวรับรู้ข้อมูลข่าวสารด้านการท่องเที่ยวเชิงพุทธ และกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุ

๒. เครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุในพื้นที่วิจัย

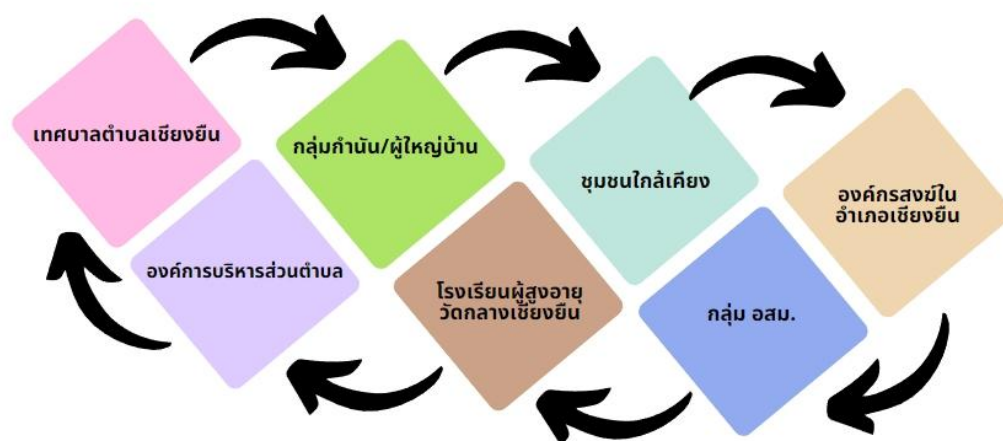
๑) วัดกลางเชียงยืน

เครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุวัดกลางเชียงยืน โดยมีหน่วยงานหรือองค์กรที่มีส่วนร่วมจัดการท่องเที่ยว ๗ ส่วน ประกอบด้วย เทศบาลตำบลเชียงยืน องค์การบริหารส่วนตำบล กลุ่มกำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน โรงเรียนผู้สูงอายุวัดกลางเชียงยืน ชุมชนใกล้เคียง กลุ่ม อสม. และองค์กรสงฆ์ในอำเภอเชียงยืน ดังแผนภาพต่อไปนี้^{๑๓๘}

^{๑๓๗} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๒๑.

^{๑๓๘} สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม ครั้งที่ ๒ (๑๕ กรกฎาคม ๒๕๖๓).

เครือข่ายการท่องเที่ยวงเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุวัดกลางเขียงยืน

แผนภาพที่ ๑๐ เครือข่ายการท่องเที่ยวงเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุวัดกลางเขียงยืน

จากแผนภาพดังกล่าว แสดงให้เห็นเครือข่ายการท่องเที่ยวงเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุวัดกลางเขียงยืน ซึ่งมีการประสานความร่วมมือกัน ๗ ส่วน ดังนี้

(๑) เทศบาลตำบลเขียงยืน มีบทบาทหน้าที่ช่วยประชาสัมพันธ์ กำหนดการงานต่าง ๆ ของวัด บริจาคอาหาร และเครื่องดื่ม ให้บุคลากรในองค์กรมาร่วมกิจกรรมและ คอยดูแลอำนวยความสะดวกในช่วงการจัดงาน

(๒) องค์การบริหารส่วนตำบล มีบทบาทหน้าที่ช่วยประชาสัมพันธ์ กิจกรรมต่าง ๆ ของวัด บริจาคอาหารและเครื่องดื่ม ช่วยเตรียมงาน พาบุคลากรในองค์กรมาร่วม กิจกรรม อำนวยความสะดวกระหว่างการจัดงาน และช่วยเก็บของหลังงานเสร็จ

(๓) กลุ่มกำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน มีบทบาทหน้าที่ประกาศเสียงตามสาย ประชาสัมพันธ์กิจกรรมของทางวัดและเป็นฝ่ายดำเนินงานตั้งแต่ขั้นตอนการเตรียมงาน รวมถึงช่วย ประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ และประชาชนที่มาร่วมงาน

(๔) โรงเรียนผู้สูงอายุวัดกลางเขียงยืน โรงเรียนผู้สูงอายุวัดกลาง เขียงยืนมีบทบาทหน้าที่ในการจัดกิจกรรมรวมกลุ่มผู้สูงอายุ จัดการเรียนรู้ให้กับผู้สูงอายุ จัดกิจกรรม ทางพระพุทธศาสนา กิจกรรมทางวัฒนธรรม และนำพาผู้สูงอายุไปท่องเที่ยวงและศึกษาดูงานตาม สถานที่ต่าง ๆ โดยเน้นกิจกรรมการท่องเที่ยวงเชิงพุทธเพื่อเปิดโลกทัศน์และเปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุได้ ศึกษาเรียนรู้พระพุทธศาสนาบูรณาการกับวิชาชีพ วิชาการ และวิชาชีพชีวิตให้กับผู้สูงอายุ ใน ขณะเดียวกันโรงเรียนผู้สูงอายุวัดกลางเขียงยืนยังมีการฝึกอบรมผู้สูงอายุให้เข้าใจกระบวนการจัดการ

ท่องเที่ยวเชิงพุทธ และสร้างบุคลากรสูงอายุให้เป็นผู้นำในการจัดการท่องเที่ยว และมีส่วนร่วมในการบริการนักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวในวัดกลางเชียงยืนด้วย

(๕) ชุมชนใกล้เคียง ประชาชนที่อาศัยอยู่ใกล้กับวัดกลางเชียงยืน ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมรองรับการท่องเที่ยวสำหรับกลุ่มผู้สูงอายุ โดยร่วมกันพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว การปรับปรุงสิ่งอำนวยความสะดวก การปรับปรุงภูมิทัศน์ภายในวัดและบริเวณหน้าวัดให้มีความสวยงาม ได้มีส่วนร่วมในการดูแลรักษาความปลอดภัยให้กับนักท่องเที่ยว ในขณะเดียวกัน ชุมชนก็มีส่วนในการหาที่พักให้กับนักท่องเที่ยว รวมทั้งการบริการด้านอาหาร/เครื่องดื่มให้กับนักท่องเที่ยวด้วย

(๖) กลุ่ม อสม. มีบทบาทหน้าที่ในการบริการด้านสุขภาพให้กับนักท่องเที่ยว โดยเฉพาะในช่วงที่มีเทศกาลและบุญประเพณีหรือมีกิจกรรมการท่องเที่ยวของวัดกลางเชียงยืนก็จะมีกลุ่ม อสม. เข้ามามีส่วนร่วมในการบริการด้านสุขภาพ การให้คำปรึกษาด้านสุขภาพ และการช่วยเหลือผู้สูงอายุในกรณีเจ็บป่วยฉุกเฉินด้วย

(๗) องค์การสงฆ์ในอำเภอเชียงยืน ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุของวัดกลางเชียงยืนได้มีการประสานความร่วมมือบูรณาการกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาของคณะสงฆ์ โดยคณะสงฆ์ได้มีบทบาทในการกำหนดกิจกรรมการท่องเที่ยวให้กับผู้สูงอายุ ในรูปของประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยว การประชุมกำหนดรูปแบบของการท่องเที่ยวและกิจกรรมท่องเที่ยวในวัดกลางเชียงยืน สำหรับทั้งเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อพัฒนากระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธ

ดังนั้น เทศบาลตำบลเชียงยืนช่วยสนับสนุนงบประมาณ ช่วยประชาสัมพันธ์อำนวยความสะดวกในกิจกรรมของวัด องค์การบริหารส่วนตำบลสนับสนุนอาหาร เครื่องดื่ม ให้ความช่วยเหลือเรื่องกำลังพลมาช่วยจัดสถานที่ นำพาบุคลากรมาร่วมกิจกรรม กลุ่มกำนันผู้ใหญ่บ้านช่วยประชาสัมพันธ์ในชุมชนของตนเอง คอยประสานงานกับหน่วยงานอื่น ๆ ช่วยดูแลแขกในงาน อำนวยความสะดวกเรื่องจราจร สถาบันการศึกษา นำครูและนักเรียนเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของวัด เช่น ให้นักเรียนแต่งตัวเข้าร่วมขบวนแห่ ขบวนนางรำ ขบวนกลองยาว วงดนตรีในงาน และเข้าร่วมโครงการปฏิบัติธรรม เป็นต้น^{๑๓๙} ส่วนโรงเรียนผู้สูงอายุวัดกลางเชียงยืน ชุมชนใกล้เคียง กลุ่ม อสม. และองค์การสงฆ์ในอำเภอเชียงยืนก็เข้ามามีบทบาทในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวบูรณาการให้สอดคล้องกับลักษณะภาระงานของตนเองด้วย แต่ละหน่วยงาน องค์กร ชุมชนและอาสาสมัครช่วยกันส่งเสริมให้มีการเผยแพร่ข้อมูลที่น่าสนใจเกี่ยวกับวัด ทั้งประวัติความเป็นมาอันยาวนาน ความสวยงาม และความศักดิ์สิทธิ์ของศาสนสถาน พระพุทธรูปองค์สำคัญ ต้นไม้เก่าแก่ภายในวัด ศิลปะในการ

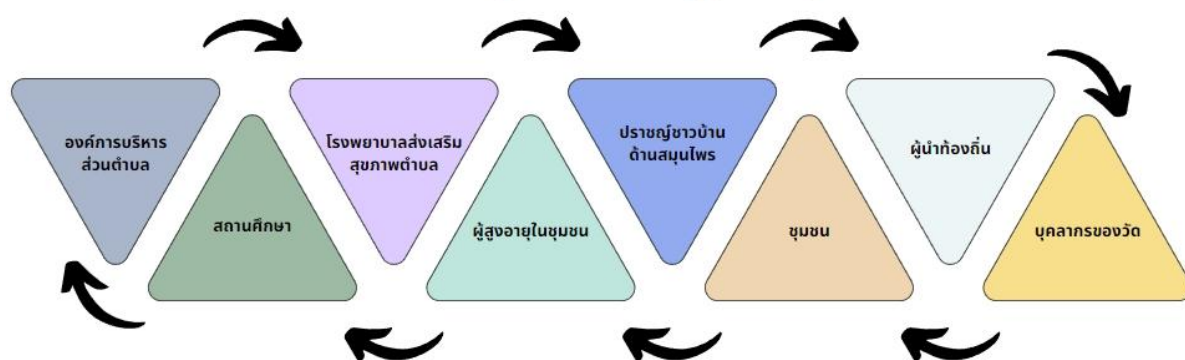
^{๑๓๙} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๑.

ก่อสร้างวัด โดยการมาร่วมประชุมและประชาสัมพันธ์ออกไปทั้งการประกาศเสียงตามสาย ไปสเตอร์ติดตามที่สาธารณะ เผยแพร่ทางสื่อสังคมออนไลน์ เช่น Facebook Line TikTok YouTube จากนั้นก็มาร่วมกิจกรรมแล้วถ่ายภาพบรรยากาศส่งต่อทางสื่อสังคมออนไลน์ ช่วยกันประชาสัมพันธ์กิจกรรมต่าง ๆ ของวัดให้กระจายเป็นวงกว้าง มีการเข้าถึงวัดจากหลายช่องทาง พระครูชัยธรรมโมภาสได้ให้ข้อมูลสำคัญไว้ว่าได้มีการจัดหากิจกรรมให้ผู้สูงอายุได้ทำร่วมกัน และทำร่วมกับครอบครัว เพื่อสร้างความสัมพันธ์อันดี เสริมสร้างจิตใจที่เข้มแข็งให้ผู้สูงอายุ เพิ่มการเคลื่อนไหวร่างกายและการใช้สมอง ป้องกันโรคอัลไซเมอร์ เช่น กิจกรรมในช่วงสงกรานต์ งานประเพณีที่มีขบวนแห่ การตกแต่งขบวนแห่ร่วมกัน เป็นต้น^{๑๔๐} ในปัจจุบันมีหลายหน่วยงานที่เข้ามาช่วยเหลือและประสานงานในโครงการหรือกิจกรรมต่าง ๆ ของทางวัดกลางเชียงยืน จะขาดแค่เรื่องของการประชาสัมพันธ์ และการเผยแพร่ข้อมูลต่าง ๆ ของวัด ปัจจุบันพบว่า การสืบค้นข้อมูลพื้นฐานของวัดค่อนข้างยาก และการเผยแพร่ภาพกิจกรรมยังไม่กว้างขวางมากพอ ขณะที่กิจกรรมภายในวัดนั้นมีอยู่ตลอดจนน่าเสียดายหากไม่ได้รับการเผยแพร่ให้พุทธศาสนิกชนและบุคคลทั่วไปได้รับรู้ จึงจำเป็นที่หน่วยงานและเครือข่ายต่าง ๆ ช่วยกันกระจายข่าวสารของวัดกลางเชียงยืนออกไปให้มากยิ่งขึ้น ซึ่งจะเป็นการช่วยโปรโมทสิ่งดี ๆ ที่ทางวัดสร้างมาและดำเนินการอยู่เป็นประจำให้กับผู้สูงอายุและผู้คนที่สนใจเข้ามาท่องเที่ยว

๒) วัดอัมพวนาราม

การเสริมสร้างเครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุ วัดอัมพวนาราม หน่วยงานหรือองค์กรที่มีส่วนร่วมจัดการท่องเที่ยวจำแนกออกเป็น ๘ ส่วน ดังแผนภาพต่อไปนี้^{๑๔๑}

เครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุวัดอัมพวนาราม

แผนภาพที่ ๑๑ เครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุวัดอัมพวนาราม

^{๑๔๐} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๑.

^{๑๔๑} สัมภาษณ์ข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม ครั้งที่ ๒ (๑๕ กรกฎาคม ๒๕๖๓).

จากแผนภาพดังกล่าว แสดงให้เห็นเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุวัดอัมพวันาราม ซึ่งมีการประสานความร่วมมือกัน ๘ ส่วน ดังนี้

(๑) องค์การบริหารส่วนตำบล มีบทบาทหน้าที่สนับสนุนในเรื่องสิ่งของเครื่องใช้ เช่น โต๊ะ เก้าอี้ เต้นท์ อำนาจความสะดวกสาธารณูปการ และนำบุคลากรมาร่วมทำกิจกรรมการท่องเที่ยว ที่มีส่วนช่วยในเรื่องจัดเตรียมสถานที่ และอำนวยความสะดวกในเรื่องอุปกรณ์ที่จำเป็น เช่น เครื่องโปรเจคเตอร์ และการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการท่องเที่ยว

(๒) โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล มีบทบาทหน้าที่อำนวยความสะดวกในการดูแลสุขภาพคณะผู้มาเยี่ยมชมสถานที่ท่องเที่ยววัดอัมพวันาราม และรองรับการรักษาพยาบาลเบื้องต้นเพื่อให้มีส่วนร่วมดูแลสุขภาพนักท่องเที่ยว

(๓) ประชาชนชาวบ้านด้านสมุนไพรมักปราชญ์ชาวบ้านประจำท้องถิ่นที่มีภูมิความรู้ด้านการดูแลสุขภาพด้วยยาสมุนไพร ได้เข้ามามีบทบาทหน้าที่ดูแลสุขภาพวิถีพุทธควบคู่ไปกับการให้ความรู้เกี่ยวกับยาสมุนไพร การบริการนักท่องเที่ยวในรูปของการบริการสุขภาพ เช่น การนวดผ่อนคลาย การให้คำปรึกษาด้านสุขภาพ เป็นต้น

(๔) ผู้นำท้องถิ่น คือ กลุ่มผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และกำนัน มีหน้าที่ดูแลและอำนวยความสะดวกในด้านการเดินทาง ประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวเชิงพุทธของวัด และดูแลเรื่องการอุปโภค บริโภค ดูแลความปลอดภัย และการประสานงาน เป็นต้น

(๕) บุคลากรของวัด คือ พระภิกษุ สามเณร คณะกรรมการ และไวยาวัจกรวัด มีบทบาทหน้าที่แนะนำให้ความรู้และให้รายละเอียดในจุดที่ผู้เข้าชมวัดในแต่ละจุด เช่น เจดีย์หลวงปู่нам และโบสถ์เก่าแก่ ยาสมุนไพร และสวนพืชผักสวนครัว และอำนวยความสะดวกในเรื่องต่าง ๆ ภายในวัดและมีบทบาทสำคัญในการให้บริการนักท่องเที่ยว^{๑๔๒}

(๖) ชุมชน คนในชุมชนมีบทบาทหน้าที่ให้ความร่วมมือในการจัดสถานที่ท่องเที่ยว เตรียมงานและบริการในเรื่องความสะดวกแก่ผู้มาท่องเที่ยว และคอยดูแลเรื่องความปลอดภัยในสถานที่ท่องเที่ยว

(๗) ผู้สูงอายุในชุมชน ผู้สูงอายุมีบทบาทหน้าที่สำคัญในการให้ความรู้ด้านยาสมุนไพร พืชผักสวนครัว และให้ข้อมูลนักท่องเที่ยวด้านประวัติศาสตร์ชุมชน ปุชนียสถาน สิ่งปลูกสร้างที่เก่าแก่ภายในวัด และร่วมทำกิจกรรมกับนักท่องเที่ยว

(๘) สถานศึกษา โดยมีนักเรียนมาร่วมทำกิจกรรมเรียนรู้ในห้องเรียน มาศึกษาเกี่ยวกับพืชผักสวนครัว และยาสมุนไพร เรียนรู้วิถีทำวิธีปรุงยา พร้อมกับวิถีชีวิตวิถี และการมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยวผ่านการมีส่วนร่วมทางด้าน

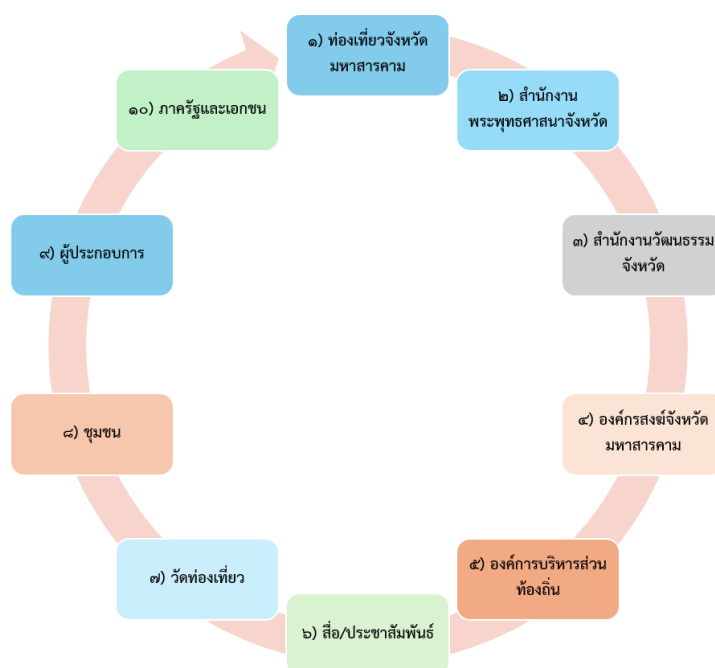
^{๑๔๒} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๑๑.

วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น นำนักเรียนมาร่วมศึกษาประวัติศาสตร์และภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อให้สามารถสื่อความหมายและเป็นไกด์อาสาสมัครนำนักท่องเที่ยวกลุ่มผู้สูงอายุได้อย่างถูกต้อง

ดังนั้น กระบวนการเสริมสร้างเครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุในวัด โดยมีหน่วยงานขององค์การบริหารส่วนตำบล และหน่วยงานของสาธารณสุขตำบลเข้ามาให้ความรู้เพิ่มเติม และให้การสนับสนุนเกี่ยวกับการบริการในด้านความสะดวกและด้านสุขภาพผู้สูงอายุ^{๑๔๓} แต่ละหน่วยงานร่วมด้วยช่วยกันในการโปรโมทประชาสัมพันธ์ ให้ความรู้เกี่ยวกับบุญสถาน สิ่งปลูกสร้างภายในวัด อำนวยความสะดวกในการในการอุปโภค และบริโภคกับผู้ที่มาท่องเที่ยวภายในวัด และความสะดวกในด้านต่าง ๆ เช่น หน่วยงานขององค์การบริหารส่วนตำบล เข้ามาสนับสนุนในการประชาสัมพันธ์ ดูแลด้านความสะดวก สนับสนุนสิ่งอุปโภคและบริโภค ในส่วนของพระสงฆ์และประชาชนที่อยู่ในท้องถิ่นก็มีบทบาทในการบริการนักท่องเที่ยว การให้ความสะดวก และการดูแลนักท่องเที่ยว

๔.๓.๒ การพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุในภาพรวม

เครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงพุทธประกอบด้วยกลุ่มบุคคล องค์กร หรือชุมชนที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ที่มารวมตัวกันเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูล ประสบการณ์ และความรู้ ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมกันพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่ให้มีประสิทธิภาพ ส่วนพันธมิตรที่มีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุในจังหวัดมหาสารคาม ดังต่อไปนี้

แผนภาพที่ ๑๒ การพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุในภาพรวม

^{๑๔๓} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๑๖.

จากแผนภาพดังกล่าว แสดงให้เห็นการพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุในภาพรวม ซึ่งมีการประสานความร่วมมือกัน ๑๐ ส่วน ดังนี้

๑) ท่องเที่ยวจังหวัดมหาสารคาม ในส่วนของท่องเที่ยวจังหวัดมหาสารคาม ได้มีบทบาทร่วมในการกำหนดแนวทางปฏิบัติและเชื่อมโยงความร่วมมือกับภาคส่วนที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวให้เข้ามาเป็นเครือข่าย พร้อมทั้งการสนับสนุนแหล่งข้อมูลและองค์ความรู้ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ^{๑๔๔}

๒) สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดมหาสารคามมีบทบาทหน้าที่ในการส่งเสริมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา การส่งเสริมพระสงฆ์ให้มีบทบาทในการจัดการท่องเที่ยวและการเข้าร่วมกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงกลสำหรับผู้สูงอายุ และการให้คำปรึกษาเกี่ยวกับแนวทางการจัดการวัดท่องเที่ยวเพื่อไม่ให้ขัดกับหลักกฎหมายหรือกฎหมายศาสนา รวมทั้งความเหมาะสมของวัดในการจัดการท่องเที่ยว

๓) สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดมหาสารคามมีบทบาทในการกำกับดูแลเรื่องกิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณีและความเชื่อรวมทั้งการเฝ้าระวังภัยคุกคามที่จะก่อให้เกิดผลกระทบต่อวัฒนธรรมอันดีงาม รวมทั้งยังช่วยในการส่งเสริมข้อมูลทางวัฒนธรรม เพื่อสนับสนุนกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธและประเพณีของชาวอีสาน นอกจากนี้ยังมีบุคลากรได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมด้านการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุด้วย

๔) องค์การสงฆ์จังหวัดมหาสารคาม องค์การสงฆ์จังหวัดมหาสารคามได้เข้ามามีบทบาทอย่างยิ่งในการกำกับติดตามและร่วมรับรู้กิจกรรมการท่องเที่ยวของวัด การมีส่วนร่วมประชาสัมพันธ์ในการทำกิจกรรมการท่องเที่ยว ประเพณี และวัฒนธรรมชาวพุทธ โดยบูรณาการหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนากับการท่องเที่ยว ซึ่งเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่นักท่องเที่ยวและผู้สูงอายุสามารถเข้าถึงพระพุทธศาสนาได้อีกรูปแบบหนึ่ง

๕) องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น วัดที่อยู่ในเขตปกครองขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ได้รับความร่วมมือจากองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น การสนับสนุนองค์ความรู้การบริหารจัดการ งบประมาณสนับสนุน และบุคลากรเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ โดยบูรณาการกิจกรรมการท่องเที่ยวกับบทบาทหน้าที่ด้านการกำกับดูแลผู้สูงอายุในท้องถิ่นด้วย

๖) สื่อ/ประชาสัมพันธ์ องค์การสื่อมีบทบาทสำคัญในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว เพื่อให้นักท่องเที่ยวเข้าถึงแหล่งข้อมูลและสามารถวางแผนกิจกรรมการท่องเที่ยวและเส้นทางการท่องเที่ยวได้ วัดหลายแห่งที่มีปัจจัยการท่องเที่ยวและมีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ดี แต่ยังไม่

^{๑๔๔} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๒๓.

ขาดกระบวนการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารและการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อสารสนเทศและสื่ออื่น ๆ ที่มีความเกี่ยวข้อง ทำให้เสียโอกาสในการท่องเที่ยว การเชื่อมโยงความร่วมมือขององค์กรสื่อเพื่อให้มีส่วนร่วมในการประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารของแหล่งท่องเที่ยว สร้างการรับรู้เส้นทางการท่องเที่ยว กิจกรรมการท่องเที่ยว และการแนะนำแหล่งท่องเที่ยวใหม่ ๆ ทำให้นักท่องเที่ยวสามารถเข้าถึงแหล่งข้อมูลได้ง่าย และสร้างทางเลือกใหม่ให้กับนักท่องเที่ยวด้วย

๗) วัดท่องเที่ยว วัดที่มีกิจกรรมการท่องเที่ยวและมีรูปแบบการท่องเที่ยว สร้างกระบวนการร่วมมือเป็นเครือข่ายเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและร่วมกันพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพุทธ แลกเปลี่ยนประสบการณ์และฐานข้อมูลด้านการท่องเที่ยว การเชื่อมโยงเส้นทางการท่องเที่ยว การจัดการท่องเที่ยว และการบริการนักท่องเที่ยวที่สามารถเชื่อมโยงถึงกันได้ นักท่องเที่ยวที่ไปเที่ยววัดแห่งหนึ่งสามารถสอบถามข้อมูลของวัดท่องเที่ยวที่เป็นเครือข่ายได้ โดยบุคลากรของวัดเครือข่ายสามารถให้ข้อมูลได้อย่างถูกต้อง^{๑๔๕}

๘) ชุมชน เครือข่ายชุมชนเป็นเครือข่ายที่ประกอบด้วยชุมชนที่อยู่รอบแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธ มีบทบาทหน้าที่ในการให้ความร่วมมือ การประสานความเข้าใจ การถ่ายทอดภูมิปัญญาและข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น เชื่อมโยงกับการท่องเที่ยววิถีพุทธ การร่วมมือในการจัดกิจกรรมท่องเที่ยว การมีส่วนร่วมพัฒนาและอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยว ก่อให้เกิดการตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธ เกิดความภาคภูมิใจและรู้สึกหวนแหนวัดท่องเที่ยวในท้องถิ่น ส่งผลให้เกิดกระบวนการท่องเที่ยวเชิงพุทธได้อย่างยั่งยืน

๙) ผู้ประกอบการ ผู้ประกอบการเป็นเครือข่ายที่ประกอบด้วยผู้ประกอบการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงพุทธ ที่เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว และการรับรู้กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ เช่น ผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยว ผู้ประกอบการรีสอร์ท โรงแรม โฮมสเตย์ ร้านอาหาร บริษัทนำเที่ยว และผู้ประกอบการรายย่อยในชุมชนที่สามารถผลิตสินค้า/ผลิตภัณฑ์ และบริการนักท่องเที่ยว โดยการทำความเข้าใจกับผู้ประกอบการ เพื่อให้มีส่วนร่วมบริการและดูแลนักท่องเที่ยวอย่างเกื้อกูล สอดรับกับการท่องเที่ยวเชิงพุทธ กลุ่มผู้สูงอายุที่จำเป็นต้องได้รับการดูแลเหมือนญาติผู้ใหญ่ ผู้ประกอบการจึงเป็นส่วนสำคัญในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ

๑๐) ภาครัฐและเอกชน ประสิทธิภาพของการจัดการเที่ยวนอกจากการบริหารจัดการของแหล่งท่องเที่ยวแล้ว ภาครัฐและเอกชนก็เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมกระบวนการจัดการท่องเที่ยวให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น เครือข่ายที่ประกอบด้วยหน่วยงานภาครัฐ องค์กรเอกชน

^{๑๔๕} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๒๒.

และผู้ประกอบการ เพื่อร่วมกันวางแผนและดำเนินงานด้านการท่องเที่ยวเชิงพุทธ การส่งเสริมข้อมูล และองค์ความรู้รวมทั้งงบประมาณสนับสนุนกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุ

ดังนั้น การดำเนินการขับเคลื่อนการสร้างเครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ ประกอบด้วย ๓ ส่วน ประกอบด้วย ๑) การสร้างเครือข่ายเชิงระบบ คือ การขับเคลื่อนในเชิงระบบกลไก โดยสร้างระบบกลไกให้เป็นตัวขับเคลื่อนการสร้างเครือข่าย ๒) การสร้างเครือข่ายปฏิบัติการ คือ การขับเคลื่อนเครือข่ายเชิงปฏิบัติการ ได้แก่ การร่วมกันจัดกิจกรรม/โครงการขึ้นมารองรับเพื่อให้เกิดกระบวนการปฏิบัติการอย่างเป็นรูปธรรม พร้อมทั้งขยายกิจกรรมเชิงปฏิบัติการให้กว้างขึ้น ๓) การสร้างเครือข่ายแหล่งท่องเที่ยว โดยการสร้างเครือข่ายเชิงพื้นที่เชื่อมโยงกันของแหล่งท่องเที่ยว เพื่อให้เกิดความร่วมมือในการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ

๔.๓.๓ การพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ

จากการจัดกิจกรรมการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุและการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ โดยได้วิเคราะห์ข้อมูลมาใช้ในการพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ ดังแผนภาพต่อไปนี้

แผนภาพที่ ๑๓ การพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม

จากแผนภาพดังกล่าว แสดงให้เห็นความเชื่อมโยงของการพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม ๙ ส่วน ดังนี้

๑) กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยเปิดโอกาสให้สมาชิกในเครือข่ายสามารถแลกเปลี่ยนความรู้ทักษะ ประสบการณ์ และแนวคิดในการพัฒนาการท่องเที่ยวมาใช้บูรณาการกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธเชื่อมโยงกับบริบทสังคมผู้สูงอายุ

๒) การพัฒนาความร่วมมือเชิงเครือข่าย การขยายความร่วมมือกับหน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุและองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว รวมทั้งการสร้างความรู้เข้าใจกับวัดให้เห็นว่าการท่องเที่ยวเชิงพุทธเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้เกิดกระบวนการรับรู้และออกแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธให้สอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมาย พร้อมทั้งขยายความร่วมมือการทำงานร่วมกันระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และชุมชน ทำให้เกิดการบูรณาการในการพัฒนาด้านท่องเที่ยว

๓) พัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงพุทธ องค์กรแนวร่วมมีส่วนสำคัญในการการเพิ่มขีดความสามารถของการท่องเที่ยว สมาชิกในเครือข่ายได้รับการพัฒนาศักยภาพในการทำงานด้านการท่องเที่ยว บูรณาการกับกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา ประเพณีและวัฒนธรรมชาวพุทธ โดยใช้กระบวนการท่องเที่ยวและการประชาสัมพันธ์เข้ามาเป็นเครื่องมือพัฒนาศักยภาพด้านการท่องเที่ยวเชิงพุทธให้สอดคล้องกับบริบทสังคมผู้สูงอายุ

๔) การสร้างโอกาสท่องเที่ยวเชิงพุทธ การเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อยกระดับสู่การสร้างโอกาสทางธุรกิจให้กับผู้ประกอบการในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวยกระดับต้นทุนทางพระพุทธศาสนาสู่ทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงพุทธ โดยถือว่าสังคมผู้สูงอายุไม่ใช่วิกฤตของสังคม แต่เป็นโอกาสจะทำให้เกิดการพัฒนาศักยภาพด้านการท่องเที่ยวเชิงพุทธให้สอดคล้องกับนักท่องเที่ยวกลุ่มผู้สูงอายุ

๕) การส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน การทำงานเชิงเครือข่ายการท่องเที่ยวมีส่วนสำคัญในการส่งเสริมการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม สังคม และเศรษฐกิจ และการมีส่วนร่วมผลักดันกิจกรรมการท่องเที่ยว และสร้างวงจรการท่องเที่ยวเชิงพุทธควบคู่กับการท่องเที่ยวรูปแบบอื่น โดยอาศัยความร่วมมือจากท้องถิ่น และวัดต่าง ๆ เพื่อดึงปัจจัยการท่องเที่ยวเกี่ยวกับศาสนาในท้องถิ่นมาพัฒนาศักยภาพของวัดให้เกิดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธที่มีอัตลักษณ์โดดเด่น

๖) สร้างโอกาสในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เนื่องจากปัจจุบันการท่องเที่ยวได้เข้ามามีบทบาทสำคัญ โดยเฉพาะวัดที่มีปัจจัยการท่องเที่ยว และสามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวเข้าไปเที่ยวในวัด การที่มีนักท่องเที่ยวเข้าไปในวัดจึงเป็นโอกาสดีที่จะได้พัฒนา

กระบวนการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในระดับสู่การท่องเที่ยวเชิงพุทธ นอกจากจะเป็นกระบวนการท่องเที่ยวเชิงพุทธแล้ว ยังก่อให้เกิดเรียนรู้พระพุทธศาสนา และเข้าใจบริบทของพระพุทธศาสนาในรูปการท่องเที่ยว ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวเชิงพุทธที่สามารถยกระดับไปสู่การพัฒนาจิตใจ สังคมและปัญญาให้กับนักท่องเที่ยว

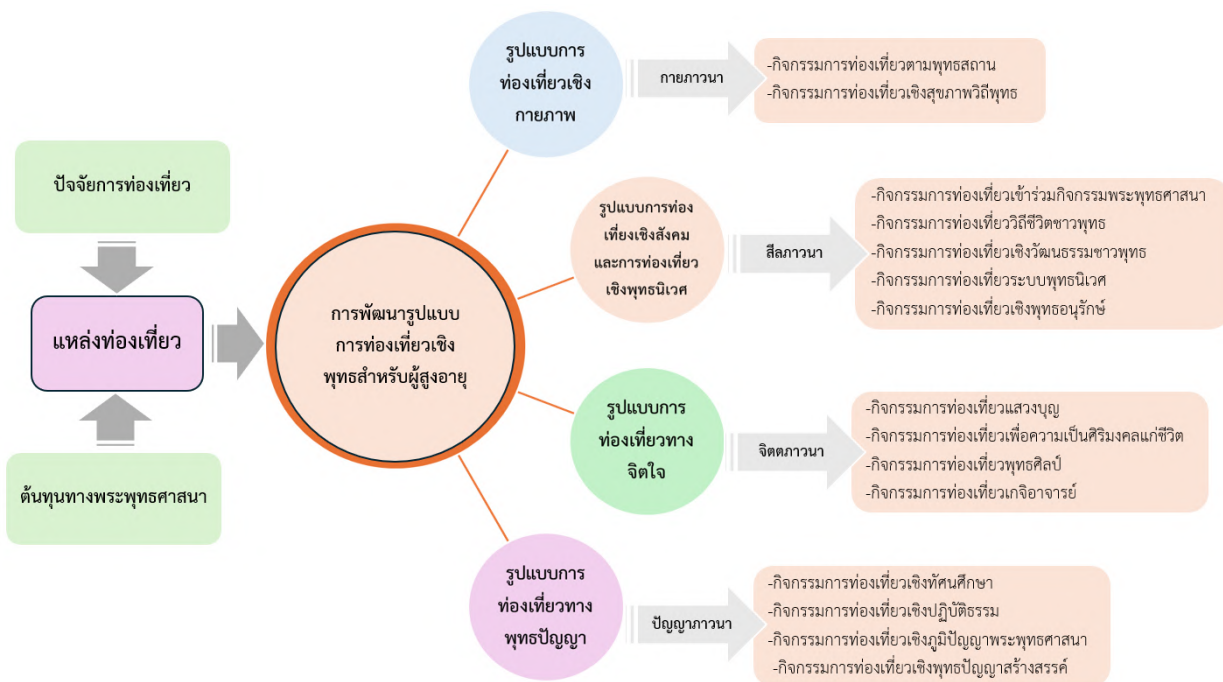
๓) พัฒนารูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยว การทำงานในเชิงเครือข่ายทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนารูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวสอดคล้องกับบริบทของนักท่องเที่ยว ซึ่งจะก่อให้เกิดการเตรียมความพร้อมของแหล่งท่องเที่ยว และความร่วมมือในเชิงเครือข่ายเพื่อพัฒนารูปแบบและกิจกรรมให้สอดคล้องกับกลุ่มนักท่องเที่ยวสูงอายุ รวมทั้งนักท่องเที่ยวกลุ่มอื่นๆ

๔) พัฒนาพื้นที่ท่องเที่ยวสร้างสรรค์ เนื่องจากกระบวนการท่องเที่ยวเชิงพุทธ แหล่งท่องเที่ยวส่วนใหญ่จะอยู่ภายในวัด รูปแบบการท่องเที่ยวและกิจกรรมการท่องเที่ยวก็จะสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่วัด นักท่องเที่ยวที่เข้ามาเที่ยวก็จะมีประสบการณ์มากกว่าการท่องเที่ยวรูปแบบอื่น และการออกแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวก็จะเน้นการให้ความรู้ทางพระพุทธศาสนาและเข้าใจชีวิตตามความเป็นจริง และมีผลต่อการพัฒนาจิตใจและปัญญา ทำให้การท่องเที่ยวเชิงพุทธมีกระบวนการควบคุมพฤติกรรมเชิงจริยธรรมควบคู่กันไปกับการท่องเที่ยว ส่งผลให้เกิดกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ยกระดับพื้นที่วัดให้เป็นพื้นที่ท่องเที่ยวสร้างสรรค์

๕) พัฒนาเศรษฐกิจฐานราก เครือข่ายความร่วมมือด้านการท่องเที่ยวเชิงพุทธ นอกจากจะก่อให้เกิดกระบวนการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวแล้ว ยังส่งผลให้เกิดการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ โดยเฉพาะชุมชนที่อยู่ใกล้แหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธก็จะได้รับอานิสงส์จากการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวในรูปของการขายสินค้า ผลิตภัณฑ์ และการบริการ ซึ่งเป็นผลพวงให้เกิดกระบวนการสร้างงาน สร้างอาชีพ และสร้างรายได้ให้กับคนในท้องถิ่น ยกย่องการท่องเที่ยวเชิงพุทธสู่การพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจฐานราก

๔.๔ องค์ความรู้จากการวิจัย

จากการดำเนินงานวิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม” ซึ่งได้ดำเนินการตามวัตถุประสงค์หลัก ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม ๒) เพื่อพัฒนากิจกรรมและการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม และ ๓) เพื่อเสริมสร้างเครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม นอกจากการนำเสนอผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์แล้ว ยังพบองค์ความรู้ที่สังเคราะห์จากการดำเนินงานวิจัยเป็น “Model การพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ” ดังแผนภาพต่อไปนี้

แผนภาพที่ ๑๔ Model การพัฒนาแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ

จากแผนภาพดังกล่าว แสดงองค์ความรู้จากการวิจัย Model การพัฒนาแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ ประกอบด้วยแหล่งท่องเที่ยวที่มีปัจจัยการท่องเที่ยวและต้นทุนทางพระพุทธศาสนา เพื่อนำไปพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธที่เหมาะสมสำหรับนักท่องเที่ยวกลุ่มผู้สูงอายุ บูรณาการกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยกำหนดรูปแบบการท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับหลักกายภาพ ๔ ประกอบด้วย ๑) รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงกายภาพ ซึ่งสอดคล้องกับกระบวนการพัฒนาตามหลักกายภาพ โดยพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยว ๒ กิจกรรม คือ กิจกรรมการท่องเที่ยวตามพุทธสถาน และกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพวิถีพุทธ ๒) รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงสังคมและการท่องเที่ยวเชิงพุทธนิเวศ ซึ่งสอดคล้องกับกระบวนการพัฒนาตามหลักสังคม โดยพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยว ๕ กิจกรรม คือ กิจกรรมการท่องเที่ยวเข้าร่วมกิจกรรมพระพุทธศาสนา กิจกรรมการท่องเที่ยววิถีชีวิตชาวพุทธ กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชาวพุทธ กิจกรรมการท่องเที่ยวระบบพุทธนิเวศ และกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธอนุรักษ์ ๓) รูปแบบการท่องเที่ยวทางจิตใจ สอดคล้องกับกระบวนการพัฒนาตามหลักจิตตภาพ โดยพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยว ๔ กิจกรรม คือ กิจกรรมการท่องเที่ยวแสวงบุญ กิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อความเป็นศิริมงคลแก่ชีวิต กิจกรรมการท่องเที่ยวพุทธศิลป์ และกิจกรรมการท่องเที่ยวเกจิอาจารย์ ๔) รูปแบบการท่องเที่ยวทางพุทธปัญญา สอดคล้องกับกระบวนการพัฒนาตามหลักปัญญาภาพ โดยพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยว ๔ กิจกรรม คือ กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงทัศนศึกษา กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติธรรม กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงภูมิปัญญาพระพุทธศาสนา และกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธปัญญาสร้างสรรค์

ท่องเที่ยวเชิงภูมิปัญญาพระพุทธศาสนา และกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธปัญญาสร้างสรรค์ โดยมีกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ ๑๕ กิจกรรม

ผลการวิจัยยังพบว่า กระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธเป็นเครื่องมือในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เพื่อให้กลุ่มนักท่องเที่ยวสามารถเข้าถึงพระพุทธศาสนาในรูปของการท่องเที่ยว การที่ประชากรเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุจึงไม่ใช่สถานการณ์วิกฤตของสังคม แต่เป็นโอกาสที่วัดจะได้ปรับตัวเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาผ่านรูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุ รวมทั้งการสร้างหรือปรับปรุงสิ่งอำนวยความสะดวกบูรณาการกับอารยสถาปัตย์ที่เกื้อกูลกับผู้สูงอายุ พร้อมทั้งเสริมสร้างกิจกรรมการท่องเที่ยว ๒ ส่วน คือ ส่วนแรกเป็นการรักษากิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธให้สอดคล้องกับขนบธรรมเนียมปฏิบัติ ประเพณีและวัฒนธรรมของชาวพุทธ ส่วนที่สองเป็นการพัฒนารูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธให้มีความหลากหลายและสอดคล้องกับบริบทของนักท่องเที่ยวกลุ่มผู้สูงอายุหรือนักท่องเที่ยวกลุ่มอื่น ๆ รวมทั้งพัฒนาปัจจัยการท่องเที่ยวเชิงพุทธให้มีคุณภาพด้วย

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

งานวิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม” โดยมีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ ๑) เพื่อศึกษารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม ๒) เพื่อพัฒนากิจกรรมและการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม และ ๓) เพื่อเสริมสร้างเครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม ซึ่งเป็นงานวิจัยแบบผสมวิธี โดยเนื้อหาในบทนี้เป็นบทสรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

ในงานวิจัยนี้ได้สรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ ๓ ส่วน คือ ๑) รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม ๒) พัฒนากิจกรรมและการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม และ ๓) เสริมสร้างเครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม ดังต่อไปนี้

๕.๑.๑ รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม

ผลการวิจัยในประเด็นรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม โดยคณะวิจัยได้ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงพุทธในจังหวัด โดยมุ่งเน้นรูปแบบการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุ และได้สังเคราะห์ข้อมูลจากการวิจัย พบว่า การท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุในจังหวัดมหาสารคาม จำแนกออกเป็น ๔ รูปแบบ ๑) รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงกายภาพ โดยพฤติกรรมการท่องเที่ยวที่มีความเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวตามพุทธสถานและการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพวิถีพุทธ โดยการท่องเที่ยวรูปแบบนี้ส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมนักท่องเที่ยวด้านสุขภาพ ๒) รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงสังคมและการท่องเที่ยวเชิงพุทธนิเวศ โดยมีพฤติกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธเกี่ยวข้องกับสังคมและพุทธนิเวศสิ่งแวดล้อม การท่องเที่ยวรูปแบบนี้ส่งผลให้เกิดความเข้าใจทางสังคมวิถีพุทธ และกระตุ้นให้ตระหนักถึงคุณค่าของสิ่งแวดล้อม ๓) รูปแบบการท่องเที่ยวทางจิตใจ ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวที่มีความสัมพันธ์กับจิตใจนักท่องเที่ยว โดยมีพฤติกรรมการท่องเที่ยวเกี่ยวกับการแสวงบุญ การท่องเที่ยวเพื่อความเป็นสิริมงคล การท่องเที่ยวเกี่ยวกับพุทธศิลป์ และการท่องเที่ยวเกี่ยวกับเกจิอาจารย์ การท่องเที่ยวรูปแบบนี้ส่งผลดีต่อสุขภาพจิตดี ซึ่งการท่องเที่ยวรูปแบบนี้จะส่งผลต่อจิตใจ และ ๔) รูปแบบการท่องเที่ยวทางพุทธปัญญา ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวที่ยึด

โยงอยู่กับการเสริมสร้างปัญญาทางพระพุทธศาสนา โดยมีพฤติกรรมการท่องเที่ยวเชิงทัศนศึกษา การท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติธรรม การท่องเที่ยวเชิงภูมิปัญญาพระพุทธศาสนา และการท่องเที่ยวเชิงพุทธปัญญาสร้างสรรค์ การท่องเที่ยวรูปแบบนี้ ส่งผลให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา ทำให้เข้าใจชีวิตตามความเป็นจริง มีแนวทางดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาท ตระหนักถึงคุณค่าของชีวิต และยกระดับไปสู่การสร้างสรรค์ภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนา

๕.๑.๒ พัฒนากิจกรรมและการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม

ผลการวิจัยประเด็นการพัฒนากิจกรรมและการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม ผลการวิจัยพบว่า การพัฒนากิจกรรมและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ จำแนกผลการวิจัยออกเป็น ๒ ส่วน ดังนี้

๑) พัฒนากิจกรรมและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธในพื้นที่วิจัย ๒ แห่ง ได้แก่ การพัฒนากิจกรรมและกระบวนการจัดการท่องเที่ยววัดกลางเข็ญ โดยได้พัฒนาด้านการท่องเที่ยวที่เป็นรูปธรรม ๕ ส่วน คือ การออกแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเสริมสร้างสัมพันธภาพในครอบครัว ออกแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนผู้สูงอายุวัดกลางเข็ญ การพัฒนาศูนย์ประสานงานนักท่องเที่ยวภายในวัด บูรณาการการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธกับการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ และพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพวิถีพุทธ ส่วนการพัฒนากิจกรรมและกระบวนการจัดการท่องเที่ยววัดอัมพวันาราม โดยได้พัฒนาด้านการท่องเที่ยวที่เป็นรูปธรรม ๖ ส่วน คือ การพัฒนาสิ่งดึงดูดนักท่องเที่ยว พัฒนาแปลงสาธิตเกษตร พัฒนาระบบการสรรค์สร้างภูมิปัญญาด้านยาสมุนไพร บูรณาการการท่องเที่ยวสำหรับผู้สูงอายุกับการฝึกอาชีพกลุ่ม บูรณาการท่องเที่ยวกับการศึกษาศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์และการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวบูรณาการกับกีฬาด้วย

๒) พัฒนากิจกรรมและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธในภาพรวม โดยได้สำรวจความคิดเห็นของผู้สูงอายุในประเด็นวัดท่องเที่ยวยอดนิยมสำหรับผู้สูงอายุ โดยได้จัดลำดับ ๑๐ แห่ง หลังจากนั้นจึงได้ดำเนินการทดลองจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุกับวัดเครือข่าย ๑๐ แห่ง โดยสถานที่ท่องเที่ยวได้รับความนิยมมากที่สุดลำดับที่หนึ่งเป็นวัดป่าวังน้ำเย็น มีค่าเฉลี่ยความนิยม ๔.๖๖ รองลงมาเป็นพระธาตุนาโดน มีค่าเฉลี่ยความนิยม ๔.๕๑ ลำดับที่สามเป็นวัดหนองหูลิง มีค่าเฉลี่ยความนิยม ๔.๓๗ ลำดับที่สี่เป็นวัดมหาชัย มีค่าเฉลี่ยความนิยม ๔.๒๐ ลำดับที่ห้าเป็นวัดขุนพรหมดารี มีค่าเฉลี่ยความนิยม ๔.๑๘ ลำดับที่หกเป็นวัดกลางเข็ญ มีค่าเฉลี่ยความนิยม ๔.๐๕ ลำดับที่เจ็ดเป็นวัดพุทธมงคล มีค่าเฉลี่ยความนิยม ๔.๐๐ ลำดับที่แปดเป็นวัดอัมพวันาราม มีค่าเฉลี่ยความนิยม ๓.๙๖ ลำดับที่เก้าเป็นวัดป่าโคกดินแดง มีค่าเฉลี่ยความนิยม ๓.๘๒ และลำดับที่

สืบเป็นวัดป่าธรรมอุทยาน มีค่าเฉลี่ยความนิยม ๓.๗๘ ตามลำดับ หลังจากนั้นจึงได้สังเคราะห์การพัฒนากิจกรรมและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธ พบว่า วงจรกระบวนการพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ ประกอบด้วย ๑๐ ส่วน คือ การพัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงพุทธ พัฒนาปัจจัยการท่องเที่ยว พัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงพุทธ พัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุ พัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ พัฒนาการจัดการท่องเที่ยว พัฒนาเทคโนโลยีการท่องเที่ยว พัฒนาด้านความปลอดภัยในแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธ พัฒนาการบริการนักท่องเที่ยว และพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ

ในประเด็นการพัฒนารูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม พบว่า มีการพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยว ๔ รูปแบบ และพัฒนากิจกรรม ๑๕ กิจกรรม ดังนี้ ๑) รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงกายภาพ โดยได้พัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวขึ้นมารอบรับ ๒ กิจกรรม คือ กิจกรรมการท่องเที่ยวตามพุทธสถาน และกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพวิถีพุทธ ๒) รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงสังคมและรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธนิเวศ ประกอบด้วย ๒ รูปแบบย่อย คือ รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงสังคม โดยได้มีการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวขึ้นมารอบรับ ๓ กิจกรรม คือ กิจกรรมการท่องเที่ยวเข้าร่วมกิจกรรมพระพุทธศาสนา กิจกรรมการท่องเที่ยววิถีชีวิตชาวพุทธ และกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชาวพุทธ ส่วนรูปแบบย่อยที่สองเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธนิเวศ โดยได้พัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวขึ้นมารอบรับ ๒ กิจกรรม คือ กิจกรรมการท่องเที่ยวระบบพุทธนิเวศ และกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธอนุรักษ์ ๓) รูปแบบการท่องเที่ยวทางจิตใจ โดยได้พัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวขึ้นมารอบรับ ๔ กิจกรรม คือ กิจกรรมการท่องเที่ยวแสวงบุญ กิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อความเป็นศิริมงคลแก่ชีวิต กิจกรรมการท่องเที่ยวพุทธศิลป์ และกิจกรรมการท่องเที่ยวเกจิอาจารย์ ๔) รูปแบบการท่องเที่ยวทางพุทธปัญญา โดยได้พัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวขึ้นมารอบรับ ๔ กิจกรรม คือ กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงทัศนศึกษา กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติธรรม กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงภูมิปัญญาพระพุทธศาสนา และกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธปัญญาสร้างสรรค์ โดยรูปแบบการท่องเที่ยวและกิจกรรมการท่องเที่ยวดังกล่าว ได้ถูกนำไปใช้ทดลองจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวกับกลุ่มผู้สูงอายุแล้วนำมาพัฒนาเพื่อยืนยันแนวทางปฏิบัติที่ดี

๕.๑.๓ เสริมสร้างเครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม

ผลการวิจัยในประเด็นการเสริมสร้างเครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม ผลการวิจัยพบขั้นตอนการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ ๔ ขั้นตอน ๑) การกำหนดองค์กรเครือข่าย ๒) การประสานเครือข่าย ๓) กำหนด

วัตถุประสงค์ ๔) สร้างความเข้าใจร่วมกัน ๕) ตั้งคณะทำงาน ๖) พัฒนาระบบการสื่อสาร ๗) จัดกิจกรรมร่วมกัน ๘) พัฒนาผลิตภัณฑ์ท่องเที่ยว และ ๙) การสื่อสารเพื่อสร้างความเข้าใจการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุ

ผลการวิจัยเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุในพื้นที่วิจัย ๒ แห่ง คือ วัดกลางเข็ญยืน และวัดอัมพวันาราม พบสาระสำคัญ ดังนี้

๑) แหล่งท่องเที่ยววัดกลางเข็ญยืน มีเครือข่ายความร่วมมือการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ ๗ ส่วน ดังนี้ (๑) เทศบาลตำบลเข็ญยืน ซึ่งมีบทบาทหน้าที่ช่วยประชาสัมพันธ์ สนับสนุนและอำนวยความสะดวกในการท่องเที่ยว (๒) องค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งมีบทบาทหน้าที่ช่วยประชาสัมพันธ์กิจกรรมส่งบุคลากรในองค์กรมาร่วมกิจกรรม อำนวยความสะดวก (๓) กลุ่มกำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งมีบทบาทหน้าที่ประชาสัมพันธ์และเป็นผู้นำชุมชนเพื่อให้มาช่วยกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ (๔) โรงเรียนผู้สูงอายุวัดกลางเข็ญยืน โรงเรียนผู้สูงอายุวัดกลางเข็ญยืนมีบทบาทหน้าที่ในการจัดกิจกรรมรวมกลุ่มผู้สูงอายุ จัดการเรียนรู้ให้กับผู้สูงอายุ จัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา กิจกรรมทางวัฒนธรรม และนำพาผู้สูงอายุไปท่องเที่ยวและศึกษาดูงานตามวัด (๕) ชุมชนใกล้เคียง ประชาชนที่อาศัยอยู่ใกล้กับวัดกลางเข็ญยืนได้เข้ามามีส่วนร่วมบริการและจัดกิจกรรมรองรับการท่องเที่ยวสำหรับผู้สูงอายุ (๖) กลุ่ม อสม. (อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน) มีบทบาทหน้าที่ในการบริการด้านสุขภาพให้กับนักท่องเที่ยว และ (๗) องค์การสงฆ์ในอำเภอเข็ญยืน มีบทบาทในการกำหนดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธให้กับผู้สูงอายุ รวมทั้งการกำหนดรูปแบบและกิจกรรมท่องเที่ยวในวัดกลางเข็ญยืน

๒) แหล่งท่องเที่ยววัดอัมพวันาราม เครือข่ายความร่วมมือจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ ๘ ส่วน (๑) องค์การบริหารส่วนตำบล มีบทบาทหน้าที่สนับสนุนและอำนวยความสะดวก (๒) โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล มีบทบาทหน้าที่ดูแลสุขภาพนักท่องเที่ยว (๓) ปราชญ์ชาวบ้านด้านสมุนไพร มีบทบาทหน้าที่ดูแลสุขภาพวิถีพุทธควบคู่ไปกับการให้ความรู้เกี่ยวกับการใช้ยาสมุนไพรแก่นักท่องเที่ยว (๔) ผู้นำท้องถิ่น มีหน้าที่กำกับดูแล อำนวยความสะดวก ประชาสัมพันธ์และนำประชาชนเข้าร่วมกิจกรรมการท่องเที่ยว (๕) บุคลากรของวัด คือ มีบทบาทหน้าที่อำนวยความสะดวกและบริการนักท่องเที่ยว (๖) ชุมชน มีบทบาทหน้าที่ให้ความร่วมมือในการจัดสถานที่ท่องเที่ยว อำนวยความสะดวกและบริการนักท่องเที่ยว (๗) ผู้สูงอายุในชุมชน มีบทบาทหน้าที่ถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและให้ข้อมูลเกี่ยวกับการท่องเที่ยว และ (๘) สถานศึกษา มีหน้าที่นำนักเรียนมาร่วมศึกษาประวัติศาสตร์และภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อให้สามารถสื่อความหมายและเป็นไกด์อาสาบริการนักท่องเที่ยว

การพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุในภาพรวม โดยมีเครือข่ายความร่วมมือจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ ประกอบด้วย ท่องเที่ยวจังหวัดมหาสารคาม

สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด องค์การสงฆ์จังหวัดมหาสารคาม องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น สื่อ/ประชาสัมพันธ์ วัดท่องเที่ยว ชุมชน ผู้ประกอบการ รวมทั้งภาครัฐ และเอกชน โดยร่วมกันพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ โดยใช้กระบวนการ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ การพัฒนาความร่วมมือเชิงเครือข่าย พัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงพุทธ การสร้างโอกาสท่องเที่ยวเชิงพุทธ การส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน สร้างโอกาสในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พัฒนารูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยว รวมทั้งพัฒนาพื้นที่ท่องเที่ยวสร้างสรรค์ และพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากไปพร้อมกับการจัดการท่องเที่ยว ในส่วนวัดท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุที่ได้พัฒนาเป็นเครือข่าย ๑๐ แห่ง ได้แก่ วัดป่าวังน้ำเย็น มีค่าเฉลี่ยความนิยม ๔.๖๖ รองลงมาเป็นพระธาตุนาดูน มีค่าเฉลี่ยความนิยม ๔.๕๑ ลำดับที่สามเป็นวัดหนองหูลิง มีค่าเฉลี่ยความนิยม ๔.๓๗ ลำดับที่สี่เป็นวัดมหาชัย มีค่าเฉลี่ยความนิยม ๔.๒๐ ลำดับที่ห้าเป็นวัดขุนพรหมดำริ มีค่าเฉลี่ยความนิยม ๔.๑๘ ลำดับที่หกเป็นวัดกลางเชียงยืน มีค่าเฉลี่ยความนิยม ๔.๐๕ ลำดับที่เจ็ดเป็นวัดพุทธมงคล มีค่าเฉลี่ยความนิยม ๔.๐๐ ลำดับที่แปดเป็นวัดอัมพวนาราม มีค่าเฉลี่ยความนิยม ๓.๙๖ ลำดับที่เก้าเป็นวัดป่าโคกดินแดง มีค่าเฉลี่ยความนิยม ๓.๘๒ และลำดับที่สิบเป็นวัดป่าธรรมอุทยาน มีค่าเฉลี่ยความนิยม ๓.๗๘ ซึ่งเป็นวัดท่องเที่ยวเชิงพุทธที่มีอัตลักษณ์โดดเด่นในจังหวัดมหาสารคามและเหมาะสมกับกลุ่มนักท่องเที่ยวสูงอายุ

๕.๒ อภิปรายผล

จากการวิจัยพบว่า องค์ความรู้ที่ค้นพบใหม่และมีบางประเด็นที่ผลการวิจัยออกมามีความสอดคล้องและแตกต่างจากงานวิจัยของนักวิจัยท่านอื่น ๆ จึงทำให้มีสาระสำคัญที่เห็นว่าควรนำมาใช้ในการอภิปรายผล ๓ ประเด็นหลัก ประกอบด้วยรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ การพัฒนากิจกรรมและการจัดการท่องเที่ยว และเครือข่ายการท่องเที่ยว ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๕.๒.๑ รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ

การท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุมีความสัมพันธ์กับสภาพปัญหาและความต้องการด้านการท่องเที่ยวของกลุ่มผู้สูงอายุ รูปแบบการท่องเที่ยวที่ดีจะต้องมีความเหมาะสมกับวัยสูงอายุ โดยแต่ละรูปแบบการท่องเที่ยวจะต้องการออกแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวมารองรับ รูปแบบการท่องเที่ยวในงานวิจัยนี้จำแนกออกเป็น ๔ รูปแบบ คือ รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงกายภาพ รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงสังคมและรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธนิเวศ รูปแบบการท่องเที่ยวทางจิตใจ และรูปแบบการท่องเที่ยวทางพุทธปัญญา โดยได้บูรณาการรูปแบบการท่องเที่ยวสอดคล้องกับหลักธรรมชาติ ๔ ซึ่งเห็นต่างจากงานวิจัยของ นายธง คำเกิด และคณะ ที่เห็นว่า “รูปแบบการจัดการการ

ท่องเที่ยวโดยชุมชนบนฐานรากวิถีชีวิตชุมชนอย่างยั่งยืน”^{๑๔๖} เนื่องจากการมุ่งที่วิถีชุมชนอย่างเดียว อาจไม่เพียงพอกับต้นทุนการท่องเที่ยวในท้องถิ่น โดยเฉพาะต้นทุนทางพระพุทธศาสนาที่สามารถนำมาพัฒนาเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธควบคู่ไปกับการท่องเที่ยววิถีชุมชน การมุ่งเน้นที่การท่องเที่ยวตามวิถีชุมชนเพียงด้านเดียวอาจจะไม่ครอบคลุมถึงวัฒนธรรมประเพณีของท้องถิ่นที่ได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนา ในขณะที่การท่องเที่ยวเชิงพุทธที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุไม่ได้มีเพียงชุมชนด้านเดียว เนื่องจากผู้สูงอายุจำนวนมากที่เข้ามาท่องเที่ยวโดยมีจุดมุ่งหมายที่จะซึมซับรับรู้พระพุทธศาสนา การแสวงบุญตามความเชื่อพระพุทธศาสนา และยังเห็นไม่สอดคล้องกับผลการวิจัยของ กรรณิกา คำดี ที่ทำวิจัยเรื่อง “วัดและศาสนสถานในมิติของการท่องเที่ยว” โดยผลการวิจัยพบประเด็นสำคัญสรุปได้ ๓ ส่วน ๑) มุมมองของพระภิกษุที่มีต่อการท่องเที่ยวภายในวัด คือ พระภิกษุต้องการให้เข้ามาปฏิบัติธรรมเป็นหลักและพักผ่อนหย่อนใจเป็นรอง ๒) ความคาดหวังของพระภิกษุที่มีต่อนักท่องเที่ยว คือ อยากให้นักท่องเที่ยวมาปฏิบัติธรรม ๓) ความคาดหวังของพระภิกษุที่มีต่อชุมชนและชาวบ้านอยากให้ชุมชนมีส่วนร่วมช่วยเหลือวัด โดยอยากให้พระสงฆ์ปฏิบัติตามข้อวัตรและการทำงานตามประเพณี^{๑๔๗} ซึ่งเห็นด้วยกับประเด็นที่ ๓ แต่ในสองประเด็นแรกมีความเห็นว่าการท่องเที่ยวเชิงพุทธ ไม่ใช่เพียงแค่การปฏิบัติธรรมเท่านั้น เนื่องจากรูปแบบการท่องเที่ยวแต่ละวัดมีไม่เหมือนกัน บางวัดที่มีอัตลักษณ์โดดเด่นด้านการปฏิบัติธรรมก็สามารถจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธในรูปของการปฏิบัติธรรมได้ แต่บางวัดขาดบุคลากรที่จะมาทำหน้าที่นำพาปฏิบัติธรรม แต่ในวัดมีปัจจัยการท่องเที่ยวหลายอย่างที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวได้ ก็สามารถพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับต้นทุนการท่องเที่ยวที่มีอยู่ในวัด เพื่อให้ นักท่องเที่ยวมีทางเลือกรูปแบบการท่องเที่ยวที่หลากหลาย และเห็นด้วยกับผลงานวิจัยของ จุฑาภรณ์ หินซุยและสถาพร มงคลศรีสวัสดิ์ ที่เห็นว่า การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวด้านการประชาสัมพันธ์ โครงสร้างพื้นฐานสิ่งอำนวยความสะดวกเส้นทางคมนาคมที่ไม่สามารถสนองต่อความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวได้^{๑๔๘} ซึ่งเป็นปัญหาสำคัญของแหล่งท่องเที่ยวที่จะต้องพัฒนาเครื่องมือประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารการท่องเที่ยวและสิ่งอำนวยความสะดวกที่มีคุณภาพรองรับนักท่องเที่ยว ส่งผลให้วัดมีศักยภาพในการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธ

^{๑๔๖} ธง คำเกิด และคณะ, “การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบนฐานรากวิถีชีวิตชุมชนอย่างยั่งยืน ของตำบลต้นตาล อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี”, รายงานการวิจัย, (คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิ ศูนย์สุพรรณบุรี, ๒๕๖๓), หน้า ๙๘.

^{๑๔๗} กรรณิกา คำดี, “วัดและศาสนสถานในมิติของการท่องเที่ยว”, วารสารบัณฑิตศึกษามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๕๘): ๑๗๕-๑๗๖.

^{๑๔๘} จุฑาภรณ์ หินซุยและสถาพร มงคลศรีสวัสดิ์, “แนวทางส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ กรณีศึกษาวัดประชาคมวนาราม อำเภอศรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ด” วารสารวิชาการการท่องเที่ยวไทยนานาชาติ, ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มีนาคม ๒๕๕๗): ๕๖.

๕.๒.๒ การพัฒนากิจกรรมและการจัดการท่องเที่ยว

ในส่วนประเด็นการพัฒนากิจกรรมและการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธที่เหมาะสมกับนักท่องเที่ยวสูงอายุ โดยการออกแบบกิจกรรม และกระบวนการจัดการท่องเที่ยวจากหลายภาคส่วน ควบคู่กันไปกับการดำเนินการท่องเที่ยวรูปแบบอื่นด้วย กิจกรรมการท่องเที่ยวควรมีความหลากหลาย และไม่ควรให้การท่องเที่ยวขัดกับอัตลักษณ์ของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว และการจัดการท่องเที่ยวควรประเมินปัจจัยการท่องเที่ยวและศักยภาพการท่องเที่ยวด้วย สอดคล้องกับงานวิจัยของ วิลาสินี ธนพิทักษ์ และคณะ ผลการวิจัยพบว่า การประเมินศักยภาพการท่องเที่ยว ๖ ด้าน พบว่า ๑) สิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยว ๒) เส้นทางคมนาคมเข้าถึง ๓) สิ่งอำนวยความสะดวก ๔) การบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว ๕) ที่พักในแหล่งท่องเที่ยว และ ๖) กิจกรรมการท่องเที่ยว^{๑๔๙} ถ้าหากแหล่งท่องเที่ยวใหม่ไม่ประเมินศักยภาพของตนเองก็จะทำให้มีผลกระทบต่อการจัดการท่องเที่ยว และทำให้แหล่งท่องเที่ยวขาดความพร้อมรองรับการท่องเที่ยว และยังเห็นสอดคล้องกับผลการวิจัยของ กษมณ วงศ์คำ ที่เห็นว่า การจัดการท่องเที่ยวควรมีการจัดการที่ให้ความสำคัญต่อการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน เนื่องจากชุมชนมีบทบาทในการจัดการสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และการท่องเที่ยว การส่งเสริมการขับเคลื่อนการเติบโตอย่างยั่งยืนของชุมชน^{๑๕๐} แต่เห็นเพิ่มเติมว่าควรบูรณาการการจัดการท่องเที่ยวเชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวเชิงพุทธด้วย เนื่องจากต้นทุนและทรัพยากรการท่องเที่ยวของท้องถิ่นจำนวนมากอยู่ในวัด วิถีชีวิตและวิถีวัฒนธรรมของชุมชนส่วนใหญ่ก็ได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนา และยังพบประเด็นสำคัญว่าควรมีกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวบูรณาการกับอารยสถาปัตย์ เพื่อสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับผู้สูงอายุ การปรับสภาพแวดล้อม และการออกแบบสิ่งอำนวยความสะดวกที่เอื้อต่อการใช้งานของผู้สูงอายุ โดยเน้นความสะดวก ปลอดภัย ใช้งานง่าย ยืดหยุ่น ทันสมัย และคุณภาพที่ได้มาตรฐานสอดคล้องกับการใช้งานของผู้สูงอายุ

๕.๒.๓ เครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ

ผลจากการวิจัยพบว่า การดำเนินการขับเคลื่อนการสร้างเครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุประกอบด้วย ๓ ส่วน ๑) การสร้างเครือข่ายเชิงระบบ คือ การขับเคลื่อนในเชิงระบบกลไก โดยสร้างระบบกลไกให้เป็นตัวขับเคลื่อนการสร้างเครือข่าย ๒) การสร้างเครือข่ายปฏิบัติการ คือ การขับเคลื่อนเครือข่ายเชิงปฏิบัติการ ได้แก่ การร่วมกันจัดกิจกรรม/โครงการขึ้นมา

^{๑๔๙} วิลาสินี ธนพิทักษ์ และคณะ, “การจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์เพื่อเรียนรู้วัฒนธรรมฝ่ายมีชีวิตจากภูมิปัญญาชุมชนตำบลเขาปู่ อำเภอศรีบรรพต จังหวัดพัทลุง”, รายงานการวิจัย, (สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๖๐), หน้า ๙๐-๙๑.

^{๑๕๐} กษมณ วงศ์คำ, “การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านหัวขัว ตำบลแกดำ อำเภอแกดำ จังหวัดมหาสารคาม”, รายงานการวิจัย, (มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, ๒๕๖๒), หน้า ๗๑.

รองรับเพื่อให้เกิดกระบวนการปฏิบัติการอย่างเป็นรูปธรรม พร้อมทั้งขยายกิจกรรมเชิงปฏิบัติการให้กว้างขึ้น ๓) การสร้างเครือข่ายแหล่งท่องเที่ยว โดยการสร้างเครือข่ายเชิงพื้นที่เชื่อมโยงกันของแหล่งท่องเที่ยว เพื่อให้เกิดความร่วมมือในการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ โดยเห็นสอดคล้องกับงานวิจัยของ ประไพ กรายแก้ว, เสน่ห์ บุญกำเนิด และภมรรัตน์ สุธรรม ที่เห็นว่า การสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวเป็นกลไกที่สำคัญในการขับเคลื่อนการท่องเที่ยวให้เกิดความยั่งยืน โดยกระบวนการของเครือข่ายสร้างความเชื่อมโยงระหว่างชุมชนเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน^{๑๕๑} ส่วนการดำเนินงานเชิงเครือข่ายจะต้องมีการรักษาเครือข่ายให้เข้มแข็ง การมีส่วนร่วมทุกขั้นตอน การดำเนินกิจกรรมสม่ำเสมอ พร้อมทั้งพัฒนากระบวนการท่องเที่ยวรูปแบบหรือกิจกรรมใหม่ ๆ ซึ่งจำเป็นต้องหาเครือข่ายที่มีทักษะประสบการณ์เกี่ยวกับการท่องเที่ยวที่มีความหลากหลายเพิ่มขึ้น และสอดคล้องกับงานวิจัยของ ธรรมจักร เล็กบรรจง และคณะ ที่เห็นว่า การเรียนรู้ของชุมชนเครือข่ายมีแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนเครือข่ายการท่องเที่ยวที่ประสบความสำเร็จนำไปประยุกต์ใช้กับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชน^{๑๕๒} และการพัฒนาเครือข่ายการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จะทำให้องค์ความรู้ได้รับการพัฒนาอยู่เสมอ ทำให้สามารถพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

จากการดำเนินงานวิจัยที่ได้สรุปและอภิปรายผลการวิจัยแล้ว เนื้อหาส่วนหนึ่งนำมาต่อยอดไปสู่การจัดทำข้อเสนอแนะ โดยในงานวิจัยนี้จำแนกข้อเสนอแนะจากการวิจัยออกเป็น ๓ ส่วน ประกอบด้วย ข้อเสนอแนะในเชิงนโยบาย ข้อเสนอแนะในเชิงปฏิบัติ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะในเชิงนโยบาย

ผลจากการวิจัย ผู้วิจัยได้จัดทำข้อเสนอแนะในเชิงนโยบายเพื่อให้หน่วยงานหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องนำไปปรับใช้เป็นนโยบายด้านผู้สูงอายุ ดังนี้

^{๑๕๑} ประไพ กรายแก้ว, เสน่ห์ บุญกำเนิด และภมรรัตน์ สุธรรม, “การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืนของบ้านสวนกล้วย ตำบลบ้านส้อง อำเภอเวียงสระ จังหวัดสุราษฎร์ธานี”, วารสารมหาจุฬานาครทรรศน์, ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๙ (กันยายน ๒๕๖๔): ๒๒๒.

^{๑๕๒} ธรรมจักร เล็กบรรจง และคณะ, “การพัฒนาเครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนชายฝั่งในเส้นทางท่องเที่ยวบริเวณรอบอุทยานแห่งชาติหาดเจ้าไหม จังหวัดตรัง”, รายงานการวิจัย, (มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย, ๒๕๖๓), หน้า ๕๔.

๑) คณะสงฆ์จังหวัดมหาสารคาม ควรนำประเด็นด้านการท่องเที่ยวเชิงสำหรับผู้สูงอายุไปปรับใช้เป็นนโยบายของคณะสงฆ์ บูรณาการกับการเผยแผ่พุทธศาสนาและพันธกิจของคณะสงฆ์ให้ครอบคลุมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ

๒) ท่องเที่ยวจังหวัดมหาสารคามนำผลการวิจัยไปใช้ในประเด็น ๑๐ แหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธยอดนิยมสำหรับผู้สูงอายุ เพื่อนำไปกำหนดแคมเปญและเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุตามผลสำรวจความคิดเห็นของผู้สูงอายุ

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะในเชิงปฏิบัติ

ผลจากการวิจัย ผู้วิจัยได้จัดทำข้อเสนอแนะในเชิงปฏิบัติเพื่อให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องนำไปใช้เป็นแนวทางปฏิบัติ ดังนี้

๑) วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวนำผลการวิจัยในประเด็นการพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธไปปรับใช้เพื่อพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวให้สอดคล้องกับบริบทของแหล่งท่องเที่ยวและสอดคล้องกับรูปแบบการท่องเที่ยวที่ยึดโยงกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

๒) นักท่องเที่ยวนำผลการวิจัยในประเด็นที่เกี่ยวกับการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยว ๑๕ กิจกรรม ให้สอดคล้องกับกลุ่มผู้สูงอายุ เพื่อเป็นทางเลือกรูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับนักท่องเที่ยว

๓) กลุ่มนักท่องเที่ยวสูงอายุศึกษารูปแบบการท่องเที่ยวและกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ได้นำเสนอวัดท่องเที่ยวเชิงพุทธยอดนิยมในงานวิจัยนี้ ๑๐ แห่ง เพื่อเป็นฐานข้อมูลในการตัดสินใจเลือกแหล่งท่องเที่ยวที่มีกิจกรรมสอดคล้องกับวัยและความต้องการของผู้สูงอายุ

๕.๓.๓ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

จากการวิจัยที่มีข้อจำกัดด้านขอบเขตเนื้อหาของการวิจัยตามวัตถุประสงค์ เมื่อได้ดำเนินการวิจัยแล้วพบว่าประเด็นสำคัญที่ได้จัดทำเป็นข้อเสนอแนะเพื่อให้นักวิจัยนำไปพัฒนาต่อยอดสู่การทำวิจัยครั้งต่อไป ๓ ประเด็น ดังต่อไปนี้

๑) ควรทำวิจัยในประเด็นที่เกี่ยวกับการพัฒนาศักยภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธบนฐานต้นทุนทางพระพุทธศาสนา

๒) ควรทำวิจัยในประเด็นที่เกี่ยวกับการยกระดับต้นทุนทางพุทธศาสนาสู่การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์

๓) ควรทำวิจัยในประเด็นที่เกี่ยวกับการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์เพื่อยกระดับการพัฒนาชุมชนในเชิงพื้นที่

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

๑.๑ หนังสือ

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. การส่งเสริมสินค้าการท่องเที่ยวความสนใจพิเศษ. กรุงเทพมหานคร: มปท., ๒๕๕๙.

คณะกรรมการนโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ. แผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ (พ.ศ. ๒๕๖๔ - ๒๕๖๕). กรุงเทพมหานคร: สำนักงานปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, ๒๕๖๓.

จำนง แรกพินิจ และประภาส สุทธิอาคาร. คู่มือการจัดกระบวนการเรียนรู้รายวิชาองค์การชุมชนและเครือข่ายชุมชน. กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๕๑.

ชมรมนักศึกษามหาวิทยาลัย มสธ.. คู่มือ : เทียวถิ่นพุทธ. กรุงเทพมหานคร: ธรรมรักษาการพิมพ์, ๒๕๕๙.

นฤมล นิราทร. การสร้างเครือข่ายการทำงาน : ข้อควรพิจารณาบางประการ. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๓.

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. ระเบียบวิธีวิจัยทางการท่องเที่ยว. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: บริษัทธรรมสาร จำกัด, ๒๕๕๑.

ประเวศ วะสี. ชุมชนเข้มแข็ง ทูทางสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนเพื่อสังคมและธนาคารออมสิน, ๒๕๕๑.

ปาริชาติ วลัยเสถียร. กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา. กรุงเทพมหานคร: โครงการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข, ๒๕๕๓.

พระมหาสุทิตย์ อาภากร. เครือข่าย: ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ. กรุงเทพมหานคร: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข, ๒๕๕๗.

ศุภลักษณ์ อัครางกูร. พฤติกรรมนักท่องเที่ยว. ขอนแก่น: คลังนาวิทยา, ๒๕๕๑.

สนธยา พลศรี. เครือข่ายการเรียนรู้ในงานพัฒนาชุมชน. กรุงเทพมหานคร: โอเอส พรินต์ติ้ง เฮ้าส์. ๒๕๕๐.

สำนักงานเลขาธิการของคณะกรรมการยุทธศาสตร์ชาติ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. ยุทธศาสตร์ชาติ พ.ศ. ๒๕๖๑-๒๕๘๐ (ฉบับย่อ). กรุงเทพมหานคร: ๒๕๖๐.

สำนักงานสภานโยบายการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรมแห่งชาติ และสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม. นโยบายและยุทธศาสตร์การอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม พ.ศ. ๒๕๖๓-๒๕๗๐ และแผนด้าน

วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม พ.ศ. ๒๕๖๓-๒๕๖๕. กรุงเทพมหานคร: สำนักงาน
สภานโยบายการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรมแห่งชาติ และสำนักงาน
คณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม, ๒๕๖๒.

สุเทพ ธรรมะตระกูล. การวิจัยและพัฒนาการส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุ. เพชรบูรณ์ : มหาวิทยาลัย
ราชภัฏเพชรบูรณ์, ๒๕๕๒.

เสรี พงศ์พิศ. เครือข่าย: ยุทธวิธีเพื่อประชาคมเข้มข้น ชุมชนเข้มแข็ง. กรุงเทพมหานคร: โครงการ
มหาวิทยาลัยชีวิต สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน, ๒๕๔๘.

๑.๒ บทความ

กรรณิกา คำดี. “วัดและศาสนสถานในมิติของการท่องเที่ยว”. วารสารบัณฑิตศึกษามนุษยศาสตร์
และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๒ กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๕๘.
จุฑาภรณ์ หินซุยและสถาพร มงคลศรีสวัสดิ์. “แนวทางส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ กรณีศึกษาวัด
ประชาคมวนาราม อำเภอสรีสมเด็จ จัหวัดร้อยเอ็ด”. วารสารวิชาการการท่องเที่ยว
ไทยนานาชาติ. ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๑ มกราคม-มีนาคม ๒๕๕๗.

ฉลอง พันธุ์จันทร์. “การศึกษาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อพัฒนา
เส้นทางและกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ ในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัด
มหาสารคาม”. วารสารมหาจุฬาริชาการ, ปีที่ ๕ ฉบับพิเศษ ๒๕๖๑.

ฉลอง พันธุ์จันทร์. “การศึกษาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อพัฒนา
เส้นทางและกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ ในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัด
มหาสารคาม”. วารสารมหาจุฬาริชาการ. ปีที่ ๕ ฉบับพิเศษ ๒๕๖๑.

นภธร ศิวรัตน์ และภักดี โพธิ์สิงห์. “นโยบายการจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์โดยชุมชนอย่าง
ยั่งยืน”. วารสาร มจร. อุบลปริทรรศน์. ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๑ มกราคม-เมษายน ๒๕๖๒.

นริสา วงศ์พนารักษ์. “การสร้างเสริมสุขภาวะทางจิตในสังคมผู้สูงอายุ”. วารสารวิจัยสาธารณสุข
ศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๒ เมษายน-มิถุนายน ๒๕๕๖.

นุชลดดา ผลจันทร์. ระบบประกันการดูแลระยะยาว : ระบบที่เหมาะสมกับประเทศไทย, รายงานที่ดี
อาร์ไอ, ฉบับที่ ๑๓๘ มีนาคม ๒๕๖๑.

ประไพ กรายแก้ว, เสน่ห์ บุญกำเนิด และภมรรัตน์ สุธรรม. “การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่าง
ยั่งยืนของบ้านสวนกล้วย ตำบลบ้านส้อง อำเภอเวียงสระ จังหวัดสุราษฎร์ธานี”. วารสาร
มหาจุฬานาครทรรศน์. ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๙ กันยายน ๒๕๖๔.

พรรณธิดา เหล่าพวงศักดิ์. “แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงศาสนา เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวกลุ่ม
 ประชาคมเกษียณ จังหวัดกาญจนบุรี”. **วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยธนบุรี**. ปีที่ ๑๐
 ฉบับที่ ๑ มกราคม-เมษายน ๒๕๕๙.

พระครูสันติธรรมมาภิรัต (บุญชัย สนติกโร). “ศาสนสถานแหล่งท่องเที่ยวในพระพุทธศาสนา”.
JOURNAL OF NAKHONRATCHASIMA COLLEGE. ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๑ มกราคม-
 กรกฎาคม ๒๕๕๗.

มานิช พรหมบุญ และคณะ. “แนวทางการเตรียมความพร้อมการท่องเที่ยวเชิงพุทธของจังหวัด
 อุบลราชธานี เพื่อรองรับการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน”. **วารสารการบริการและการ
 ท่องเที่ยวไทย**, ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๒ กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๕๖.

วงศ์ระวิทย์ น้อมนำทรัพย์ และพยอม ธรรมบุตร. “ศักยภาพของการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาจังหวัด
 นครปฐม”. **วารสารวไลยอลงกรณ์ปริทัศน์**. ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๒ กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๕๘.

อารีย์ นัยพิจ และคณะ. “การศึกษาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงศาสนาของวัดในกลุ่มจังหวัดร้อยแก่น
 สारสินธุ์”. **วารสารปัญญาภิวัฒน์**. ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๕๖.

๑.๓ รายงานการวิจัย

กชธมน วงศ์คำ. “การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านหัวขัว ตำบลแกดำ อำเภอกำแพง จังหวัด
 มหาสารคาม”. **รายงานการวิจัย**. มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, ๒๕๖๒.

ณัฐพงษ์ สีนุญเรืองและคณะ. “ปัจจัยจิตสังคมที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการท่องเที่ยวเชิง พุทธ
 ศาสนา”. **รายงานการวิจัย**. คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี,
 ๒๕๕๒.

ทองศักดิ์ ปัดสินธุ์. “ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชน : กรณีศึกษาชุมชนบ้าน
 หอนงโก อำเภอกอสุ่มพิสัย จังหวัดมหาสารคาม”. **รายงานการวิจัย**. วารสารช่อพยอม
 ปีที่ ๒๘ ฉบับที่ ๑ มกราคม – พฤษภาคม ๒๕๖๐.

ธรรมจักร เล็กบรรจง และคณะ. “การพัฒนาเครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนชายฝั่งใน
 เส้นทางท่องเที่ยวบริเวณรอบอุทยานแห่งชาติหาดเจ้าไหม จังหวัดตรัง”. **รายงานการ
 วิจัย**. มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย, ๒๕๖๓.

ธง คำเกิด และคณะ. “การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบนฐานรากวิถีชีวิตชุมชนอย่างยั่งยืน ของตำบล
 ต้นตาล อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี”. **รายงานการวิจัย**. คณะศิลปศาสตร์
 มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิ ศูนย์สุพรรณบุรี, ๒๕๖๓.

นาวาอากาศตรีเถกิงศักดิ์ ชัยชาญ. “การพัฒนาคุณภาพการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในภาค
 ตะวันออกเฉียงเหนือ”. **รายงานการวิจัย**. มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, ๒๕๕๖.

ณัฐพงศ์ ถือคำ และสมหมาย ปิ่นพุทธศิลป์. “ระบบการจัดการพิพิธภัณฑ์ โบราณสถาน ศาสนสถาน ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน”. **รายงานการวิจัย**. มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต, ๒๕๕๙.

บุญพา คำวิเศษณ์. ข้อมูลพื้นฐานที่ส่งผลต่อการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศแบบมีส่วนร่วม : กรณีศึกษาชุมชนหมู่บ้านวัดเขา ตำบลโคกกลอย อำเภอดงหลวง จังหวัดพิจิตร. **รายงานการวิจัย**. วิทยาลัยราชพฤกษ์, ๒๕๕๗.

เบญจวรรณ สุจริต. “รูปแบบการจัดการสุขภาวะและการพึ่งพาตนเองของผู้สูงอายุจังหวัดอุดรธานี”. **รายงานการวิจัย**. มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี, ๒๕๕๗.

พระครูวิมลศิลปกิจ (เรืองฤทธิ์ ธนปญโญ) และคณะ. “การศึกษารูปแบบและสภาพแหล่งเรียนรู้ของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเชียงราย”. **รายงานการวิจัย**. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

พระครูสุวิธานพัฒนบัณฑิต. “การพัฒนาแบบการดูแลสุขภาพองค์รวมของพระสงฆ์ในจังหวัดขอนแก่นโดยเน้นการมีส่วนร่วมของเครือข่าย”. **รายงานการวิจัย**. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

ไพฑูรย์ นิยมมา และคณะ. “ศึกษารูปแบบการบริหารจัดการเครือข่ายกองทุนสวัสดิการสังคมระดับอำเภอ กรณีศึกษาอำเภอรามัญ จังหวัดศรีสะเกษ”. **รายงานการวิจัย**. สำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ ๕ จังหวัดนครราชสีมา, ๒๕๕๒.

วิลาสินี ธนพิทักษ์ และคณะ. “การจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์เพื่อเรียนรู้วัฒนธรรมฝ่ายมีชีวิต จากภูมิปัญญาชุมชนตำบลเขาปู่ อำเภอศรีบรรพต จังหวัดพัทลุง”. **รายงานการวิจัย**. สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๖๐.

อานนท์ สีดาเพ็ง. “สุขภาพจิตกับทัศนคติต่อความรักและความสัมพันธ์ทางเพศของผู้สูงอายุ”. **รายงานการวิจัย**. คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้, ๒๕๕๒.

๑.๔ สื่ออิเล็กทรอนิกส์

ดโนยา ตั้งอุทัยสุข,ดร. การท่องเที่ยว รูปแบบที่นึกไม่ถึง. [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล : <http://www.cpu.ac.th/cpu2010/graduate/index.php/2010-10-11-12-32-28> [๑๒ มกราคม ๒๕๖๖].

ไทยรัฐออนไลน์. จับตาปี ๒๕๖๕ ไทยสู่สังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์เปลี่ยนภาระเป็นพลัง. [ออนไลน์] แหล่งที่มา : <https://www.thairath.co.th/news/local/2277535> [๓ กันยายน ๒๕๖๖].

ภัชรบด ฤทธิ์เต็ม. "รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรมในวัด". [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล : http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id=1640&articlegroup_id [๑๑ มกราคม ๒๕๖๖].

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน). **พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือวัดมหาชัย**. [แหล่งข้อมูล] ออนไลน์: <https://www.youtube.com/watch?v=Pu73oB2weVw> (๑๒ มิถุนายน ๒๕๖๗).

สำนักงานวัฒนธรรมอำเภอโกสุมพิสัย. **วัดอัมพวนาราม**. <http://www.m-culture.in.th/album/view/146352/> [๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๖].

แสงเดือน มุสิกรมณี. **สถานะและปัญหาของผู้สูงอายุในประเทศไทย**. [ออนไลน์] แหล่งที่มา : www.nesac.go.th [๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๖].

๑.๕ รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์

๑. พระครูสุตวิชัยธรรม ดร. เจ้าอาวาสวัดกลางเข็ญยืน และรองเจ้าคณะอำเภอเข็ญยืน ๒๗ มกราคม ๒๕๖๗.
๒. นายจิรศักดิ์ หาญว. กรรมการวัดกลางเข็ญยืน. ๓ มิถุนายน ๒๕๖๗.
๓. นายนิวัตร สิงหา. กรรมการวัดกลางเข็ญยืน. ๒ มิถุนายน ๒๕๖๗.
๔. นางบุญล้อม ชะภูแสน. ผู้สื่อความหมายวัดกลางเข็ญยืน. ๕ มิถุนายน ๒๕๖๗.
๕. นายปิยโมท เครือสุวรรณ. ผู้สื่อความหมายวัดกลางเข็ญยืน. ๕ มิถุนายน ๒๕๖๗.
๖. นางพันลา ไสรร. นักท่องเที่ยวสูงอายุ. ๑๐ มิถุนายน ๒๕๖๗.
๗. นางทองมูล นายโนริน. นักท่องเที่ยวสูงอายุ. ๑๐ มิถุนายน ๒๕๖๗.
๘. นางทองลุ่ม ดอนโคตรจัน. นักท่องเที่ยวสูงอายุ. ๑๕ มิถุนายน ๒๕๖๗.
๙. นางนวลเล็ก โยธาร. นักท่องเที่ยวสูงอายุ. ๑๕ มิถุนายน ๒๕๖๗.
๑๐. นางเนตร ดอนโคตรจัน. นักท่องเที่ยวสูงอายุ. ๑๕ มิถุนายน ๒๕๖๗.
๑๑. พระครูพิทักษ์อัมวัน. เจ้าอาวาสวัดอัมวัน. ๓ พฤษภาคม ๒๕๖๗.
๑๒. นางบุญชู แสนงาม. กรรมการวัดอัมพวนาราม. ๕ พฤษภาคม ๒๕๖๗.
๑๓. นางลำดวน ศิริพนตัน. กรรมการวัดอัมพวนาราม. ๕ พฤษภาคม ๒๕๖๗.
๑๔. นางบุญชวน คุณแก้ว. ผู้สื่อความหมายการท่องเที่ยววัดอัมพวนาราม. ๙ มกราคม ๒๕๖๗.
๑๕. นางยุพิน ละอ้าภา. ผู้สื่อความหมายการท่องเที่ยววัดอัมพวนาราม. ๙ มกราคม ๒๕๖๗.
๑๖. นางสมจิต แสนฮาม. นักท่องเที่ยวสูงอายุ. ๑๐ พฤษภาคม ๒๕๖๗.
๑๗. นายประภาส รุดบุญ. นักท่องเที่ยวสูงอายุ. ๑๐ พฤษภาคม ๒๕๖๗.
๑๘. นางฉวีวัน นามวัน. นักท่องเที่ยวสูงอายุ. ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๖๗.

๑๙. นายบุญคง แสนคำ. นักท่องเที่ยวสูงอายุ. ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๖๗.
๒๐. นายบุญถม ทวีลา. นักท่องเที่ยวสูงอายุ. ๑๔ พฤษภาคม ๒๕๖๗.
๒๑. พระครูสารกิจประยุกต์, ดร. นักวิชาการทางพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์มหาสารคาม. ๒๘ พฤษภาคม ๒๕๖๗.
๒๒. พระครูโพธิธรรมานุศาสน์,ดร. นักวิชาการทางพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์มหาสารคาม. ๒๗ พฤษภาคม ๒๕๖๗.
๒๓. นางสาวจริยา ถานัน. นักวิเคราะห์นโยบายและแผนชำนาญการพิเศษ สำนักงานท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดมหาสารคาม.

๒. ภาษาอังกฤษ

- Boissevain Jeremy. **Friends of Friends: Network, Manipulators and Coalitions.** Oxford: Basil Blackwell, 1974.
- Borgatta, Edgar F. and Borgatta, Marie. **Encyclopedia of Sociology.** Volume 4: S-Z Index. New York: Macmillan Publishing Company, 1992.
- Kilduff, Martin and Tsai. **Social Networks and Organization.** London: SAGE Publication LTd., 2003.
- Starkey, Paul. **Networking for Development.** London: The International Forum for Rural Transport and Development (IFRTD), 1997.
- Wheatly. **Leadership and the New Science: Discovering order in a chaotic world.** 2nd Ed. San Francisco: Berret – Koehler Publishers, 1999.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก. หนังสือนำ

ที่ อว.๘๐๖๘.๒/ว๔

วิทยาลัยสงฆ์มหาสารคาม

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๑๓๑ หมู่ ๓
ตำบลคันธารราษฎร์ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัด
มหาสารคาม ๔๔๑๕๐ โทร. ๐๔๓-๗๕๐-๒๑๗

๘ มกราคม ๒๕๖๗

เรื่อง ขอเก็บข้อมูลทำวิจัย
เรียน เจ้าอาวาสวัดอัมพวันาราม

ด้วยพระวิมาน คมภิรปญโญ, ผศ.ดร. ประธานหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต และรักษาการ
ผู้อำนวยการสำนักงานวิชาการ วิทยาลัยสงฆ์มหาสารคาม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.)
ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๗ ให้ทำวิจัยเรื่อง “การพัฒนาแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้
ผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม” โดยได้กำหนดให้วัดของท่านเป็นพื้นที่ในการทำวิจัย เนื่องจากมีความ
เหมาะสมกับเรื่องวิจัยดังกล่าว ซึ่งการดำเนินงานวิจัยอยู่ในขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูลและทำ
กิจกรรมการในพื้นที่วิจัย

ดังนั้น เพื่อให้การดำเนินงานวิจัยสำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ จึงขอความร่วมมือจากท่านให้
ข้อมูลและให้ความร่วมมือในการดำเนินงานวิจัยตลอดโครงการ ส่วนการเก็บรวบรวมข้อมูลนักวิจัยจะ
ประสานกับท่านภายหลัง โดยจะนำข้อมูลมาใช้ในเชิงวิชาการเกี่ยวกับงานวิจัยนี้เท่านั้น และเมื่อ
ดำเนินการวิจัยเสร็จแล้วนักวิจัยจะนำเสนอองค์ความรู้เพื่อนำไปใช้ประโยชน์จากการวิจัยแก่ท่านต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อพิจารณาอนุเคราะห์ และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

เจริญพร

(พระครูสารกิจประยุต, ดร.)

รองผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์มหาสารคาม ฝ่ายวิชาการ

ผู้ประสานงาน : พระวิมาน คมภิรปญโญ, ผศ.ดร.

โทร ๐๘๗๒๓๘๔๓๒๒

Facebook : เพียงเพื่อประลองใจ, Email : arsomman1653@gmail.com

ที่ อว.๘๐๖๘.๒/ว๔

วิทยาลัยสงฆ์มหาสารคาม

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๑๓๑ หมู่ ๓
ตำบลคันธารราษฎร์ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัด
มหาสารคาม ๔๔๑๕๐ โทร. ๐๔๓-๗๕๐-๒๑๗

๘ มกราคม ๒๕๖๗

เรื่อง ขอกับข้อมูลทำวิจัย
เรียน เจ้าอาวาสวัดกลางเข็ญยืน

ด้วยพระวิมาน คมกัปปัญญ, ผศ.ดร. ประธานหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต และรักษาการ
ผู้อำนวยการสำนักงานวิชาการ วิทยาลัยสงฆ์มหาสารคาม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.)
ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๗ ให้ทำวิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้
สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม” โดยได้กำหนดให้วัดของท่านเป็นพื้นที่ในการทำวิจัย เนื่องจากมีความ
เหมาะสมกับเรื่องวิจัยดังกล่าว ซึ่งการดำเนินงานวิจัยอยู่ในขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูลและทำ
กิจกรรมการในพื้นที่วิจัย

ดังนั้น เพื่อให้การดำเนินงานวิจัยสำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ จึงขอความร่วมมือจากท่านให้
ข้อมูลและให้ความร่วมมือในการดำเนินงานวิจัยตลอดโครงการ ส่วนการเก็บรวบรวมข้อมูลนักวิจัยจะ
ประสานกับท่านภายหลัง โดยจะนำข้อมูลมาใช้ในการเชิงวิชาการเกี่ยวกับงานวิจัยนี้เท่านั้น และเมื่อ
ดำเนินการวิจัยเสร็จแล้วนักวิจัยจะนำเสนอองค์ความรู้เพื่อนำไปใช้ประโยชน์จากการวิจัยแก่ท่านต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อพิจารณาอนุเคราะห์ และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

เจริญพร

(พระครูสารกิจประยุต, ดร.)

รองผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์มหาสารคาม ฝ่ายวิชาการ

ผู้ประสานงาน : พระวิมาน คมกัปปัญญ, ผศ.ดร.

โทร ๐๘๗/๒๓๘๘๔๓๒๒

Facebook : เพียงเพื่อประสงใจ, Email : arsomman1653@gmail.com

ที่ อาว๘๐๖๘.๒/๑๖๕

วิทยาลัยสงฆ์มหาสารคาม

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๑๓๑ หมู่ ๓
ตำบลคันธารราษฎร์ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัด
มหาสารคาม ๔๔๑๕๐ โทร. ๐๔๓-๗๕๐-๒๑๗

๒ เมษายน ๒๕๖๗

เรื่อง ขอเชิญเข้าร่วมสนทนากลุ่ม

เจริญพร กรรมการชมรมผู้สูงอายุและตัวแทนผู้สูงอายุ

สิ่งที่ส่งมาด้วย กำหนดการและแบบสนทนากลุ่ม จำนวน ๓ ชุด

ตามที่พระวิมาน คมภิรูปญโญ, ผศ.ดร. อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต และ
รักษาการผู้อำนวยการสำนักงานวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์
มหาสารคาม ได้ทำวิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัด
มหาสารคาม” โดยได้กำหนดกลุ่มผู้สูงอายุเป็นกลุ่มเป้าหมายหลักของการวิจัย ซึ่งการดำเนินงานวิจัย
ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูลวิจัยกับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำ
วิจัย โดยได้นัดหมายผู้เกี่ยวข้องมาร่วมสนทนากลุ่ม ตามที่ทราบแล้วนั้น

เพื่อให้การดำเนินงานวิจัยเป็นไปด้วยความเรียบร้อยตามวัตถุประสงค์ จึงขอความร่วมมือจาก
ท่านเข้าร่วมสนทนากลุ่ม ๒ ครั้ง ดังนี้

สนทนากลุ่มครั้งที่ ๑ วันที่ ๒๑ พฤษภาคม ๒๕๖๗ เวลา ๑๓.๐๐ น. ณ วัดอัมพวันาราม
ตำบลแพ่ง อำเภอกันทรวิชัย มหาสารคาม

สนทนากลุ่มครั้งที่ ๒ วันที่ ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๖๗ เวลา ๑๓.๐๐ น. ณ วัดกลางเข็ญยืน
ตำบลเข็ญยืน อำเภอยะขิงยืน มหาสารคาม

จึงเจริญพรามาเพื่อพิจารณาอนุเคราะห์ และขออนุมัติขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

(พระวิมาน คมภิรูปญโญ, ผศ.ดร.)

รักษาการผู้อำนวยการสำนักงานวิชาการ/นักวิจัย

วิทยาลัยสงฆ์มหาสารคาม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผู้ประสานงาน : พระวิมาน คมภิรูปญโญ, ผศ.ดร.

โทร 087-2364322

Facebook : เพียงเพื่อประลองใจ, Email : arsomman1653@gmail.com

ที่ อว๘๐๖๘.๒/๑๗๖

วิทยาลัยสงฆ์มหาสารคาม

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๑๓๑ หมู่ ๓
ตำบลคันธารราษฎร์ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัด
มหาสารคาม ๔๔๑๕๐ โทร. ๐๔๓-๗๕๐-๒๑๗

๓๐ มิถุนายน ๒๕๖๗

เรื่อง นิสิตเป็นผู้ช่วยเก็บข้อมูลวิจัย
กราบเรียน เจ้าอาวาสวัดกลางเข็ญยืน
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ตามที่ วิทยาลัยสงฆ์มหาสารคาม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้มีนโยบาย
บูรณาการการจัดการเรียนการสอนกับการวิจัยของอาจารย์ โดยในปี ๒๕๖๗ อาจารย์ได้ทำวิจัยเรื่อง
“การพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม” จึงได้บูรณาการ
กับการพัฒนาศักยภาพนิสิตให้มีความรู้ด้านการวิจัยควบคู่กับการเรียนแต่ละรายวิชา ในส่วนของวิชา
หลักพุทธธรรม จึงได้มอบหมายให้นิสิตกลุ่มที่ ๑ ได้เก็บรวบรวมข้อมูลเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการ
ท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุวัดกลางเข็ญยืน อำเภอยะยั้ง จังหวัดมหาสารคาม” โดยใช้
วิธีการเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้อง เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการศึกษา ตามประเด็นใน
แบบสัมภาษณ์ที่ได้แนบมาพร้อมนี้แล้ว

ดังนั้น เพื่อให้การดำเนินงานในเรื่องดังกล่าวสำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ จึงมอบหมายให้
นิสิตเป็นผู้ช่วยเก็บข้อมูลทำวิจัย และขอความเมตตาจากท่านให้ข้อมูลแก่นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตร
บัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ชั้นปีที่ ๓ กลุ่มที่ ๑ ประกอบด้วย พระใบฎีกากิตติศักดิ์ วรกิตติ,
พระเผด็จ ผลญาโณ, พระชัยวิชิต ธีรปัญโญ, พระสุวรรณ โชติธมโม, พระประวิทย์ ปุญญาคุณุ รวมทั้ง
อำนวยความสะดวกในการเก็บข้อมูล โดยจะนำข้อมูลมาใช้ในทางวิชาการ และจะไม่มีผลกระทบต่อ
วัดของท่านในทุกกรณี

กราบเรียนมาเพื่อพิจารณาอนุเคราะห์ด้วยความเคารพ

(พระวิมาน คมภิระปัญโญ, ผศ.ดร.)

รักษาการผู้อำนวยการสำนักงานวิชาการ

วิทยาลัยสงฆ์มหาสารคาม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ที่ อา๘๐๖๘.๒/๑๗๗

วิทยาลัยสงฆ์มหาสารคาม

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๑๓๑ หมู่ ๓
ตำบลคันธารราษฎร์ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัด
มหาสารคาม ๔๔๑๕๐ โทร. ๐๔๓-๗๕๐-๒๑๑๗

๑๐ มิถุนายน ๒๕๖๗

เรื่อง นิสิตเป็นผู้ช่วยเก็บข้อมูลวิจัย
กราบเรียน เจ้าอาวาสวัดกลางเข็ญยืน
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ตามที่ วิทยาลัยสงฆ์มหาสารคาม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้มีนโยบาย
บูรณาการการจัดการเรียนการสอนกับการวิจัยของอาจารย์ โดยในปี ๒๕๖๗ อาจารย์ได้ทำวิจัยเรื่อง
“การพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม” จึงได้บูรณาการ
กับการพัฒนาศักยภาพนิสิตให้มีความรู้ด้านการวิจัยควบคู่กับการเรียนแต่ละรายวิชา ในส่วนของวิชา
หลักพุทธธรรม จึงได้มอบหมายให้นิสิตกลุ่มที่ ๒ ได้เก็บรวบรวมข้อมูลเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการ
ท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุวัดอัมพวนาราม บ้านหนองโก ตำบลแพ่ง อำเภอกุสุมาลย์
จังหวัดมหาสารคาม” โดยใช้วิธีการเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้อง เพื่อนำข้อมูลมาประกอบ
การศึกษา ตามประเด็นในแบบสัมภาษณ์ที่ได้แนบมาพร้อมนี้แล้ว

ดังนั้น เพื่อให้การดำเนินงานในเรื่องดังกล่าวสำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ จึงมอบหมายให้
นิสิตเป็นผู้ช่วยเก็บข้อมูลทำวิจัย และขอความเมตตาจากท่านให้ข้อมูลแก่นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตร
บัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ชั้นปีที่ ๓ กลุ่มที่ ๒ ประกอบด้วย พระอำพร ฐานิโย, พระคนอง
ศักดิ์ กิตติสาโร, พระประเสริฐ ติสฺสโร, พระถาวร ฐานวีโร, และพระพชร สุทธิโม รวมทั้งอำนวยความสะดวก
สะดวกในการเก็บข้อมูล โดยจะนำข้อมูลมาใช้ในทางวิชาการ และจะไม่มีผลกระทบต่อวัดของท่านใน
ทุกกรณี

กราบเรียนมาเพื่อพิจารณาอนุเคราะห์ด้วยความเคารพ

(พระวิมาน คมกัปปัญญ, ผศ.ดร.)

รักษาการผู้อำนวยการสำนักงานวิชาการ

วิทยาลัยสงฆ์มหาสารคาม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ที่ อาว๘๐๖๘.๒/๑๗๙

วิทยาลัยสงฆ์มหาสารคาม

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๑๓๑ หมู่ ๓

ตำบลคันธารราษฎร์ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัด

มหาสารคาม ๔๔๑๕๐ โทร. ๐๔๓-๗๕๐-๒๑๗

๑๙ กรกฎาคม ๒๕๖๗

เรื่อง ขอเชิญเข้าร่วมเวทีสัมมนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ผลงานวิจัย

เรียน/เจริญพร อาจารย์ นักวิจัย นิสิต นักศึกษา และผู้สนใจทั่วไป

สิ่งที่ส่งมาด้วย กำหนดการเวทีสัมมนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ผลงานวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ตามที่พระวิมาน คมกัปปญโญ, ผศ.ดร. นักวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์มหาสารคาม ได้ทำวิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม” โดยอยู่ในระหว่างสรุปผลการวิจัยเพื่อนำเสนอร่างสมบูรณ์ของงานวิจัยต่อสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

เพื่อพัฒนาคุณภาพของงานวิจัยดังกล่าว จึงขอเชิญอาจารย์ นักวิจัย นิสิต นักศึกษา และผู้สนใจทั่วไป เข้าร่วมเวทีสัมมนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ผลงานวิจัย เพื่อร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้และเสนอประเด็นการพัฒนาคุณภาพผลงานวิจัย ในวันศุกร์ที่ ๒ สิงหาคม ๒๕๖๗ ณ อาคารหอสมุดดึกสิลา วิทยาลัยสงฆ์มหาสารคาม เวลา ๑๓.๐๐ น. เป็นต้นไป

จึงเรียน/เจริญพรมาเพื่อทราบ และเข้าร่วมกิจกรรม

(พระครูสารกิจประยุต, ดร.)

รองผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์มหาสารคาม ฝ่ายวิชาการ

ผู้ประสานงาน : พระวิมาน คมกัปปญโญ, ผศ.ดร.

โทร 087-2364322

Facebook : เพ็ญเพื่อประลองใจ, Email : arsomman1653@gmail.com

ภาคผนวก ข. แบบสัมภาษณ์
งานวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ
จังหวัดมหาสารคาม

คำชี้แจง งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม ๒) เพื่อพัฒนากิจกรรมและการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม ๓) เพื่อเสริมสร้างเครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม

จึงขอความอนุเคราะห์จากท่านได้ให้ข้อมูลตามความเห็นของท่าน โดยข้อมูลที่ได้จากท่านจะนำไปใช้ประโยชน์ในเชิงวิชาการเกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้เท่านั้น แบบสัมภาษณ์นี้แบ่งออกเป็น ๕ ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

ส่วนที่ ๒ รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม

ส่วนที่ ๓ พัฒนากิจกรรมและการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม

ส่วนที่ ๔ เสริมสร้างเครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม

ส่วนที่ ๕ ข้อเสนอแนะ

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

ชื่อ..... นามสกุล/ฉายา..... อายุ..... พรรษา.....
 ระดับการศึกษา.....
 ตำแหน่ง/หน้าที่.....
 มีความเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว (เช่น ผู้นำในแหล่งท่องเที่ยว/ผู้ดำเนินการจัดการท่องเที่ยว/
 เจ้าหน้าที่หรือพนักงานในแหล่งท่องเที่ยว/เครือข่ายการท่องเที่ยว/นักท่องเที่ยว/ผู้ประกอบการใน
 แหล่งท่องเที่ยว/พระภิกษุ/ประชาชนในพื้นที่วิจัย) อื่น ๆ
 ที่อยู่/เลขที่..... หมู่ที่..... วัด..... ชุมชน.....
 ตำบล..... อำเภอ..... จังหวัด.....
 รหัสไปรษณีย์..... โทรศัพท์..... Line.....

ส่วนที่ ๒ รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม

๑. ท่านคิดว่าสถานการณ์ด้านการท่องเที่ยวจังหวัดมหาสารคามในปัจจุบัน เป็นอย่างไร

.....

.....

๒. ท่านคิดว่าการท่องเที่ยวจังหวัดมหาสารคาม มีรูปแบบใดบ้าง

.....

.....

๓. ท่านคิดว่าการท่องเที่ยวเชิงพุทธในจังหวัดมหาสารคาม มีรูปแบบใดบ้าง

.....

.....

๔. ท่านคิดว่าการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม มีปัญหาอะไรบ้าง

.....

.....

๕. ท่านคิดว่าจะแก้ปัญหาการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคามอย่างไร

.....

.....

๖. ท่านคิดว่าการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุในจังหวัดมหาสารคาม มีรูปแบบใดบ้าง

.....

.....

ส่วนที่ ๓ พัฒนากิจกรรมและการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม

๑. ท่านคิดว่าปัจจัยที่มีผลต่อการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ มีอะไรบ้าง

.....

.....

๒. ท่านคิดว่าการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม ควรมีกิจกรรมใดบ้าง

.....

.....

๓. ท่านคิดว่าควรพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม อย่างไร

.....

.....

๔. ท่านคิดว่าควรมีกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม อย่างไร

.....

.....

๕. ท่านคิดว่าควรพัฒนากิจกรรมและการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม อย่างไร

.....

.....

ส่วนที่ ๔ เสริมสร้างเครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม

๑. ท่านคิดว่าแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธที่มีอัตลักษณ์โดดเด่นในจังหวัดมหาสารคาม มีแหล่งท่องเที่ยวใดบ้าง

.....

.....

๒. ท่านคิดว่ามีกลุ่มหรือองค์กรใดบ้างที่มีบทบาทในการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุ

.....

.....

๓. ท่านคิดว่าควรมีขั้นตอนการเสริมสร้างเครือข่ายความร่วมมือด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม อย่างไร

.....

.....

๔. ท่านคิดว่าควรมีกระบวนการดำเนินการเสริมสร้างเครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม อย่างไร

.....

.....

.....

ส่วนที่ ๕ ข้อเสนอแนะ

.....

.....

.....

.....

ขอบคุณที่ท่านได้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัย

พระวิมาน คมกัรปัญญา, ผศ.ดร.

ผู้วิจัย

ภาคผนวก ค. ชุดกิจกรรมการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
เรื่อง การพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม

ในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม คณะวิจัยเข้าไปดำเนินการวิจัยแบบมีส่วนร่วมกับผู้เกี่ยวข้องในพื้นที่วิจัย เพื่อพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม โดยได้กำหนดชุดกิจกรรมการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ๓ ระยะ ดังนี้

กิจกรรมการวิจัยระยะที่ ๑ เก็บรวบรวมข้อมูลรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธ
สำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม

๑. การศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูล

การเก็บข้อมูลในขั้นการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้วิธีการสำรวจ สังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และสนทนากลุ่ม เพื่อศึกษา/วิเคราะห์ข้อมูลการท่องเที่ยวเชิงพุทธ วิเคราะห์ทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงพุทธ วิเคราะห์ปัจจัยส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ สภาพปัญหาและผลกระทบของการท่องเที่ยวเชิงพุทธ ระบบกลไกการจัดการวัดเพื่อรองรับการท่องเที่ยวเชิงพุทธ วิเคราะห์แนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ และสรุปองค์ความรู้รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม

๒. ประเมินผลกระทบ

การประเมินผลกระทบโดยใช้วิธีการสำรวจ สังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญและสนทนากลุ่ม โดยมุ่งประเมินปัญหาที่มีผลกระทบจากการท่องเที่ยว จัดกลุ่มปัญหา การประเมินระดับความหนักหรือเบาของผลกระทบ การประเมินสถานะแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยว และประเมินศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ

๓. จัดลำดับความสำคัญของปัญหาการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ

เมื่อวิเคราะห์ระดับของปัญหาตามผลกระทบแล้ว นำปัญหามาจัดลำดับความสำคัญ โดยจัดกิจกรรมสนทนากลุ่มจากตัวแทนกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อให้ร่วมกันประเมินว่าปัญหาใดเป็นปัญหาหลักที่ควรจัดการเร่งด่วน จากนั้นจึงจัดลำดับแนวโน้มของปัญหาที่จะมีผลกระทบ และการจัดลำดับความสำคัญของปัญหาด้านการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ

๔. ศึกษาวิเคราะห์ระบบกลไกการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธ

เมื่อจัดลำดับความสำคัญของปัญหาแล้ว จึงร่วมกันศึกษาและวิเคราะห์ระบบกลไกขับเคลื่อนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ วิเคราะห์ปัจจัยเอื้อและปัจจัยเสี่ยงที่มีต่อการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ และวิเคราะห์แนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ

กิจกรรมการวิจัยระยะที่ ๒ พัฒนากิจกรรมและการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธ รองรับสังคมผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม

กิจกรรมการวิจัยในระยะที่ ๒ เป็นกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในแหล่งท่องเที่ยวและสนทนากลุ่ม โดยมุ่งเน้นการวิจัยแบบมีส่วนร่วมในประเด็นพัฒนากิจกรรมและการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม โดยได้กำหนดกิจกรรมการวิจัยออกเป็น ๖ กิจกรรม ดังนี้

๑. การจัดทำแผนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม

๑) วิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการท่องเที่ยว วิเคราะห์ปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกที่มีผลต่อการท่องเที่ยว วิเคราะห์ปัจจัยเสี่ยงและปัจจัยเอื้อต่อการท่องเที่ยว เพื่อนำมาเป็นข้อมูลในการสร้างกรอบแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุและสอดคล้องกับบริบทของแหล่งท่องเที่ยว

๒) สร้างกรอบแนวคิดเชิงกลไกและกระบวนการ การสังเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารที่เป็นแนวคิด/ทฤษฎี และข้อมูลที่สังเคราะห์จากการสำรวจ สัมภาษณ์ สนทนากลุ่ม และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม มาประมวลผลบูรณาการเพื่อสร้างกรอบแนวคิดเชิงกลไกและกระบวนการที่เหมาะสมกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ

๓) ออกแบบแผนการดำเนินงาน กำหนดแผน (Plan) โดยผู้วิจัยและชุมชนร่วมกันจัดทำแผน “การพัฒนา รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม” โดยกระบวนการจัดทำแผนการดำเนินงานที่เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในแหล่งท่องเที่ยวและผู้สูงอายุ ตั้งแต่เริ่มสำรวจข้อมูลเพื่อจัดทำแผนการดำเนินงานแล้วนำมาใช้ในการจัดทำแผนฉบับร่าง การพัฒนาแผน การนำแผนเข้าสู่การพิจารณาพิจารณาแล้วนำมาปรับปรุงพัฒนาแผน เพื่อให้ร่วมกันตรวจสอบความถูกต้องและเหมาะสมกับการนำไปใช้ในแหล่งท่องเที่ยว หลังจากนั้นจึงเผยแพร่เพื่อสร้างการรับรู้แผนการดำเนินงานร่วมกัน

๒. ออกแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม

ขั้นตอนการแผนงานสู่การดำเนินงาน หลังจากที่ได้ออกแบบแผนการดำเนินงานแล้ว นำมาบูรณาการเพื่อกำหนดแนวทางการนำไปสู่การปฏิบัติ โดยกำหนดรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ การออกแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ สร้างความเข้าใจในเชิงปฏิบัติการ กำหนดผู้รับผิดชอบ การจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ โดยสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานตามขั้นตอนและแผนปฏิบัติงาน

๓. จัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม โดยการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวสำหรับผู้สูงอายุในแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นพื้นที่วิจัยทั้ง ๒ แห่ง คือ ๑) วัด

อัมพวันาราม บ้านหนองโก ตำบลแพ่ง อำเภอกอสุ่มพิสัย จังหวัดมหาสารคาม และ ๒) วัดกลางเชียงยืน อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดมหาสารคาม

๔. ประเมินผลจากการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ หลังจากที่ได้ดำเนินการตามแผนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุแล้ว จึงมีการประเมินผลการดำเนินงานร่วมกันระหว่างผู้วิจัยและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยได้มีการประเมินผลจากการทดลองท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุออกเป็น ๕ ส่วน คือ ๑) ประเมินผลกระทบจากการจัดการท่องเที่ยว ๒) ประเมินแผนการดำเนินงาน ๓) ประเมินกระบวนการดำเนินงาน ๔) ประเมินผลผลิต และ ๕) การประเมินผลลัพธ์ที่เกิดจากการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ

๕. ปรับปรุงและพัฒนาวัดต้นแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ หลังจากประเมินผลการดำเนินงานแล้ว นำผลจากการประเมินมาวิเคราะห์และปรับปรุงการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ รวมทั้งพัฒนากระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ ให้สอดคล้องกับบริบทชุมชนและวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว และสนองความต้องการนักท่องเที่ยวกลุ่มผู้สูงอายุได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น และจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ เพื่อยืนยันเป็นแนวทางการปฏิบัติที่ดี

๖. พัฒนากิจกรรมและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ โดยนำผลจากการประเมินมาใช้ในการพัฒนากิจกรรมและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุในแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธในพื้นที่วิจัยทั้ง ๒ แห่ง

กิจกรรมการวิจัยระยะที่ ๓ เสริมสร้างเครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม

กิจกรรมการวิจัยในระยะที่ ๓ มุ่งเน้นกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยมุ่งเน้นการเสริมสร้างเครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุ ซึ่งมีกิจกรรมการดำเนินงานวิจัย ๕ กิจกรรม ดังนี้

๑. ทบทวนแนวทางปฏิบัติที่ดี

หลังจากที่ได้ดำเนินการจัดการท่องเที่ยวเสริมสร้างเครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคามแล้ว ขั้นตอนต่อมาเป็นการร่วมกันทบทวนกระบวนการดำเนินงาน ผลการดำเนินงาน รวมทั้งปัญหาและอุปสรรคที่ได้ประสบในระหว่างการทำงานร่วมกัน เพื่อนำมาจัดทำแผนการจัดการความรู้ร่วมกัน โดยมุ่งเน้นการจัดการองค์ความรู้ที่เกิดจากผลการปฏิบัติจริง เพื่อให้แหล่งท่องเที่ยวมีแนวทางปฏิบัติที่ดีและเป็นแบบอย่างแก่แหล่งท่องเที่ยวอื่นต่อไป

๒. ถ่ายทอด/ส่งต่อความรู้และนวัตกรรม

หลังจากได้ดำเนินการจัดการความรู้และการจัดทำยุทธศาสตร์ชุมชนแล้ว ร่วมกันดำเนินการถ่ายทอด/ส่งต่อความรู้และนวัตกรรม ๓ ส่วน คือ ๑) การดำเนินงานในพื้นที่ คือ การจัด

เวทีประชาคม สัมมนาวิชาการ รวมทั้งการจัดกิจกรรมอบรมเพื่อคืนความรู้ให้กับแหล่งท่องเที่ยวและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ๒) การเผยแพร่สาธารณะ ได้แก่ การผลิตสื่อ วีดิทัศน์ บทความ แผ่นพับ ข้อมูลสารสนเทศ รายงานการวิจัย และจัดทำหนังสือ เพื่อเผยแพร่องค์ความรู้จากการวิจัย และจัดทำข้อเสนอแนะในเชิงนโยบายด้านการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวและผู้สูงอายุ ๓) นำผลการวิจัยมาใช้บูรณาการกับการจัดการเรียนการสอนในรายวิชา พระพุทธศาสนากับการพัฒนาที่ยั่งยืน สาขาวิชาพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์มหาสารคาม สร้างชุดนวัตกรรมความรู้ด้านพุทธวิถีการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธ

๓. แหล่งเรียนรู้ต้นแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ

หลังจากส่งต่อและถ่ายทอดชุดความรู้แล้ว ดำเนินการจัดทำแหล่งเรียนรู้ต้นแบบวัดท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ จำนวน ๓ แห่ง เพื่อให้เกิดแหล่งเรียนรู้และพัฒนาศักยภาพด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุต่อไป

๔. การสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ

ดำเนินการขับเคลื่อนการสร้างเครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ ๓ ส่วน ประกอบด้วย ๑) การสร้างเครือข่ายเชิงระบบ คือ การขับเคลื่อนในเชิงระบบกลไก โดยสร้างระบบกลไกให้เป็นตัวขับเคลื่อนการสร้างเครือข่าย ๒) การสร้างเครือข่ายปฏิบัติการ คือ การขับเคลื่อนเครือข่ายเชิงปฏิบัติการ ได้แก่ การร่วมกันจัดกิจกรรม/โครงการขึ้นมารองรับเพื่อให้เกิดกระบวนการปฏิบัติการอย่างเป็นรูปธรรม พร้อมทั้งขยายกิจกรรมเชิงปฏิบัติการให้กว้างขึ้น ๓) การสร้างเครือข่ายแหล่งท่องเที่ยว โดยการสร้างเครือข่ายเชิงพื้นที่เชื่อมโยงกันของแหล่งท่องเที่ยว เพื่อให้เกิดความร่วมมือในการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ

๕. การเรียนรู้และพัฒนาต่อยอด

ในงานวิจัยนี้มีการดำเนินด้านการเรียนรู้และพัฒนาต่อยอด จำแนกออกเป็น ๒ ส่วน คือ การเรียนรู้/จัดการความรู้ (KM) และการพัฒนาต่อยอด ตามรายละเอียดดังนี้

๑) การเรียนรู้/จัดการความรู้ (KM)

การสังเคราะห์องค์ความรู้จากการวิจัยเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ โดยงานวิจัยนี้มีแผนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ออกเป็น ๔ ส่วน ดังนี้

(๑) การจัดการความรู้ โดยการมุ่งสร้างกระบวนการจัดการความรู้ระหว่างนักวิจัยกับแหล่งท่องเที่ยว เพื่อให้เกิดกระบวนการจัดการความรู้เชิงพื้นที่ยกระดับสู่ผลงานวิจัยสร้างสรรค์ และกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันแหล่งท่องเที่ยว

(๒) การจัดทำแหล่งเรียนรู้การจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ โดยนำผลจากการจัดการความรู้ระดับมาสู่การจัดทำแหล่งเรียนรู้ในพื้นที่วิจัย เพื่อให้เป็น

แหล่งเรียนรู้ด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธแบบมีส่วนร่วมที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุในบริบทจังหวัดมหาสารคาม

(๓) สร้างกระบวนการเรียนรู้ด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ โดยสื่อสารให้คนในสังคมได้มีส่วนร่วมรับรู้กระบวนการดำเนินงาน องค์ความรู้ และการรับผลประโยชน์ร่วมกัน เพื่อให้เกิดการตระหนักรู้ถึงคุณค่าและความสำคัญของการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ

(๔) การเผยแพร่ความรู้ โดยยกระดับความรู้ไปสู่การเผยแพร่องค์ความรู้เชิงวิชาการ เชิงศาสนา เชิงนโยบาย และเชิงสาธารณะ เพื่อขยายผลการจัดการความรู้แบ่งปันในวงกว้าง

๒) การพัฒนาต่อยอด

หลังจากได้ผลการวิจัยแล้วนำมาสู่การเรียนรู้และกระบวนการจัดการความรู้ แล้วนำความรู้จากการวิจัย ทักษะ และประสบการณ์มาใช้ในการพัฒนาต่อยอด ๒ รูปแบบ ดังนี้

(๑) การสร้างเครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ

นำผลการวิจัยไปใช้ต่อยอดในการสร้างเครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ ขยายผลเชื่อมโยงจากแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่วิจัยไปสู่สังคมและแหล่งท่องเที่ยวอื่นด้วย รวมทั้งเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงพุทธเชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวรูปแบบอื่น

(๒) เสนอความรู้รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ

นำผลการวิจัยไปสังเคราะห์เพื่อใช้จัดทำแผนการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมผู้สูงอายุในจังหวัดมหาสารคาม เพื่อเสนอต่อคณะสงฆ์จังหวัดมหาสารคาม องค์กรด้านผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม และท่องเที่ยวจังหวัดมหาสารคาม

ภาคผนวก ง. แบบสอบถาม
งานวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ
จังหวัดมหาสารคาม

คำชี้แจง แบบสอบถามในงานวิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม” ดำเนินการโดยพระวิมาน คมกักรปญโญ, ผศ.ดร.และคณะ ซึ่งเป็นนักวิจัยจากวิทยาลัยสงฆ์มหาสารคาม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยมีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม ๒) เพื่อพัฒนากิจกรรมและการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม ๓) เพื่อเสริมสร้างเครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธรองรับสังคมผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม

จึงขอความกรุณาเขียนเครื่องหมาย (✓) ลงในแต่ละข้อที่ตรงกับความคิดเห็นของท่านมากที่สุดข้อใดข้อหนึ่ง โดยแต่ละข้อจะแสดงระดับ ดังนี้

๕ = เห็นด้วยในระดับมากที่สุด	๔ = เห็นด้วยในระดับมาก
๓ = เห็นด้วยในระดับปานกลาง	๒ = เห็นด้วยในระดับน้อย
๑ = เห็นด้วยในระดับน้อยที่สุด	

ข้อมูลที่ได้จากความคิดเห็นของท่านจะนำไปใช้ประโยชน์ในเชิงวิชาการเกี่ยวกับงานวิจัยนี้ เพื่อการพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม โดยแบบสอบถามนี้แบ่งออกเป็น ๔ ตอน ดังนี้

ตอนที่ ๑ แบบสอบถามเกี่ยวกับปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม

คำชี้แจง จงทำเครื่องหมาย ✓ ในช่องที่ตรงกับความเป็นจริงของท่านมากที่สุด

๑. เพศ

☐ ชาย	☐ หญิง

๒. อายุ

☐ ๖๐-๖๕ ปี	☐ ๖๖-๗๐ ปี	☐ ๗๑-๗๕ ปี
☐ ๗๖-๘๐ ปี	☐ ๘๑-๘๕ ปี	☐ ๘๖-๙๐ ปี
☐ ๙๑-๙๕ ปี	☐ ๙๖ ปี ขึ้นไป	

๓. ระดับการศึกษา

☐ ประถมศึกษา	☐ มัธยมศึกษา	☐ อนุปริญญา
☐ ปริญญาตรี	☐ ปริญญาโท	☐ ปริญญาเอก

๔. อาชีพ

- ☐ รับจ้างทั่วไป
 ☐ ค้าขาย
 ☐ เกษตร
☐ ธุรกิจส่วนตัว
 ☐ ข้าราชการบำนาญ
 ☐ พนักงานบริษัท
☐ อาชีพอื่น ๆ (ระบุ).....

ตอนที่ ๒ ข้อมูลเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุในจังหวัดมหาสารคาม

๑. ท่านคิดว่าการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุควรใช้วิธีการใด

วิธีการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ	ระดับ				
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
๑) ซื้อทริป (แพ็คเกจ) จากทัวร์นำเที่ยว					
๒) จัดการการท่องเที่ยวตามความสนใจตนเอง					
๓) คนใกล้ชิดจัดการการท่องเที่ยวให้					
๔) ร่วมกับคนอื่นจัดทัวร์แสวงบุญตามวัด					
๕) เข้าร่วมกิจกรรมท่องเที่ยวที่ทางวัดจัดขึ้น					

๒. ท่านคิดว่าควรใช้ระยะเวลาในการท่องเที่ยวเชิงพุทธกี่วันจึงจะเหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุ

ระยะเวลาในการท่องเที่ยวเชิงพุทธที่เหมาะสม สำหรับผู้สูงอายุ	ระดับ				
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
๑) ๑ วัน (ค้างคืน)					
๒) ๑ วัน (ไม่ค้างคืน)					
๓) ๒ วัน					
๔) ๓-๔ วัน					
๕) ๕-๖ วัน					
๖) มากกว่า ๑ สัปดาห์					

๓. ท่านคิดว่าผู้สูงอายุนิยมท่องเที่ยวเชิงพุทธในวันใด

วันที่ผู้สูงอายุนิยมท่องเที่ยวเชิงพุทธ	ระดับ				
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
๑) วันจันทร์ – ศุกร์					

๒) วันเสาร์-อาทิตย์					
๓) วันหยุดนักขัตฤกษ์					
๔) วันหยุดเทศกาล					
๕) วันที่ทางวัดจัดกิจกรรม					

๔. ท่านคิดว่าผู้สูงอายุใช้อะไรเป็นพาหนะในการเดินทางท่องเที่ยวเชิงพุทธ

พาหนะที่ผู้สูงอายุใช้เดินทางท่องเที่ยวเชิงพุทธ	ระดับ				
	มากที่สุด	มาก	น้อย	ปานกลาง	น้อยที่สุด
๑) รถยนต์ส่วนตัว					
๒) รถเช่า					
๓) รถรับจ้าง					
๔) รถโดยสาร					
๕) รถบริการของทางวัด					

๕. ท่านคิดว่าในระหว่างท่องเที่ยวเชิงพุทธผู้สูงอายุมีพฤติกรรมในการเลือกซื้อหรือการรับประทานอาหารอย่างไร

พฤติกรรมในการเลือกซื้อหรือรับประทานอาหารของผู้สูงอายุในการท่องเที่ยวเชิงพุทธ	ระดับ				
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
๑) บนรถโดยสาร					
๒) ร้านสะดวกซื้อทั่วไป					
๓) ร้านสะดวกซื้อในปั้มน้ำมัน					
๔) ร้านอาหาร					
๕) ศูนย์บริการอาหารในห้างสรรพสินค้า					

๖. ท่านคิดว่าการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุมีการเลือกสถานที่พักอย่างไร

การเลือกสถานที่พักในการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ	ระดับ				
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
๑) กลับมาพักที่บ้านตัวเอง					

การเลือกสถานที่พักในการท่องเที่ยวเชิงพุทธ สำหรับผู้สูงอายุ	ระดับ				
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
๒) บ้านญาติหรือคนรู้จัก					
๓) โรงแรม					
๔) รีสอร์ท					
๕) โฮมสเตย์					
๖) พักในวัด					

๗. ท่านคิดว่าอะไรเป็นปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกสถานที่ท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ

ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกสถานที่ ท่องเที่ยวเชิงพุทธในจังหวัดมหาสารคาม	ระดับ				
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
๑) ความสะดวกในการเดินทางเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว					
๒) สิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับผู้สูงอายุ					
๓) ความปลอดภัยในแหล่งท่องเที่ยว					
๔) การประชาสัมพันธ์/ข้อมูลข่าวสาร					
๕) คุณภาพการบริการนักท่องเที่ยว					
๖) กิจกรรมการท่องเที่ยวเหมาะสมกับวัยสูงอายุ					
๗) อัตลักษณ์โดดเด่นของแหล่งท่องเที่ยว					
๘) อาหารที่เกื้อกูลต่อสุขภาพ					
๙) สถานที่พัก					
๑๐) อยู่ไม่ไกลสถานพยาบาล					

ตอนที่ ๓ รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม

๑. ท่านคิดว่ามีรูปแบบใดในการท่องเที่ยวเชิงพุทธที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม

รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ จังหวัดมหาสารคาม	ระดับ				
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
๑) รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงกายภาพ					
๒) รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงสังคมและการ ท่องเที่ยวเชิงพุทธนิเวศ					
๓) รูปแบบการท่องเที่ยวทางจิตใจ					
๔) รูปแบบการท่องเที่ยวทางพุทธปัญญา					

๒. ท่านคิดว่ามีกิจกรรมใดในการท่องเที่ยวเชิงพุทธที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม

กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ จังหวัดมหาสารคาม	ระดับ				
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงกายภาพ					
๑) การท่องเที่ยวตามพุทธสถาน (เสนาสนะ โบราณสถาน โบสถ์/สิม เจดีย์)					
๒) การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพวิถีพุทธ					
รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงสังคมและการ ท่องเที่ยวเชิงพุทธนิเวศ					
๓) การท่องเที่ยวที่เข้าร่วมกิจกรรมพุทธศาสนา					
๔) การท่องเที่ยววิถีชีวิตชาวพุทธ					
๕) การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชาวพุทธ (บุญ ประเพณีของชาวอีสาน)					
๖) การท่องเที่ยวเชิงพุทธนิเวศ (ชมธรรมชาติใน วัด/ธรรมชาติป่าบด)					
๗) การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ (นักท่องเที่ยวมี ส่วนร่วมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในวัด)					
รูปแบบการท่องเที่ยวทางจิตใจ					
๘) การท่องเที่ยวแสวงบุญ					
๙) การท่องเที่ยวเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต					
๑๐) การท่องเที่ยวพุทธศิลป์ (เยี่ยมชม สถาปัตยกรรม ประติมากรรมและจิตรกรรม)					
๑๑) การท่องเที่ยวเกจิอาจารย์					

รูปแบบการท่องเที่ยวทางพุทธปัญญา	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
๑๒) การท่องเที่ยวเชิงทัศนศึกษา (เช่น พิพิธภัณฑ์วัดมหาชัย)					
๑๓) การท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติธรรม					
๑๔) การท่องเที่ยวเชิงภูมิปัญญาพระพุทธศาสนา (ปริศนาธรรม/ภูมิปัญญา)					
๑๕) การท่องเที่ยวเชิงพุทธปัญญาสร้างสรรค์					

ตอนที่ ๔ วัดท่องเที่ยวเชิงพุทธยอดนิยมนำสำหรับผู้สูงอายุในจังหวัดมหาสารคาม

๑. ท่านคิดว่าวัดใดที่ผู้สูงอายุนิยมไปท่องเที่ยวเชิงพุทธมากที่สุด ในจังหวัดมหาสารคาม

วัดท่องเที่ยวเชิงพุทธยอดนิยมนำสำหรับผู้สูงอายุในจังหวัดมหาสารคาม	ระดับ				
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
๑) วัดพระธาตุอินทร์แปลง					
๒) วัดป่าเกาะแก้ง					
๓) วัดป่าหนองซอน					
๔) พระธาตุนาดูน					
๕) วัดป่าวังน้ำเย็น					
๖) วัดหนองหูลิง					
๗) วัดป่าธรรมอุทยาน					
๘) วัดมหาชัย					
๙) วัดขุนพรหมดำริ					
๑๐) วัดสุวรรณาวาส					
๑๑) วัดพุทธมงคล					
๑๒) วัดกลางเชียงยืน					
๑๓) วัดป่าโคกดินแดง					
๑๔) วัดป่าหนองซาด					
๑๕) วัดอัมพวันาราม					
๑๖) วัดป่าวังเลิง					
๑๗) วัดอื่น (ระบุ).....					

ภาคผนวก จ. ภาพถ่ายกิจกรรมการวิจัย

ป้ายทางเข้าวัดกลางเชียงยืน

วัดกลางเชียงยืนได้รับคัดเลือกเป็นอุทยานการศึกษา

บริบทสถานที่ท่องเที่ยววัดกลางเชียงยืน

ต้นโพธิ์ขนาดใหญ่ให้ความร่มรื่นหน้าวัด

บริเวณลานจอดรถด้านหน้าวัด

อุโบสถเก่าแก่วัดกลางเชียงใหม่

ภายในอุโบสถมีพระพุทธรูปชื่อหลวงพ่อดีส์สิทธิ์

ศาลาที่ทางวัดใช้เป็นสถานที่ติดต่อประสานงานและบริการนักท่องเที่ยว

กลุ่มพระสงฆ์จิตอาสาบริการนักท่องเที่ยว

จัดกิจกรรมปฏิบัติธรรมเพื่อพัฒนาจิตใจและปัญญาสำหรับผู้สูงอายุ

ส่วนหนึ่งของผู้สูงอายุท่องเที่ยวรูปแบบจิตใจและพุทธปัญญา

กลุ่มพระสงฆ์ที่ผ่านการอบรมทำหน้าที่แนะนำรูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ

กิจกรรมฟังธรรมและสนทนาธรรม

นำผลการวิจัยเสนอให้ทางวัดบูรณการท่องเที่ยวเชิงพุทธกับการปฏิบัติธรรม

ทดลองจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ

การฝึกอบรมพระสงฆ์เพื่อเป็นจิตอาสาบริการนักท่องเที่ยวสูงอายุ

บริเวณพื้นที่ท้องที่วัดเชิงพุทธหน้าวัดกลางเชียงใหม่

อุโบสถเก่าและพระพุทธรูปหลวงพ่อดำศักดิ์สิทธิ์ที่ผู้สูงอายุนิยมมากราบไหว้ขอพร

ภายในบริเวณวัดกลางเชียงใหม่มีคติธรรมติดตามต้นไม้เพื่อให้เด็กท้องที่วัดได้ศึกษาธรรมะ

ความสงบร่มรื่นภายในบริเวณวัดสำหรับนักท่องเที่ยวที่ชอบความสงบ

ตุ๊กแบบอีสานที่เป็นกิจกรรมพัฒนาฝีมือผลงานของโรงเรียนผู้สูงอายุวัดกลางเข็ญยืน

สิ่งประดับที่มีความสวยงามนักท่องเที่ยวนิยมมาถ่ายรูปเป็นที่ระลึก

พระครูสุตวิชัยธรรม, ดร. เจ้าอาวาสวัดกลางเข็ญยืน และรองเจ้าคณะอำเภอเข็ญยืน
ให้ข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับรูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยว รวมทั้งเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงพุทธ

นายปิยโมท เครือสุวรรณ ผู้สื่อความหมายวัดกลางเขืองยี่นและกรรมการวัด

สนทนากลุ่มผู้สูงอายุเกี่ยวกับรูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ

สนทนากลุ่มย่อยกับพระสังฆาธิการอำเภอเขียงยี่นเกี่ยวกับนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ

พระสงฆ์และชุมชนที่มีส่วนร่วมบริการนักท่องเที่ยวสำหรับผู้สูงอายุวัดอัมพวนาราม

เจดีย์บรรจุอัฐิของหลวงปู่นาม วัดอัมพวันาราม

กุฏิรับรองสงฆ์ท่ามกลางความร่มรื่นของแมกไม้

บริบทพื้นที่บริเวณวัดอัมพวันารามที่กว้างขวาง มองเห็นพระธาตุอย่างเด่นชัด

โบสถ์เก่าที่ได้รับการบูรณะใหม่บางส่วนแต่คงรูปแบบเดิมเอาไว้

พระพุทธรูปภายในโบสถ์เก่าวัดอัมพวันาราม นักท่องเที่ยวนิยมมากราบไหว้
และเยี่ยมชมความสวยงามภาพจิตรกรรมเชิงพุทธศิลป์

การตักยาสมุนไพรวัดอัมพวันาราม

การตากยาสมุนไพรที่พระครูพิทักษ์อัมพวันและชาวบ้านร่วมกันสับसान เพื่อรักษาโรคด้วยยาสมุนไพร

หลังจากนำสมุนไพรไปตากแดดแล้ว จะแยกชนิดยาต่างๆ แล้วนำยามาต้มตามสูตรโบราณ และปรุงเป็นยาที่ใช้รักษาสุขภาพวิถีพุทธ

ส่วนหนึ่งของผลิตภัณฑ์ยาสมุนไพรวัดอัมพวันาราม

แปลงเกษตรหมุนเวียนภายในวัดอัมพวันาราม ชาวชุมชนหนองโก และผู้สูงอายุร่วมกันทำเป็นกิจกรรม
ท่องเที่ยวเชิงพุทธเกษตร

แหล่งเรียนรู้ผักสวนครัวที่ปลูกไว้ภายในบริเวณวัด โดยใช้พื้นที่ว่างให้เกิดประโยชน์

สวนสมุนไพรวัดอัมพวันาราม

แหล่งเรียนรู้สมุนไพรท้องถิ่น

แหล่งเรียนรู้การปลูกสมุนไพรในวัด

ศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นสมุนไพรพื้นบ้าน

แหล่งเรียนรู้เกษตรวิถีพุทธ แปลงเกษตรหมุนเวียนของวัดอัมพวนาราม

บ่อน้ำภายในบริเวณวัดที่ใช้ทำเกษตร ปูปลูกพืชสมุนไพร และอุปโภค

แปลงสาธิตปลูกพืชผักผสมผสาน ผู้สูงอายุมาร่วมทำกิจกรรมเรียนรู้การปลูกผักแบบผสมผสาน

เจดีย์หลวงปู่นามศูนย์รวมจิตใจวัดอัมพวันาราม

นักท่องเที่ยวสูงอายุและนักท่องเที่ยวทั่วไปมาสักการะขอพรสิ่งศักดิ์สิทธิ์เจดีย์หลวงปู่นาม

ฝึกรอบรณถ่ายทอดภูมิปัญญาเกี่ยวกับยาสมุนไพร ให้กับเยาวชนโรงเรียนบ้านหนองโก และโรงเรียนใกล้เคียงที่มาศึกษาโครงการสวนสมุนไพร

นักเรียนจัดแสดงผลิตภัณฑ์จากสมุนไพรวัดอัมพวันาราม

ผู้สูงอายุถ่ายมอดภูมิปัญญาด้านยาสมุนไพรให้กับนักท่องเที่ยว

กลุ่มแม่บ้านจัดแสดงผลิตภัณฑ์จากสมุนไพรวัดอัมพวันาราม

นำครูและนักเรียนเข้าร่วมกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ปฏิบัติธรรมและเวียนเทียน

ถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำพานบายศรีให้กับนักท่องเที่ยว

กิจกรรมผู้สูงอายุร่วมกันทำขันหมากเบง

วัดอัมพวันารามร่วมกับชุมชน โรงเรียน และกลุ่มผู้สูงอายุจัดกิจกรรมต้านยาเสพติด

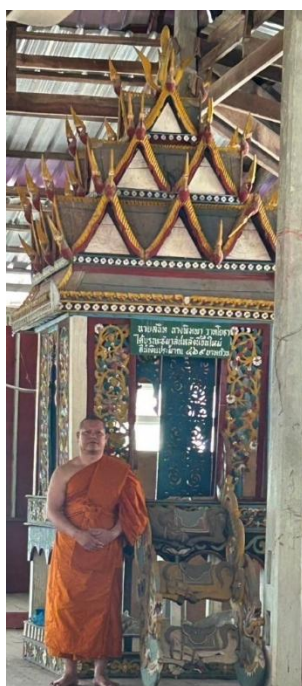

จัดกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติธรรมสำหรับผู้สูงอายุ

การรับฟังการบรรยายกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุ

ธรรมาสันเฝ้าแก่ ฝีมือช่างท้องถิ่นสมัยโบราณ ที่เก็บรักษาไว้บนศาลาการเปรียญวัดอัมพวนาราม

นักวิจัยนำผลการวิจัยไปขยายผลให้พระสงฆ์ร่วมกันอนุรักษ์ธรรมาสันเฝ้าแก่เชิงพุทธศิลป์

การจัดแสดงพระพุทธรูปไม้เก่าแก่ให้เป็นมรดกทางพระพุทธศาสนาของท้องถิ่น

วัดอัมพวันารามอนุรักษ์ชาติบุรจุกระตุกฝีมือช่างท้องถิ่นโบราณเอาไว้ให้นักท่องเที่ยวได้ชม

ธาตุบรรจุกระดูกบรรพบุรุษชุมชนหนองโก ที่วัดอัมพวนารามอนุรักษ์ไว้เป็นมรดกท้องถิ่น

กลุ่มจิตอาสาช่วยกิจกรรมของทางวัดและบริการนักท่องเที่ยว

หอระฆังวัดอัมพวนารามที่มีความสวยงาม

บริเวณวัดมีป่าและภาซิตติดตามต้นไม้ “หม่อนรักษาใจ” คือ วัดเป็นสถานที่รักษาเยียวยาจิตใจ

ภายในวัดมีสวนป่าอนุรักษ์ที่มีความร่มรื่น เหมาะกับการท่องเที่ยวเชิงพุทธนิเวศ

มีห้องน้ำสำหรับผู้สูงอายุและผู้พิการไว้รองรับนักท่องเที่ยว

โบสถ์เก่าที่บูรณะใหม่ และยังสามารถใช้ทำกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาอยู่ในปัจจุบัน

ด้านหน้าเจดีย์หลวงปู่нам

นักวิจัยเก็บข้อมูลกับพระครูพิทักษ์อัมพวัน เจ้าอาวาสวัดอัมพวันาราม

ส่วนหนึ่งของนักท่องเที่ยวยุคสูงอายุที่มาเที่ยววัดอัมพวันาราม

สนทนากลุ่มกับกลุ่มกับผู้สูงอายุ

สัมภาษณ์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงพุทธวัดอัมพวันาราม

นำเสนอผลการวิจัยต่อผู้ทรงคุณวุฒิสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

จัดเวทีสัมมนาผลการวิจัยต่อผู้เกี่ยวข้องและผู้สนใจ

ผู้เข้าร่วมกิจกรรมสัมมนาเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ผลงานวิจัย

กิจกรรมการวิพากษ์ผลงานวิจัย

พระสงฆ์เสนอแนะการท่องเที่ยวเชิงพุทธ

บูรณาการท่องเที่ยวเชิงพุทธกับการจัดการเรียนการสอนในวิทยาลัยสงฆ์มหาสารคาม

ภาคผนวก ฉ. หนังสือทางวิชาการเล่มเล็กต่อยอดองค์ความรู้จากการวิจัย

ชื่อหนังสือ : การพัฒนาแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธ

สำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม

ผู้เขียน : พระวิมาน คมภิรมย์, ผศ.ดร., นายภาณุวัฒน์ สิงห์คำป้อง

ISBN : 978-616-440-808-3

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : มีนาคม ๒๕๖๘

จำนวนที่พิมพ์ : ๕๐๐ เล่ม

พิสูจน์อักษร : พระวิมาน คมภิรมย์, ผศ.ดร.

ออกแบบปกและจัดรูปเล่ม : นายภาณุวัฒน์ สิงห์คำป้อง

สงวนลิขสิทธิ์

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

พระวิมาน คมภิรมย์, ผศ.ดร., นายภาณุวัฒน์ สิงห์คำป้อง. การ

พัฒนาแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัด

มหาสารคาม. ขอนแก่น: หจก.ขอนแก่นการพิมพ์, ๒๕๖๘.

1. การท่องเที่ยวเชิงพุทธ 2. ผู้สูงอายุ. I. ชื่อเรื่อง

พิมพ์ที่ : หจก.ขอนแก่นการพิมพ์

๒๔-๖๗ ถนนรื่นรมย์ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง

จังหวัดขอนแก่น ๔๐๐๐๐

ภาคผนวก ข. ใบรับรองจริยธรรมการวิจัย

ใบรับรองจริยธรรมการวิจัยของข้อเสนอการวิจัย
เอกสารข้อมูลคำอธิบายสำหรับผู้เข้าร่วมการวิจัยและยินยอม

หมายเลขข้อเสนอการวิจัย ว.๒๗๒/๒๕๖๗

ข้อเสนอการวิจัยนี้และเอกสารประกอบของข้อเสนอการวิจัยตามรายงานการแสดงด้านล่าง ได้รับการพิจารณาจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยแล้ว คณะกรรมการฯ มีความเห็นว่าข้อเสนอการวิจัยที่จะดำเนินการมีความสอดคล้องกับหลักจริยธรรมสากล ตลอดจนกฎหมาย ข้อบังคับและข้อกำหนดภายในประเทศ จึงเห็นสมควรให้ดำเนินการวิจัยตามข้อเสนอการวิจัยนี้ได้

ชื่อข้อเสนอการวิจัย: การพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม
(Development of Buddhist Tourism Model for the Elderly, Maha Sarakham Province)

รหัสข้อเสนอการวิจัย: MCU RS 800767108

สถาบันที่สังกัด: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์มหาสารคาม

ผู้วิจัยหลัก: พระวิมาน คมกัปปญโญ, ผศ.ดร.

เอกสารที่พิจารณาทบทวน

๑. แบบเสนอโครงการวิจัย	ฉบับที่ วันที่ ๑๙ เมษายน ๒๕๖๗
๒. เอกสารชี้แจงข้อมูลผู้เข้าร่วมการวิจัย	ฉบับที่ วันที่ ๑๙ เมษายน ๒๕๖๗
๓. หนังสือแสดงเจตนายินยอมเข้าร่วมการวิจัย	ฉบับที่ วันที่ ๑๙ เมษายน ๒๕๖๗
๔. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล	ฉบับที่ วันที่ ๑๙ เมษายน ๒๕๖๗

(พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, รศ.ดร.)

ประธานคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑๐ มิถุนายน ๒๕๖๗

หมายเลขใบรับรอง: ว.๒๗๒/๒๕๖๗

วันที่ให้การรับรอง: ๑๐ มิถุนายน ๒๕๖๗

วันหมดอายุใบรับรอง: ๑๐ มิถุนายน ๒๕๖๘

ที่ อว ๘๐๐๗/ว.๒๗๒

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๔ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๑๐ มิถุนายน ๒๕๖๗

เรื่อง รับรองจริยธรรมการวิจัยของข้อเสนอการวิจัย

เรียน พระวิมาน คมภิรตปัญญา, ผศ.ดร. / นักวิจัย วิทยาลัยสงฆ์มหาสารคาม

ตามที่ท่านได้มีหนังสือขอใบรับรองจริยธรรมการวิจัยของข้อเสนอการวิจัย เพื่อทำ
การวิจัยในเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม”
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์มหาสารคาม

คณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย ได้พิจารณาเครื่องมือการวิจัยของท่าน โดยให้มี
การแก้ไขปรับปรุง/เพิ่มเติมเอกสาร ตามเอกสารแนบ

จึงเรียนมาเพื่อทราบและดำเนินการต่อไป.

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, รศ.ดร.)
ประธานคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ภาคผนวก ข. หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากงานวิจัย

แบบ สท.๐๑.

หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่ ๓๑.๑๑.๒๕๖๕

เรื่อง การรับรองการใช้ประโยชน์ของผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

เรียน ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ข้าพเจ้า ...พระครูพิทักษ์อัมพวัน... ตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดอัมพวันนาราม

ชื่อหน่วยงาน/องค์กร/ชุมชน...เจ้าอาวาสวัดอัมพวันนาราม

ที่อยู่ เลขที่ ๓๖ หมู่ที่ ๖ บ้านหนองโก ตำบลเทพางิ้ว อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม

โทรศัพท์...๐๔๓-๗๖๔๕๕๓...โทรสาร -

ขอรับรองว่าได้มีการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรื่อง "การ
พัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวยังพุทธสถานผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม"

ซึ่งเป็นผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ของ...พระวิมวัน.ธมฺมธีโรภโต.ผศ.ดร.

ได้นำไปใช้ประโยชน์ ดังนี้

- ☐ การใช้ประโยชน์เชิงวิชาการ เช่น การบรรยาย การสอน การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอน
- ☒ การใช้ประโยชน์ด้านความรู้ในพระพุทธศาสนา
- ☐ การใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ เช่น งานวิจัยและ/หรืองานสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาสิ่งประดิษฐ์
- ☐ การใช้ประโยชน์เชิงนโยบายหรือระดับประเทศ
- ☐ การใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์/เป้าหมายของงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

ช่วงเวลาที่น่าไปใช้ประโยชน์ ตั้งแต่ ๑ ตุลาคม ๒๕๖๕ จนถึง ๓๑ มกราคม ๒๕๖๘ ซึ่งการนำผลงานวิจัย/งาน
สร้างสรรค์ เรื่องนี้ไปใช้ประโยชน์นั้น ก่อให้เกิดผลดี ดังนี้

๑. นำผลการวิจัยมาใช้พัฒนารูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธให้เหมาะสมกับนักท่องเที่ยวกลุ่ม
ผู้สูงอายุ และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาผ่านการจัดการท่องเที่ยว
๒. นำผลการวิจัยมาใช้พัฒนาศักยภาพด้านการท่องเที่ยวเชิงพุทธของวัดอัมพวันนารามให้สอดคล้องกับบริบท
นักท่องเที่ยวสูงอายุ และพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพวิถีพุทธ

๓. นำผลการวิจัยมาใช้พัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงพุทธในจังหวัดมหาสารคาม

ขอรับรองว่าข้อความข้างต้นเป็นจริงทุกประการ

ลงชื่อ

(พระครูพิทักษ์อัมพวัน)

ตำแหน่ง เจ้าอาวาสวัดอัมพวันนาราม

แบบ สฟ.๐๙.

หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่ ๕ เดือน กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๖๘

เรื่อง การรับรองการใช้ประโยชน์ของผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

เรียน ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ข้าพเจ้า ...พระครูสุตวิชัยธรรม, ดร. ...ตำแหน่ง ...เจ้าอาวาสวัดกลางเข็ญมื่น
ชื่อหน่วยงาน/องค์กร/ชุมชน ...เจ้าอาวาสวัดกลางเข็ญมื่น ที่อยู่ ตำบลเข็ญมื่น อำเภอเข็ญมื่น จังหวัดมหาสารคาม
โทร 081-0601005 โทรสาร -

ขอรับรองว่าได้มีการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรื่อง **“การพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับผู้สูงอายุจังหวัดมหาสารคาม”**

ซึ่งเป็นผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ของ ...พระวิมวณ.คุณธีรภรณ์ โส.ดร.

ได้นำไปใช้ประโยชน์ ดังนี้

- ☒ การใช้ประโยชน์เชิงวิชาการ เช่น การบรรยาย การสอน การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอน
- ☒ การใช้ประโยชน์ด้านความรู้ในพระพุทธศาสนา
- ☐ การใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ เช่น งานวิจัยและ/หรืองานสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาสิ่งประดิษฐ์
- ☐ การใช้ประโยชน์เชิงนโยบายหรือระดับประเทศ
- ☐ การใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์/เป้าหมายของงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

ช่วงเวลาที่น่าไปใช้ประโยชน์ ตั้งแต่ ๑ ตุลาคม ๒๕๖๗ จนถึง ๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๘ ซึ่งการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ เรื่องนี้ไปใช้ประโยชน์นั้น ก่อให้เกิดผลดี ดังนี้

๑. การปรับบริบทของวัดเพื่อรองรับการท่องเที่ยวเชิงพุทธสำหรับนักท่องเที่ยวสูงอายุ
๒. นำผลการวิจัยมาใช้ในการพัฒนารูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธได้ดียิ่งขึ้น
๓. บูรณาการการพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงพุทธในจังหวัดมหาสารคามและเครือข่ายโรงเรียนผู้สูงอายุ
๔. นำผลการวิจัยมาใช้ในการอบรมผู้สูงอายุในโรงเรียนผู้สูงอายุวัดกลางเข็ญมื่น
๕. นำผลวิจัยมาใช้ในการพัฒนาศูนย์บริการนักท่องเที่ยววัดกลางเข็ญมื่นอย่างเป็นรูปธรรม

ขอรับรองว่าข้อความข้างต้นเป็นจริงทุกประการ

ลงชื่อ

(พระครูสุตวิชัยธรรม, ดร.)

ตำแหน่ง เจ้าอาวาสวัดกลางเข็ญมื่น

ประวัติผู้วิจัย

๑. ชื่อ/ฉายา/นามสกุล (ภาษาไทย) พระวิมาน คมภีรปัญญา/ตริกมล, ดร.
(ภาษาอังกฤษ) Phraviman Khamphirapunyo, Dr,
๒. วัน/เดือน/ปี เกิด ๘ สิงหาคม ๒๕๒๐
๓. ภูมิลำเนา ๑๕๓ หมู่ที่ ๖ บ้านทรัพย์ภูเก้า ตำบลหนองเรือ อำเภอโนนสัง จังหวัด
หนองบัวลำภู รหัสไปรษณีย์ ๓๙๑๔๐
เลขประจำตัวประชาชน ๑๓ หลัก ๓-๔๑๑๖-๐๐๔๗๑-๒๐-๑
๔. บิดา-มารดา นายทองมา-นางสำราญ ตริกมล
๕. ประวัติการศึกษา การศึกษาทั่วไป
 - พ.ศ. ๒๕๓๓ จบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖
จากโรงเรียนบ้านหนองกุงจารย์ผาง ตำบลหนองเรือ อำเภอโนนสัง
จังหวัดหนองบัวลำภู
 - พ.ศ. ๒๕๓๗ จบการศึกษาระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น
จากโรงเรียนประภัสสรวริทยา (วัดศรีนวล) ตำบลในเมือง อำเภอเมือง
จังหวัดขอนแก่น
 - พ.ศ. ๒๕๔๐ จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย
จากโรงเรียนวิเวกธรรมประสิทธิ์วิทยา (วัดธาตุพระอารามหลวง)
ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น
 - พ.ศ. ๒๕๔๕ จบการศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพครู (ป.ว.ค.)
จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
 - พ.ศ. ๒๕๔๖ จบการศึกษาระดับปริญญาตรี
พุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา
จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
 - พ.ศ. ๒๕๔๙ จบการศึกษาระดับปริญญาโท
พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
 - พ.ศ. ๒๕๕๖ จบการศึกษาระดับปริญญาเอก
พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

การศึกษานักธรรม

- พ.ศ. ๒๕๓๕ สอบได้นักธรรมชั้นตรี
จากสำนักเรียนวัดโพธิ์ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น
- พ.ศ. ๒๕๓๖ สอบได้นักธรรมชั้นโท
จากสำนักเรียนวัดโพธิ์ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น
- พ.ศ. ๒๕๓๗ สอบได้นักธรรมชั้นเอก
จากสำนักเรียนวัดโพธิ์ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

๖. บรรพชา-อุปสมบท

- **บรรพชา** : ๑๗ เมษายน ๒๕๓๕
ณ วัดโพธิ์ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น
โดยมี พระครูโพธิสารคุณ เจ้าอาวาสวัดโพธิ์ เป็นพระอุปัชฌาย์
- **อุปสมบท** : ๒๑ มีนาคม ๒๕๔๑
โดยมี พระครูโพธิสารคุณ เจ้าอาวาสวัดโพธิ์ เป็นพระอุปัชฌาย์
พระสงวน ปุณณกาโม เป็นพระกรรมวาจาจารย์
พระมหารังสรรค์ ธมมรโส เป็นพระอนุสาวนาจารย์

๗. ประวัติการทำงาน

- พ.ศ. ๒๕๔๖-ปัจจุบัน เป็นเลขานุการวัดโพธิ์ บ้านโนนทัน ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น
- พ.ศ. ๒๕๔๖-๒๕๕๐ เป็นพระวิทยากรอบรมพระนวกะประจำอำเภอเมืองขอนแก่น
- พ.ศ. ๒๕๔๖-ปัจจุบัน เป็นพระวิทยากรอบรมประจำค่ายคุณธรรมวัดโพธิ์ บ้านโนนทัน ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น
- พ.ศ. ๒๕๕๐-ปัจจุบัน เป็นเลขานุการสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดขอนแก่นแห่งที่ ๑ วัดโพธิ์ บ้านโนนทัน ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น
- พ.ศ. ๒๕๕๐-ปัจจุบัน เป็นพระวิทยากรและเลขานุการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น
- พ.ศ. ๒๕๕๐-๒๕๕๕ เป็นเลขานุการโครงการเปิดวัดวันอาทิตย์ใกล้ชิดพระพุทธศาสนา ประจำวัดโพธิ์ บ้านโนนทัน ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น
- พ.ศ. ๒๕๕๐-ปัจจุบัน เป็นประธานโครงการไถ่ถอนชีวิตโคกระบือวัดโพธิ์

- เพื่อถวายเป็นพระราชาครูแต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (ร.๙)
- พ.ศ. ๒๕๕๐-ปัจจุบัน เป็นพระวิปัสสนาจารย์ประจำสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด ขอนแก่นแห่งที่ ๑ (วัดโพธิ์ บ้านโนนทัน ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น)
 - พ.ศ. ๒๕๕๔ พระวิทยากรโครงการอิมบิอุ ๙๙๙ วัด เยาวชนปฏิบัติธรรม ๘๔,๐๐๐ คน และเยาวชนยุคใหม่ใช้เทคโนโลยีอย่างมีคุณธรรม โดยวุฒิสภา
 - พ.ศ. ๒๕๕๕-๒๕๖๐ เป็นเลขานุการโครงการลานธรรมลานวิถีไทย ศาสนสถานวัดโพธิ์ กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม
 - พ.ศ. ๒๕๕๖-๒๕๖๒ เป็นเลขานุการโครงการพัฒนาวัดวิถีพุทธเฉลิมพระเกียรติ เพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตพุทธบริษัทสี่ (วัดโพธิ์)
 - พ.ศ. ๒๕๕๗-๒๕๖๐ เป็นพระวินยาธิการประจำอำเภอเมืองขอนแก่น
 - พ.ศ. ๒๕๕๘-๒๕๕๙ เป็นอาจารย์พิเศษประจำศูนย์บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น
 - พ.ศ. ๒๕๕๘-๒๕๖๑ เป็นอาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต วิทยาเขตอุบลราชธานี
 - พ.ศ. ๒๕๖๐ เป็นคณะกรรมการร่างธรรมนูญสุขภาพแห่งชาติครั้งที่ ๑ ที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น เมื่อวันที่ ๒๖ กันยายน ๒๕๖๐
 - พ.ศ. ๒๕๖๑-๒๕๖๒ เป็นอาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด
 - พ.ศ. ๒๕๖๒-ปัจจุบัน เป็นประธานหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์มหาสารคาม
 - พ.ศ. ๒๕๖๔-ปัจจุบัน เป็นรักษาการผู้อำนวยการสำนักงานวิชาการ วิทยาลัยสงฆ์มหาสารคาม

๘. หน้าที่พิเศษ

- พ.ศ. ๒๕๕๒-๒๕๕๔ เป็นประธานศูนย์ปฏิบัติธรรมหลวงปู่โพธิ์ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น
- พ.ศ. ๒๕๕๔-ปัจจุบัน เป็นที่ปรึกษาสภาสามเณรวัดโพธิ์
- พ.ศ. ๒๕๕๖-ปัจจุบัน เป็นรองประธานมูลนิธิหลวงปู่โพธิ์

๙. ตำแหน่งทางการปกครอง

- พ.ศ. ๒๕๔๖-๒๕๖๔ เป็นเลขานุการเจ้าคณะตำบลในเมืองเขต ๑

-พ.ศ. ๒๕๕๗-๒๕๖๐ ได้รับแต่งตั้งเป็นพระวินยาธิการประจำอำเภอเมือง
ขอนแก่น

๑๐. ประวัติการอบรม

- พ.ศ. ๒๕๔๕ ผ่านการอบรมประกาศวิชาชีพรู
- พ.ศ. ๒๕๕๑ ผ่านการอบรมครูสอนนักรรรมอำเภอเมืองขอนแก่น
- พ.ศ. ๒๕๕๒ ผ่านการอบรมเป็นพระวิทยากรค่ายคุณธรรมโครงการอิมบิญา
ของวุฒิสภา
- พ.ศ. ๒๕๕๔ ผ่านการอบรมวิทยากรโครงการอบรมพระนวกะประจำจังหวัด
ขอนแก่น
- พ.ศ. ๒๕๕๔ ผ่านการอบรมการเขียนบทความวิชาการ ที่ มจร.ขอนแก่น
- พ.ศ. ๒๕๕๗ ผ่านการอบรมการเขียนบทความทางวิชาการ
โดย ศ.ประยงค์ แสนบุราณ ที่ มจร.ขอนแก่น
- พ.ศ. ๒๕๖๐ เข้าร่วมโครงการสัมมนากับบัณฑิตศึกษาโซน
ตะวันออกเฉียงเหนือ ที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตขอนแก่น เมื่อวันที่ ๑๘ สิงหาคม ๒๕๖๐
- พ.ศ. ๒๕๖๓ ผ่านอบรมพัฒนาศักยภาพภาษาอังกฤษสำหรับคณาจารย์
ณ วิทยาเขตขอนแก่น เมื่อวันที่ ๒๗-๓๐ มกราคม ๒๕๖๓
- พ.ศ. ๒๕๖๓ ผ่านการอบรมการพัฒนาโครงการวิจัยในสถานการณ์ COVID-
19โครงการจัดสรรทุนการวิจัยและพัฒนาศักยภาพการวิจัยสำหรับคณาจารย์
ประจำปี ๒๕๖๓ ณ สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย ระหว่างวันที่ ๖ – ๗ มิถุนายน ๒๕๖๓
- พ.ศ. ๒๕๖๓ ผ่านการอบรมการจัดทำแผนบริหารความเสี่ยง วิทยาลัยสงฆ์
มหาสารคาม วันที่ ๑๔ สิงหาคม ๒๕๖๓
- พ.ศ. ๒๕๖๓ ผ่านการอบรมโครงการให้ความรู้ด้านประกันคุณภาพการศึกษา
แก่บุคลากรและกิจกรรมจัดทำแผนพัฒนาคุณภาพการศึกษาระดับวิทยาลัย
ประจำปี ๒๕๖๓ ณ วิทยาลัยสงฆ์มหาสารคาม ในวันอังคารที่ ๑๘ สิงหาคม
๒๕๖๓
- พ.ศ. ๒๕๖๓ ผ่านการอบรมการพัฒนาโครงการวิจัยเพื่อขอรับทุนประจำปี
๖๔ (เพิ่มเติม) และ ๖๕ โดยพระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร. ผู้อำนวยการ
สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ผ่านระบบออนไลน์ (Google Meet) ๖ กันยายน
๒๕๖๓

- พ.ศ.๒๕๖๓ อบรมทวนแผนกลยุทธ์ แผนพัฒนายาระยะที่ ๑๒ และการจัดทำแผนปฏิบัติการประจำปี ๒๕๖๔ ที่วิทยาลัยสงฆ์มหาสารคาม วันที่ ๓๐ กันยายน ๒๕๖๓
- พ.ศ.๒๕๖๓ อบรมแนวทางดำเนินงานโครงการยกระดับเศรษฐกิจและสังคมรายตำบลแบบบูรณาการ (๑ ตำบล ๑ มหาวิทยาลัย) ที่มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม วันที่ ๖ พฤศจิกายน ๒๕๖๓
- พ.ศ.๒๕๖๓ ผ่านการอบรมโครงการพัฒนางานบุคคล ที่วิทยาลัยสงฆ์มหาสารคาม วันที่ ๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๓

๑๑. ประวัติการสอน

- พ.ศ. ๒๕๔๐-๒๕๕๔ เป็นครูสอนพระปริยัติธรรมแผนกนักธรรมประจำสำนักเรียนวัดโพธิ์ บ้านโนนทัน ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น
- พ.ศ. ๒๕๔๖-๒๕๔๗ เป็นครูสอนโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญวัดตาลเรียง บ้านผือ ตำบลพระลับ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น
- พ.ศ. ๒๕๕๗ เป็นอาจารย์พิเศษบรรยายในระดับปริญญาตรีรายวิชา “พระพุทธศาสนากับเศรษฐศาสตร์” มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
- พ.ศ. ๒๕๕๗-๒๕๕๙ เป็นอาจารย์พิเศษบรรยายในระดับปริญญาเอกรายวิชา “วิปัสสนากรรมฐาน” มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
- พ.ศ. ๒๕๕๗-๒๕๕๘ เป็นอาจารย์พิเศษบรรยายในระดับปริญญาเอกรายวิชา “พระพุทธศาสนากับวิทยาการสมัยใหม่” มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
- พ.ศ. ๒๕๕๘-๒๕๖๑ เป็นอาจารย์บรรยายประจำหลักสูตรปริญญาโทบรรยายในรายวิชา “ศึกษางานสำคัญทางพระพุทธศาสนา” มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี
- พ.ศ. ๒๕๕๙-๒๕๖๑ เป็นอาจารย์บรรยายประจำหลักสูตรปริญญาโทบรรยายในรายวิชา “พระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่” มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี
- พ.ศ. ๒๕๖๑ เป็นอาจารย์พิเศษประจำหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิตบรรยายในรายวิชาระเบียบวิธีวิจัยทางพระพุทธศาสนา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด

- พ.ศ.๒๕๖๑-๒๕๖๒ เป็นอาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

บรรยายในรายวิชา “ระเบียบวิธีวิจัยทางพระพุทธศาสนา”

บรรยายในรายวิชา “พระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่”

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด

- พ.ศ.๒๕๖๒-ปัจจุบัน เป็นประธานหลักสูตร/อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธ

ศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาลัยสงฆ์มหาสารคาม

๑๒. หนังสือ/ตำรา

๑) พ.ศ. ๒๕๕๓-๒๕๕๕ เป็นบรรณาธิการจุลสารไตรัมโพิสาร

๒) พ.ศ. ๒๕๕๖ จัดทำหนังสือ เรื่อง “คู่มือทำวัตรสวดมนต์ฉบับญาติธรรม”.

ขอนแก่น : หจก.ขอนแก่นการพิมพ์, ๒๕๕๖.

๓) พระวิมาน คมกัปปโย, ดร. “เพียงเพื่อประลองใจ”. ขอนแก่น : หจก.

ขอนแก่นการพิมพ์, ๒๕๕๘. ISBN : 978-616-406-523-9

๔) พระวิมาน คมกัปปโย, ดร. “ความรุนแรง : มายาคติของความรุนแรง

ท่ามกลางสันติภาพโลก”. ขอนแก่น : ทรัพย์สุนทรการพิมพ์, ๒๕๕๙. ISBN

: 978-616-423-905-0

๕) พระวิมาน คมกัปปโย, ดร. “มนุษย์กับความขัดแย้งและการเปลี่ยนผ่าน

อย่างสันติ”. ขอนแก่น : ทรัพย์สุนทรการพิมพ์, ๒๕๖๐. ISBN : 978-616-

440-808-1

๖) พระวิมาน คมกัปปโย,ดร. ชีวิต ความหวังและกำลังใจ. ขอนแก่น: หจก.

ขอนแก่นการพิมพ์, ๒๕๖๔. ISBN:978-616-588-491-4

๗) พระวิมาน คมกัปปโย, ดร. หลักการ : แนวคิดสุขภาวะเชิงพุทธและการ

พัฒนาแนวทางส่งเสริมสุขภาวะพระสงฆ์. ขอนแก่น: หจก.ขอนแก่นการ

พิมพ์, ๒๕๖๕. ISBN : 978-616-588-930-8

๘) พระวิมาน คมกัปปโย, ดร. “มนุษย์กับความขัดแย้งและการเปลี่ยนผ่าน

อย่างสันติ”. พิมพ์ครั้งที่ ๒. ขอนแก่น : หจก.ขอนแก่นการพิมพ์, ๒๕๖๕.

ISBN : 978-616-440-808-1.

๑) พระวิมาน คมกัปปโย, ดร. "การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ตามแนววิถีพุทธ :

กรณีศึกษาพระกรรมฐานที่ฝึกสงฆ์ป่าดงคล้อยญาณสัมปันโน ตำบลวังขวาง

๑๓. งานวิจัย

- อำเภอไผ่หลวง จังหวัดเพชรบูรณ์" ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากสถาบันวิจัยญาณสังวร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย (ผู้วิจัยร่วม)
- ๒) พระวิมาน คมกัปปโย, ดร. "แนวทางการเสริมสร้างสุขภาวะของพระภิกษุสูงอายุในอำเภอเมืองขอนแก่น" ได้รับทุนอุดหนุนจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี (ผู้วิจัยร่วม)
- ๓) พระวิมาน คมกัปปโย, ดร. "การเสริมสร้างจิตสาธารณะเพื่อการอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธของวัดในเขตอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น" ได้รับทุนการวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (ผู้วิจัยร่วม)
- ๔) พระวิมาน คมกัปปโย, ดร. "รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธของพระสงฆ์สายวัดป่าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ" ได้รับทุนการวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (ผู้วิจัยร่วม)
- ๕) พระวิมาน คมกัปปโย, ดร. "การพัฒนาจิตใจและปัญญาของพระสงฆ์สายวัดป่าเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ" ได้รับทุนการวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (ผู้วิจัยร่วม)
- ๖) พระวิมาน คมกัปปโย, ดร. "การพัฒนาพฤติกรรมเชิงจริยธรรมของเยาวชนท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี : กรณีศึกษาเยาวชนไทยในจังหวัดขอนแก่น" ได้รับทุนวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (ผู้วิจัยร่วม)
- ๗) พระวิมาน คมกัปปโย, ดร. แนวทางการส่งเสริมสุขภาวะเชิงพุทธในสถานการณ์แพร่ระบาดของโรคโควิด ๑๙ ของพระสงฆ์อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม". รายงานการวิจัย. ได้รับทุนการวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓. (หัวหน้าโครงการ)
- ๘) พระวิมาน คมกัปปโย, ดร. "การจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์บนฐานทุนทางทรัพยากรโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนดอนตู ตำบลคันธารราษฎร์ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม". มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์มหาสารคาม, ๒๕๖๕. (หัวหน้าโครงการ)

- ๙) พระวิมาน คมกัรปญโญ, ดร. “การจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมของชุมชนฐานรากในอำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม”. ทูลส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม, ๒๕๖๖. (หัวหน้าโครงการ)

๑๔. บทความวิจัย

- ๑) พระวิมาน คมกัรปญโญ, ดร. “การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ตามแนววิถีพุทธกรณีศึกษาพระกรรมฐานที่พักสงฆ์ป่าดงคล้อยถนัมภ์โน ตำบลวังขวาง อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์” ตีพิมพ์ในวารสารบริหารการศึกษามหาวิทยาลัยขอนแก่น ปีที่ ๑๓ ฉบับที่ ๒ กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๖๐ TCI กลุ่ม ๑.
- ๒) พระวิมาน คมกัรปญโญ, ดร. “แนวทางการเสริมสร้างสุขภาวะของพระภิกษุสูงอายุในอำเภอเมืองขอนแก่น” ตีพิมพ์ในวารสารการประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๔ ระดับนานาชาติครั้งที่ ๒ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ๓๑ มีนาคม ๒๕๖๐.
- ๓) พระวิมาน คมกัรปญโญ, ดร. “การเสริมสร้างจิตสาธารณะเพื่อการอนุรักษ์เพื่อการอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธของวัดในอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น” ตีพิมพ์ในวารสารการประชุมวิชาการระดับชาติชาติ ครั้งที่ ๕ และระดับชาติครั้งที่ ๓ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ๒๘-๒๙ มีนาคม ๒๕๖๑.
- ๔) พระวิมาน คมกัรปญโญ, ดร. “การพัฒนาพฤติกรรมเชิงจริยธรรมของเยาวชนท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี : กรณีศึกษาเยาวชนไทยในจังหวัดขอนแก่น”. ในวารสารบัณฑิตศึกษามหาจุฬาลงกรณขอนแก่น ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๔ เดือนตุลาคม-ธันวาคม ๒๕๖๒ TCI กลุ่ม ๑.
- ๕) พระวิมาน คมกัรปญโญ, ดร. “รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธของพระสงฆ์สายวัดป่าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย”. วารสารวิชาการธรรมทรรศน์. ปีที่ ๒๐ ฉบับที่ ๒ (เมษายน - มิถุนายน ๒๕๖๓) TCI กลุ่ม ๑
- ๖) พระวิมาน คมกัรปญโญ, ดร. “แนวทางการส่งเสริมสุขภาวะเชิงพุทธในสถานการณ์แพร่ระบาดโรคโควิด ๑๙ ของพระสงฆ์อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม”. ตีพิมพ์เผยแพร่ในการประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๓ The 3rd National Conference MCU.RK.2020 ภายใต้หัวข้อ “สังคมใหม่ในโลกหลัง COVID-19” ณ วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวาร

วดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วันที่ ๒๙ พฤศจิกายน ๒๕๖๓.

- ๗) พระวิมาน คมกัปปญโญ, ดร. “พัฒนาแนวทางการส่งเสริมสุขภาวะเชิงพุทธ ในสถานการณ์การแพร่ระบาดโรคโควิด ๑๙ ของพระสงฆ์อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม”. วารสารมหาจุฬานาครพรรณ์ ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๒ (กุมภาพันธ์ ๒๕๖๕) TCI กลุ่ม ๒.
- ๘) พระวิมาน คมกัปปญโญ, ดร. “ยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวเชิงพุทธของ พระสงฆ์สายวัดป่าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ”. การประชุมวิชาการ ระดับนานาชาติครั้งที่ ๑ และระดับชาติ ครั้งที่ ๘ วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๑๙-๒๐ มีนาคม ๒๕๖๕.
- ๙) พระวิมาน คมกัปปญโญ, ดร. “การจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์บนฐานทุนทางทรัพยากรโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนดอนคู่ ตำบลคันธารราษฎร์ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม”. รวมบทความมหาจุฬาริชาการ. โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๕.

๑๕. บทความทางวิชาการ

- ๑) พระวิมาน คมกัปปญโญ, ดร. “ศึกษาวิเคราะห์กระบวนการแสวงหาความรู้ในศาสนาพุทธกับศาสนาคริสต์” ตีพิมพ์ในวารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ ตีพิมพ์ในวารสารพุทธศาสตร์ปรัชญาปริทรรศน์ ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑ พฤษภาคม-ตุลาคม ๒๕๕๓ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
- ๒) พระวิมาน คมกัปปญโญ, ดร. “ศึกษาวิเคราะห์ศีล ๕ ในฐานะเป็นรากฐานของสันติภาพ” ตีพิมพ์ในวารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๓ กันยายน-ธันวาคม ๒๕๕๖ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- ๓) พระวิมาน คมกัปปญโญ, ดร. “พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม : วิเคราะห์เบญจชั้นกับการเปลี่ยนผ่านโลกทัศน์เชิงสังคม” ตีพิมพ์ในวารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
- ๔) พระวิมาน คมกัปปญโญ, ดร. “มายาคติของความรุนแรงท่ามกลางสันติภาพโลก” ตีพิมพ์ในวารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ฉบับพิเศษ ในงาน

ประชุมวิชาการนานาชาติประจำปี ๒๕๕๗ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

- ๕) พระวิมาน คมกัปปญโญ, ดร. “วิเคราะห์พระพุทธศาสนาในฐานะ
วิทยาศาสตร์บริสุทธิ์” ตีพิมพ์ในวารสารพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี ฉบับที่ ๒
กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๖๐
- ๖) พระวิมาน คมกัปปญโญ, ดร. “ศึกษาวิเคราะห์พันธวัตรกรรม
โคลนนิ่งกับความเป็นมนุษย์ตามมุมมองพระพุทธศาสนา” ตีพิมพ์ใน
วารสารการประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๒ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ ๒๐ มีนาคม ๒๕๖๑
- ๗) พระวิมาน คมกัปปญโญ, ดร. “วิเคราะห์เหตุปัจจัยของปัญหา
สุขภาวะทางด้านจิตใจเชิงพุทธบูรณาการ” ตีพิมพ์ในวารสารการประชุม
นานาชาติ/ระดับชาติ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ ๒-๓ เมษายน ๒๕๖๑
- ๘) พระวิมาน คมกัปปญโญ, ดร. “ความเกื้อกูลต่อระบบนิเวศ
ตามหลักพระพุทธศาสนา” ตีพิมพ์ในวารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยขอนแก่น ปีที่ ๓๕ ฉบับที่ ๓ กันยายน-ธันวาคม ๒๕๖๑
จัดอยู่ใน TCI กลุ่ม ๑
- ๙) พระวิมาน คมกัปปญโญ, ดร. “วิเคราะห์พันธวัตรกรรมโคลน
นิ่งกับความเป็นมนุษย์ตามมุมมองพระพุทธศาสนา” วารสารวิชาการ มจร
บุรีรัมย์ (วารสารการประชุมวิชาการระดับชาติ) ครั้งที่ ๒ มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ ๒๐ มีนาคม ๒๕๖๑
- ๑๐) พระวิมาน คมกัปปญโญ, ดร. “ฐานคิดพระพุทธศาสนาต่อโลก
วิทยาศาสตร์” ตีพิมพ์ในวารสารการประชุมระดับชาติครั้งที่ ๑
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด
๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒
- ๑๑) พระวิมาน คมกัปปญโญ, ดร. “วิเคราะห์การเปลี่ยนผ่านโลก
ทัศน์ศัล ๕ ในระดับมหัพภาค” ตีพิมพ์ในวารสารการประชุมระดับชาติ
ครั้งที่ ๑ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด
๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒
- ๑๒) พระวิมาน คมกัปปญโญ, ดร. “วิเคราะห์แนวคิดพุทธสันติวิธี

- ในวิถีชีวิต” ตีพิมพ์ในวารสารการประชุมระดับชาติ ครั้งที่ ๓ มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์บ้าน ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๖๒
- ๑๓) พระวิมาน คมกัปปญโญ, ดร. “การโคลนนิ่งมนุษย์กับมุมมอง
ทางชีวจริยธรรม”. ตีพิมพ์ได้ในวารสารการเมืองการปกครอง ปีที่ ๑๑
ฉบับที่ ๓ ประจำเดือนกันยายน- ธันวาคม 2563 (ISSN: 2228-8562,
Online ISSN:2697-3790) (TCI กลุ่ม ๑).
- ๑๔) พระวิมาน คมกัปปญโญ, ดร. การจัดการชุมชนแบบมีส่วนร่วมเพื่อรองรับ
สังคมผู้สูงอายุ. วารสารมหาจุฬานาครพรรณ์, ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๑๐ (ตุลาคม
๒๕๖๕), ๑๕๗-๑๗๒. (TCI ฐาน ๒).

๑๖. ที่อยู่ปัจจุบัน

๑๗๑ หมู่ที่ ๒ วัดโพธิ์ บ้านโนนทัน ตำบลในเมือง อำเภอเมือง
จังหวัดขอนแก่น ๔๐๐๐๐
Email = arsomman1653@gmail.com,
Facebook : เพียงเพื่อประลองใจ
โทรศัพท์ ๐๘๗-๒๓๘๔๓๒๒, ๐๔๓-๒๒๑๖๕๓.

๑๗. ตำแหน่งปัจจุบัน

- ๑) ประธานหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต
- ๒) อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต
- ๓) รักษาการผู้อำนวยการสำนักงานวิชาการ วิทยาลัยสงฆ์มหาสารคาม
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑๘. รางวัลที่ได้รับ

- ๑) พระวิมาน คมกัปปญโญ, ดร. ได้รับรางวัล “นักวิจัยระดับดีมาก” ประจำปี
๒๕๖๔ จากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย เมื่อวันที่ ๑๙ มีนาคม ๒๕๖๕
- ๒) พระวิมาน คมกัปปญโญ, ดร. ได้รับรางวัล “ผลงานวิจัยระดับดี” ประจำปี
๒๕๖๔ จากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย เมื่อวันที่ ๑๙ มีนาคม ๒๕๖๕
- ๓) พระวิมาน คมกัปปญโญ, ดร. ได้รับรางวัล “ผลงานวิจัยระดับชมเชย”
ประจำปี ๒๕๖๕ จากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย เมื่อวันที่ ๑๓ กันยายน ๒๕๖๕

- ๔) พระวิมาน คมกัรปญโญ, ผศ.ดร. และนายภานุวัฒน์ สิงห์คำป้อม ได้รับรางวัล “ผลงานวิชาการระดับดีเยี่ยม” ประเภทนวัตกรรมผลงานด้านนวัตกรรมเชิงสังคมและเชิงพื้นที่ เรื่อง “การจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมของชุมชนฐานรากในอำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม” ในงานประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๕ วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เมื่อวันที่ ๑๐ กันยายน ๒๕๖๖
- ๕) พระวิมาน คมกัรปญโญ, ผศ.ดร. และนายภานุวัฒน์ สิงห์คำป้อม ได้รับรางวัล “ผลงานวิจัยที่ทรงคุณค่าระดับดี” ประจำปี ๒๕๖๖-๒๕๖๗ เรื่อง “การจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมของชุมชนฐานรากในอำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม” จากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เมื่อวันที่ ๑๓ กันยายน ๒๕๖๗

ประวัติผู้วิจัยร่วม

ชื่อ : นายภานุวัฒน์ สิงห์คำป่อง
 เกิด : ๒๘ เดือน ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๐
 ที่อยู่ปัจจุบัน : ๑๖๐/๙ ถนน ชატะผดุง ตำบล ในเมือง อำเภอ เมือง จังหวัดขอนแก่น ๔๐๐๐๐

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. ๒๕๕๖ : สำเร็จการศึกษาระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น
 โรงเรียนมหาไถ่ศึกษาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
 พ.ศ. ๒๕๕๘ : สำเร็จการศึกษาระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย
 ศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย อำเภอพระยืน
 จังหวัดขอนแก่น
 พ.ศ. ๒๕๖๒ : สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี รัฐประศาสนศาสตรบัณฑิต
 มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย
 พ.ศ. ๒๕๖๕ : สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโท รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต
 วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น

งานวิจัย

- ๑) ภานุวัฒน์ สิงห์คำป่อง. “บทบาทของพระคิลานุปัฏฐากจังหวัดมหาสารคามในสถานการณ์แพร่ระบาดของโรคโควิด ๑๙”. รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์มหาสารคาม, ๒๕๖๓.
- ๒) ภานุวัฒน์ สิงห์คำป่อง. “การจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์บนฐานทุนทางทรัพยากรโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนดอนตู ตำบลคันธารราษฎร์ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม”. รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์มหาสารคาม, ๒๕๖๕.
- ๓) ภานุวัฒน์ สิงห์คำป่อง. “แนวทางการพัฒนาศักยภาพพระสงฆ์การแบบมีส่วนร่วมในเขตปกครองคณะสงฆ์จังหวัดมหาสารคาม”. รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์มหาสารคาม, ๒๕๖๕.

บทความวิจัย

- ๑) ภานุวัฒน์ สิงห์คำป่อง. “การจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์บนฐานทุนทางทรัพยากรโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนดอนตู ตำบลคันธารราษฎร์ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม”. รวมบทความมหาจุฬาริชาการ. โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๕.

- ๒) ภาณุวัฒน์ สิงห์คำป่อง. แนวทางการพัฒนาศักยภาพพระสังฆาธิการแบบมีส่วนร่วมในเขตปกครองคณะสงฆ์จังหวัดมหาสารคาม. รวมบทความมหาจุฬาราชวิทยาลัย. โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๕.

บทความวิชาการ

- ๑) ภาณุวัฒน์ สิงห์คำป่อง. “การโคลนนิ่งมนุษย์กับมุมมองทางชีวจริยธรรม”. วารสารการเมืองการปกครอง ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๓ ประจำเดือนกันยายน – ธันวาคม ๒๕๖๔ (Print ISSN: ๒๒๘-๘๕๖๒, Online ISSN: ๒๖๙๗-๓๗๙๐)
- ๒) ภาณุวัฒน์ สิงห์คำป่อง. การจัดการชุมชนแบบมีส่วนร่วมเพื่อรองรับสังคมผู้สูงอายุ. วารสารมหาจุฬานาครทรรศน์, ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๑๐ (ตุลาคม ๒๕๖๕), ๑๕๗-๑๗๒. (TCI ฐาน ๒).

ปัจจุบัน

: อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรบัณฑิต
วิทยาลัยสงฆ์มหาสารคาม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย